T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATIANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İHSAN ABDUL KUDDUS'UN ROMANLARINDA MISIRLI KADININ SOSYAL HAYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Galya Mohammad Mowafaq ALREJJAL

BURSA – 2024

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATIANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İHSAN ABDUL KUDDUS'UN ROMANLARINDA MISIRLI KADININ SOSYAL HAYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Galya Mohammad Mowafaq ALREJJAL

Danışman:

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

BURSA – 2024

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 702241017 numaralı Galya Mohammad Mowafaq ALREJJAL'nın hazırladığı "İhsan Abdul Kuddus'un Romanlarında Mısırlı Kadının Sosyal Hayatı" başlıklı Yüksek Lisans (yüksek lisans / doktora / sanatta yeterlilik) tezi ile ilgili savunma sınavı, **.....** günü ..... saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın …….. (başarılı / başarısız) olduğuna …….. (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Bursa Uludağ Üni./Fen-Edebiyat Fak.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi

…./…./ 2024

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Galya Mohammad Mowafaq ALREJJAL

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitüsü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: Xİİ +198

Mezuniyet Tarihi : …/…/ 2024

Tez Danışman (lar)ı : Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU

İHSAN ABDUL KUDDUSUN ROMANLARINDA MISIRLI KADININ SOSYAL HAYATI

İhsan Abdul Kuddus, modern Mısır edebiyatının en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Eserlerinde toplumda tartışma yaratan konuları ele alması, sade bir dil kullanması ve eserlerinin geniş kitlelere ulaşmasıyla modern Mısır edebiyatına derin bir iz bırakmıştır. Bu çalışmada İhsan Abdul Kuddus'un sosyal konulu romanlarında modern çağda Mısırlı kadınların hayatını romanlarına nasıl yansıttığı edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenmiştir. İncelenen romanlarda kadın karakterlerinin özelliklerini, sosyal hayatlarında karşılaştıkları sorunları, toplumun ve yazarın Mısırlı kadının sosyal hayatına bakışı ve görüşleri tespit edilmiştir.

"*İhsan Abdul Kuddus'un Romanlarında Mısırlı Kadının Sosyal Hayatı*" adlı bu çalışma 'Giriş', 'Sonuç', 'Kaynakça' ve 'Ekler' dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun seçilme sebebi, amacı, önemi, yöntemi ve araştırmanın konusu gibi konular hakkında açıklamalar yapılmıştır. Birinci bölümde ise eski, İslam ve modern dönemlerdeki Mısırlı kadının sosyal hayatına dair genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde İhsan Abdul Kuddus'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Ihsan Abdul

Kuddus'un sosyal romanları, özet, isim-içerik ilişkisi, bakış açısı ve anlatıcı, zaman, mekân ve karakterler unsurları incelenmiştir. Dördüncü bölümde incelenen romanlardaki Mısrlı kadının sosyal hayatı eğitim, çalışma hayatı, evlilik ve boşanma alt başlıkları altında değerlendirip bu meselelerle ilgili İhsan Abdul Kuddus'un düşünceleri açıklanmıştır. Çalışma, sonuç, kaynakça ve ekler bölümleri ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern Mısır Edebiyatı, İhsan Abdul Kuddus, Mısırlı Kadın, Sosyal Hayat.

ABSTRACT

Name and Surname: Galya Mohammad Mowafaq ALREJJAL

University: Bursa Uludag University

Institution: Institute of Social Sciences

Field: Turkish Language and Literature

Branch: The New Turkish Literature

Degree Awarded: Master

Page Number: Xİİ +198

Degree Date: …. / …. / 2024

Supervisor (s): Prof. Dr. Alev SINAR UGURLU

Social Life of Egyptian Woman in the Novels of Ihsan Abdul Quddous.

Ihsan Abdul Quddous is considered as one of the most important writers of modern Egyptian literature. He left a deep mark on modern Egyptian literature by addressing controversial issues in society, using simple language, and reaching large audiences in his works. This study has presented how Ihsan Abdul Quddous reflects the lives of Egyptian women in the modern age in his social-themed novels, which have been analyzed in the context of literary sociology. In the novels examined, the characteristics of the female characters, the problems they face in their social lives, and society's and the author's views and opinions on the social life of Egyptian women were determined.

This study, titled "Social Life of Egyptian Woman in the Novels of Ihsan Abdul Quddous" consists of four chapters, along with the Introduction, Conclusion and Bibliography. The introduction section clarified the reasons behind choosing the topic, its purpose, importance and the subject of the research. In the first chapter, general information is given about the social life of Egyptian women in the ancient, Islamic and modern periods. The second chapter focused on the life, literary personality, and works of Ihsan Abdul Quddous. In the third chapter, Ihsan Abdul Quddous social novels, summary, name-content relationship, point of view and narrator, time, place and character elements were examined. Finally, in the fourth chapter, the social life of the Egyptian women in the novels examined is evaluated under the subheadings of education, working life, marriage

and divorce, as well as İhsan Abdul Quddous's thoughts on these issues. The study is wrapped up with a conclusion, a bibliography section, and a list of images.

Keywords: Modern Egyptian Literature, Ihsan Abdul Quddous, Egyptian Woman, Social life.

ÖN SÖZ

Yüksek lisans ve bu çalışma boyunca bana yöl gösteren, bilgilerini, yardımını, sabrını ve kıymetli zamanını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU'ya sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca, ders aşamasında biliminden faydalandığım saygıdeğer Prof. Dr. Nesrin KARACA'ya saygılarımı ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Varlığı ile bana her zaman güç veren ve hayatım boyunca maddî manevî desteklerini esirgemeyen sevgili babama, anneme, ablam Şam'a, kardeşlerim Maya'ya ve Nur el-Din'e ve beni destekleyen tüm arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Galya Mohammad Mowafaq ALREJJAL

Bursa, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT v
ÖN SÖZ vii
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR LİSTESİ xii
Giriş 1
MISIR SOSYAL HAYATINDA KADIN 3
1.1. Antik Mısır'da Kadın 3
1.1.1. Firavun Dönemi 3
1.1.2. Yunan Devleti 6
1.1.3. Roman Devleti 7
1.2. İslâm döneminde Kadın 8
1.2.1. Câhiliye Dönemi 8
1.2.2. Hz. Muhammed Dönemi 10
1.2.3. Osmanlı Dönemi 15
1.3. Modern Dönemde Kadın 17
1.3.1. Kavalalı Mehmet Paşa Dönemi 17
1.3.2. 1952 Mısır Devrimi 25
İHSAN ABDUL KUDDUS'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLĞİ 28
2.1. Hayatı 28
2.2. Eserleri 37
2.2.1. Romanları 37
2.2.2. Hikâyeleri 38
2.2.3. Sinemaya Uyarlanan Eserleri 40

2.2.4. Radyo ve Televizyonda Yayımlanan Eserleri 41
2.2.5. Diğer Eserleri 42
2.2.6. Ödülleri 42
2.3. Edebî Kişiliği 43
ROMANLARIN TAHLİLİ 51
3.1. Ene Ḥurra (Özgürüm Ben) 51
3.1.1. Romanın Özeti 51
3.1.2. İsim-İçerik İlişkisi 52
3.1.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 53
3.1.4. Zaman 53
3.1.5. Mekân 54
3.1.6. Karakterler 57
3.2. et-Tarîku'l-Mesdûd (Çıkmaz Sokak) 60
3.2.1. Romanın Özeti 60
3.2.2. İsim-İçerik İlişkisi 62
3.2.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 63
3.2.4. Zaman 63
3.2.5. Mekân 64
3.2.6. Karakterler 66
3.3. Lâ Tuṭfiʾ i'ş-Şems (Güneşi Söndürme) 73
3.3.1. Romanın Özeti 73
3.3.2. İsim-İçerik İlişkisi 74
3.3.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 74
3.3.4. Zaman 74
3.3.5. Mekân 75
3.3.6. Karakterler 75
3.4. Zevcetu Aḥmed (Ahmed'in Hanımı) 84
3.4.1. Romanın Özeti 84

3.4.2. İsim-İçerik İlişkisi 87
3.4.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 88
3.4.4. Zaman 88
3.4.5. Mekân 88
3.4.6. Karakterler 90
3.5. Ve Nesiytu Ennî imraʾa (Kadın Olduğumu Unuttum) 91
3.5.1. Romanın Özeti 91
3.5.2. İsim-İçerik İlişkisi 94
3.5.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 94
3.5.4. Zaman 94
3.5.5. Mekân 95
3.5.6. Karakterler 95
3.6. Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî (Babamın Gölgesinde Yaşamayacağım) ... 99
3.6.1. Romanın Özeti 99
3.6.2. İsim-İçerik İlişkisi 101
3.6.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 101
3.6.4. Zaman 102
3.6.5. Mekân 102
3.6.6. Karakterler 102
3.7. *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu* (Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar) 105
3.7.1. Romanın Özeti 105
3.7.2. İsim-İçerik İlişkisi 107
3.7.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı 107
3.7.4. Zaman 107
3.7.5. Mekân 108
3.7.6. Karakterler 108

İHSAN ABDUL KUDDUS'UN ROMANLARINDA MISIRLI KADININ SOSYAL HAYATI 113
4.1. Eğitim 113
4.2 Çalışma Hayatı 119
4.3. Evlilik 128
4.4. Boşanma 150
Sonuç 162
Kaynakça 167
Ekler 179

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.y. : Adı geçen yazar

b. : Baskı

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Hz. : Hazreti

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

S. : Sayı

s. : Sayfa

t.y. : Basım tarihi yok

v.b. : Ve benzeri

Giriş

İhsan Abdul Kuddus, modern Mısır edebiyatına birçok edebî eser kazandırması, toplumda tartışma yaratan konuları, topluma yönelik eleştirileri ve kadın meselesini ele alması nedeniyle modern Mısır edebiyatının en ünlü yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Arap edebiyatında İhsan Abdul Kuddus'la ilgili birçok makale ve tez çalışması yapılmıştır. Türkiye'de ise birkaç makale ve iki tez çalışması mevcuttur.[1] Ancak kadın konusunu ele alan çalışmalarda kadın imajı veya tipleri üzerinde durulmuştur, genel olarak İhsan Abdul Kuddus'un romanlarında Mısırlı kadının sosyal hayatını ele alan çalışmalar rastlanmamıştır. Türkiye'de, İhsan Abdul Kuddus'un romanlarında kadın konusunu ele alan Recep Çinkılıç'ın "*İḥsânʿ Abdu'l-Ḳuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı*" adlı doktora tezi bulunmaktadır. Çalışmamızın hem doktora çalışmasından hem de diğer çalışmalardan farkı, İhsan Abdul Kuddus'un romanlarında kadın konusunu sosyolojik açıdan değerlendirmesi ve adı geçen doktora tezinde kadınla ilgili olup üzerinde durulmayan romanların[2] eldeki çalışmada yer almasıdır ve yazarın öz yaşamı ile romanlarındaki olaylar ve karakterlerin benzerliğine dikkat çekilmesidir. Böylece bu çalışma ortada bulunan eksiklikleri kapatarak bir katkı sunması açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın üzerinde durulduğu bu yedi romanın hiçbirisi Türkçeye çevirlmediği için çalışmaya yansıtılan alıntılar araştırmacı tarafından Türkçeye çevirilmiştir.

[1] İhsan Abdul Kuddus hakkında Türkiye'de yapılan çalışmalar şunlardır:

- Hatice Tuğral, "*İhsân Abdulkuddûs'un Sukûb Fi's-Sevbi'l-esved Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*",(Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Mehmet Şirin Çıkar, "İhsân ʿAbdu'l-Ḳuddûs'un Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî Adlı Eseri", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara 2008, s. 149-154.
- Rahmi Er, "İhsân ʿAbdu'l-Kuddûs ve el-Visâdetu'l- Ḫâliye Koleksiyonu", *A.Ü.D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi*, C. 5, S. 2'den Ayrı Basım, (Ankara 1993), s.47-59.
- Recep Çinkılıç, "*İhsân ʿAbdu'l-Kuddûs'un Romanlarında Kadın İmajı*", (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Recep Çinkılıç, İhsân ʿAbdu'l-Kuddûs'un Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)*, S. 2, (Elazığ 2015), s. 167-223.

[2] *Ene Ḥurra* (Özgürüm Ben), *et-Tarîku'l-Mesdûd* (Çıkmaz Sokak), *Lâ Tuṭfiʾ i'ş-Şems* (Güneşi Söndürme), *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu* (Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar).

"*İhsan Abdul Kuddus'un Romanlarında Mısırlı Kadının Sosyal Hayatı*" başlıklı bu çalışmanın amacı hem İhsan Abdul Kuddus'un Türk dünyasında daha çok bilinmesini sağlamak hem de yazarın sosyal romanlarında konu olan Mısırlı kadının sosyal hayatı konusu üzerinde durmak ve erkek bir yazar olarak İhsan Abdul Kuddus'un Mısır toplumunda kadının sosyal hayattaki bakışını incelemek ve tahlil edilen romanlarında kadın karakterlerinin özelliklerini, sosyal hayatlarında karşılaştıkları sorunları, toplumun ve yazarın Mısırlı kadının sosyal hayatına bakışını tespit etmektir.

Çalışmada şu sorulara cevap bulunması amaçlanmaktadır:

1. İhsan Abdul Kuddus romanlarında Mısırlı kadınların sosyal hayatını nasıl ele almıştır? Yazarın Mısırlı kadınların sosyal hayatına dair görüşleri nelerdir?

2. Yazarın kişisel hayatı, yaşadıkları ve yakın çevresi sosyal romanlarına yansımış mıdır?

3. İhsan Abdul Kuddus'un sosyal romanlarında Mısırlı kadınların ve toplumunun gerçekliğini tasvir etmesi gerçeklikle örtüşmekte midir? ve romanlarında hangi sosyal sınıftan bahsetmeye odaklanmıştır?

4. Erkek bir yazar olarak İhsan Abdul Kuddus'un Mısırlı kadının sosyal meselelerine dair okuyucuya dönük mesajları nelerdir?

Çalışmada İhsan Abdul Kuddus'un sosyal romanları metin tahlili yöntemiyle sosyolojik açıdan değerlendirilmektedir.

Bu çalışma Giriş, Sonuç, kaynakça ve ekler dışında dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümüde eski, İslam ve modern dönemlerdeki medeniyetlerde kadının konumuna dair genel bakış yer almaktadır. Ayrıca, kadınların toplumda yeri, eğitimi, çalışma hayatı, evliliği ve boşanma ile ilgili sosyal hususlar anlatılmaktadır. İkinci bölümde yazarın ailesi, hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde ise İhsan Abdul Kuddus'un özellikle Mısırlı kadının sosyal hayatı ile ilgili ve kadın karakterleri bulunduğu toplam olarak yedi romanı tahlil edilip yazarın romanlardaki kendi hayatının yansımaları ve vermek istediği mesajlar tespit edilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde incelenen romanlardaki Mısrlı kadının sosyal hayatı eğitim, çalışma hayatı, evlilik ve boşanma alt başlıkları altında değerlendirip bu meselelerle ilgili İhsan Abdul Kuddus'un düşünceleri belirlenmektedir.

İhsan Abdul Kuddus, tartışmalı görüşleri nedeniyle kimi zaman eleştirilere maruz kalmış, kimi zaman da fikirlerini ortaya koyma konusundaki cesareti nedeniyle hayranlık uyandırmıştır. Bu nedenle İhsan Abdul Kuddus'un bu çalışmada incelenen romanlarında Mısırlı kadınların sosyal hayatı konusundaki görüşleri objektif bir şekilde incelenip yazarın yazdıklarına ilişkin yapıcı eleştiriler içeren bir sonuca ulaşılmaktadır.

1. BÖLÜM

MISIR SOSYAL HAYATINDA KADIN

1.1. Antik Mısır'da Kadın

1.1.1. Firavun Dönemi

Kadın, toplumu ve aileyi inşa etmenin temel direğidir ve onun aracılığıyla toplumlarda etkili kalkınma sağlanmaktadır. Kadınların statüsü, kendilerine tanınan hak ve özgürlüklere göre değişiklik göstermiştir. Tarih boyunca halkların kadına bakış açıları farklı olmuştur. İnsanlar kadının değerini ve sosyal statüsünü belirlemede dönemden döneme farklı davranışlar sergilemişlerdir. Kadınlara karşı bazen iyi, bazen de kötü davranmışlardır. Bazı toplumlarda kadınlara ilişkin kanunlar adaleti tesis etmekten uzak bulunmuş, kadınlar sosyal yaşam hakkından mahrum bırakılmış ve alınıp satılan bir mal olarak görülmüştür. Kadının mensup olduğu toplumda haldeki statüsünü değerlendirebilmek için geçmişteki statüsünü bilmek gerekir. Bu, sosyal konularla ilgili araştırmaların temelidir. Kadının durumunu açıklamak için medeniyet tarihine bakmak gerekmektedir.

Antik Mısır toplumu, insanlığa medeniyetin ve bilimin yolunu çizmiş uygar bir toplumdur. Antik Mısırlılar zeki, sosyal, aktif ve barışçıl insanlar olarak bilinmektedir, öncelikleri her zaman tanrılarına, ailelerine ve işlerine odaklanmaktır.[3] Tarih, Mısırlıların kadınlara duyduğu saygının sembolü olan Firavun kraliçelerinin heykelleri gibi Mısır'daki çeşitli somut kanıtlarla eski dönemdeki Mısırlı kadınların özgürleşmesine tanıklık etmiştir. Antik Mısır, siyaset ve çalışma alanlarında kadınların ve erkeklerin haklarının eşitliğini tanıyan, kadınları yönetici pozisyonlara yükselten ilk medeniyetlerden biridir. Antik Mısır toplumunun erkekleri, kraliçeler tarafından yönetilmeyi gururla kabul etmişlerdir.[4] Antik Mısır kadınları, diğer medeniyetlerin kadınlarına kıyasla daha geniş haklara ve özgürlüğe sahiptiler, öyle ki kadınların

[3] Zeynep Nur Özbakır, *Eski Mısır'da Kadın*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s. 4.
[4] Düriyye Şefik, *Elmer'atül Mışrıyye Minel Firai'ne İlal Yevm*, 1. B., Kahire: Matba'tu Mışr, 1955, s. 11.

iyiliğin, şefkatin, gücün ve adaletin kaynağı olduğuna inandıkları için kadınları kutsal bir varlık olarak tanımlamışlardır."*Mısır dini inanç sisteminin temeli olan Tanrı Maet'in kanunlarına göre kadınlara karşı saygılı olmak gerekmekte, kadına yapılan haksızlıklar tanrıya yapılmış gibi anlaşılmaktaydı*"[5] Eski Mısır toplumu çok tanrılı inanca sahiptir, İnsanlar korunma ve güvence altında hissedebilmek için tanrıçalarına sığınmışlardır. Onlara göre tanrıça, doğurgandır, bereketlidir, topraktır ama en önemlisi kadındır.[6]

O dönemde Mısır toplumu, dünyadaki diğer toplumların henüz bilmediği bir istikrara sahip olmasını sağlayan doğal koşullara sahipti. Nil Nehri gezgin kabilelerin kıyılarına ve vadilerine yerleşmeleri, toprağı işlemeleri ve hayvan otlatmaları için ilham vermiştir. İnşaat ve yeniden yapılanma ihtiyacını hisseden Mısırlılar, toplumun yarısı atıl kalmasın diye kendini kadınların emeklerinden mahrum bırakmak istememiştir. O zamanda üretim henüz toplumun yarısının diğer yarısına bağımlı olarak yaşamasına izin vermemişti. Bu nedenle kadınlar da ister zengin sınıflarda ister köleler arasında çalışmışlardır ve aynı sınıftaki erkeklerle aynı haklardan yararlanma hakkına sahiptiler.[7]

Antik Mısır'da evlilik, kadın ile erkek arasındaki kutsal bağı temsil etmiştir. Antik Mısır toplumu, evliliği kutsamış ve Mısırlı kadınlar için tüm evlilik haklarını korumuştur. Antik Mısır uygarlığı, kadının sadece evlilikteki hak ve görevlerini düzenleyen değil, aynı zamanda ayrılık ve boşanma durumlarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan kadınların ekonomik haklarını veya uygun maddî tazminatı da içeren kanunlar oluşturmuştur.[8] İlk Firavunlar kadınlara kocalarını seçmek, evlendikten sonra sahip olduğu şeyleri elinde tutmak, mirası ailedeki erkekle eşit olarak paylaşmak ve kocasına tazminat ödeyerek boşanmak gibi haklara sahipti.[9] Bu konuda Chicago Üniversitesinden Mısriyat Uzmanı Profesör Janet Johnson şöyle demektedir: "*Eski Mısır'da evlilik sözleşmeleri kadınların çıkarınaydı ve evliliğin aile baskısı veya başka herhangi bir durum sonucunda gerçekleşmesi durumunda haklarını güvence altına alıyordu.*"[10]

---

[5] Muhsin Babila, "Eski Mısır'da kadın", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1 (2016), s. 4.
[6] Zeynep Nur Özbakır, a.g.e., s. 98.
[7] Düriyye Şefik, a.g.e., s. 19-21.
[8] Hânî Riyaḍ, "Hel Hasalat elmer'a' fî Mışr elḳadime ʿalâ elḫalʿ",*El- Kahire gazetesi*, 10.08.2010, https://al-ain.com/article/174376 Erişim tarihi: 20.10.2023.
[9] Düriyye Şefik, a.g.e., s. 19.
[10] Hânî Riyaḍ, a.g.e.

Yunanlı tarihçi Herodot[11] da, Mısır ziyareti sonrasında şu sözlere yer vermiştir:

"*Mısırlıların gelenekleri ve yaşam tarzları insanların alışık olduğu şeylere aykırı görünmüştür.Örneğin, kadınlar pazara gidip ticaretle uğraşırken, erkekler evde oturup kumaş dokuyorlardı. Ayrıca mezarlıklardaki figürler, kadınların tıpkı erkekler gibi yaptığı ticaret, hasat ve buğday harmanlama işlerindeki rolünü göstermiştir. Kadınlar ayrıca buğday öğütme, buğday yapma gibi mutfak işlerinde de erkeklerle birlikte çalışmıştır.*"[12]

Tarihte ölümsüzleşen uygarlık dönemlerinde Antik Mısır kadınlarının sahip olduğu hakların başında kadınların siyasî hakları gelmektedir. Kadınlar, ister tek başlarına ister kocalarının veya erkek kardeşlerinin katılımıyla doğrudan ülkelerini yönetmek için tahta çıkmışlardır. Mısır'daki Firavun anıtları, Akhenaten'in eşi Nefertiti gibi yönetici, özgür ve kutsal Antik Mısır kadınlarının birçok örneğinin kanıtıdır. Nefertiti, kocasının iktidarı döneminde ortaya çıkan bir hareket olan dinî darbe hareketinin bayrağını taşıyan kişi olmuştur, Nefertiti, dinler tarihinde ilk kez tüm tanrıların güneş anlamına gelen (Atun) adı verilen tek bir tanrıda birleştirildiği yeni dinin temellerinin atılmasına eşiyle birlikte katılmıştır. Antik Mısır dönemlerindeki kadın siyasetçilerin izini sürerken, Mısır tarihine adını yazdıran pek çok kadınla karşılaşabiliriz, Mısır'ı yöneten en önemli isimlerden biri de Kleopatra'dır. Kleopatra, dünyanın dört bir yanında ve her dilde adından hikâye ve efsanelerin yayıldığı bir kraliçedir. Kardeşi tarafından tahttan uzak tutulmak için sürgüne gönderilen Firavun soyundan güçlü bir kadındır ancak sürgün hayatını kabul etmemiştir. Vatanına dönme cesaretini göstererek Mısır'a dönüp taht hakkını yeniden kazanabilmiştir. Böylece Kleopatra, kadınların, ülkesi ve milleti uğruna her türlü yönteme ve yola başvurduğunu ortaya koymuştur. Kleopatra'nın vatanını savunmadaki gücünün en belirgin kanıtlarından biri, onun ölümünün Mısır için özgürlük ve bağımsızlık döneminin sonu olması ve onun ölümünden sonra Roma işgalinin Mısır'ı kontrol altına almasıdır. [13]

[11] Tarihin Babası olarak anılan Herodot, M.Ö. 284 ile 425 yılları arasında yaşamış ve Persler ile Yunanlılar arasındaki çatışmanın tarihini kaydetmiştir. Mısır dahil birçok ülkeyi ziyaret etmiştir. Gözlemlerini ve duyduğu hikâyeleri ve efsaneleri yazmıştır.

[12] Laṭif Şâkir,"Elmer'a' Fil Tariḫ elFiraʾvni ʿAlâ raʾsiha Rîşa ve Fî Yediha Kuffazatün Menḳūşa", *El-Ayn elihabriyye*, 2016/6/8, https://www.masress.com/alkahera/1244 Erişim tarihi: 21.10.2023.

[13] Düriyye Şefik, a.g.e., s. 20,21.

Kadınların kocalarına ve çocuklarına bakma rolünün yanı sıra birçok Mısırlı kadın çeşitli mesleklerde çalışmıştır. Kimi kadınlar tarlayı ekmek veya mahsulü hasat etmek için kocalarıyla birlikte çalışırken, kimileri de çocuklarını yanlarında taşıyarak pazar satıcısı olarak çalışmışlardır. Ünlü Firavun yazıtlarında da görüldüğü gibi müzisyen, şarkıcı, dansçı ve hizmetçi olarak da çalışmışlardır. Bazı Mısırlı kadınlar okuma-yazmayı öğrenmiştir ve bu eğitimli kadınlar rahip, yazıcı veya doktor olarak çalışmıştır.[14]

Antik Mısır'da boşanmayı ve bunun ailenin çökmesine sebep olan sonuçlarını sınırlamak amacıyla boşanma sürecine birçok koşul getirilmiştir. Dr.Neşa'tel-Zuhri, "*Eski Mısır'da Boşanma*" adlı araştırmasında bu konu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

"*Eski Mısır'da koca, 'Seni eş olarak terk ettim' diyerek eşini sözlü olarak boşamakla yetinmezdi. Bunun yerine, ona özgürlüğünü teyit eden, aralarındaki evlilik ilişkisinin sona erdiğini ve isterse başka biriyle evlenebilmesini sağlayan yazılı bir boşanma belgesi verirdi. Şahitler de aynı evlilik belgesini imzaladığı gibi boşanma belgesini de imza atarlardır, ancak boşanma belgesinde dört şahit bulunurken, evlilik sözleşmesine on altı şahitin katılması gerekmektedir. Boşanmanın ifadesi şu şekilde idi: 'Ben seni eşim olarak terk ediyorum, senden hiçbir isteyim yok, dilediğin zaman başka bir adamla evlenebilirsin.'* "[15]

1.1.2. Yunan Devleti

Mısır'da Yunan devleti M.Ö. 332 yılında Büyük İskender'in ülkeye girişi ve İskenderiye şehrinin inşa edilmesiyle başlamıştır. Yunan uygarlığı, Firavun Mısır uygarlığından geriye kalanlarla karışmıştır. Yunan İmparatorluğu'nun doğu kısmı ataerkilliğe ve kadınların erkeklere tabi kılınmasına bağlı kalmıştır. Batı kesiminde ise, özellikle Mısır'da, birçok devlet işinde kadınların eğitimi, özgürlüğü ve erkeklerle eşitliği devam etmiştir. O dönemde Yunan kadınları Yunanlılar tarafından hor görülürken Mısırlı kadınlar köleleri, toprakları, malları, çalışanları, hayvanları ve parayı içeren özel mülkleri yönetme, sahiplenme ve satma hakkına sahiptiler. Evlenme ve

[14] Ayde Nasif, " Riḥletül Mera'til Mışrıyye 'Abrel 'Usur "', *el-Bevvabe el-Kıbtiyye*, 13.2.2016, https://www.albawabhnews.com/1787109 Erişim tarihi: 11.12.2023.
[15] Hânî Riyaḍ, a.g.e.

boşanma sözleşmeleri, köle azat edilmesi, evlat edinme gibi sözleşmelere ortak olabilmektedir. Mısırlı kadınların da yasal olarak erkeklere dava açma hakkı vardır. Şöyle ki, ister kocası, ister babası, ister erkek kardeşi olsun, tüm yasal sözleşmelerde ve prosedürlerde kendilerini temsil edecek bir erkeğe sürekli ihtiyaç duyan Atina'daki Yunan kadınlarının durumuna nazaran farklıdırlar. Yunan uygarlığında Mısırlı kadınlar babalarından ve kocalarından miras alma hakkına sahiptiler, kocanın ölümü halinde mallarının üçte ikisi kadına, üçte ikisi de çocuklarına miras kalmaktadır. Boşanma durumunda kadın, evlilik sözleşmesinde kanıtlanmış olan ortak mallara ek olarak, evlenmeden önce sahip olduğu tüm mal varlığını geri almaktadır.[16]

1.1.3. Roman Devleti

Firavun döneminde Mısırlı kadınların hakları vardı, ancak Mısır'ın Yunan ve Roma işgali dönemlerinde Mısırlı kadınlar haklarını ve özgürlüklerini kaybetmişlerdir. Bu, sömürgeleştirilmiş bir ülkede kadınların özgürlüğünün, özgür bir ülkede ise kadınların köleliğinin olmadığını gösterir.[17] Roma'nın Mısır üzerindeki hakimiyeti, MÖ 30'da Octavius'un (daha sonra Augustus olarak anılan) gelişiyle ve son Ptolema hükümdarı olan Mark Antony ve Kleopatra'ya karşı verdiği savaşta zafer kazanmasıyla başlamıştır. Kendisini Firavunların varisi olarak Mısır halkına sunmuş ve ülkeyi kendi kişisel mirası olarak ilhak etmiştir. Roma İmparatorluğu döneminde Mısır kadınları hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Onların eğitim almalarına ve yazmayı öğrenmelerine izin verilmemekte ve pek çok erkek yazar da onlar hakkında yazı yazmamıştır. Antik Mısır'ındaki toplumun aksine, Roma devletindeki kadınlar kanun önünde erkeklerle eşit bir konuma yerleştirilmemektedir ve erkeklerin otoritesine tabi olmuşturlar. MS 1. yüzyılda kadınlar kendi ticarî ve mali işlerini yönetme konusunda daha fazla özgürlüğe sahiptiler. Fakat her kadının sahip olduğu özgürlük ve hakların miktarı sosyal ve ekonomik durumuna göre değişmektedir. Az sayıda kadının kendi işi vardır ve az sayıda kadın da ebe, kuaför veya doktor olarak çalışmıştır. Kadınlar, köle, hizmetçi, tarım işçisi ve hatta güreşçi olarak çok çeşitli işlerde çalışmışlardır. Ancak Roma İmparatorluğu döneminde bir kadın ne kadar zengin olursa olsun, hiçbir zaman

[16] https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9_%D9%81%D9%8A_%D9%85%D8%B5%D8%B1#cite_note-Egyptian_Society-7 Erişim tarihi: 22.10.2023.
[17] Düriyye Şefik, a.g.e., s. 11-12.

oy kullanma, göreve aday olma veya kamusal yaşamda herhangi bir resmi rol üstlenme hakkına sahip olmamıştır. Yine de bazı önde gelen erkeklerin eşleri ve kadın akrabalarının perde arkasında ve gayri resmi olarak siyasî etkileri olmuştur. Mısır'daki Roma devletinde kadınların tek temel rolü evde kalmak, çocuklarına bakmak ve elbise dikmektir. Roma İmparatorluğu'nda kadınlar dinde herhangi bir resmi rol oynamamışlar ve dinî görevlere kabul edilmemişlerdir. Erkekler dine egemen olmuş ve devletin otoritesini tehdit etmedikleri sürece halkın yeni dinleri benimsemelerine izin verilmiştir. Mısır Firavun tanrıçası İsis'e tapınma, Mısır'dan Roma'ya taşındığında bu mezhep Roma tarafından devrimci olarak kabul edilip yetkililer tarafından defalarca bastırılmıştır.[18] Mısır'daki Roma devleti, MS 641'de Ömer bin Hattab'ın emriyle ve Amr bin el-As liderliğinde İslam fetihiyle sona ermiştir. Arap göçmenlerin akınına ve Mısırlıların yavaş yavaş Hristiyanlıktan İslam'a geçmesine rağmen Mısır, çoğunluğu Hristiyan olan bir ülke olarak kalmıştır. Mısır, on dördüncü yüzyılın sonundan önce Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir ülkeye dönüşmüştür.[19]

1.2. İslâm döneminde Kadın

1.2.1. Câhiliye Dönemi

Câhiliye döneminde Arap kadınları zekâları ve güzel konuşmalarıyla tanınmışlardır, ancak bazı zengin kadınlar dışında kadınların çoğu, alınıp satılacak bir meta olarak görülmüştür. Câhiliye döneminde Araplar, kadınların miras hakkı olmadığına inananmışlardır. Aynı şekilde kadının kocası üzerinde de hak tanımamıştır, boşanmaların sayısı sınırlı olmayıp çok eşliliğin belirli bir sayısı yoktur. Hz. Ömer Câhiliye Dönemi kadınları hakkındaki düşüncesini Müslüman olduktan sonra şu sözler ile ifade etmiştir: "*Vallahi Câhiliye Döneminde kadınlar bizim gözümüzde bir hiçti. Tâ ki Allah Teâlâ onlar hakkında indirdiğini indirinceye kadar*"[20]

Câhiliye döneminde Arapların gözünde kadının İslâm öncesi statüsü konusunda farklı görüşler vardır. Bir grup tarihçi kadının statüsünü yükseltirken, bir diğer grup ise

[18] Bişal Maliye, a.g.m., s. 3-4.
[19] https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9_%D9%81%D9%8A_%D9%85%D8%B5%D8%B1#cite_note-Egyptian_Society-7 Erişim tarihi: 22.10.2023.
[20] Ramazan Aksoy, "İslam Öncesi Toplumlarda ve İslam'da Kadının Statüsü", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.1, S. 15 (2021), S. 9.

kadını iradesi ve hakkı elinden alınmış olarak göstermektedir. Gerçek ise Câhiliye döneminde genelde orta ve fakir tabakalarda kadının hiçbir değeri ve rolü olmamasıdır. Fakat zengin tabakalardaki bazı kadınlara önem verilmektedir, bilindiği gibi Hz. Hatice bint Hüveylid gibi yetenekleri, onuru ve zekâsıyla tanınmış kadınlar vardır. Ancak bu statü tüm kabilelerde aynı olmayıp bazı kabilelerle sınırlı kalmıştır. Çoğu kabilelerde yaygın olan duruma gelince, çoğu Arap kabilesinde kadın izole edilmiş, ailede otorite sahibi olan kişi erkektir, çünkü ailenin temeli, savaşın ve sosyal sorumlulukların sorumlusu kendisidir. Bedevi yaşamında babalar, kabilenin askeri ve koruyucusu oldukları için erkek çocuk istemektedir. Câhiliye Arapları kız çocuklarını birçok sebepten dolayı istememişlerdir. Bu sebeplerin en önemlisi de geçim sıkıntısı ve namus anlayışlarıdır, öyle ki babaların aldığı en kötü haberlerden biri eşlerinin kız çocuklarının doğduğu haberi olmuştur.[21] Kız çocuklarını öldürünce de bu utançtan kurtulduklarına inanmışlardır. Kuran bunun üzerine (وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قتِلَتْ) "*Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman*"[22] ayeti kerimesi Câhiliye Döneminin bu çirkin davranıştan haber vermektedir. Kuran-ı Kerim yeni doğan kız çocuklarına karşı erkeklerin acımasız ruh halini şu şekilde tasvir etmektedir: (وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ) (يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلْقَوْمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓ ۚ أَيُمْسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُۥ فِى ٱلتُّرَابِ ۗ أَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ) "*Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!*"[2324]

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de yoksulluk nedeniyle çocuklarını öldürenlere şöyle cevap vermiştir: (وَلا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا) "*Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.*"[25] ve (قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ) "(*Ey*

[21] -, "CâhiliyeDönemi Araplarda Kadın" *Dima Araştırma ve Çalışmalar Dergisi*, 23.8.2021, https://dimah.net/2021/08/23/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%B9%D9%86%D8%AF-%D8%B9%D8%B1%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A7%D9%87%D9%84%D9%8A%D8%A9/ Erişim tarihi: 30.10.2023.
[22] el-Tekvir, 81/8-9.
[23] el-Nahl, 16/ 58-59.
[24] Aksoy, a.d.m., s. 10.
[25] el-İsrâ, 15/31.

Muhammed!) De ki: Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız."[26]

İslâm, kız çocuklarına değer vermeyi o kadar önemsemiştir ki, babasının ona iyi bakması şartıyla onları cennete girmenin anahtarı yapmıştır.

Hz. Ayşe bu konuda ile ilgili şu hikâyeyi anlatmıştır:

"*Yanında iki kız çocuğu bulunan bir kadın yanıma gelerek bir şeyler istedi. Evde bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu çıkarıp kadına verdim. Kendisi hiç tatmadan hurmayı ikiye bölerek çocuklarına verdikten sonra kalkıp gitti. Bu sırada Peygamber Efendimiz yanımıza geldi. Ben bu olup biteni kendisine anlatınca şöyle buyurdu: "Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar*"[27].[28]

1.2.2. Hz. Muhammed Dönemi

İslâm, dinî ve dünyevî ibadet ve mevzuat açısından insan hayatında köklü dönüşümler meydana getirmiştir, kadınlar da bu değişimin dışında kalmamış. İslam'ın kadınlara birçok hakkı garanti etmesi, onların sahip oldukları yeteneklerle İslâm toplumunun inşasına etkili bir şekilde katkıda bulunmalarına yardımcı olmuştur. İslâm, kadınlara büyük önem vermiştir ve onların doğumlarından ölümlerine kadar haklarını korumuştur. İslâm 'da, Allah'ın bildirdiği bir hikmet gereği, bazı istisnalar dışında, kadınların haklar ve görevler bakımından erkeklerle eşit olduğu yönünde genel bir kural vardır. İslâm dini, kadına karşı olumsuz düşünce ve davranışları yasaklamıştır; kadınla erkeğe hak ve sorumlulukları konusunda adaletli davranmış ve üstünlüğün takvada olduğunu vurgalamıştır. Şöyle ki, erkek ve kadın arasındaki fiziksel ve psikolojik farklılıkları dikkate alıp ilişkilerini düzenleyen çerçeveleri oluşturmuş ve her birinin diğerine karşı hak ve görevlerini tanımlamıştır.[29] Kur'an'ı Kerim kadın ve erkeğin

[26] el-En'âm, 8/151.
[27] Buhari, "Zekat", 10.
[28] Ğâda Muhammed, "Min Suvar Tekrim el-İslam Lil Mer'a", *Asvan İslam Araştırmaları Koleji Dergisi*, S. 1 (2021), s. 53.
[29] Ramazan Aksoy, a.g.m., s. 13.

eşitliğinden ve yaptıklarının karşılığını alma hususunda denk olduklarından şöyle bahseder: Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.[30] Hz. Peygamber'e ilk inanan kişilerden biri kadındır. O da Hz. Haticedir. Hz. Peygamber onun için şöyle buyurmuştur: "*Allah bana Hatice'den hayırlı bir kadın vermemiştir. Bütün insanlar beni yalanlarken, o beni tasdik etmiştir; insanlar benden kaçarken, o beni malı ile desteklemiştir. Ve Allah bana başka hanımlarımdan değil, ondan çocuk nasip etmiştir*".[31]

Câhiliye döneminde kadınlara hakları verilmediği için sıkıntı çektikten sonra İslâm, kadınlara haklarını vermiştir. İslam'ın başlangıcında, özellikle MS altıncı yüzyılın başlarında, Hz. Muhammed (s.a.v.), kadınlara miras, mülkiyet, evlilik, eğitim, nafaka ve diğer hakları da içeren haklar vermiştir.[32]

İslâm'ın kadına tanıdığı en önemli haklardan biri miras hakkıdır. İslâm öncesi dönemde kadınlar miras hakkından mahrum bırakılmıştır. Kadına miras hakkı verildiğini belirten ayetlerden biri de Nisa Suresi'nde geçen ayetlerdir. "Nisa" kadınlar demektir, bu surede özellikle kadın haklarından, onların hukûkî ve sosyal konumlarından bahsettiği için bu adı almıştır. (*لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا*) "*Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.*"[33]

Eğitim hakkı konusunda ise İslâm, kadınların eğitimine önem vermiştir. Nitekim, Hz. Peygamber, bizzat kendisi erkek ve kadınlara okuma yazma dersi vermiştir, ayrıca Hz. Peygamber kadınlara vaaz etmek üzere belli bir gün tayin edip camilerde ilim toplantıları yapmıştır. Rivayetlere göre Medine'de kadınlar peygamber efendimize gelerek şöyle demişler: "*Ey Allah'ın Resûlü, erkekler Sizi dinleyip Sizden istifade etme konusunda bizi geçtiler. Bize de müstakil bir gün ayırsanız!" Hz.*

[30] el-Nisâ, 4/124.
[31] Hatice Akkaya, "*Kadınların Konu Edildiği Rivayetlerde Ortaya Konan Değerlerin Eğitsel Açıdan İncelenmesi*",(Yüksek Lisans Tezi),Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 34
[32] Bişal Maliye, a.g.m., s. 6.
[33] el-Nisâ, 4/7.

peygamber, bunun üzerine onlara bir gün verdi. O belirli günde onlara nasihat eder ve bazı emirlerde bulunurdu[34].[35] Ayrıca, hadis-i şerifte buyurduğu gibi ,"*İlim talep etmek, her Müslüman'a farzdır*." *İlim öğrenmeyi her müslümana kadın-erkek ayırmadan farz kılmıştır.*[36]

Müslüman kadınların İslâm öğretilerini doğru bir şekilde uygulayabilmeleri için şeriat ilimlerine büyük ölçüde ilgi göstermişler. En büyük ilgi hadis ilmine olmuş, ancak kadınların öğrenimi sadece hadis ilmi ile sınırlı kalmamış, daha ziyade fıkıh, tefsir, edebiyat gibi birçok faydalı bilimi kapsayacak şekilde genişletilmiştir.[37] Hz. Ayşe, o zamanın en akıllı ve en bilge kadınlarından biridir ve sahabeler, kendilerine zor gelen ve cevabını bulamadıkları konularda ona danışmaktadır. Sahabi Ebu Musa el Eşari şöyle anlatmıştır: "*Allah Resûlü'nün arkadaşları olarak ne zaman bir hadîsi anlamada problem yaşasak, hemen Hz. Âyşe'ye sorardık. Kendisi bize o konuda mutlaka bir bilgi sunardı.*" Ayrıca Hz. Peygamber Hz. Ayşe hakkında şöyle buyurmuştur: " *Peygamber hanımları da dâhil eğer ümmetimin kadınlarının ilmi Ayşe'nin ilmiyle kıyas edilecek olsa, Ayşe'nin ilmi ağır gelir.*[38],,[39] Hz. Peygamber döneminde kadınlar topluma birçok alanda hem iş hayatında hem de sosyal hayatta önemli katkıda bulunmuşlardır. O zamanda kadınların asıl görevi ev ve çocuk bakımıdır, Hz. peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Sizlere evlerinizi tavsiye ederim, çünkü sizin cihadiniz evinizdedir*". Fakat aynı zamanda kadınlar topluma fayda sağlayan başka mesleklerde de çalışmışlardır.[40] Toplumda kadınların en çok çalıştığı sahalardan bir tanesi sağlık sektörüdür.[41] İslâm öncesi dönemde tıp mesleği büyücülük ve kehanetle ilişkilendirilmiştir. Fakat İslam geldiği zaman tıp, bilime, bilgiye ve tecrübeye dayalı hale gelmiştir.[42] Kadınlar en çok hemşirelik ve ebelik alanında çalışmışlardır.[43] Hz.

---

[34] Buhari, "İlim", 36.
[35] Nurgül Çepni, "Efendimizin (s.a.v) Zamanında Kadınların Eğitimi", *Eski Eserler Dergisi*, 21.7.2009, https://www.eskieserler.net/makaledetayi.php?id=8&ilimdali=1&page=2 Erişim tarihi: 6.11.2023.
[36] Hatice Akkaya, a.g.e., s. 43.
[37] Ğâda Muhammed, a.g.m., s. 36.
[38] -, "İslam'da Kadının Eğitim ve Öğretimi", *Hikmet.net*, 15 Mayıs 2023, https://hikmet.net/islamda-kadinin-egitim-ve-ogretimi/ Erişim tarihi: 6.11.2023.
[39] Çepni, a.g.e.
[40] Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", *Diyanet İlmi Dergisi*, C. 29, S. 4 (1993), s. 9.
[41] Ahmet Acarlıoğlu, " Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 42 (2019), s. 9.
[42] Hatice el-ğamidi, "Devr Elmer'a Fi Hidmetil Muctema' el-İslami", *Itay Al-Baroud Arap Dili Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 2(2022), s. 36.
[43] Ahmet Acarlıoğlu, a.g.m., s. 10.

Ayşe'nin tıp alanında da iyi olduğunu bilinmektedir. Urve'nin oğlu Hişam babasından Hz. Aişeyle ilgili olarak şu sözlerini nakletmiştir:" Fıkıh, tıp ve şiir dallarında Hz. Ayşe'den daha bilginini görmedim".[44] Ayrıca bazı kadınların ticaretle uğraştığı bilinmektedir. Bu kadınlar arasında en çok bilinen Hz. Haticedir. Kadınların yürüttükleri diğer işlerden biri ise terzilik ve dokuma gibi el sanatlarıdır. Çok yaygın olmasa da kadınlar resmi devlet işlerinde de çalışmışlardır örneğin Şifa bt. el-Adeviye Medine pazarında fiyat ve kalite kontrolünü yapmıştır Ayrıca Hz. Semra bt. Nuheyk el-Esediyye de çarşıları dolaşıp yanında taşıdığı kamçı ile ihtiyaç hissettiğinde müdahalede bulunmuştur. Kadınların çalıştığı başka mesleklerden bir diğerleri de Kuaförlük, Oyunculuk ve Müzisyenlik, Sütanneliği ve Çocuk bakımıdır.[45] İslâm döneminde yapılan savaşlarda erkekler muharib sınıfını oluşturmuşlardır,[46] kadınlar ise hemşirelik, su taşımak gibi işlerde katkıda bulunmuşlardır. Bazı durumlarda kadınlar da savaşmışlardır,[47] bunun en önemli örneği Hz. Peygamberin halası Safiyye bint Abdülmuttalibdir. Safiyye, birçok savaşa katılmıştır ve gazaya çıkan ilk müslüman hanım olarak tanınmıştır. Savaşlarda yaralananların tedavisinde görev almıştır. Uhud (veya Hendek) Gazvesi sırasında Medine'de kadınların ve çocukların sığındıkları eve girmeye çalışan ve casusluk yapan bir Yahudiyi öldürdüğü için bir kâfiri öldüren ilk kadın sahabi olmuştur.[48]

İslâm, müslümanların evlenip yuva kurmalarına büyük önem vermektedir. İslam öncesi dönemde kadınlara kocalarını seçme hakkı tanınmazken, İslâm geldiğinde kadınlara bu hakkı vermiştir. Örneğin Hz. Hansa Uhud Savaşı'nda eşi vefat edince dul kalmıştır. İddet müddeti bitince babası, ona münasip gördüğü biriyle evlendirmek istemiştir. Ancak Hansa, bu şahıs ile evlenmek istememiş, fakat babası yine de onun rızası olmadan kendi istediği kimseye onu vermiştir. Hansa, Peygamber'e gidip babasının kendisini istemediği biriyle evlendirmeye kalkıştığını söyleyerek, şikâyette bulunmuştur. Resûlullah onu dinledikten sonra "O nikâh sahih değildir." buyurarak, babanın arzusuyla kıyılan nikâhı geçersiz saymıştır ve Hansa, Ebû Lübabe ibn-i Abdül

[44] Sevde İla, *Hz. Aişe ve Peygamber Sonrası Siyası Hayattaki Rolü*,(Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 54.
[45] Ahmet Acarlıoğlu, a.g.m., s. 6-18.
[46] Ali Toksarı, a.g.m., s. 11.
[47] Ahmet Acarlıoğlu, a.g.m., s. 12.
[48]Aynur Uraler, "Safiyye bint Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2008 https://islamansiklopedisi.org.tr/safiyye-bint-abdulmuttalib Erişim tarihi: 09.11.2023.

Münbir isimli bir sahabi ile evlenmişitr. Hz. Hansa'nın karşılaştığı bu durum, İslâm'in kadının özgürlüğüne verdiği önemin ve değerin apaçık göstergesidir. Kadın, istediği kişi ile evlenme hakkına sahiptir. Baba dahi onun bu hakkını elinden alamamaktadır.[49]

İslâm, kadınlara mehir hakkı vererek de onlara değer vermektedir. Nisa suresinde açık bir şekilde mehir hakkı belirtilmektedir: (*وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا*) "*Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin.*"[50]Ayrıca İslâm, evliliğin devamının zorlaştığı durumlarda kadınlara boşanma hakkı vermektedir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: (*وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ*) "*Boşamaya karar vermiş olurlarsa, şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir.*"[51] Hz. Peygamber,"*Yüce Allah'a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri, boşanmadır.*"[52] buyurarak, boşanmanın sadece zorunlu durumlarda başvurulabilecek bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Boşandıktan sonra da çiftlerin aralarındaki hukuk devam etmeli ve birbirlerini mağdur etmemelidir, özellikle çocukları varsa mahrum etmemelidirler. Yüce Allah Kur'an'da bu konuda şöyle buyurmaktadır: (*وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ*)[53]"*Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâya daha uygundur. Aranızda lütufkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.*"

İslâm peygamberi Hz. Muhammed hadislerinde daima kadınlara iyi davranılmasını tavsiye etmiştir. Vefatından önce de veda hutbesinde bu konuya dikkat çekmiştir:

"*Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allah'ın emri ile helal kıldınız. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da*

[49] Nida Duran, "Hz. Hansa Binti Hizam (R.ANHA)", *SomuncuBaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergesi*, https://www.somuncubaba.net/makale/hz-hansa-binti-hizam-r-anha Erişim tarihi: 10.11.2023.
[50] el-Nisa, 4/4.
[51] el-Bakara, 2/227.
[52] https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=4&SAYFA=163 Erişim tarihi: 10.11.2023.
[53] el-Bakara, 2/237.

sizin üzerinizde hakkı vardır…"[54] Böylece kadınlara her zaman haklarının verilmesini tavsiye etmiş, aynı yaklaşım Râşid Halifeler döneminde de devam etmiştir.

1.2.3. Osmanlı Dönemi

Memlükler'in Osmanlı İmparatorluğu'na yenilmesinden sonra Sultan I. Selim'in 1517'de Mısır'a girişiyle Mısır, Osmanlı İmparatorluğu idaresine geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'daki hakimiyeti yaklaşık üç yüzyıl sürmüştür.[55]

Mısır'ın Osmanlı dönemindeki durumuna ilişkin çok az araştırma bulunmaktadır. Mısır'ın bu dönemdeki tarihinin Türk tarihi üzerinden araştırılabileceği söylenmektedir. Osmanlı dönemine ilişkin belgeler incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın çizdiği kötü imajda olmadığı kanıtlanabilmektedir. Nitekim Mısır'da Osmanlı yönetimi altında işler istikrara kavuştuktan sonra Mısır pazarında ticarî hareketlilik artmaya başlamıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda Kahire'nin, Osmanlı İmparatorluğu içinde önem taşıyan, Osmanlı başkenti İstanbul'dan hemen sonra gelen şehir olduğu belirtilmiştir. Tarihçi Robert Mantrand[56], Osmanlıların el-Ezher Camii'ne büyük saygı duyduğunu söyler ve Türk hacıların Mısır'dan geçerek Kahire'de ikamet etmelerinin Türkiye ile Mısır arasında kültür ve din ilişkilerinin oluşmasına vesile olduğunu işaret eder.[57]

---

[54] Bünyamin Erul, "Vedâ Hutbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi Erişim tarihi: 11.11.2023.

[55] İhsan El-Fakih, "Keyfe Kane el-Arab Yenzurune Ela el-Hukm el- Osmani", *Anadolu Ajansı*, 27.8.2020, https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A5%D8%B6%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA-%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9/%D9%83%D9%8A%D9%81-%D9%83%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8-%D9%8A%D9%86%D8%B8%D8%B1%D9%88%D9%86-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A-%D8%A5%D8%B6%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA-%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9/1953391 Erişim tarihi: 11.11.2023.

[56] Fransız tarihçi, Türkolog, İslam ve Osmanlı tarihi uzmanıdır.

[57] Uşri Allam, "Modern Tarihçilerin Değerlendirmesinde Mısır'daki Osmanlı Yönetimi", *Uşri Allam Dergisi*,2018, https://ashryallam.wordpress.com/2016/07/09/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%89-%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D8%AA%D9%82%D9%88%D9%8A%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A4%D8%B1%D8%AE%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84/ Erişim tarihi: 16.11.2023.

Amerikan Üniversitesi Osmanlı tarihi uzmanı Prof Dr. Nelly Hanna[58]'nın Osmanlı Kahire'sindeki sosyal hayata ilişkin çalışmaları, kadınların evde dış dünyadan izole edildiğine dair hiçbir kanıtın olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, kadınların belirli bir sistem dışında sokağa çıkmaması yönünde söylenenlerin gerçekle hiçbir ilgisi olmadığını belirtmiştir. Bir de bazı tarihçilerin yazılarında kadınların pazara ve gezmeye çıktığını doğrulayan birçok metin bulunduğunu tespit etmiştir. Belgeler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Mısırlı kadınların tamamen bağımsız bir mali sorumluluğunun varlığını da doğrulamıştır. Kadının ayrıca evlilik sözleşmesinde, kendi rızasıyla akdedildiğini şart koşan şartlar koyma hakkı vardır. Kocanın şartlardan birini ihlal etmesi durumunda kadın mahkemeye gider, şartın ihlal edildiğini ispat eder ve ardından boşanma talebinde bulunabilir.[59] Öte yandan Modern ve çağdaş tarih alanında doktora araştırmacısı olan Mahmud Hüseyin ise "*Osmanlı Mısırda Evlilik*" adlı kitabında babaların kızlarına değer verdiğini; Onları genç yaşta evlendirmiş olsalar bile, onları evlendirmeden önce kızlarının evliliğin hukukî sorumluluklarını taşıyabilecek durumda olduğundan emin olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca, Osmanlı döneminde Mısır'da çeyiz değerinin de karı kocaların sosyal ve maddî durumlarına göre değişiklik gösterdiğini dile getirmiştir. Araştırmacı ayrıca, Osmanlı döneminde Mısır toplumunda kocanın, düğün gecesinden önce eşini görmesine izin verilmediğini ifade etmiştir. Birisi evlenmek istediğinde, annesi veya akrabalarından biri, evlenmeye aday gösterdiği kızın özelliklerini belirterek tarif eder, bazen de "çöpçatan"dan yararlanarak erkeğin eş seçmesine yardımcı olunur.[60]

Miras, özellikle üst sınıf kadınlar için kadınların zenginliğinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. İslam döneminin uzantısı olan Osmanlı döneminde miras konusunda şeriat hukuku uygulanmaktadır. Mahkemeleri çokluğu ve Kahire'nin çeşitli mahallelerine yayılması sonucunda kadınlar, haklarını güvence altına almak ve miras dahil çeşitli anlaşmazlıkları çözmek için kendilerini ilgilendiren her konuda yargıya başvururdular. O döneme ait belgeler, üst sınıftan bazı kadınların ister

[58] Nelly Hanna (1942-), Arap dünyasındaki Osmanlı tarihi ve Kahire'deki 17. ve 18. yüzyıllarda orta sınıfın koşulları konusunda uzmanlaşmış Mısırlı bir tarih araştırmacısıdır. Aynı zamanda Kahire Amerikan Üniversitesi'nde Arap ve İslam Medeniyetleri bölümünde profesör ve Edebiyat Bölümü başkanı olarak görev yapmaktadır.

[59] Abdülrazik İsa, *Elmer'atül Mısrıyye Kable el-Hedase Muhtarat min Vesaiki el- Asr el- Osmani*, 7. B, Kahire: Matba'tu Dari el-Kutub vel vesaiki el-Kevmiyye fil Kahire, 2012, s. 29-43.

[60] Muhammed Hüseyin, *Osmanlı Mısırında Evlilik*, İskenderiyye: Mektebetül İskenderiyye, 2017, s. 26-30.

alım ister satım olsun, kendi başlarına veya bir temsilci aracılığıyla ticaretle uğraştığını göstermektedir. Köylü ve zanaatkâr sınıflarından kadınlar ise iplikçilik, ebelik, hatiplik, hizmetçilik gibi alt düzey mesleklerde çalışmışlardır.[61] Diğer taraftan Prof. Dr. Nelly Hanna, Osmanlı döneminde kadınların koşullarının ekonomik durumlarıyla bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Kadınların hayatlarında bağımsız olmalarını sağlayacak işlerde çalışmadıklarını, hatta parası olan tüccarların eşlerinin bile her zaman güvenecek bir erkeğe ihtiyaç duyduğunu söylemiştir.[62] Sonuç olarak bu araştırmalar, Osmanlı döneminin Mısırlı kadının toplumda herhangi bir rol oynamadığı ve erkek egemenliğinde bir dönem olduğu yönündeki düşünceyi reddederek değiştirmektedir.

1.3. Modern Dönemde Kadın

1.3.1. Kavalalı Mehmet Paşa Dönemi

Fransa'nın Napolyon Bonapart liderliğinde Mısır seferi (1798-1801), Mısır'da bir Fransız kolonisi kurmayı ve Hindistan'daki İngiliz çıkarlarını tehdit etmeyi amaçlamıştır. İlk Fransız zaferlerine rağmen sefer başarısızlıkla sonuçlanmış ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında kalmıştır. Fransız Seferi ayrıca, Rosetta Taşı[63]'nın keşfedilmesine ve Modern Mısır biliminin doğuşuna yol açmıştır.[64] 1798'deki Fransız işgalini İngiltere'nin ve Osmanlının destekleriyle savuşturan Mısır, 1805 itibariyle Kavalalı Mehmet Paşa tarafından yönetilmeye başlanmıştır.[65] Kavalalı Mehmet Paşa Mısır'ı yönettiğinden beri, Mısır'ın Avrupa siyasetinden ve Avrupalı güçler arasındaki sömürgeci rekabetten etkilendiğini ve Osmanlı padişahının gücünün Mısır'ı Avrupa işgalinden kurtarmak için tek başına yeterli olmadığını fark edip, Mısır'ın kendini savunabilmesi konusunda kendi gücüne sahip olması gerektiği

[61] Abdülrazik İsa, a.g.e., s. 65-67.
[62] Abdülrazik İsa, a.g.e., s. 29.
[63] "Rosetta Taşı, M.Ö 196 yılına tarihlenen Mısır Kralı V. Ptolemaios hakkında yazılmış rahip fermanı içeren bir taş yapıttır. Metin üç farklı dilde yazılmıştır: Hiyeroglif, Demotik ve Yunan, bu farklı dillerin bir arada bulunması gerçeği nihayetinde Mısır hiyerogliflerinin anlaşmasında paha biçilemez derecede yardımcı olmuştur." Mark Cartwright, Çev.Göktuğ Berk Bağcı, "Rosetta Taşı", *World History Ansiklopedisi*,3.1.2014,
https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12408/rosetta-tas/ Erişim tarihi:19.11.2023
[64] Harrison Mark, Çev. Mahmoud Ismael, "Napolyon'un Mısır ve Suriye Seferi", *World History Ansiklopedisi*, 27.4.2023,
https://www.worldhistory.org/trans/ar/1-21818/ Erişim tarihi:19.11.2023
[65] Ekin Bayur, "10 Dakikada Modern Mısır Tarihi", *Gergedan Dergesi*, 31.11.2019,
https://gergedan.press/10-dakikada-modern-misir-tarihi-6496/ Erişim tarihi: 19.11.2023

kanaatine varılmıştır.[66] Bu nedenle Avrupa rönesansının dayandığı modern sistemlere göre güçlü bir devlet inşa etmeye çalışmış ve modernleşme hayatın her alanını kapsamıştır. Hiç şüphe yok ki Kavalalı Mehmet Paşa döneminde Mısır'da ekonomik, bilimsel, siyasî ve askerî açıdan her alanda ilerleyen birçok başarıya ve reform çalışmasına imza atılmıştır.[67] Ancak her dönem veya bir yönetici için objektif bir şekilde sunulması gereken olumsuz ve olumlu noktalar da vardır. Olumlu yönlerine gelince, Rus, Japon ve Osmanlı modernleşme hareketlerinde olduğu gibi Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da gerçekleştirdiği en önemli ve ilk reform eğitimin geliştirilmesidir.[68] Mehmet Ali Paşa birçok okul yaptırmıştır; bu okulları yaptırmaktaki asıl amacı orduyu eğitim yoluyla güçlendirmektir. Subay okulları açmış ve Mısır ordusuna sağlam temellerle eğitim vermek üzere Avrupa'dan subaylar getirtmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu okullar ilk, orta, lise ve özel eğitim düzeylerine ayrılmıştır. Çocukları okumaya göndermek zorunlu kılınmıştır. Onlara ayrıcalıklar sağlanmıştır. Okullar, öğrencilerin barınması için yiyecek, giyim ve aylık maaşlar sağlamıştır. Kavalalı Mehmet Paşa, tıp, mühendislik, sanat, zanaat gibi önemli alanlarda uzman yetiştiren okullar inşa etmiştir. Ayrıca, birçok el-Ezher öğrencisi eğitim reformu için Avrupa'ya gönderilmiştir. 1820'de Mısır'daki ilk resmi matbaa olan Bulak Matbaası kurulmuş ve Mısır'daki modernleşme hareketleri için çok önemli rol oynamıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ayrıca 1828 yılında, Türkçe - Arapça yayınlanan ilk gazete olan *Vakayii Mısriyye* gazetesini çıkarmıştır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti ile Mısır'daki reform ve yenilenme hareketlerinin özellikle ordu ve eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar açısından benzer olduğu söylenebilir.[69] Mehmet Ali Paşa'nın ilgisi sadece askerî alanda ve eğitimle sınırlı kalmamış, tarım ve sanayi alanlarında da birçok başarıya imza atmıştır. Mısır ekonomisinin temel dayanağı haline gelen pamuk gibi birçok yeni mahsul yetiştirmeye başlatmıştır. İplik, dokuma, demir fabrikaları gibi birçok fabrika kurmuştur. Olumsuz yönlere gelince, Mehmet Ali Paşa döneminde ülkeye yabancı nüfusun aşırı nüfuz etmesi en önemli olumsuz yönlerden biridir; çünkü Mısır'da çok

[66] Mehmet Karataş, "Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi", *Ekev Akademi Dergesi*, C. 9, S. 22 (2005), s. 3-4.
[67] Emine Eren, "*Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi*",(Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 14.
[68] Mustafa Ergün, "*Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması*", Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 3 (2005), s. 1.
[69] Arzu Ertuğrul, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Döneminde Mısır'da Edebi ve Kültürel Hayat (1805-1848*), (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 89-91.

fazla sayıda yabancının bulunması daha sonra Mısır'ın işgal edilmesine yol açmıştır. Ayrıca Mısır'ın sağladığı kalkınma ve medeniyete rağmen Mısır halkının çoğunluğu yoksulluk çekmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın oğulları ve torunlarının döneminde, Mehmet Ali Paşa'nın sağladığı Mısır rönesansının çoğu gelişimi gerilemiştir, birçok fabrika ve okul kapatılmıştır. Büyük miktarda borç nedeniyle ekonomik durum kötüleşmiş dolayısıyla Mısır halkının yoksulluğu da artmış ve burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır.[70]

Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde Mısırlı kadınların durumuna gelince, ünlü İngiliz oryantalist Edward William Lane[71]'in kız kardeşi Sofia Bull'un 1884 yılında yazdığı *Mısır'da İngiliz bir Kadın* adlı kitabı, gerek haremde yaşayan, gerek orta ve fakir sınıfa mensup bütün Mısırlı kadınların sosyal statüleri hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardan biridir. Lane, kız kardeşi Sofia'dan, hareme girebilmesi ve oradaki kadınların durumu hakkında bilgi alabilmesi için kendisiyle birlikte Mısır'a gelmesini istemiştir. Çünkü bilindiği gibi erkeklerin hareme girmesi kesinlikle yasaktır. Gerçekten de Sofia, haremi sürekli ziyaret ederek ve Mısır'ın çeşitli sokaklarını dolaşarak kendisinden önceki birçok oryantalistin toplayamadığı pek çok değerli bilgiyi toplayabilmiştir. Sofia'nın ilk hedefi, bir sosyal yaşam alanı olarak harem ve kadınlarla ilgili her şeyi öğrenmektir.[72]

Sofia[73]'nın gözlemlerine dayanarak Mehmet Ali Paşa döneminde kadınların sosyal durumu anlatılabilir. Sofia, Mısırlı kadınların hoşnut olduğunu görmesi

---

[70] Ahmed Abd-Rabbuh, "Mehmet Ali Paşa'dan sonra Mısır", Eş-şuruk Gazetesi, 31.10.2020, https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=31102020&id=37c81a6a-aa07-4a80-ac36-d4905e82a05f Erişim tarihi: 20.11.2023

[71] 1825'te Mısır'a gitmiş ve on iki yıl kadar orada yaşamış. Gidişlerinde Mısırlıların gelenek ve göreneklerine dair yazmayı düşündüğü kitaba malzeme toplamak amacıyla Osmanlı kıyafeti giyip Mansur efendizâde adıyla halk arasında yaşamış, özel dersler alarak Arapça yazı dilinin yanında halk dilini de öğrenmiştir. Müslüman bir Mısırlı gibi yaşayarak halkın dinî anlayışı hakkında geniş bilgi edinmiştir.

[72] Muhammed Ayoub, "Muhammed Ali Paşa.. Maza Keşefet "Sofia Bull" 'an 'Elalem Elsirri Liharim Elvali?", *El-Jazira*, 1.7.2022, https://www.aljazeera.net/midan/intellect/history/2022/7/1/%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%85-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D9%84%D9%8A-%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D8%A7-%D8%B5%D9%88%D9%81%D9%8A%D8%A7-%D8%A8%D9%88%D9%84-%D8%AA%D9%83%D8%B4%D9%81 Erişim tarihi: 21.11.2023

[73] "Mısır'da İngiliz bir kadın" olarak kabul edilen Sophia Ball'ın kitabını kişisel gözlemlerine dayandırması ve Mısır toplumunun orta halli koşullarına tanık olması kaynak olarak kullanmak için yeterli olduğunu söylenebilmektedir. Zaman zaman tarafsızlığının olmadığını, harem kadınlarını ve genel olarak Doğu toplumunu küçümsediğini kabul edilebilmektedir, o da oryantalistler gibi çözümü Avrupa Hıristiyan misyonerlikte görmüş ve Mısırlı Hıristiyanları eleştirmiş ve onları geri kalmışlıkla suçlamıştır. Ancak Sofia, on dokuzuncu yüzyılın başlarında, yazıları şöhret arayışı içinde Avrupa basınına akın eden pek çok erkek gezginden farklıdır; çünkü Avrupalıların Arap bölgesi ve onun gelenek görenekleri konusundaki cehaletinden intihal yapmak, tekrarlamak ve istismar etmek kolaydır.

dolayısıyla kadınların haremdeki izolasyona rağmen bu yaşam alanından memnun olduğunu belirtmiştir. Ve bu konuda şöyle söylemiştir: "*Mısırlı kadınların memnun, neşeli, huzurlu olduğunu gördüğüm için memnuniyet duyuyorum, ve bu tablodan onlara iyi davranıldığını anlıyorum.*"

Orta sınıf kadınların alışverişe çıkmaları konusunda babaların ve kocalarının şikâyetçi oldukları doğrudur, ancak ziyarete ve hamama gitme konusunda tam bir özgürlüğe sahiptirler. Evlilik ve boşanma hakkında ise Sofia, evlilikte köle kadın ile özgür kadın arasında fark olmadığını, her sınıfta kızın evlendirilmesinde fikrinin sorulmadığını ve o kızın tüm hayatı boyunca babasının onu daha önce tanımadığı kocasına teslim etmesini beklediğini söylemiştir. Yazar ayrıca kadın kölelerin durumunun, sürekli boşanma korkusu yaşayan eşlerden daha iyi olduğuna inanmaktadır. Kadın köle satmak utanç verici ve maddî sıkıntının kanıtı olarak kabul edilmektedir. Köle kadın doğum yaparsa, kanuna göre onu satmak yasaktır. Sofia ayrıca, özellikle orta ve fakir sınıfa mensup kişiler arasında, eşlere veya kadın kölelere yönelik şiddet ve zulüm gibi bazı toplumsal sorunlara da değinerek, şunları söylemiştir:

"*Evli kadınlara ve kadın kölelere yönelik muamele genellikle vahşet ile nitelendirilebilir. Evli kadınlar sıklıkla dayaklara maruz kalmaktadır, köle kadınların da maruz kaldıkları dayaklar onların ölümüne yol açabilmektedir. Kadınlar haremdeki lüks yaşamlarına rağmen, zamanlarını hizmetçileri ve mutfağı denetlemek, nakış işlemek, şekerden ve farklı gül türlerinden yapılan çeşitli şerbetler yapmakla doldurmaya çalışmış, bazıları ise okuma yazmayı öğrenmiştir. Ayrıca, Rus İmparatoruluğu ile Osmanlı Devleti arasında devam eden çatışmalar gibi ve Mehmet Ali Paşa ile İngiltere ve Fransa arasındaki siyasî olaylar gibi siyasetle ve aktüel durumla ilgilenmişlerdir.*"[74]

Yazar, haremdeki kadınların işledikleri nakışlara hayran olmasına rağmen genel olarak kadınların sadece el sanatları öğrenmesinden, çok azının okuma yazma bilmesinden ve dış dünyadan izole edildikleri için ilgi alanlarının sınırlı olmasından

[74] Randa Abu El-Zeheb, "Mehmet Ali Döneminde Mısırlı Kadın", *El-Mektebe el-neseviyye*, 2010, https://nswya.info/articles/%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b1%d8%a3%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b5%d8%b1%d9%8a%d8%a9-%d9%81%d9%8a-%d8%b9%d9%87%d8%af-%d9%85%d8%ad%d9%85%d8%af-%d8%b9%d9%84%d9%8a/Erişim tarihi: 22.11.2023

duyduğu üzüntüyü de ifade etmiştir. Ayrıca, anneler arasında sıklıkla çocuklarının ölümüne veya körlüğüne yol açan yaygın sağlık bilgisizliğinden duyduğu memnuniyetsizliğini de dile getirmiştir. Ebeveynlerin çocukları için endişe duydukları nazar olgusuna da dikkat çekmiştir. Her sınıftaki insanların gerek evde gerek sokaklardaki karşılıklı saygıları ve aile bağıları ve son olarak Mısırlı ailenin piramidinin en tepesinde anne figürünün yer alması yazarın dikkatini çekmiştir.

Aynı bağlamda yazar Judith Tucker[75]'ın *Ondokuzuncu Yüzyılda Mısırlı Kadınlar* adlı kitabı, Mısırlı kadınların on dokuzuncu yüzyıldaki koşullarını ekonomik, sosyal, politik ve entelektüel yaşam bağlamında analiz etmektedir. Kadınları kırsal ailenin evde ve tarlada temel desteği olarak tanımlamış ve o dönemde kadınların rolünün tarım arazisinde çalışmakla sınırlı olmadığını, endüstriyel zanaatlara ve mülk yönetimine kadar uzandığını belirtmiştir. Şehirde ise kadınlar ticaret ve satış gibi bazı işlerde çalışmışlar. Bazı kadınlar paralarını deniz yoluyla baharat ticaretine ve köle kervanı ticaretine yatırmışlardır. O dönemde bazı Mısır endüstrilerinde önemli bir rol oynamışlardır.[76]

Kadınların eğitimi konusunda ise Mehmet Ali Paşa, din, okuma-yazma, matematik ve ebelik dersleri veren bir okul açmıştır. Okulun ilk açıldığı zamanlarda katılım sadece Habeş ve Sudanlı kızlarla sınırlı tutulmuş, ancak bir süre sonra okula Mısırlı kızlar da gelmeye başlamıştır.[77]

Mehmet Ali Paşa döneminde Mısırlı kadınların sosyal statülerinin haremde, köyde veya şehirde yaşamalarına göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Kısıtlamalar

---

[75] "Judith E. Tucker, Georgetown Üniversitesi'nde tarih profesörüdür. 2004'ten 2009'a kadar International Journal of Middle East Studies'in genel yayın yönetmenliğini yapmıştır. Kuzey Amerika Orta Doğu Araştırmaları Derneği'nin eski başkanıdır." https://en.wikipedia.org/wiki/Judith_E._Tucker Erişim tarihi: 22.11.2023

[76] Muhammed Ğanim, "Esrarul Kahire...", *Elyevm el-sabi'*, 8.3.2023, https://www.youm7.com/story/2023/3/8/%D8%A3%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%87%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A3%D9%8A%D9%82%D9%88%D9%86%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%86%D9%88%D8%AB%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%81%D8%A7%D8%AD-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%85%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D9%88%D8%B1/6107998 Erişim tarihi: 22.11.2023

[77] Dürriyye Şefik, a.g.e., s. 81-82.

şehir ve köy kadınlarına göre daha çok harem kadınlarına uygulanmıştır ve onların işleri harem içindeki dikiş dikme gibi basit işlerle sınırlanmıştır. Bazı durumlarda kadınlar cariyeler yüzünden evliliklerinde sorun yaşarken bazıları da halinden memnuniyet duymuştur. Şehirdeki kadınlara gelince, bazıları ticaretle uğraşıp okul açılınca gitmeye başlamışlardır ancak ailelerinin özellikle evlilik konusunda baskılarına maruz kalmışlar, koca seçme hakları yoktur, erken yaşta evlendirilmişlerdir. Kırsaldaki kadınlara gelince, kırsaldaki yaşam koşullarının onları şehirdeki kadınlara göre daha fazla çalışmaya yönelttiği ve aile içinde de önemli bir role sahip oldukları söylenebilir. Mısırlı kadınların yeniliklere ve reformlara rağmen mutlak özgürlüğe sahip olmadığı sonucuna varılabilmektedir.

Haremlik sistemi ve kadın köle mülkiyeti, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğullarının yönetimi altında, 1863 yılında Alevi hanedanından Mısır'ın beşinci hükümdarı Hidiv İsmail Paşa'nın gelişine kadar devam etmiştir. Avrupa ülkelerine benzer modern bir devlet kurma arzusu doğrultusunda Mısır'daki kölelik sistemini bitirmek ve Güney Sudan'daki köle tüccarlarını ortadan kaldırmak zorunda kalmıştır. Hidiv sarayındaki tüm cariyeler özgür bırakılmış ve kendisinden sonraki Mısır valileri cariye almamışlardır.[78] Ayrıca Hidiv İsmail Paşa'nın döneminde Rifâa et-Tahtâvî[79]'nin kızların erkekler gibi eğitilmesi çağrısında bulunduğu *el-Mürşidü'l-emîn li'l-benât ve'l-benîn* kitabı yayımlanmıştır. Daha sonra kızlar için İsmail Paşa'nın üçüncü eşi Çeşm-i Âfet tarafından 1872 yılında ilk devlet okulu olan "el-Suyufiyye okulu" kurulmuştur. 1900 yılında Melek Hifni Nasif, el-Suyufiyye okulundan ilkokul diploması alan ilk Mısırlı kız olmuş ve daha sonra yüksek öğrenim diplomasını da almıştır. Kızların

[78] - ,Çağlar boyunca "Haremlik", *Vekal el-ravi*, 12.2.2016, https://web.archive.org/web/20161109023437/https://egypthistory.wordpress.com/2016/02/12/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%85%D9%84%D9%83-%D8%B9%D8%A8%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D9%88%D8%B1/ Erişim tarihi: 23.11.2023

[79] "Rifâa et-Tahtâvî, Mehmet Ali Paşa'nın 13 Nisan 1826'da eğitim görmek üzere Fransa'ya gönderdiği kırk öğrenci arasındaydı. et-Tahtâvi'nin okuduğu bölüm modern Avrupa dilleri ve bilimleriydi. Mısır'ın kalkınmasına ve modernleşmsine çeşitli katkılarda bulunmuştur. Mısır'da Diller Okulu açılması teklifinde bulunmuş ve dönemin idaresi bu teklifi kabul etmiştir. Buradan mezun olan öğrenciler, önemli kitapları Arapça'ya tercüme etmek suretiyle ülkelerine katkıda bulunmuşlardır. Tahtâvî, Fenelon'un Télémaque adlı eserini tercüme ederek roman türünü Mısır'a tanıtmıştır. Şiirde yeni edebi akımları aktararak birçok şaire yol göstermiştir." Hilal Görgün," Rifâa et-Tahtâvî", *İslâm Araştırmaları Merkezi*, 2008, https://islamansiklopedisi.org.tr/rifaa-et-tahtavi Erişim tarihi: 23.11.2023

yetiştirilmesi, kadınlara yol gösterilmesi ve aile sorunlarını konu alan *en-Nesa'iyat* adlı kitabını yayımlamıştır.[80]

1867 yılında Mısır'ın "Hıdivlik" statüsüne geçmesi nedeniyle Osmanlı etkisi çok azalmıştır dolayısıyla İngiltere ile yakın ilişkileri bulunan kişiler yönetici olmaya başlamıştır.[81] 1882 yılında ise İngiltere Mısır'ı işgal etmiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin 1914'te Mısır üzerindeki egemenlik haklarını iptal ettiğini beyan ederek Mısır'ı himayesi altına aldığını ilan etmiştir.[82]

Mısırlı kadınların Fransızlara ve daha sonra İngiliz sömürgeci işgalcilerine karşı ulusal savaşlara katılması, ülkenin önemli meselelerinde kadınların rolünün önemini vurgulamıştır. Mısırlı kadınlar, ulusal kurtuluş hareketlerinde erkeklere yardım etmede önemli bir rol oynamışlardır. Bunun en belirgin örneklerinden biri, 16 Mart 1919'da Hüda Şaravi liderliğindeki 300'den fazla kadın, İngilizlerin Mısır'ı işgalini reddederek Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki ulusal birliğin sembolü olan hilal ve haç bayraklarını kaldırarak gösteri yapmalarıdır ve birçok Mısırlı kadının, Mısır halkının özgürlüğü için kanlarını feda etmesidir. 1899 yılında Mısır'ın tanınmış edebiyatçı, düşünür ve filozofu sayılmanın ötesinde toplumsal reformcu ve Arap dünyasında "İlk feminist yazar" olarak bilinen Kâsım Emîn'in *Tahrîru'l-mer'e*[83] (Kadının Özgürleştirilmesi) kitabı yayımlanmıştır. Kâsım Emîn, kadın konusunu alışılmışın dışında ele almış dolayısıyla bu kitabın ortaya çıktığı dönemde aydınlar ve halk arasında büyük bir yankı uyandırmıştır. O dönemde Mısırlı kadınların kendilerine miras kalan gelenek ve göreneklerden kaynaklanan toplumsal baskılara maruz kaldıkları sosyal, politik ve kültürel koşullara dikkat çekmeye çalışmıştır.*"Kâsım Emîn bu kitabında, kadının toplumda geri plana itilmesinin İslam dininden kaynaklanmadığını, sonradan İslam sınırları içine dâhil olan ülkelerin âdet ve düşüncelerinin din süsü adı altında Müslüman toplumların günlük yaşantılarında egemen olmasını sebep göstermiştir*"[84].

[80] Bülent Korkmaz, "Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 1 (2014), s. 6.
[81] Ekin Bayur,a.g.e.
[82] Semih Bulut, "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 27, S. 78 (2010), s. 1.
[83] Bu kitap, Mısır ve Arap dünyasındaki kadın kurtuluş hareketinin başlangıçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Kitap, yazarın Fransız Dükü Darcourt'un eleştirilerine yanıt olarak İslam'da kadınlara yönelik muameleyi savunduğu "Mısırlılar"dan sonra ikinci yayınıdır.
[84] Hayati Öncel, "Kâsım Emîn'e Göre Kadının Özgürleştirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 57 (2016), s. 10.

Kadınları öğrenmeye, çalışmaya ve hayatın meselelerine dahil olmaya davet etmiştir. Bu kitap Mısır sosyal yaşamında damga vurmuş ve birçok Mısırlı yazara ve feministe ilham vermiştir.[85] Yıllar sonra, 16 Mart 1923'te Hüda Şaravi, Mısırlı Kadınlar Birliği'ni kurarak kadınların erkeklerle kanunlar açısından siyasî ve sosyal eşitliğinin sağlanmasını, Mısırlı kadınların lise ve üniversite eğitimine hak kazanmasını ve evlilikle ilgili kanunların düzeltilmesini talep etmiştir. Kadınların talepleri yavaş yavaş yerine getirilmiş ve ilk kız grubu 1928'de Kahire Üniversitesine girmiştir, Ayrıca Mısırlı kadınların durumlarını ve gelişimlerini tanıtmak için 1925'te Fransızca ve Arapçada *el-Masrıyya* dergisi yayınlanmıştır.[86] Kadınlara yönelik ilk siyasî parti, 1942'de "Mısır Kadın Partisi" adı altında kurulmuş ve Mısır Kadınlar Birliği, 1947'de seçim kanununun, kadınları da erkeklerle birlikte oy kullanma hakkına da dahil edecek şekilde değiştirilmesini ve kadınların tüm siyasî haklara sahip olmasını talep etmiştir. 1949'da Dürriyye Şefik başkanlığında Kahire'de "*Nil'in Kızları Birliği*[87]" de kurulmuştur. 1951'de Dürriyye Şefik 1.500 kadının eşlik ettiği bir gösteriye öncülük ederek Mısır Temsilciler Meclisi'nin genel merkezini basmış, meclis başkanını, Mısırlı kadınların sorunlarını ve taleplerini ciddi bir şekilde ele almaya zorlamıştır. Ve bunun sonucunda Dürriyye Şefik'in meclise yaptığı baskın dolayısıyla açılan dava kapatılmıştır. Mısırlı kadınların siyasî haklarına yönelik talepleri 23 Temmuz Devrimi sonrasına kadar gerçekleşmemiştir. 1956'da kadınlara parlamentoda seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.[88]

[85] Gülfem Kurt, "Mısır Feminizmi: Kasım Emin'in Tahrîru'l-Mer'e ve El-Mer'etu'l Cedîde Eserlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, C.5, S. 6 (2017), s.1-12.

[86] Alaa Abdülrazik, "Mısırlı Kadınlar Günü... kadınların İngiliz Sömürgecilerine Karşı İsyan Ettiği Zaman", *Al-Jazira*, 16.3.2022, https://www.aljazeera.net/women/2022/3/16/%D9%8A%D9%88%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%B9%D9%86%D8%AF%D9%85%D8%A7-%D8%AB%D8%A7%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B3%D8%A7%D8%A1 Erişim tarihi: 24.11.2023

[87] Hüda Şaravi 'nin ölümünden sonra zayıflayan Mısır kadın hareketini yenilemek için kurulmuştur ancak iktidar bu birliğin siyasi bir partiye dönüşmesine izin vermeyip Dürriyye Şefik'i ev hapsine mahkum etmiştir.

[88] Vefa Halef, "Dürriyye Şefik (1908 - 1975) ve Kadın Haklarındaki Rolü", *El-Mustansiriya Bilim ve Eğitim Dergisi*, C.2, S. 23 (2022),s. 155-166.

1.3.2. 1952 Mısır Devrimi

Filistin'in işgaline yol açan 1948 savaşı, bu savaşta yenilgiye yol açan yolsuzluklar yaşandıktan sonra Mısır ordusunda Cemal Abdülnasır liderliğindeki Hür Subaylar örgütünün ortaya çıkmasına büyük rol oynamıştır. 1952'de, Hür Subaylar yönetimi ele almayı başarmışlardır. Başkan Muhammed Enver Sedat devrime ilişkin ilk açıklamasını yapmış ve devrim, Kral Faruk'u tahtını Veliaht Prens Ahmed Fuad'a bırakmaya ve ülkeyi 26 Temmuz 1952'de terk etmeye zorlamıştır.[89] Devrimin başarısının ardından partilerin kapatılması, 1923 Anayasasının kaldırılması ve üç yıllık bir geçiş döneminin uygulanması ve sonrasında yeni bir cumhuriyet sisteminin kurulması kararı alınmıştır. Devrim, Arap milliyetçiliği fikrini benimsemiş, işgal altındaki Arap halklarının sömürgecilikten kurtulmasını desteklemiştir. Temmuz Devrimi'nin Süveyş kanalını millileştirilmesi, yetmiş yılı aşkın işgalin ardından tahliye anlaşmasının imzalanması, Arap ulusal hareketinin inşası gibi siyasî birçok alanda pek çok başarı elde etmiştir. Ücretsiz kamu eğitimi ve ücretsiz yüksek öğrenime ilişkin kararlar gibi eğitimsel, ekonomik ve sosyal başarıları da olmuştur. Yükseköğretime ayrılan bütçe iki katına çıkarılmış, bilimsel araştırma merkezleri kurulmuş ve eğitim hastaneleri geliştirilmiştir. Devrim, aynı zamanda adaletsizlikten ve sosyal adalet ilkesinin kaybından büyük zarar gören ezilen işçi sınıfı için de altın çağ olarak değerlendirilmiş çünkü feodalizm ortadan kaldırılmış, yabancılar tarafından kontrol edilen ticaret ve sanayi millileştirilmiş, aynı zamanda Mısır halkı arasındaki sosyal statünün kaldırılmasına da yardımcı olmuştur.[90]

23 Temmuz Devrimi uzun yıllar boyunca ötekileştirilmiş Mısırlı kadınların güçlenmesine de belirgin, büyük katkılar sağlamıştır. Kadınların sosyal, ekonomik ve siyasî yaşamın her alanında katılımını sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın

[89] Muhammed Abdülrahman, " Hür Subaylar Devrimi... 23 Temmuz Devrimi'nin 70. Yılı", *El-yevm elsabi'*, 23.7.2022, https://www.youm7.com/story/2022/7/23/%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B6%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D8%B1%D8%A7%D8%B1-70-%D8%B9%D8%A7%D9%85%D8%A7-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9-23-%D9%8A%D9%88%D9%84%D9%8A%D9%88/5844743 Erişim tarihi: 26.11.2023

[90] Rim Zayid, "23 Temmuz Devrimi...Tarihin akışını değiştiren devrim-1", Vekaletü Enbai eş-Şark el-Evsat, https://www.mena.org.eg/ar/photo/dbcall/table/photo/id/86746 Erişim tarihi: 30.11.2023

onayladığı ücretsiz eğitim kararı, Mısırlı kadınlara okula gitme hakkı veren Temmuz Devrimi'nin en önemli kazanımlarından biri olarak kabul edilmektedir. Maliyetinin yüksek olması nedeniyle eğitimde öncelik erkeklere verilmekle birlikte devrimin gelmesiyle kadınlara ücretsiz eğitim alma fırsatı sunulmuş ve zamanla kadınlar da erkekler gibi eğitim hakkına sahip olmuşlardır. Bunun sonucunda kadınlar çeşitli alanlarda haklarını elde edebilmiş, statülerini ortaya koyabilmiş ve yalnızca erkeklerle sınırlı olan çeşitli görevlerde bulunabilmişlerdir. Kadınlara yönelik sosyal hizmetler açısından Cemal Abdülnasır döneminde Üretken Aileler Projesi, Kırsal Kadın Öncüleri Projesi ve Kırsal Kadınları İlerletme Projesi başlatılmıştır. Kadınların işgücü piyasası için eğitilmesi, yetiştirilmesi gibi daha fazla kalkınma hizmetleri sağlamıştır.

Kadınların parlamento seçimlerine ilk katılımı 1957'de Ravya Attia'nın kazanmasıyla olmuştur. Üçlü saldırının ardından Mısır ordusunda subay olarak görev yaptığı için "Şehit Savaşçıların Annesi" olarak anılan Ravya Attia, orduda görev yapan ilk kadın olmuş ve görevi sırasında üç askerî ödüle layık görülmüştür. Mısır ordusuna hizmet etme rolünün bir sonucu olarak ve kadınların ilk kez parlamento seçimlerinde oy kullanma ve kendilerini aday gösterme hakkına sahip olduğu zaman Ravya, Kahire Valiliği Meclisi üyeliğine kendini aday göstermiş ve Mısır ve Arap ülkelerinde parlamento seçimlerini kazanıp milletvekili olan ilk kadın olarak tanınmıştır. Ayrıca, Londra Üniversitesinden psikoloji alanında doktorası olan Hikmat Abu Zeyd, 1962'de Cemal Abdülnasır tarafından başkanlık kararnamesi ile Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmıştır. Mısır hükümetinin ilk kadın bakanı olarak bilinmektedir.[91]

Mısırlı kadınların giyiminde de büyük değişiklikler olmuştur. Osmanlı döneminde Mısırlı kadınlar burka giymişlerdir, ancak 1919 devriminden sonra Hüda Şaravi'nin burkayı çıkarmasıyla birlikte bazı kadınlar da onu takip etmiştir, giyim tarzında da bir değişiklik olmuştur. Kadınlar uzun elbiseler giymeye başlamışlardır. Özellikle orta ve üst sınıflarda elbiseler göğüs ve kollar dahil olmak üzere vücudun üst kısımlarını kapatmışlardır. Yerli ve uluslararası tasarımlar da dahil olmak üzere yeni tasarımlar kullanılmaya başlanmıştır. Mısırlı kadın, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra

[91] Menal El-verraki, " Fi Zikre 23 Temmuz..Keyfe İntasaret Elsevra Lilmera' el-Mısrıyye", *El-Şuruk Dergesi*, 24.7.2021, https://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=24072021&id=bf263bf8-438e-4c9c-95d5-d4e86995c709 Erişim tarihi: 26.11.2023

uluslararası tasarımcıların elinden dünyayı kasıp kavuran yeni tasarımlar giymeye başlamışlar ve bu elbiselerin gelişimi onlar için yeni bir aşamaya geçiştir. Öte yandan Mısır'da 1952 devriminden sonra siyasî ve toplumsal açıdan yaşanan değişimle birlikte, silah taşıyan ve saldırılarda mücadele eğitimi alıp sahaya çıkan Mısırlı kadının giyim biçiminde de değişiklik yaşanmış, kadın pantolonları ortaya çıkmıştır. Bir kadının pantolon giymesi başlangıçta şaşkınlık ve kınama ile karşılansa da, kısa sürede topluma ve kadınların zevklerine kendini kabul ettirmiştir.1970'li yıllara gelindiğinde Mısır toplumunun diğer kültürlere açılmasıyla birlikte çok kısa etekler de ortaya çıkmış ve büyük ölçüde yayılmıştır, ve en önemli değişikliklerden biri de hem erkekler hem de kadınlar için renklerin bol miktarda kullanılmasıdır. Seksenli yılların başlamasıyla birlikte bu dönemde her biri o dönemin kadın kültürünü ifade eden iki farklı akım ortaya çıkmıştır, tesettürün yaygınlaşmasıyla birlikte geniş giyime kayan muhafazakâr akım için uzun, geniş etek ve elbiseler gibi muhafazakâr giyim biçimleri ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ise açık kadınlar modayı takip etmeye devam etmişlerdir.[92]

[92] Neyyire Kemal, "Firavunlar Döneminden Yirminci Yüzyıla Kadar Mısırlı Kadın Kıyafetleri", *El-Tarik Dergisi*, 16.3.2022, https://www.altreeq.com/285878 Erişim tarihi: 30.11.2023

2. BÖLÜM

İHSAN ABDUL KUDDUS'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLĞİ

2.1. Hayatı

İhsan Abdul Kuddus'un annesi, "Roz el-Yusuf" olarak bilinen Fatima el-Yusuf, 1897'de Lübnan'da doğmuştur. Muhyiddin el-Yusuf adında Türk asıllı Lübnanlı bir tüccarın kızıdır. Annesi doğumdan kısa bir süre sonra ölmüştür. Babası, işi nedeniyle seyahat etmek zorunda kaldığı için onu ve mürebbiyesi Hatice'yi Hristiyan komşularının evinde bırakmak zorunda kalmıştır. Babasından haber alınamayınca Hristiyan aile Roz el-Yusuf'u evlat edinmiş ve ailesiyle ilgili gerçekleri ondan saklamıştır. On yaşına geldiğinde, onu evlat edinen aile onu bir aile dostuyla birlikte Amerika'ya göndermek istemiştir. O sırada küçük Roz, ailesinin onu bu kadar ihmal etmesine şaşırmıştır. Mürebbiyesi bu olaydan sonra ona ailesiyle ilgili gerçeği bildirmeye karar vermiştir. Hristiyan değil Müslüman olduğunu ve adının Roz değil Fatima olduğunu söylemiştir. Roz, gerçekleri öğrendikten sonra ailenin dostuyla gitmeyi kabul etmiştir ancak gemi yolculuğu sırasında kaçmayı başarmış ve İskenderiye şehrine inmiştir. Mısır'da "Mısır Arap Korosu" adlı tiyatro grubunun sahibi İskender Ferac ile tanışmış, İskender, Roz'un zekâsından ve güzelliğinden etkilenerek onu ailesiyle birlikte yaşaması için Kahire'ye götürmüştür. Orada sanatla iç içe büyümuş ve İskender Ferac'la sık sık tiyatrolara gitmiştir. Daha sonra onu sanatsal açıdan benimsemeye ve oyuncu olarak keşfetmeye karar veren sanatçı Aziz Eid ile tanışmıştır. Ona, grubundaki tüm aktrislerin oynamayı reddettiği bir rol *Avatif el-Benin* oyunundaki büyükanne rolünü vermiş ve o zamanlar henüz on altı yaşında olmasına rağmen bu rolde oldukça başarılı olmuştur. Bu da onun Lübnanlı sanatçı George Abyad'ın tiyatro topluluğuna geçmesine yardımcı olmuştur. Uluslararası yazar Alexandre Dumas'ın *Kamelyalı Kadın* adlı romanından uyarlanan oyunda canlandırdığı Marguerite Gothier rolü başta olmak üzere, tiyatroda ön saflarda yer alan bir yıldız olarak pek çok başarıya imza atmış ve bu rolüyle en iyi kadın oyuncu ödülünü kazanmıştır. Ayrıca, o zamanın ilk Fransız oyuncusu Sarah Bernard'a nisbeten

ona "Doğu'nun Bernard'ı" adı verilmiştir.[93] 1925 yılında oyunculuktan emekli olmuştur. Sınırlı kaynakları ve sanat camiasından arkadaşlarının desteğiyle bir yayınevi kurmak için ruhsat başvurusunda bulunmuş ve *Roz el-Yusuf* dergisini kurmayı başarmıştır. Böylece gazetecilik ve yayıncılık dünyasına ilk adımını atmıştır.

Dergi, Arap edebiyatıyla ilgili bir kültür ve edebiyat dergisi olarak başlamıştır. Daha sonra dergi siyasî bir nitelik kazanmış ve Mısır ve Arap ülkelerinin meseleleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Roz el-Yusuf, İngilizlere karşı kışkırtıcı makaleler yayınladığı için birden fazla kez tutuklanmış ve dergi lisansı iptal edilmiş, bu da hükümetin ona karşı öfkesine yol açmıştır. Fakat yine de gazetecilikten vazgeçmemiş ve 25 Mart 1935'te yayınlanan günlük *Roz el-Yusuf* gazetesini kurmuştur. Gazete satıcıları, Vefd Partisi ile tartışmadan sonra gazeteyi satmayı reddetmişlerdir. Roz el-Yusuf üzerinde borçlar birikmiş ve ekonomik kriz yaşamıştır. O dönemde gazete dağıtımcılarıyla ve devlet yetkilileriyle yaşanan büyük anlaşmazlıklara rağmen sık sık el konulan gazetesini yayınlamaya devam etmiş ve okurlar tarafından büyük ilgi toplamıştır. *Roz el-Yusuf* gazetesi hâlâ bu güne kadar da yayınlanmaya devam etmektedir.

Roz el-Yusuf, *Altın Kitap* ile bir dizi siyasî ve entelektüel kitaplar yayınlayarak edebiyat ve kültür hareketinin yeniden canlandırılmasına katkıda bulunmuştur. 1956 yılında anılarını *Anılar* adlı kitabında toplamıştır.[94]

Roz el-Yusuf, üç kez evlenmiştir, İlk evliliği İhsan Abdul Kuddus'un babası Muhammed Abdul Kuddus ile gerçekleştirilmiştir. İkincisi ise oyun yazarı Zeki Tuleymat ile, ardından *Kadının Özgürleştirilmesi* kitabının yazarı Kasım Emin'in torunu avukat Mustafa Emin ile evlenmiştir. 10 Nisan 1958'de vefat etmiştir.[95]

---

[93] Elmerkez el-İlami, "Tiyatro ve Gazetecilik Arasında Roz el-Yusuf", *Ekademiyet el-Funun*, 14.1.2015, https://egyptartsacademy.kenanaonline.com/posts/698598 Erişim tarihi: 2.12.2023

[94] Ahmet el-Mervani, " Roz el-Yusuf Kimdir?", *el-Irak el-İhbariye gazetesi*, 18.11.2019, https://www.iraqpaper.com/news.php?action=view&id=6946 2.12.2023

[95] Samah Adil, " Roz elyusuf.. 'abdeat fi altemsil vata'alakat fi alsahafat alfaniya velsiyasia", *Kitabat*, 5.11.2015, https://kitabat.com/cultural/%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A3%D8%A8%D8%AF%D8%B9%D8%AA-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%85%D8%AB%D9%8A%D9%84-%D9%88%D8%AA%D8%A3%D9%84%D9%82%D8%AA-%D9%81%D9%8A/ Erişim tarihi: 2.12.2023

Ihsan Abdul Kuddus'un babası ise Muhammed Abdul Kuddus'tur, 1888 yılında Salhiya köyünde muhafazakâr bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Muhammed Abdul Kuddus, Mühendislik fakültesinden mezun olmuştur. İnşaat mühendisi olarak çalışmıştır. Muhammed Abdul Kuddus, Mısır gazeteciliğinin öncüsü sanatçı Fatima el-Yusuf (Roz el-Yusuf) ile tanışıp kısa bir süre sonra evlenmiştir. Bir sanatçıyla evlendiği için Muhammed Abdul Kuddus'un babası bu evliliği onaylamamış ve onu evden kovmuştur. Bunun üzerine Muhammed Abdul Kuddus devletteki işinden ayrılıp oyuncu olarak kendini sanata adamıştır. Oyun yazarı olmuş, ardından Necip el-Rihani ile tanışmış ve Amatör Oyunculuk Derneğine katılmıştır. Daha sonra ilk kez 1932 yılında *Beyaz Gül* filmiyle sinemaya geçmiştir. Muhammed Abdul Kuddus ve Roz el-Yusuf evliliklerinin ikinci yılında boşanmışlar, ayrıldıktan sonra bir daha evlenmemeye karar vermiş ve tekrar sinema ve tiyatro işine dönmüştür. Muhammed Abdul Kuddus, 15 Ocak 1969'da da vefat etmiştir.[96]

İhsan Abdul Kuddus babasına karşı duygularını şu şekilde dile getirmiştir: "*Hiç şüphe yok ki babamı çok severdim... Ona karşı büyük bir hayranlık beslerdim. Aklımda babamın resmini çizdiğim zaman, onun hatlarını büyük azizlerle ya da sanki büyük sufilerden biriymiş gibi çizerdim.*"[97]

İhsan Abdul Kuddus, el- Ezher mezunu olan ve şeriat mahkemelerinde baş katip olarak çalışan dedesi Ahmed Rıdvan'ın evinde büyümüştür. Kültürü ve eğitimi nedeniyle çok dindâr olduğundan, tüm aileye dinin emirlerine uymayı, görevlerini yerine getirmeyi ve gelenekleri sürdürmeyi empoze etmiş, böylece dede, ailedeki tüm kadınların başörtüsüz balkona çıkmasını yasaklanmıştır.[98]

İhsan Abdul Kuddus, dedesi hakkında şunları söylemiştir:

"*Dedemin evinde, kadınlar için doğal olması gereken, balkona çıkma hakkı gibi geleneklerin gözardı edilmesine reddettim. Tüm bunların aksine babamdan erken ayrılan annem, kadın olarak tüm haklarından yararlanmış, siyasî ve kamusal hayata*

[96] Mahir Hasan, "Bugün Gibi".. Sanatçı Muhammed Abdul Kuddus'un 15 Ocak 1969'da vefatı", *el-Masri el-yevm dergisi*, 15.1.2015, https://www.almasryalyoum.com/news/details/2234453 Erişim tarihi: 3.12.2023

[97] Emîra Ebu'l-Futûḥ, *İḥsân ʿAbdu'l-Ḳuddûs Yetezekker*, Kâhire: el-Heyʾetu'l-Mışriyyetu'l-ʿÂmme li'l-Kitâb, 1982, s. 15.

[98] Emîra Şerif, "İhsan Abdul Kuddus Şairu el-Romensiyye", *Everest Dergisi*, https://everestmagazines.com/archives/22753 Erişim tarihi: 3.12.2023

aktif olarak katılmıştır. Dedemin evindeki yaşamla annemin yaşamı arasındaki bu çelişki, gençliğimde yaşadığım şiddetli bir psikolojik krize yol açtı. Bu kriz beni üç ay yatağa mahkûm etti. Hastalığım sırasında babam bana Kur'an-ı Kerim'i dikkatli okumamı tavsiye etti, ben de o dönemde Kur'an'ı defalarca okudum."[99]

İhsan Abdul Kuddus, 1 Ocak 1919 yılında Kahire'de doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği boyunca isminden dolayı alay konusu olmuştur, çünkü İhsan ismi Araplar arasında kız ismi olarak kabul edilmektdir. İhsan Abdul Kuddus bu konuda şunları söylemiştir:

"*İsmimden çok çektim. Çocukluğumun bir döneminde, ne zaman sokakta erkeklerle tartışsam peşimden koşarlardı, 'Kıza bak kız geliyor.. Kıza bak kız geliyor..' diye. Neden mi? Çünkü benim adım İhsan, İhsan da kızlara verilen bir isimdir, bu yüzden küçükken hep babama ve anneme sorardım: Bana neden İhsan adını verdiniz? Annem Roz el-Yusuf, bana İhsan adını vermesinin nedeninin, doğum sırasında kadın oyuncu olan arkadaşı İhsan Kamil'in her daim yanında olması ve onun adını olması nedeniyle İhsan adını istediğini söylerdi. Ama babam bana bu ismimin verilme sebebi ile ilgili başka bir hikâye anlatırdı: Büyükannemin Türk olduğunu, Türkiye'de İhsan isminin kızlara değil erkek çocuklara verildiğini, bu ismi babaannemin seçtiğini söylerdi. Sanırım hem annem hem de babam bu isim seçmeminin üzerimdeki etkisini hafifletmek istediler ama gerçekte ben babamdan çok annemin sözlerine ikna oldum çünkü babam beni çok severdi ve ismimin alay konusu olmaması isterdi... İsmimi yanlış anlamaları nedeniyle bazen şaşırdığım noktalar olurdu, öyle ki yazmaya başladığımda ve adımı gazete ve dergilerde yayımladığımda, bana bazı mektuplar üzerinde "İhsan Abdul Kuddus Hanım" olarak hitap edilirdi*.[100] *Hatta babam, İhsan isminin kadın ismi değil, erkek ismi olduğunu vurgulamak için özel olarak "İhsan Bey" adlı bir oyun yazmıştı.*[101] *Bütün bunlara rağmen bir erkek olarak ismimi kabul ettirmeyi başarmıştım.Bunu yanısıra, Hayatımın başlangıcında şöhret benim için zor bir şey*

[99] İhsan Abdul Kuddus, " Kendi Kalemi ile İhsan Abdul Kuddus ", *El-Hilal dergisi*, 1.1.1990, S.2, s.2 https://archive.alsharekh.org/Articles/134/13868/291882 Erişim tarihi: 4.12.2023
[100] İhsan Abdul Kuddus, a.g.m., s. 1-2.
[101] Masri Hannura, "İhsan Abdul Kuddus Mubdi'an", *El-Hilal dergisi*, 15.1.1990, S.106, s.1 https://archive.alsharekh.org/Articles/26/14344/319095 Erişim tarihi: 4.12.2023

değildi. ne zaman bir yere gitsem Roz el-Yusuf ve Muhammed Abdul kuddus Oğlu İhsan'dan bahsediliyor olduğu için her zaman ünlü doğduğum hissine kapılmıştım.[102]

İhsan'ın annesi ve babasının boşanmasının ardından dedesi onun annesiyle kalmasını kabul etmemiş ve bu sebeple Roz el-Yusuf bebeğini babasına vermek zorunda kalmıştır. Fakat o da onu dedesi şeyh Ahmed Rıdvan'a vermiştir. Dedesi, babasıyla iletişim kurmaması için İhsan'ı yaz aylarında Kahire'den uzak tutmaya çok dikkat etmiştir. Her köylü öğrenci gibi İhsan da yaz tatilini köyde eşeğe binerek ve avcılıkla uğraşarak gerektiğinde de göletlerde yıkanarak geçirmiştir. İhsan, dedesinin evinde yaşamaya başladığında orada halası Nemat ona sevgi ve şefkatle bakmıştır. Yine de İhsan'ın çocukluk döneminde anne ve babasının ayrı kalması onu etkilemiş ve bu durum edebî eserlerine de yansımıştır.[103]

İhsan Abdul Kuddus dört yaşındayken annesi Zeki Tuleymat ile evlenmiş, dedesi İhsan'ın haftada bir, cuma günleri annesi yanında kalmasına izin vermiştir. İhsan, üvey babası Zeki'yi çok sevmiştir ve ona "Zeki Baba" olarak hitap etmiştir. On sekiz yaşına geldiğinde annesi Roz el-Yusuf'un evinde yaşamaya başlamıştır. İhsan Abdul Kuddus, dedesinin evinde halasının bakımı altında yaşadığı dönemi ve annesinin evinde yaşamaya karar vermenin zorluğunu şu şekilde anlatmıştır:

"*Aslında iki ateş arasındaydım... Hem halamı çok seviyordum, hem de evlat olmamın tadını çıkarmak, anneme de anneliği tattırmayı istiyordum. Halam, dedemin vefatından sonra bile bana karşı sorumluluklarından asla vazgeçmedi. Halamın duygularındaki samimiyeti, bana karşı olan duygularını derinden hissederdim. Annem bana hayat verdiyse de, Nemat halam da yeğenine olan içten sevgisi ve onun hayatında başarılı olmasına dair umudu dışında hiçbir beklenti içersinde olmadan bana hayatta istikamet kazandırdı*."[104]

İhsan Abdul Kuddus ayrıca yaşadığı iki farklı çevrenin arasındaki farklılıktan ve kendisi üzerindeki etkisinden şu sekilde bahsetmiştir:

---

[102] İhsan Abdul Kuddus, a.g.m., s. 2.
[103] Hatice Tuğral, *İhsân Abdulkuddûs'un Sukûb Fi's-Sevbi'l-esved Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 44.
[104] Emîra Ebu'l-Futûḥ, a.g.e., s. 14-17.

"*Yaşadığım iki çevremin farklılığı, kişiliğimin ve zihniyetimin oluşmasında temel bir etki oluşturdu.. Dindârlığı konusunda katı olan dedemin çevresi ile açık fikirli olan babamın ve annemin çevresi hakkında,ilerleyen yaşlarda hangisinin daha doğru olduğunu merak etmeye başladım... dedemin çevresi mi, yoksa annemin babamın çevresi mi? Kendimi sürekli bu iki farklı çevre arasında kalmış buldum, bu arada kalmışlık beni, gerçekleri araştırmaya yöneldi ve isyan edene veya kabul edene kadar gerçeğe teslim etmemeye alıştırdı. Çocukluğumda toplumsal geleneklerden nefret ederdim. Çünkü o günlerdeki gelenekler anneme haksızlık etmişti*."[105]

İhsan Abdul Kuddus, kendisi hakkında da şunu söylemiştir:

"*Kendim hakkında her zaman iki kişiliğe sahip olduğumu söylerim: Sanatçı babam Muhammad Abdul Kuddus'tan miras aldığım hayal gücüne dayalı ve tamamen sanata dayanan yanım ve annem Roz el-Yusuf'tan miras kalan hayatı acısıyla ve tatlısıyla yaşayan realist yanım. Yazdığım tüm hikâyeler, toplumun bazılarının belki farkında bile olmadığı ama çoğunun da farkettiği kusurlarının dürüst ve cesur bir incelemesiydi. Tüm bu incelemeler, yazarın toplumla yüzleşmeye cesaretinin göstergesidir*."[106]

İhsan, Kahire'deki Halil Ağa okulunda (1927-1931), ardından I.Fuat okulunda (1932-1937) eğitim görmüştür. 1928'de babası onu Arap Müziği Enstitüsü'ne keman eğitimi alması için kaydettirmiş, ancak keman öğrenmeyi başaramamıştır. Daha sonra baba, oğlunu sanatçı olabilmesi için oyunculuk eğitimi almaya ikna etmiş, ancak annesi ve halası İhsan Abdul Kuddus'u sanat dünyasında karşılaşabileceği zorluklardan dolayı uzak tutmuştur.[107]1942 yılında Kahire Üniversitesi hukuk fakültesinden mezun olmuştur, fakat avukat olmayı başaramamış, ve avukatlık konusunda başarısızlığını şöyle anlatmıştır: "*Tartışma ve diyalog konusunda iyi olmayan, başarısız bir avukattım. Başarısızlığım mahkemede ya yargıçlarla bağırıp tartışarak, ya da şakalaşıp espriler*

[105] Rofida Yousef, Türk Yazar Halide Adib Adıvar'ın "Handan" ve Ihsan Abdel Quddus'un " Özgürüm" Romanlarında Kadın İmajı, Arapça'ya Çevirlerek Karşılaştırmalı bir Çalışma, (Yüksek Lisans Tezi), Kahire: el-Ezher Üniversitesi, 2023, s. 44.
[106] Kemal el-nahil, " Google Onu Kutladıktan Sonra İhsan Abdulkuddüs'e Annesi Roz el-Yusuf'tan Miras Kalan Şey Nedir?", Her News, 1.4.2023, https://www.her-news.com/70851 Erişim tarihi: 8.12.2023
[107] Emîra Ebu'l-Futûḥ, a.g.e., s. 18.

yaparak yargıçların sempatisini kaybetmeme neden oldu, böylece parlak bir avukat olma hayallerime veda etmiş oldum."[108]

İhsan Abdul Kuddus, 5 Kasım 1943'te Levhız el-Muheylimi (Lula) ile evlenmiş ve evlilik yolculuğu vefatına kadar tam kırk yedi yıl sürmüştür. Tanışmalarının ve evliliklerinin hikâyesi dikkat çekicidir. Aşkın başlangıcı hakkında İhsan Abdul Kuddus şunları söylemişitr:

"*Başlangıç bir tabak aşure ile olmuştu. O gece bir aşure gecesi idi. Arkadaşım Aḥmed Caʿfer'le birlikte annesinin yapmış olduğu 'bir tabak aşureyi' onların bir aile dostlarına götürmek için gitmiştik. Kapının önünde durduk, fakat ev sahibi hanımefendi, birlikte aşure yemek için içeriye, salona girmemiz için çok ısrar etti. Bayramlarda ve özel günlerde bu şekilde karşılıklı hediye alışverişi ʿAbbâsiyye'de oturan ailelerin bir âdeti idi. Ev sahibinin kız kardeşinin ikram ettiği lezzetli aşure sayesinde salonda Levâḥız el-Muheylimî'nin fotoğrafını gördüm. Masum bakışı ve gözlerinden fışkıran zekâsı zihnimi meşgul etmeye başladı. Arkadaşım Aḥmed Caʿfer'e bu fotoğrafın kime ait olduğunu sordum. Başlangıç bu şekilde oldu! Daha sonra eşimin fotoğrafı ile meşgul olduğum o zaman, onun da kız kardeşinin yanında olduğunu ve beni gizlice gördüğünü, uzaktan aynı şekilde bana ilgi gösterdiğini öğrendim. O geceden beri onun haberlerini takip ettim. Onunla belki karşılaşabilirim diye bütün aile toplantılarına katılmaya başladım*."[109]

İhsan Abdul Kuddus ve eşi Levahız, ailelerinin bu evliliği kabul etmemesi nedeniyle gizlice evlenmişlerdir. Bir süre sonra Levahız'ın ve İhsan Abdul Kuddus ailesi evliliği kabul etmiştir ayrıca İhsan'ın babası yaşadığı evden dedesinin evine taşınarak evini onlara bırakmıştır. Ancak annesi Roz el-Yusuf hiçbir zaman bu evliliğe razı olmamıştır. İhsan Abdul Kuddus, evliliğinin başlangıcında on yedi cüneyhlik maaşının kendisine ve eşine yetmemesi nedeniyle maddî sıkıntılar yaşamıştır. Eşi Levahız, maddî ve manevî krizlere maruz kaldığı süre boyunca ona destek olmuştur ve ailesinin zengin olması nedeniyle, kocası İhsan'a maddî yardım teklif etmiş ancak İhsan bunu reddetmiştir. Aslında bu durum, İhsan'ın yazılarında kadın-erkek eşitliğini talep

[108] Ali Fevzi, "Google'ın Kutladığı İhsan Abdul Kuddus Kimdir?", *el-Fejr Dergisi*, 1.4.2023, https://www.elfagr.org/4592746 Erişim tarihi: 8.12.2023

[109] Recep Çinkılıç, *İhsân ʿAbdu'l-Kuddûs' un Romanlarında Kadın İmajı*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 56-57.

etmesine rağmen, eşi dahi olsa bir kadının kendisine yardım etmesini kesinlikle reddettiğini göstermektedir. Levahız, eşi İhsana kadınların hayatta erkeklere maddî olarak katkıda bulunmasının gerekliliği konusunda onu ikna etmeye çalışmıştır ama asla başarılı olamamıştır. Dolayısıyla İhsan Abdul Kuddus, kökenin Doğu'da yetiştiğini fikirleriyle açıkça göstermiştir. Bu durum aynı zamanda İhsan'ın finansal istikrara ulaşmanın kolay yolunu nasıl reddettiğini, zor yolu yani hedeflediği şeye ulaşana kadar hayatta mücadeleyi seçtiğini,ve böylece sadece kendisine güvendiğini göstermiştir. İhsan Abdul Kuddus hayatının bu aşamasında çocuk sahibi olmayı reddetmiş çünkü çocuklarının düzgün bir hayat yaşamasını istemiştir. Bu konu hakkında şunları söylemiştir:

"*Bu küçük gelirle çocuklarımıza eziyet etmemek için evlendiğimden beri çocuk yapmayı reddettim, Allah'a şükür olsun ki eşim de bu prensipte benimle tamamen aynı fikirdeydi. Aylık gelirim altmış cüneyhe ulaşana kadar biz de bu prensiple devam ettik ve bu zamanda eşime: Ancak şimdi bir çocuğumuz olabilir ve ben ona tam bir güven ve dürüstlükle iyi bir hayat sağlayabilirim dedim. Gerçekten de önce oğlum Muhammed, sonra Ahmed geldi..*"[110]

Kendisi hakkında her zaman iki yanının olduğunu söyleyen İhsan Abdul Kuddus, iki oğlunun da hayatını temsil ettiğini söylemiştir. Oğlu Muhammed, İhsan Abdul Kuddus'un hayalî yanını temsil etmektedir. Muhammed, *Ahabr el-Yevm* dergisinde gazeteci olarak çalışmaktadır, babası İhsan gibi devrimci ve cesur biridir ancak babasıyla arasındaki fark, dedesi gibi dindâr bir şahsiyet olmasıdır. İhsan Abdul Kuddus çocuklarının eş seçimleriyle ilgili kararlarına karışmadığını söylemiştir. Oğlu Muhammed, Şeyh Gazali'nin kızıyla evlenmiş ve Muhammed adında bir çocuğu olmuştur. İkinci oğlu Ahmed ise İhsan'ın gerçekçi yanını temsil etmektedir. İşletme mezunu ve Amerika'da kendi ve eşi adına şirket sahibidir. Kerim ve Şerif adında da iki oğlu vardır. Böylece İhsan Abdul Kuddus üç torun dedesi olmuştur.[111]

İhsan Abdul Kuddus, iki yıl avukatlık yaptıktan sonra 1945 - 1966 yılları arasında *Roz el-Yusuf* dergisinin, 1966 - 1974 yılları arasında ise *Ahbar el-Yevm* gazetesinin genel yayın yönetmenliğini yapmıştır. 1974 yılında da *el-Ahram* gazetesinde

[110] Emîra Ebu'l-Futûḥ, a.g.e., s. 29-30.
[111] Hatice Tuğral, a.g.e., s. 47.

yazarlığa başlamış ve burada gazetecilikte aradığını bulduğunu zannetmiş, içerisindeki zorluklara rağmen gazeteciliğin ilginç ve keyifli bir meslek olduğunu düşünmüş ancak istediğini bulamamıştır.[112] Bir ara da pirinç ticaretine kalkmış fakat bu alanlarda da umduğunu bulamamış ve böylece zengin olma hayallerinin suya düşmesi onu film ve dizi senaryoları yazmaya yöneltmiştir. İhsan Abdul Kuddus, film yazarlığı konusundaki deneyimini şöyle anlatmıştır:

"*İki film için senaryo yazdım ve bu iki senaryoyu ʿAbdu'l-Vehhâb'ın Îmûbilyâ Sitesi'ndeki ofisine götürdüm. ʿAbdu'l-Vehhâb'ın ilkokulda hocam olmasının yanı sıra birbirimizi çok iyi tanıyorduk. Apartmanın asansöründe rahmetli ʿAzîze Emîr'le karşılaştım.... Buraya geliş sebebimi anladı, oturdu, senaryoları hızlıca okumaya başladı. Beni çekerek aynı sitedeki ofisine götürdü, sonuna kadar senaryoları okudu, ağzımdan bir kelime çıkmasına fırsat vermeden çek defterini çıkardı, bana senaryo başına seksen cüneyhten yüz altmış cüneyhlik bir çek yazdı. Basit bir tutar olmasına rağmen benim için korkunç bir rakamdı. Hayatımda ilk kez yüz altmış cüneyhi bir arada elime alıyordum. Heyecandan titreyerek oradan çıktım. Bir yankesicinin mutluluğumu çekip almasından korkarak elim cebimde, çeki sıkı sıkı tutuyordum. Yürüyerek eve vardım. Eşim yatak odasında idi. Yatağın üzerinde takla atan utangaç kocasını görünce şaşırdı. Haberi öğrendiği zaman takla atma konusunda eşinden geri kalmadığını gösterdi... Uzun aşk hayatımızdaki o gece unutulmazdı*."[113]

İhsan Abdul Kuddus, siyasî yazıları nedeniyle birçok kez hapse atılmış ve suikast girişimlerine maruz kalmıştır. İlk kez 1945 yılında *Roz el-Yusuf* gazetesinde yayımlanan Mısır'dan gelen İngiliz büyükelçisinin gitmesi gerektiği hakkında yazdığı *Hâze'r-Raculu Yecibu En Yezhebe* (Bu Adam Buradan Gitmeli) başlıklı yazı nedeniyle hapse atılmıştır. Bir diğeri ise 1949 yılında *Muḥâkemetu Mucrimî Ḥarbi Filistîn* (Filistin Savaş Suçlularının Yargılanması) başlıklı makalesi nedeniyle olmuştur. İhsan Abdul Kuddus bu makalesinde Mısır ordusuna sokulan bozuk silahlar meselesini ele almıştır, ve ondan dolayı bir suikast girişimine maruz kalmış, daha sonra failin, Kral'ın amcasının oğlu en-Nebîl ʿAbbâs Ḥalîm tarafından gönderildiği ortaya çıkmıştır. Yine 28

[112] Rofida Yousef, *Türk Yazar Halide Adib Adıvar'ın " Handan" ve Ihsan Abdel Quddus'un " Özgürüm" Romanlarında Kadın İmajı, Arapça'ya Çevirlerek Karşılaştırmalı bir Çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahire: el-Ezher Üniversitesi, 2023, s. 45.
[113] Recep Çinkılıç, a.g.e., s. 49-50.

Nisan 1954'te *el-Cemʿiyyetu's-Sirriyye* (Gizli Cemiyet) başlıklı yazısı nedeniyle hapse atılmıştır; çünkü bu makalesinde Cemal Abdulnasır'ın ve devrimi gerçekleştirenlerin istifalarını istifalarını istemiştir.. İhsan Abdul Kuddus, kendisinin hapse atılmasına sebep olanların sonrasında özür dilediklerini şu sözleriyle ifade etmiştir: "*Beni hapse attıranların hepsi benden özür diledi... en-Nuḳrâşî Paşa 1945'de beni hapse attırdığı zaman özür diledi... Fuâd Sirâcuddîn 1950'de beni hapse attırdığı zaman özür diledi... Şimdi de Cemâl ʿAbdu'n-Nâṣır beni hapse attırdığı için özür diliyor*."[114]

İhsan Abdul Kuddus, 11 Ocak 1990 tarihinde yetmiş bir yaşında beyin kanaması nedeniyle Kahire'de vefat etmiştir.[115]

2.2. **Eserleri**

İhsan Abdul Kuddus'un yayınlanan ilk edebî eseri, 1935 yılında annesinin *Roz el-Yusuf* dergisinde takma isim ile yayınladığı *Âḫiran Vecedtuk* (Sonunda Seni Buldum) idi. Kendi adıyla yayımladığı ilk edebî eseri ise, 1938 yılında yine *Roz el-Yusuf* dergisinde yayımlanan *el-Fustân* (Bir elbise) hikâyesidir.

İhsan Abdul Kuddus'un birçok eseri farklı dillere çevrilmiştir. Bunlardan 40 eseri Fransızcaya, 12 eseri İngilizceye, 5 eseri Çinceye, 2 eseri Almancaya ve 1 eseri Ukraynacaya çevrilmiştir. Yazarın çok sayıda kısa hikâyesi ile bir de romanı Türkçeye çevrilmiştir.[116]

2.2.1. Romanları

İhsan Abdul Kuddus'un 1954 yılında kaleme aldığı ilk romanı *Ene Ḥurra* (Özgürüm ben) romanıdır, son romanı ise 1989 yılında kaleme aldığı *Ḳalbî Leyse fî Ceybî* (Kalbim cebimde değil) adlı eseridir. İhsan Abdul Kuddus'un başlıca romanları şunlardır:

- Ene Ḥurra (1954)
- et-Tarîku'l-Mesdûd (1955)

[114] a.e., s. 65-69.
[115] a.e., s. 70.
[116] a.e., s. 111-113.

- Lâ Enâmu (1956)
- Fî Beytinâ Racul (1957)
- Şeyʾun fî Sadrî (1958)
- Lâ Tuṭfiʾi'ş-Şems (1960)
- Zevcetu Aḥmed (1961)
- Suḳûb fi's-Sevbi'l-Esved (1962)[117]
- Lâ şeyʾe Yuhimmu (1963)
- Enf ve Selâsu ʿUyûn (1966)
- Ve Nesiytu Ennî imraʾa (1977)
- Lâ Tetrukûnî Hunâ Vaḥdî (1979)
- Yâ ʿÂzîzî Kulluna Luṣûṣ (1982)
- Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî (1983)
- Ve Ğâbeti'ş-Şems ve Lem Yaẓhari'l-Ḳamer (1983)
- Ve Maḍat Eyyamu'l-Luʾluʾ (1984)
- Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu (1984)
- el-Levnu'l-Âḫar (1984)
- Vâdi'l-Ğallâbe (1985)
- Lem Yekun Ebeden Lehâ (1986)
- Ḳalbî Leyse fî Ceybî (1989)

2.2.2. Hikâyeleri

İhsan Abdul Kuddus'un başlıca hikâye koleksiyonları şunlardır:

- Ṣâniʿu'l- Ḥubb (1948)
- Bâiʿu'l-Ḥubb (1949)
- en-Naẓẓâratu's-Sevdâʾ (1951)
- Eyne ʿUmrî (1954)
- el-Visâdetu'l-Ḫâliye (1955)

[117] İhsan Abdul Kuddus'un günümüze kadar Türkçeye çevrilerek yayımlanan ilk ve tek romanıdır. Eser, Hayri Bostan tarafından çevrlmiş ve 1994 yılında yayımlanmıştır.

- ʿAḳlî ve Ḳalbî (1959)
- Muntehe'l-Ḥubb (1959)
- el-Benâtu ve'ş-Sayf (1960)
- Şefetâh (1961)
- Biʾru'l-Ḥirmân (1962)
- Lâ, Leyse Ceseduk (1963)
- Bintu's-Sulṭân (1964)
- ʿUlbe mine'ş-Ṣafîḥi'ş-Sadîʾ (1967)
- Seyyide fî Ḫıdmetik (1967)
- Nisâʾ Lehunne Esnân Beyḍâʾ (1969)
- Lâ Estaṭîʿu En Ufekkira ve Ene Erkusu (1973)
- Demî ve Dumuʿî ve'b-tisâmetî (1974)
- el-Hezîme Kâne İsmuhâ Fâṭıma (1975)
- er-Rasâsa Lâ Tezâlu fî Ceybî (1975)
- el-ʿAzrâʾu ve'ş-Şaʿru'l-Abyaḍ (1977)
- Ḫuyût fî Mesraḥi'l-ʿArâis (1977)
- Hattâ Lâ Yaṭîra'd-Duḫân (1977)
- er-Raḳışa ve's-Siyâsî (1978)
- Âsif Lem Eʿud Estaṭîʿ (1980)
- Yâ İbnetî Lâ Tuḥayyirînî Maʿak (1981)
- Zevcât Ḍâiʿât (1982)
- el-Vechu'l-Âḫar (1984)
- Ve Tâhet Baʿde'l-ʿUmri'ṭ-Ṭavîl (1985)
- ʿÂşet Beyne Esâbiʿih (1985)
- Ercûke Ḫuznî min Hâẕâ'r-Racul (1985)
- el-Ḥayâtu Favḳa'ḍ-Ḍabâb (1985)
- el-Ḥubbu fî Riḥâbillâh (1986)
- Ḳalbî Leyse fî Ceybî (1986)
- Vekru'l-Vaṭâvîṭ (1988)[118]

[118] a.e., s. 114-116.

2.2.3. Sinemaya Uyarlanan Eserleri

İhsan Abdul Kuddus'un sinemaya uyarlanan eserleri şunlardır:

- Allah Maʿanâ (1955)
- Eyne ʿUmrî (1956)
- el-Visâdetu'l-Ḫâliye (1957)
- Lâ Enâmu (1957)
- et-Ṭarîḳu'l-Mesdûd (1958)
- Ene Ḥurra (1959)
- el-Benâtu ve'ş-Ṣayf (1960)
- Lâ Tuṭfiʾi'ş-Şems (1961)
- Fî Beytinâ Racul (1961)
- en-Naẓẓâratu's-Sevdâʾ (1963)
- Kerâmetu Zevcetî (1968)
- Selâsu Nisâʾ(1969)
- Iḍrâbu'ş-Şaḥḥâtîn (1969)
- Ebî Favḳa'ş-Şecera (1969)
- Biʾru'l-Ḥirmân (1970)
- Uḫtî/ Berakât (1971)
- Şeyʾun fî Ṣadrî (1971)
- el-Ḫayṭu'r-Rafîʿ(1971)
- İmbarâṭûriyyetu Mîm (1972)
- Enf ve Selâsu ʿUyûn (1972)
- Demî ve Dumuʿî ve'b-tisâmetî (1973)
- er-Raṣâṣa Lâ Tezâlu fî Ceybî (1974)
- Eyne ʿAḳlî (1974)
- el-ʿAẕâbu Favḳa şifahin Tebtesimu
- Ḥasan el-İmâm (1974)
- Ġabe mine's-Sîḳân (1974)
- Hâẕâ Uḥibbuhû ve Hâẕâ Urîduh (1974)

- Lâ şeyʾe Yuhimmu (1975)
- Baʿîden ʿani'l-ʾArḍ (1976)
- Ve Saḳaṭat fî Baḥri'l-ʿAsel (1977)
- Âh Yâ Leyl Yâ Zamân (1977)
- Ene Lâ Aḳıle ve Lâ Mecnûne (1978)
- Ve Lâ Yezâlu't-Taḥḳîḳu Mustemirran (1979)
- el-Aẕrâʾu ve'ş-şaʿru'l-ʾAbyaḍ (1983)
- Ercûke Aʿṭınî Hâẕâ'd-Devâʾ (1984)
- er-Râḳıṣa ve'ṭ-Ṭabbâl (1984)
- Lâ Tesʾelnî Men Ene (1985)
- Eyyâm fi'l-Ḥalâl (1985)
- Ḥattâ Lâ Yaṭîra'd-Duḫân (1985)
- İntiḥâru Ṣâḥibi'ş-Şaḳḳa (1986)
- el-Ḳıṭṭu Aşluhu Esed (1986)
- Yâ ʿÂzîzî Kullunâ Luşûş (1988)

2.2.4. Radyo ve Televizyonda Yayımlanan Eserleri

Yazarın 7 eseri radyoda, 15 eseri ise televizyonda dizi halinde yayımlanmıştır. Radyoda yayımlanan eserleri şunlardır:

- Fî Beytinâ Racul
- Şeyʾun fî Ṣadrî
- Sukûb fi's-Sevbi'l-Esved
- Enf ve Selâsu ʿUyûn
- Aḥbebtu fîke Aẕâbî
- Ve ʿÂşet Beyne Esâbiʿih
- ez-Zevce

Televizyonda yayımlanan eserleri şunlardır:

- Enf ve Selâsu ʿUyûn
- ʿUlbe mine'ṣ-Ṣafîḥi'ṣ-Ṣadîʾ

- el-Ḳıṭṭa (kısa hikâye)
- Zevcetî ve's-Sekretîr (kısa hikâye)
- Lâ Tuṭfîʾi's-Şems
- el-Visâdetu'l-Ḫâliye
- Lâ şeyʾe Yuhimmu
- Ene Lâ Ekẕib Velâkinnî Etecemmel
- el-Vaṣiyye (Zehra ve'l-Mechûl)
- İstiḳaletu ʿÂlimeti Ẕura
- Ḥabîbî Aṣġaru Minnî
- Mâyû Binti'l-ʾUsṭa Maḥmûd
- Nevʿun Âḫaru mine'l-Cunûn
- Ḳable'l-Vuṣûl ilâ Sinni'l-intiḥâr
- İnnehum Yesriḳûne ʿUmrî[119]

2.2.5. Diğer Eserleri

Yazarın yazdığı yüzlerce makale ve hatıralarının bir kısmını aşağıdaki kitaplarda bir araya getirmiştir:

- ʿAlâ Maḳhâ fi'ş-Şâriʿi's-Siyâsî-iki cilt (1. Cilt 1979, 2. Cilt 1980)
- Ḫavâṭır Siyâsîyye (1979)
- el-Bahsuʿani's-Sevra (1990)
- Eyyâmu Şebâbî (1980)
- Yâ İbnetî Lâ Tuḥayyirînî Maʿak (1981)[120]

2.2.6. Ödülleri

- Cumhurbaşkanı Cemâl Abdünnasır tarafından verilen Liyakat Nişanı.
- Cumhurbaşkanı Muḥammed Ḥüsni Mübârek tarafından verilen Cumhuriyet Madalyası.

[119] a.e., s. 117-120.
[120] a.e., s. 121-122.

- Edebiyat alanında Devlet Takdir Ödülü-1989.
- *Demî ve Dumuʿî ve'b-tisâmetî* romanı: 1973-Roman dalında Birincilik Ödülü.
- *er-Raṣâṣa Lâ Tezâlu fî Ceybî* isimli romandan sinemaya uyarlanan en iyi film senaryosu ödülü.[121]

2.3. Edebî Kişiliği

Ihsan Abdul Kuddus kendini bir gün yazar olmaya hazırlamıştır. Çocukluğundan beri en sevdiği hobi özellikle hikâye okumaktır. Ve okuldaki kompozisyon dersinde de başarı göstermişitr. Bu bağlamda, okul günlerine ait bir anısını şöyle anlatmıştır:

"*Kompozisyon dersi dışında başka bir derste bu kadar iyi değildim. Bir gün Arapça dersi veren hocam, yazdığım kompozisyonu çok beğenmiş ve tüm okula oktumuştu, Onun üzerine bana bir kitap hediye etmiş ve kitapta şunları yazmıştı*: *"Öğrenci Ihsan Abdul Kuddus'a, Kompozisyon konusundaki başarası için. umarım her öğrenci İhsan gibi olur.. Ihsan!" İşte bu kitabı hayatımdaki başarımın başlangıçlarından biri olarak görüyorum*."[122]

İhsan Abdul Kuddus, hikâye yazma sanatındaki ustalığının iki nedenden dolayı başladığını söylemektedir; Birincisi, hukuk fakültesindeki üniversite yıllarında (1938-1942) tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı sebebiyle dünya edebiyatı hikâyelerine merak salmasıdır. Hindistan, Japonya, Rusya, İngiltere ve Fransa'dan dünya edebiyatında yazılan öykülerin çoğunu İngilizce olarak okumuştur. Bu okumalar kendisine büyük fayda sağlamıştır. Özellikle Guy de Maupassant, Oscar Wilde ve Bernard Shaw'dan faydalanmıştır. İkinci neden ise Kur'an-ı Kerim'dir. İhsan Abdul Kuddus, Arapça kitapları okumada cümlenin ahengini, güzelliğini ve derinliğini anlamak için Kur'anla olan bağını güçlendirmesi gerektiğini inanmış ve kendisi de aynen bunu uygulamıştır. el-Ezheri'n şeyhi olan dedesinin yanında büyüdüğü için pekçok kez Kur'an okumuş, On yedi yaşında uzun süre yatakta kalmasına neden olan psikolojik bir rahatsızlık geçirmiştir ve Kur'an'ı üç kez arka arkaya okumasının iyileşmesine yardımcı olduğunu söylemiştir. Ardından Kur'an okumaya ve tefsir etmeye

[121]Hatice Tuğral, a.g.e., s. 59.
[122] Abdul Tevvab Abdul Hay, "İhsan Abdul Kuddus İntihar Etmeyi Düşünüyor.", *el-Hilal Dergisi*, 1.2.1977, S.2 , s. 3.
https://archive.alsharekh.org/Articles/134/13712/283917 Erişim tarihi: 10.12.2023.

başlamıştır. Kur'an ayetlerinin tefsiri üzerinde düşünmenin siyasî ve sosyal olayları yorumlamak gibi hayatının diğer alanlarında da yardımcı olduğunu ve ufkunu genişlettiğini söylemiştir.

İḥsân ʿAbdu'l-Ḳuddûs Yetezekker (İhsan Abdul Kuddus Hatırlıyor) kitabının yazarı Emira Ebu el-Futuh ile yaptığı görüşmede yazara büyüdüğü sosyal çevrenin edebî kişiliğinin oluşmasında bir rolü olup olmadığını sormuştur. İhsan Abdul Kuddus şöyle cevap vermiştir:

"*Edebî kişiliğim, içinde büyüdüğüm son derece çelişkili koşulların ve sosyal çevrenin sonucudur. Sosyal çevremdeki erken gelişimin sebebinin yalnızca bir yazar olarak değil, aynı zamanda politik ve toplumsal düşünür olarak kişiliğim üzerinde çok önemli bir etki yarattığını ve ve hâlâ etkilemeye devam ettiğni düşünüyorum. Daha önce de belirttiğim gibi, Mısır toplumndaki tüm çatışmaların olduğu bir ortamda büyüdüğümü çekinmeden söyleyebilirim. Dindâr ve gelenekleri koruyan dedemin evinde yetiştim, aynı zamanda annem Roz el-Yusuf tanınmış bir sanatçı ve liberal bir kadındı, kendini sadece sanatsal çalışmalara adamakla yetinmeyip gazetecilik ve siyasetle uğraşmıştı. Bu iki çelişkili iklim arasındaki geçiş, başlangıçta bende baş dönmesi gibi bir duygu uyandırdı, tâ ki yavaş yavaş buna alışana ve bunu hayatımın hiçbir kaçışı olmayan bir gerçekliği olarak kabul edene kadar*."[123]

Emira Ebu el-Futuh ayrıca İhsan'a, hikâyelerindeki kahramanların tamamının hayal ürünü olmayıp, bazı hikâyelerinde olduğu gibi gerçekte yazarın kendi yaşadıklarından iz taşıyıp taşımadığını sormuştur. İhsan bu soruyu şu şekilde yanıtlamıştır:

"*Altı yüzden fazla hikâye yazdım ve her hikâyeki olayların geçtiği zaman diliminden dolayı onların kahramanı olamam, zaten insan olarak yaşadığım çağla karşılaştırıldığında bu benim için mümkün değildir. Tüm hikâyelerimin gerçek kahramanı, kalemimle açık ve dürüst bir şekilde tespit ettiğim hastalıklı ve ahlakî, sosyal veya politik sıkıntılardan mustarip olduğunu gördüğüm toplumdur*."

Yazar Emira Ebu el-Futuh bu noktada İhsan Abdul Kuddus'un kendine ve topluma karşı dürüst bir yazar olduğunu, yaşadığı toplumun sanatsal örneklerini

[123] Emîra Ebu'l-Futûḥ, a.g.e., s. 34-35.

insanların kendilerini görmesini sağlayacak şekilde dürüst bir şekilde sunabildiğini söylemiştir. Bir toplumu, kibirli gösterişlere, dalkavukluklara kapılmadan, gerçek anlamda tanımak istiyorsak, tarihçilerin söylediklerinden uzaklaşıp, edebiyat kayıtlarına bakmalıyız. Çünkü tarih, sahibinin üst yönetimin arzusu veya korkusuyla üzerinde çalıştığı bir akla ihtiyaç duymaktadır. Edebiyat ise kalbin ve ruhun verilmesidir ve onların verilmesi, edebiyatı ve toplumu ifade etmede dürüstlüğe daha yakındır. Örneğin, İngiliz Shakespeare'in, Fransız Molière'in oyunlarını, Arapların Kabe perdelerine dair yorumlarını ve ardından İslam devirlerindeki şiirlerini... Bir sosyal araştırmacı aklıyla okursak, çoğu zaman siyasî mülahazalara konu olan tarihin kuru dili bunu kaydedememişken şüphesiz bu uluslardaki toplumun özelliklerinin doğru ve canlı bir tablosunu karşımızda buluruz. Böylece İhsan Abdul Kuddus, yazarın, siyasetin yalanlarından ve bazı tarihçilerin pohpohlamalarından uzak, toplumunda olup bitenleri dürüst bir şekilde ifade etme becerisini kanıtlamaktadır.[124]

İhsan'ın siyasî muhalifleri onu sadece cinsellik hakkında yazmakla suçlamışlar ve hakkında Kültür Bakanı'na şikâyette bulunmuşlardır. İhsan Abdul Kuddus bu konuya şu şekilde cevap vermiştir:

"*Ben sadece cinsellik hakkında yazmıyorum. Ben toplumumun hayatta yaşamış olduğu her şey hakkında yazıyorum... Cinsellik ve bunun dışındakiler... Cinselliği yazmaktan da korkmuyorum, çünkü cinsellik hayatımızda var ve onun hayatımızdaki tesiri çok büyük. Cinsellik hakkında yazdığım zaman başlı başına cinselliği ele almıyorum; aksine insanı belirli bir davranışa sevk eden dürtülerinin gerçekçi analizi hedefiyle cinselliği ele alıyorum... Belirli bir hikâye türü seçmeyi veya belirli bir eğilime yönelmeyi hedeflemiyorum. Hikâye yazmaya toplumun ayıpları ve insanların sıkıntı çektiği psikolojik çatışmaları düşünerek başlıyor, toplumun değişik yönlerini incelemeyi bitirince incelememi hikâyede kayıt altına alıyorum...*"[125]

Ve sözlerine şöyle devam etmiş:

"*Bu kusurların yayınlanması insanları öfkeye sürükleyecektir. Bu öfke onları, toplumumuzun gelişimine ayak uydurtacak, dolayısıyla bu gelişme sonucunda*

[124] a.e., s. 37.
[125] Recep Çinkılıç, a.g.e., s. 81.

oğullarımızı ve kızlarımızı maruz kalabilecekleri hatâlardan koruyacak ve yeni geleneklerin oluşturulmasında işbirliği yapılmasının gerekliliğine inandıracaktır. Hikâyelerimin ulaştığı amaç budur, insanlar kızmaya başlamış ama kendilerine ve topluma kızmak yerine bana kızmaya başlamışlar. Fakat ısrarım ve kararlılığımla bana karşı duyulan kızgınlığı, toplumun kusurlarından kızgınlığa dönüşeceğine ve insanların kendi içlerinde olanı düzeltmek için işbirliği yapmaya başlayacağına inanıyordum."[126]

Bu konuda ayrıca şunları söylemiştir:

"*Cinsellik hakkında yazan tek Mısırlı yazar ben değilim. Selasetu Ricâl ve ʾİmraʾa hikâyesiyle el-Mâzinî, er-Ribâṭu'l-Muḳaddes hikâyesiyle Tevfîḳ el-Ḥakîm ve ve... Her ikisi de cinselliği benden daha açık bir şekilde yazdılar. Fakat insanların tepkisi onların geri adım atmalarına yol açtı. Ama ben bana saldırıldığında onlar gibi gevşemedim. Bir yazar olarak sorumluluk bilincimle insanların kızgınlığına tahammül ettim... Necîb Maḥfûẓ da aynı şekilde cinselliği benden daha açık bir şekilde ele alıyor. Fakat onun hikâyelerinin konularının çoğu okuma bilmeyen bir toplumda geçer. Yani okuma yazma bilmeyen eski veya yeni halk toplumunda geçer. Ya da ele aldığı konular tarihî konulardır. Bu yüzden okuyucu kendi dünyasının dışında başka insanları izlediğini sanır, hikâyenin kendisi ile ilgili olduğunu veya yaşadığı hayatı ele aldığını hissetmez. Bu yüzden eleştirmez ve karşı çıkmaz. Fakat ben daha açık ve cesurdum. Gerek orta sınıf gerekse diğer sınıflar arasında cinsellik konusunda yazacağım şeyler varsa bunları cesurca yazdım*."[127]

İhsan Abdul Kuddus ayrıca, kadını cinsel bir imajla tasvir ederek kendisini kadınların onurunu aşağılamakla suçlayanlara, amacının kadınları savunmak olduğunu, onlara saygı duyduğunu söyleyerek yanıt vermektedir. *Siyah Gözlük* hikâyesindeki kadın kahramanını örnek olarak vermiştir;

"*Buradaki kadın kahraman tamamen kötü yola düşmüş bir kızdır. Ve bu, aceleci veya kinci eleştirmenlerin istismar ettiği ve hemen "İhsan Abdul Kuddus'un yozlaşmış bir yazar " olduğu yargısına vardığı bir noktadır. Eğer eleştirisinde dürüst ve objektif bir eleştirmen olsalardı, "siyah gözlüklü kadının" ailesi yüzünden başına gelen bir*

[126] Emîra Ebu'l-Futûḥ, a.g.e., s. 84.
[127] Recep Çinkılıç, a.g.e., s. 81.

psikolojik kompleksin kurbanı olduğunu görürlerdi. Bu hikâyedeki aile, kızının doğuştan gelen kadınlık duygusunu neredeyse öldürüyorlardı, bu yüzden bu kızının kadın olarak varlığını savunmak için tepkisi yanlış olmuştur. Çocukluğunda kendisi hakkında söylenenlere rağmen, önce kendisini ve çevresini ikna edebileceği erkeklerin hayranlığını kazanabildiğine deliller aramak istedi. Burada hikâye, "yozlaşmış" bir hikâyeden, ailelerinin, özellikle de kız çocukluklarına karşı kadınlık duygularına saygı duymaya çağıran bir hikâyeye dönüşüyor. Aslında bu, kızlarının hayatlarında onları ahlaksızlık uçurumuna sürükleyebilecek yıkıcı kompleksler yaratan babalar için bir derstir. Kadının onurunu lekeleyen bir hikâye ile bazı ailelerin, kızlarının sağlıklı psikolojik inşası sürecine yönelik görevleriyle ilgili bilgisizliğini tokatlayan bir hikâye arasında çok büyük bir fark vardır. Bu nedenle ben kadın haklarınının ve onurunun savunucusuyum. Bu onuru yok eden ya da açığa çıkaran biri değildir."

İhsan Abdul Kuddus'un hayatının izini sürerken onun kişisel, edebî ve siyasî yaşamının şekillenmesinde kadınların önemli ve temel bir rol oynaması dikkat çekicidir. Başlangıçta annesinden etkilenmiştir. Annesi, *Roz el-Yusuf* dergisi aracılığıyla gazetecilik dünyasına girmesinin yolunu açmış böylece ona gazeteciliği ve sorumluluğu öğretmiştir. Ayrıca, Mısır'ın önde gelen edebî, gazeteci ve siyasî figürleriyle temasa geçirmiştir. Bütün bunlar onun erken yaşta deneyim kazanmasını sağlamıştır. Hayatında önemli etkisi olan ikinci kadın ise eşi Levahız el-Muheylemi'dir. Onun edebî, gazetecilik ve siyasî kariyerine her zaman destek vermiştir. Annesinin ve eşinin, düşüncesinin netleşmesine ve etrafındaki dünyaya dair görüşünün şekillenmesine yaptığı katkı hakkında şunları söylemiştir:

"*Hayatımı inşa etme şerefini en çok iki kadına borçluyum: Anneme ve eşime. Onların bana geçen emekleri kamusal yaşamımı inşa etmemle sınırlı değil, kişiliğimi şekillendirmemde, zorluklara katlanmamda, aksiliklerin üstesinden gelmemde ve başarabileceğim her türlü başarıya ulaşmamda bana yardımcı olmuşlardır*."[128]

İhsan Abdul Kuddus ayrıca hayatında kendisine yardımcı olan diğer kadınlardan da şöyle bahsetmiştir:

[128] Şerif el-Jabbar, *İhsan Abdul Kuddus'un Anlatılarında Kültürel Kesişim*, Kahire: *el-Heyatul ʿÂmme Li Kusuri es-Sakafa*, 2005, s. 22-23.

"*Çeşitli kadın çevrelerinde büyüdüm ve hepsinin emeği bana geçti. Doğduğum ilk haftadan itibaren beni büyüten halam Nemat, annemin yokluğunu telafi eden şefkatli destekçimdi. Hiçbir zaman sevgimin tamamını almaya çalışmadı, aksine, dedem anneme evine almadığı için halam, gizlice annemle buluşmamda bana çok yardımcı oldu. Bir de özel sekreterim ya da benim deyimimle "Aklımın yarısı" olan "Nermin"*[129] *de var. Doğası gereği kaotik olduğum için bütün randevularımı benim adıma düzenleyen, evraklarım ve yerleri hakkında her şeyi bilen Nermin'dir*".

Daha sonra hayatını etkileyen kadın figürlerini şöyle değerlendirmiştir:

"*Çok sayıda kadın vardır ve her birinin kişiliğinin önünde durdum. Beni hayranlık ve takdirle dolduruyorlar. Bu kadınlarda bulduğum doğal yetenekler nedeniyle ve her birinin inandığı şey uğruna fedakârlık yapmaları beni derinlere kadar sarsıyor. Örneğin, Peygamber Efendimiz'in eşi Hatice bint Huveylid Hanımı anıyorum. İmtihanın ilk yıllarında Resûlullah'ın yanında duran ve bir kadının kocasına zor zamanlarında yardımcı ve destek olabileceğinin bir örneği olarak veren bu kadının büyüklüğü karşısında başımı eğiyorum. Aklım şimdi modern çağımıza atlıyor ve Hüda Şaravi Hanım'ın önünde sonsuz bir saygıyla duruyorum. Onun kolay unutulamayacak duruşlarını hatırlıyorum ve Mısırlı kadınların kamusal hayata katılımlarının pekiştirilmesi için verdiği mücadele beni sarsıyor*." Böylece İhsan Abdul Kuddus kadına olan bakış açısını, ona duyduğu sevgi ve saygıyı bizlere aktarmıştır.[130]

İhsan Abdul Kuddus'un edebiyatını etkileyen en önemli faktörlerden biri kadınlardır. Kadın özgürlüğüne olan inancı ve Avrupa özgürlük anlayışıyla etkileşimi, kadınların psikolojik sorunlarına yaklaşımı, kadın kavramını geliştirme çabası ve bazı köhne geleneklerden uzaklaşması yoluyla Arap hikâyesinin gelişiminden sorumlu olmasını sağlamıştır.[131]

İhsan Abdul Kuddus, Abdul Rahman Avf ile yaptığı görüşmede kendisine Mısırlı ve Arap kadınları meselesine sürekli ilgi duymasının nedeni sorulmuştur. O da şöyle cevap vermiştir:

[129] İhsan Abdul Kuddus'un sekreteri Nermin, eşinin yeğenidir.
[130] Emîra Ebu'l-Futûḥ, a.g.e., s. 56-58.
[131] Şerif el-Jabbar, a.g.e., s. 27.

"Evet kadın meselesi her zaman aklımdadır. Ama bu bir suç mudur? Yazdıklarımın çoğunda kadın özgürlüğünü savundum ve başlangıçta yanlış anlaşıldım ve saldırıya uğradım. Kadın özgürlüğüne olan inancımın sınırı yoktur. Belki de başlangıçtaki temel motivasyonlardan biri, erkeklerin dünyasında varlığını kanıtlayan annem Fatima el-Yusuf'un deneyiminin benzersizliğine olan inancımdan kaynaklanıyordu. Kendini erkek dünyasına kabul ettirip pek çok erkeğin başaramadığını başarmıştır. Bu da beni ülkemizdeki kadınların yaşamlarının ayrıntılarına girmeye yöneltmiştir."[132]

Eleştirmenlerin İhsan Abdul Kuddus hakkındaki görüşleri farklılık göstermektedir. Kimi eleştirmenler onun gazete yazılarının edebî yazılarından daha iyi olduğunu söylerken, kimi eleştirmenler de onun eserlerinin gençlerle, özellikle de genç kızlarla sınırlı olduğunu söylemektedir. Bazı eleştirmenler ayrıca eserlerinin çoğunun aristokrat sınıftan insanların hayatları etrafında döndüğü için eleştirmektedir. Ayrıca, öykü ve romanlarının kahramanlarını çoğu zaman kötü yola düşen karakterler olarak seçtiği için de eleştirmişlerdir.[133]

Yazar Gâli Şukri[134], İhsan Abdul Kuddus'a yönelik eleştiriler hakkında şunları söylemiştir:

"Öncelikle şunu belirtmeliyim ki benden önce İhsan'ın edebiyatını bu kadar ciddiye alan bir eleştirmen olmamıştı. Basında iltifat ya da tartışmaya yakın yorumlar dışında bir şey yoktu. "Ciddi bir eleştiri" olmadı ve ben bu "ihmali" zararlı ve subjektif buldum. Çünkü İhsan edebî bir olgu olmasa da toplumsal bir olgudur. Öyle ki hem erkek hem de kadın lise ve üniversite öğrencilerinden oluşan gençlerin oluşturduğu her nesilden geniş bir okuyucu kitlesine sahiptir. Eleştirmenlerin İhsan'ın bu önemli okur kitlesini görmezden gelmesi gariptir. Çünkü eleştiri yalnızca yazarla yapılan bir diyalog değildir; daha ziyâde öncelikle yazarın okur kitlesiyle yapılan bir diyalogdur. Solcu

---

[132] Abdul Rahman Abu Avf, "İhsan Abdul Kuddus ile Röportaj", *el-Devha Dergisi*, 1.11.1976, S. 11, s. 5. https://archive.alsharekh.org/Articles/129/5817/140042 Erişim tarihi: 26.12.2023.

[133] İsam Abdullah, "İhsan Abdul kuddus'tan Geriye Ne Kalır?", *El-Kahire Dergisi*, 15.7.1990, S.106, s. 1-3.
https://archive.alsharekh.org/Articles/26/14344/319103 Erişim tarihi: 31.12.2023

[134] Araştırmaları ve birçok eleştirel kitabıyla ünlü, Mısırlı yazar, araştırmacı, eleştirmen ve tarihçidir. Sorbonne Üniversitesi'nden, ünlü Fransız Oryantalist Jacques Burke'ün danışmanlığını yaptığı "*Modern Mısır Düşüncesinde Rönesans ve Düşüş*" konulu doktora derecesini aldı. *Kahire* dergisinin genel yayın yönetmeni. 1996 yılında Mısır'da Devlet Edebiyat Takdir Ödülü'ne layık görüldü.

eleştirmenler ideolojik sebeplerden dolayı onu sıklıkla görmezden geldiler. Diğer eleştirmenler ise ahlâki veya sanatsal olduğunu düşündükleri sebeplerden dolayı onu görmezden geldiler. Her durumda, yalnızca İhsan için değil, onun ait olduğu neslin tamamı için bir ihmal olgusu söz konusuydu. Dolayısıyla İhsan'ın edebiyatına ciddi anlamda ilgi gösterilmesinin olumlu bir eylem olduğunu düşündüm fakat ilgi başka, değerlendirme başka bir şeydir. Yani "Özgürüm Ben" romanını önemli bir eser olarak bulsam da diğer bazı eserlerde kadın-erkek ilişkilerine dair yüzeysel bir bakış ve soyut bir duruş buldum. Ayrıca İhsan'ın dilinin, hikâyelerinin hem edebiyat, hem gazetecilik, hem de ikisinin arası bir şekilde formüle edilmesine katkı sağladığını da gördüm."[135]

İhsan Abdul Kuddus'un kullandığı dil Ammice (Mısır lehçesi) ile Fasih Arapçanın (Orijinal Arapça) birleşimidir. Özellikle uzun romanlarda karakterler arasındaki diyaloglarda, kendi deyimiyle "Bir atmosfer yaratmak" amacıyla Mısır lehçesini kullanmıştır. Çünkü uzun bir romanın Orijinal Arapça yazılması hâlinde bunun yapmacık ve zayıf görüneceğine inanmıştır. Aslında İhsan Abdul Kuddus, bir keresinde Irak lehçesinde bir hikâye okuduğunu ve anlamadığını da itiraf etmiş; bu da, Mısır lehçesiyle yazdığında, tıpkı kendisinin Irak lehçesini anlamadığı zamanlarda başına geldiği gibi, farklı milletlerden okuyucuların onu anlamayacağını düşünmesine neden olmuştur. Bu nedenle diyaloglarda olduğu gibi Mısır lehçesini kullanmanın yanı sıra herkesin anlayabileceği şekilde Orijinal Arapça yazmaya karar vermiştir.[136]

[135] Gâli Şukri, " İhsan Abdul Kuddus ile hikayem", *Ibda' Degisi*, 1.3.1990, S. 3-4, s. 2-3. https://archive.alsharekh.org/Articles/164/16914/381832 Erişim tarihi: 31.12.2023.
[136] Yusuf Al-Kai'd, "İhsan Abdul kuddus'un İtirafları", *Thakafat Degisi*, 10.5.2016, https://thaqafat.com/2016/05/31212 Erişim tarihi: 31.12.2023

3. BÖLÜM

ROMANLARIN TAHLİLİ

3.1. Ene Ḥurra (Özgürüm Ben)

3.1.1. Romanın Özeti

Romanın olayları, Kahirede'ki Abbasiye Mahallesinde bulunan el-Genzuri Caddesinde halasanın evinde yaşayan Emine'nin etrafında döner. Emine'nin babası onun doğumundan aylar önce sorumluluğa dayanamadığı için annesinden boşanır, dolayısıyla Emine, zor şartlar altında dünyaya gelir. Emine'nin annesi maddî zorluklar çektiği için, kızını yetimhanelerden birine yerleştirmek zorunda kalır. Ancak daha önce en ufak bir sorumluluk olmadan yaşamak isteyen babanın gönlü yumuşar ve Emine'yi yetimhaneden alıp kız kardeşinin evine götürür. Kızını orada bakması karşılığında mirastan payına düşeni kız kardeşine bırakır. Emine orada zorlu bir çocukluk geçirir. Olaylar, özellikle ergenlik dönemine odaklanır. Ayrıca Emine'nin bağımsızlık arayışı ve her istediğini yapmasıyla temsil edilen özgürlük arzusunu gelenek ve göreneklere isyanı anlatılarak vurgulanır. Örneğin bir gün sabah dışarı çıkıp okula gitmek yerine onu şehir merkezine bırakan bir otobüse biner, orada özgürce ve mutlu bir şekilde dolaşır ama çabuk sıkılıp eve döner. Emine, her zaman asi bir şekilde davranır. Halası veya kocası tarafından azarlandığında alaycı bir tavırla onlara bakar ve "Özgürüm ben istediğim her şeyi yaparım" der. Abbasiye Mahallesinin kadınları ve gençleri tarafından güzelliği için övgüyle karşılanan Emine, kendine ve güzelliğine de güvenir. Güzelliği ve çekiciliği ile ilgili övgü dolu sözler duymak hoşuna giderken onları cahil ve gerici olarak niteler. Bütün genç erkekler ona bakarken, bir tek Abbas adında bir genç ona bakmaz. Emine, Abbas'ın diğer gençlerden farklı olduğunu gördüğü için ona hayran kalır. Emine'nin Abbasiye Mahallesi'ndeki hayatı pek çok dönüm noktasından geçer. Hayatını ve kişiliğini etkileyen bir trajedi yaşar. On yaşındayken, otuz yaşındaki komşusunun tacizine maruz kalır. Bu durum içinde erkeklerden tiksinti ve nefret uyandırır. Kendisine evlenme teklif eden tüm erkekleri reddeder. Fakat bir keresinde, halasının çok ısrar

etmesi üzerine kendisine evlenme teklif etmeye gelen Ahmed adında biriyle oturup tanışmayı dener. Başlangıçta Ahmed'i beğenir, Tâ ki onun her zaman kendisini ve düşüncelerinin haklı olduğunu kanıtlamaya çalıştığını fark etmesine neden olan bir durum gerçekleşene kadar. Nişan fikrinden vazgeçip üniversite eğitimini tamamlamaya karar verir. Tüm kısıtlamalardan ve içinde yaşaması hapishane haline gelen halasının evinden kurtulmak ister. Evlenmeyi sürekli reddeden ve toplumsal koşullara isyan eden Emine, emellerine ulaşmak için özgürlüğünü arar ve bunun için Abbassiye Mahallesinden uzaklaşıp babasıyla birlikte Borsa Caddesinde yaşamaya karar verir. Emine, babasının evinde daha fazla özgürlük bulur ve Amerikan Üniversitesine girerek özgürlüğü veren bir üniversite olduğunu ve ona Mısır devlet üniversitelerinde bulabileceğinden daha geniş bir özgürlük vereceğini görür. Mezun olduktan sonra bir şirkette çalışmaya başlar ve hayatı boyunca kendisini kıyasladığı hiçbir erkeğin dörtte birini bile hayal edemeyeceği kadar yüksek bir maaş alır. Romanın son bölümünde Emine, çevresindeki hiçbir erkek ya da kadına benzemeyen büyük bir başarıya imza atar. Babasının evinde özgürce ve hiçkimse tarafından kısıtlanmadan yaşar, ancak yine de yalnızlıktan dolayı kendisini büyük bir boşluğun içinde bulur. Bir gün hayatından geçen erkekleri hatırlarken, yalnızlık onu Abbas'ı aramaya sevk eder ve onunla iletişim kurmaya karar verir. Emine, Abbas'la buluştuğunda kadınların erkeklere tabi olmadığını bağımsız bir birey olarak olması gerekteğini kadınların hakları ve özgürlükleri hakkında bir tartışmaya girer. Emine, kendisiyle, arzularıyla ve duygularıyla uzun bir mücadelenin ardından Abbas'la evlenmeden ilişkiye girer. Yalnızlığını gidermek için Abbas'ın evine gelmeye başlar, ona yemek pişirir, evini temizler, sonra babasının evine gider ve yıllarca bu şekilde devam eder. Böylece roman, Emine'nin "Ne zaman evleneceksiniz?" sorusuna "Özgürüm Ben" diye cevap vermesiyle sona erer.

3.1.2. İsim-İçerik İlişkisi

Romanın adı ve içeriği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Romanın başlığı "Özgürüm Ben" baştan itibaren okuyucuya romanın konusunun açık bir şekilde kadın özgürlüğü olacağı izlenimini verir. Roman, beden özgürlüğü, fikir özgürlüğü, eğitim ve çalışma özgürlüğü gibi çağrıda bulunduğundan başlık çeşitli özgürlüklere işaret eder. Ayrıca romanın kahramanı Emine her zaman " Özgürüm Ben " ifadesini kullanır. Emine kaderini seçmekte özgür olduğundan başlık içeriğe uyar. Okuyucu romanı okurken

romanın tamamen feminist bir roman olduğunu zanneder ancak romanın sonunda yaşananlar tam tersini gösterir çünkü; özgürlüğü için mücadele eden Emine, bir erkek (Abbas) için her şeyden vazger.

3.1.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Özgürüm Ben romanı Tanrısal anlatıcılı bakış açısıyla kaleme alınır. Tanrısal anlatıcı, olay ve kişiler dünyası ile geçmişe ve geleceğe dair her şeyi detaylı olarak bilir. Örneğin, Emine'nin halası Emine hakkındaki düşündüklerini anlatılır: "*Emine'nin halası, Emine'nin çevresinde olup bitenleri, mahalledeki kadınların onun hakkında neler fısıldaştıklarını biliyordu ve aralarında, oğlunu Emine'yle evlendirmeye istekli bir anne bulamayacağını biliyordu*."[137]

3.1.4. Zaman

Özgürüm Ben İhsan Abdul Kuddus tarafından 1954 yılında kaleme alınmış, yazarın ilk romanıdır.

İhsan Abdul Kuddus, Emine'nin hayatını anlatmaya 1936'da başlar .Emine ile Abbas arasında geçen konuşmada Temmuz 1952 devriminden bahsetmesi dışında olayların hangi dönemde gerçekleştiğini anlayabileceği başka bir tarihten bahsetmez: *"Abbas bağırdı*: *Halkın hesabı devrimin hesabıyla aynıdır. Bir devrim olmalıdır. Hepimiz yanmalıyız ve her şey bizimle birlikte yanması gerekiyor. Yıkmadan inşa edemeyiz. Anlıyor musun? Bir devrim olmalı, olmalı!* "[138] Bu "devrim" kelimesinin 1952 Temmuz Devrimi anlamına geldiğini söylemek mümkündür, çünkü roman 1954'te yayımlanır. Ayrıca, Emine'nin dört yıllık öğrenimi sırasındaki üniversite hayatını anlatırken özetleme tekniğini kullanır. Birçok günü, ayı ve yılı çok fazla ayrıntıya girmeden birkaç satırda özetlemiştir: "*Emine Amerikan Üniversitesinde hayat, gençlik ve neşe dolu dört yıl geçirdi*."[139] Özetleme tekniğini kullanarak sevgilisi Abbas'la imajını anlatmış :"*Sekiz yıldır hayatında sadece Abbas var. Artık Abbas'ı memnun etmekten başka hiçbir şeyle ilgilenmiyor ve onun istediği dışında hiçbir şey*

[137] İhsan Abdul Kuddus, *Ene Ḥurra*, 2.B., Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 1999, s. 93.
[138] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 172.
[139] a.g.e., s. 35.

istemiyor."[140] Geriye dönüş tekniğini de kullanır. Örneğin Emine'nin teyzesinin evinde doğup büyümeden önceki hayatından bahseder: "*Babası, annesini doğurmadan önce boşanmıştı. babasının evden, eşten ve çocuklardan sorumlu bir koca olamayacağı dışında boşanmanın açık bir nedeni yoktu.*"[141]

3.1.5. Mekân

Romanın olayları Kahire'de geçer ve yazar, Emine'nin hayatı üzerinden Kahire'deki mahallelerin zihniyet farklılıklarını göstermeye odaklanır.

İhsan Abdul Kuddus, *Özgürüm Ben* romanını yaşadığı Abbasiye Mahallesi ve gerçekte tanıdığı karakterler üzerinden ilham alarak yazar. Romanın ikinci baskısının önsözünde şunları yazar: "*Bu benim hayatımdan.. yaşadığım Abbasiye Mahallesinden.. aslında tanıdığım karakterlerden.. inandığım ve bazılarına hâlâ inandığım görüşlerden alınmış bir romandır*."[142]

Aynı romandan uyarlanan ve 1956 yılında yayınlanan *Özgürüm Ben* filminin kahramanı oyuncu Lubna Abdul Aziz "Emine" karakterinin kendisinden ilham aldığını söyler. Bir röportajında şunları söyler: Büyük yazar İhsan Abdul Kuddus'un bana şöyle dediğini hatırlıyorum: "*Özgürüm Ben romanını, özelliklerini ve baş kahramanın karakterini senden esinlenerek yazdım*." İhsan Abdul Kuddus, babamın arkadaşı ve komşumuzdu. Edebiyat fakültesine girmeyi reddetme konusundaki ısrarıma ve Amerikan Üniversitesine girme arzuma tanık oldu.[143]

1.5.1. Kapalı Mekânlar

İhsan Abdul Kuddus başlangıçta kapalı mekânlardan bahsetmeye başlamıştır. Olaylar üç evde gerçekleşir:

1) Emine'nin doğduğu andan üniversiteye başlayana kadar tüm hayatını geçirdiği halasının evi. Bu ev huzur dolu değildir, kendisine yabancı olan kadın ve bir adamın bakımında geçirdiği sefil ve acı dolu hayatını yansıtır: "*Emine zor bir*

[140] a.g.e., s. 186.
[141] a.g.e., s. 24.
[142] a.g.e., s. 5.
[143] -, Özgürüm Ben.. Kadın Sineması, *el-Ahram Dergisi*, 28.12.2022, https://alahalygate.com/archives/166070 Erişim tarihi: 2.1.2024.

çocukluk geçirdi. Annesiyle babası arasında olmadığı duygusu onu sürekli kendine savunmaya iterdi. Zamanını mahallede oynayarak geçirmek için hep evden kaçardı."[144]

2) Üniversiteye gitmeye karar verince babasının evine taşınır. Bu evde özgürlük ve mutluluk dolu yıllar yaşar. Babasının evinde özgürlüğünün bir kısmını kazanmış mutlu bir kız imajını yansıtır:

"*Evden çıkıp kendini Süleyman Paşa Caddesi ile Kasr el-Nil Caddesi arasındaki dükkânların arasında bulduğunda mutluydu.. Asansörle apartmanda bir aşağı bir yukarı binerken mutluydu.. Tamamı yabancı uyruklu olan komşularının yüzlerini görünce mutlu olurdu.. Öyle ki tüm Mısır'dan taşındığını ve Paris'te yaşadığını sanardı. ve Paris'te, etrafını saran bu şeylerden daha fazlasını olacağanı hayal etmezdi*."[145]

3) Romanda adı geçen üçüncü ev ise, Emine'nin kısmen yaşamak üzere taşındığı Abbas'ın evidir. Burada iki imaj ortaya çıkar. Birincisi: bekâr bir adamın evinde tek başına kalan bir kadının görüntüsü:

"*Evi artık Abbas'ın evi olmuş.. buna rağmen Abbas'la yaşamıyor. Hâlâ onun işlerine karışmayan, hiçbir şeyini sormayan ve Abbas hakkında hiçbir şey bilmeyen yaşlı babasıyla yaşıyor. Babası için önemli olan kızının mutlu olmasıdır*."[146] Diğer imajı ise: Özgürlük prensiplerini kaybetmiş ama sevgilisiyle mutlu bir kadın imajı: "*Abbas'la kaldığı için Emine özgürlüğünü kaybetti ve artık özgür değildi.. Her zaman ona aitti, onun kaprislerine, zamanına ve istediği her şeye aitti.. Ama hiçbir şey kaybettiğini hissetmiyordu, sevgiyle özgürlüğün bir arada gitmediğini fark etmiyordu, aşkın özgürlüğün teslimiyeti olduğunu da fark edemiyordu. Çünkü özgür insan, istediğini, kimi isterse sevmekte özgürdür ama sevdiğinde ya da inandığında, sevgisi ve inancı uğruna özgürlüğünden vazgeçer.. Emine de Abbas'ı severdi, ona inanırdı*."[147]

[144] a.g.e., s. 29.
[145] a.g.e., s. 111-112.
[146] a.g.e., s. 187.
[147] a.g.e., s. 188.

4) Ayrıca okul, Amerikan Üniversitesi ve Emine'nin çalıştığı şirket gibi diğer kapalı mekânlar da bulunmaktadır.

1.5.2. Açık Mekânlar

1) Abbasiye Mahallesindeki[148] el-Genzuri Caddesinde: Emine üniversiteye gitmeye karar verene kadar çocukluk günlerini ve gençliğini burada geçirir. Bu mahallenin kimsenin görmezden gelemeyeceği gelenekleri vardır, ancak kadınlığına tamamen güvenen Emine imajını yansıtır, İhsan Abdul Kuddus konuyu özellikle erkek öğrencilerin Emine'yi evin balkonunda dururken görmek için bu sokaktan geçmelerine bağlar: *"Öğrencilerin tüm bu çabanın kendisi için olduğunu biliyor, daha ziyade el-Genzuri Caddesinin I. Fuad Okulu'na giden en yakın yol olmadığını ve burayı sırf onu görmek için oradan geçtiklerini biliyor. Ayrıca, mahallenin en çekici kızı olduğunu, gençliğinin hayali, adamlarının özlemi, büyüklerinin hasreti olduğunu biliyor*."[149]

   Aynı zamanda evlilik öncesi aşka inanmayan Abbasiye Mahallesinin geleneklerine karşı isyan imajını da yansıtır çünkü Emine kuralları çiğnemeye başlar ve daha sonra sınırı aşmanın cezasından kurtulmak için yalana başvurur: "*Neden ona dans etme, erkeklerle kaynaşma özgürlüğü vermiyorlar ki yalan söylemek zorunda kalmasın? Neden bu erkekler' eve davet etme ve onlarla ailesinin önünde dans etme hakkına sahip değil? Peki bu haklara sahip olsaydı ne olacak? Onun özgür olmasında ne günah var?*"[150]

2) Daha sonra Emine Abbasiye Mahallesindeki geleneklere inat olsun diye, Yahudilerin yaşadığı ve herhangi bir kızın ziyaret etmesinin yasak olduğu el-Zahir Mahallesine gitmeye başlar ve Terzi Mary'nin kızı Fortine ile tanışıp birlikte erkeklerle eğlenmek için çıkmaya başlar.

3) Babasının evinin bulunduğu Borsa Caddesinden, Abbas'ın evinin bulunduğu el-Antahana Caddesinden, park ve tramvay istasyonu gibi mekânların adı da geçer.

[148] El-Abbasiye Mahallesi yazarın yaşadığı mahalledir.
[149] a.g.e., s. 45.
[150] a.g.e., s. 144.

3.1.6. Karakterler

1.6.1. Emine

İhsan Abdul Kuddus, Emine'yi, on beş yaşında güzel, esmer, kibir ve asilik derecesinde özgüvenli, kırmızı dudaklı, olgun vücutlu bir kız olarak tanımlayarak başlar. Emine yaşadığı Abbasiye Mahallesinin örf ve adetlerini küçümsemekte, halası ve kocasının kendisini dövmesini umursamayan bir kızdır. Ancak içten içe yalnızlık çeker ve on yaşındayken komşusu tarafından maruz kaldığı fiziksel taciz nedeniyle erkeklerden nefret eder. Fakat üniversiteye girdiğinde geleneklere aldırış etmeden Celal gibi erkeklere eşlik ederek, Yahudi arkadaşı Fortine ile erkeklerle eğlenmek için dışarı çıkıp bu kompleksten kurtulmaya karar verir. Başlangıçta Emine, özgür iradesi olduğu ve ister eğitim ister aşk ilişkilerinde dilerse her şeyi yapabileceği için kendisinden başka hiçbir otoritesi olmadığını her fırsatta kanıtlamaya çalışır. Öyle ki yüksek öğrenimini Amerikan Üniversitesine girerek tamamlamakta ısrar eder ve mezun olduktan sonra işinde başarılı bir kadın olur. Ama sonunda mutlu olmak ve yalnızlığını doldurmak için hayatında bir erkeğe ihtiyacı olduğunu fark eder ve bu adam Abbas olur. Emine hayatı boyunca özgürlük arayışındadır. Bu nedenle özgür olana kadar eğitim almayı ve çalışmayı dener. Bu, üniversiteye kaydolma konusunu tartışırken kendisine evlenme teklif etmeye gelen Ahmed'le olan diyaloğunda ortaya çıkar:

- *"Üniversiteye neden gitmek istediğini bilmek istiyorum.*
- *Eğitim almak için!*
- *Bilim sadece üniversitelerde değildir. Bilgi kitaplarda mevcuttur ve herhangi bir kitabı okumak için üniversiteye gitmene gerek yok.*
- *Elimde diploma olmadığı sürece kimse öğrendiğime inanmaz.*
- *Diplomayla ne yapmak istiyorsun? onda yemek mi pişireceksin? Çocuklarını onunla mı yetiştireceksin?*
- *İnsanlara muhtaç olmamak için elimde bir silah olarak kalsın diye.*
- *Kocana bile mi?*
- *Kocam bana para harcadığı sürece beni küçük düşürebilir, iradesini bana dayatabilir ve istediğini yapabilir. Halama ve onun kocasına ihtiyacım olduğu için çok katlandım, kocama ihtiyacım olacak diye hayatım boyunca buna daha fazla katlanamayacağım.*

- *Evlilik yiyecek ibaretten değil Emine. Evlilik iki kişinin birbirini sevmesi demektir.*
- *Kadın evde hizmetçi gibi çalışır, kocası da istediği zaman onu evden kovar, ona eziyet eder. Diyelim ki bahsettiğin aşk bitti. Kadın ne yapsın? derdini katlanmayı tercih edecek, çünkü kocasınla yaşamak zorunda, onun evinde kalmak zorunda, kendisi ve çocuklarını yemek yedirmek zorundadır. O yüzden de yanımda diploma bulundurmam gerekir ki, kalmak istemediğim bir evde kalmak zorunda kalmayayım ve özgür kalayım, kocam da benim onun gibi olduğumu anlasın, onun benden vazgeçebildiği gibi ben de ondan vazgeçebilirim ve belki o da bunu bildiğinde bana saygı gösterir.*"[151]

Ancak Emine, Abbas'la tanışıp ona âşık olduktan sonra özgürlük, çalışma ve eğitim hakkındaki fikrini değiştirir:

"*Belki bir zamanlar şunu merak etmişti: "Eğer Abbas'la ya da sevdiği adamla on beş yaşındayken tanışsaydı... eğitimine devam eder miydi? üniversiteye girmekte ısrar eder miydi? çalışıp geçimini kendi elleriyle kazanmakta ısrar eder miydi? Yoksa ömrünün yıllarını harcadığı bu uzun, meşakkatli savaştan kendini esirgerek, kendisini ve özgürlüğünü seçtiği adama mı vermeyi tercih ederdi*?"[152]

Sonunda Emine, zihniyetini küçümseyen ve kocasına hizmet etmekle sınırlı olan hayattaki kaderini küçümseyen halasına benzeyen bir imajına dönüşür. Romanda bununla ilgili şunlar geçer:

"*Aslında küçümsediği halasına benzediğinin farkında değildi. Halası gibi mutfakta saatler geçiriyor, hatta bir gün tüm gününü tıpkı halası gibi Abbas'a bayram kurabiyeleri hazırlayarak geçiriyordu. Tıpkı halasının kocasını beklediği gibi, iğne işi yaparak ya da kitap okuyarak beklemekten yorulmadan saatlerce tek başına Abbas'ı bekliyordu.*"[153]

Dikkat çekici olan ise Emine'nin Abbas'la ilişkisinin başlangıcından bu yana yaşadığı radikal değişimdir, artık kadın haklarını tartışmaz ve inat etmez. Hatta yazar

[151] a.g.e., s. 103-104.
[152] a.g.e., s. 188.
[153] a.g.e., s. 188.

onun on yedi yaşındaki kızlar gibi mutlu, özgür ruhlu bir ruha sahip olduğunu ve gerçekten mutlu olduğunu anlatır. Sanki elde ettiği tüm başarılar, kendini gerçekleştirmesi ve bağımsızlığı mutluluğu çağrıştırmaz, hayatında bir erkeğin varlığı onun tam mutluluğunu sağlayan tek şeymiş gibi olur. Artık Abbas'ı memnun etmekten başka hiçbir şeyi umursamaz ve Abbas'ın istediği dışında hayattan hiçbir şey istemez.

1.6.2. Abbas

Emine'nin sevdiği ve uğruna özgürlük fikirlerinden vazgeçtiği kişidir. Emine'nin yaşadığı Abbasiye Mahallesi'nde oturur. Arkadaşının kardeşidir ve kendisinden iki yaş büyüktür. Emine, ona diğer erkekler gibi bakmadığı için onu tüm erkeklerden farklı görür. Emine'nin onun hakkında bildiği tek şey, kendini odasına kapattığı, çok kitap okuduğu ve tenis oynadığıdır. Ayrıca onu dengeli ve ciddi biri olarak görür. Abbas, Emine mezun olmadan iki yıl önce hukuk fakültesinden mezun olmuştur ve avukatlık yapar. Gazetelerde siyasî yazılar yayınlanır ve Emine onları okur. Daha sonra Emine onunla buluşup düşüncelerini dinlemeye başlayınca etkilenir ve bir süre sonra sevgili olurlar ve Emine sadece Abbas için eski hayatından ve düşüncelerinden vazgeçer.

1.6.3. Emine'nin Halası

Çocukluğundan beri Emine'yi döven, en büyük hayali Emine'nin evlenmesidir ve onun derdinden kurtulmaktır.

1.6.4. Emine'nin Eniştesi

Emine'nin halasının kocasıdır. "*Ellili yaşlarında, kocaman göbekli, kel kafalı, boğuk sesli bir adam*"[154], Emine'yi sevmeyen, onun evinde olmasından şikâyet eden ve bir keresinde onu evden kovmaya çalışan bir adamdır.

1.6.5. Emine'nin Babası

Evliliğin sorumluluğunu taşıyamayan ama kızını seven, kendi fikirlerini kızına empoze etmeyen bir adamdır. Emine de onu çok sever.

1.6.6. Emine'nin Annesi

[154] a.g.e., s. 22.

Boşandıktan sonra zorluk çeken bir kadındır. Fakir olduğu ve yaşayacak yeri olmadığı için kaba yaşlı bir adamla evlenir. Kırık ve zayıf bir kişiliğe sahip, Emine onu acıma konusu olduğunu görür.

1.6.7. Ahmed

Halanın Emine için getirdiği damattır.

"*Devlette mühendis olarak çalışan iyi ve başarılı bir gençti. Emine'yi geçerken görmüş ve ona ciddi, dengeli bir hayranlıkla hayran kalmıştı. Duygularını onu etkilmesine izin vermiyen, kişiliğine ve zihniyetine güvenen o tip bir genç adamdı. Ona göre her insanı istediği gibi şekillendirebileceğine ve kadını, eşi olarak seçtiği sürece istediği gibi kontrol edebilir ve yönetebileceğini düşünüyordu*."[155]

1.6.8. Celal

Emine'nin üniversitede arkadaş olduğu utangaç, zengin bir genç adam. Emine, Abbasiye Mahallesinin geleneklerinden, komşusunun kendisine taciz etmesiyle yaşadığı erkek düşmanlığından kurtulmak ve erkekler tarafından sevilen olgun bir genç kadın olarak kibirini tatmin etmek için onunla çıkmaya başlar. Emine'nin Celal'la ilişkisi geçici bir ilişkidir, Emine işe girdikten sonra sona erer ve yıllar sonra Celal'la nişanlısıyla birlikteyken tesadüfen görür.

1.6.9. Fortine

"*Emine'yle aynı yaşta, uzun boylu, ince yapılı, güzel yüzlü, kanca burunlu, biraz büyük kulaklı bir kızdır*"[156] Yahudi terzi Mary'nin kızı ve Emine'ye dans partilerine davet eden arkadaştır.

3.2. et-Tarîku'l-Mesdûd (Çıkmaz Sokak)

3.2.1. Romanın Özeti

[155] a.g.e., s. 94.
[156] a.g.e., s. 56.

Romanın olayları, on iki yaşındayken babasının ölümü üzerine sosyal sorunlar yaşayan Feyza adında bir kızın etrafında gelişir. Annesi ve iki ablasının, babasının ölümünden iki hafta geçtikten sonra eve erkekleri davet etmek gibi ahlâksız bir yola başvurmaları dolayısıyla Feyza başka bir yol seçer; o da yaşadığı ortamdan çıkmak ve eğitim almaktır. Babasının varlığından ve annesinin ilgisinden yoksun olan Feyza, Yazar Munir Hilmi'nin yazdığı romantik hikâyelerle duygusal eksikliğini telafi etmeye çalışır. Feyza bir gün, annesinin ev davetlerinin birinde Munir Hilmi'yi görür ama o zaman gerçek kimliğini anlamaz çünkü onu hep tertemiz bir insan olarak tanıdığı, hayalini kurduğu saf, platonik aşkın örneği olarak gördüğü için ona yakınlaşır. Fakat daha sonra Münir'in Feyza'ya gönül eğlendirmek amacıyla yaklaştığı ortaya çıkınca Feyza büyük bir hayal kırıklığına uğrar; Münir'e duyduğu aşk sona erer. Ancak bu durum onu eğitimine devam etmeye teşvik eder ve öğretmenlik enstitüsüne gider. Daha önceki tüm deneyimlerini unutup hayata iyimser bakmaya çalıştığı bu aşamada İngiliz Edebiyatı hocasıyla tanışır ancak bu şahısın da kendisini arzu nesnesi olarak görmesi Feyza'yı hayal kırklığına uğratır. Bütün bu yaşadıklarına rağmen Feyza yoluna devam eder ve yaşadığı çevreden uzaklaşmak için bir köye öğretmen olarak atanır. Güzelliği başına bela olan Feyza, köydeki tüm erkeklerin dikkatini çeker ve köy halkı tarafından dedikodusu yapılmaya başlanır. Gönül eğlendirmek amacıyla genç kızları ağına düşürmeye çalışan yaşlı adamlar ve arzuları uğruna servetlerini kullanan adamlarla ve güzelliğini kıskanan kadınlarla karşılaşır. Feyza, çok sevdiği ve ilgilendiği Samira adına bir kız öğrencisinin hasta olduğunu öğrenir, evine gider ve Samira'nın ağabeyi Ahmed ile tanışır. Ahmed, Feyza'nın namus ve fazilet konusundaki fikirlerine katılan bir gençtir. Birbirlerini severler ve Feyza Ahmed'in evlenme teklifini kabul eder. Daha önce sokakta karşılaştığı annesini kaybetmiş on iki yaşındaki bir erkek çocuk Feyza'ya âşık olur, bir gün onu Ahmed'le görünce dayanamaz ve intihara kalkar, babasına bir mektupta Feyza için intihara teşebbüs ettiğini söyler, bu intihar girişiminden sonra herkes Feyza'yı sorumlu tutar, çıkan dedikodular üzerine Feyza ona destek vereceğini düşünerek Ahmed'e gider ancak Ahmed, işine ve itibarına zarar verebileceği gerekçesiyle Feyza'yı terk eder. Feyza, Kahire şehrine dönmeye karar verir ve mümkün olduğu kadar erkeklerden intikam almak için annesi ve iki ablasının yoluna katılmayı düşünür. Onu aşka inandıran Munir Hilmi ile buluşur ve ona kendini teklif eder. Munir, duygularında bir değişiklik hissederek vicdan azabı çeker ve Feyza'nın kadınlığından

yararlanan adamdan, babasının yerini dolduran bir adama dönüşür, ona yol gösterir ve seçtiği namus yoluna devam etmesini tavsiye eder. Roman, Feyza'nın kafa karışıklığını anlatan ucu açık bir sonla biter.

Romanın ilk bakışta bedeninin ötesinde hiçbir şeyi görmeyen bir toplumdaki kadının hayallerinden bahsettiği anlaşılabilir. Ancak konu sadece günahlarla kendi ilkeleriyle mücadele eden bir kızın anlatılmasından ibaret değildir. İhsan Abdul Kuddus'un anlatmak istediği temel fikir; günahın insanlarla doğmadığı, insanı içinde yaşadığı toplumun bozduğu, günah işlemeye sevk ettiği ve bir süre sonra da insanın günah işlemeyi kanıksadığıdır. Öyle ki İhsan Abdul Kuddus bu romanda şöyle kısa bir giriş ile başlar: "*Günah bizimle birlikte doğmaz, ancak toplum bizi ona iter*."[157]

Ve Munir Hilmi'nin Feyza'ya günahla ilgili tavsiyesiyle romanı bitirir:

"*Önemli olan bilmelisin ki herkes bu yolda yürüyemez.. Böyle bir yola çıkan kadın ne yaptığına ve günahına inanmış olarak çıkmalı.. Yani yanlış bir şey yapmadığını, yapması gereken doğal şeyi yaptığını ve bunu herkesin yaptığını düşünen kadın.. Hırsız gibi mesela, çalmanın akıllılık ve kurnazlık olup çalma hakkına sahip olduğuna ikna olmadıkça başarılı bir hırsız olamaz.. Ama prensip sahibi biriyse, çalmak zorunda kalsa bile çalamaz..Onun gibi bir kişi, polis gelinceye kadar, tereddüt ettiğini, ellerinin titrediğini ve kekelediğini görürsün Feyza*."[158]

3.2.2. İsim-İçerik İlişkisi

Romanın kahramanı Feyza, her zaman onur ve fazilet yolunda yürümeye çalışır. Fakat sonunda toplumun, insanları günaha iten, idealizmini reddeden ve kendisini çıkmaz sokağa gönderen olduğunu anlar. Munir Hilmi, Feyza'ya beş yıl sonra fikrini değiştirip kendisine gelmesinin sebebini sorduğunda Feyza şöyle bir cevap verir: "*İnsanlar.. tüm insanlar.. hepsi senin gibi.. kimse beni şerefim ve haysiyetim ile kabul etmedi.. yürüdüğüm her yol çıkmaz bir sokaktı.. ahlaksızlıkla ve yozlaşmayla tıkanan bir yoldu..*" Romanın adının *Çıkmaz Sokak* olması bu bakımdan anlamlıdır.

[157] İhsan Abdul Kuddus, *et-Ṭarîḳu'l-Mesdûd*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s.5.
[158] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 336.

3.2.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Çıkmaz Sokak romanı Tanrısal bakış açısıyla yazılmıştır. Her şeyi bilen anlatıcı roman kahramanlarının duygularını bilir ve okura aktarır. Örneğin: "*Bu nedenle Feyza hikâyesini kimseye anlatmadı ve onu tüm acılarıyla tek başına taşıdı, gece gündüz gözden geçirerek bir son bulmaya çalıştı... ve yeni bir duyguya teslim oldu... adaletsizlik duygusuna!*"[159]

3.2.4. Zaman

Yazar, romanın zamanına işaret edebilecek herhangi bir tarih ya da olay yazmaz. Ancak Feyza'nın, babasının öldüğü on iki yaşından başlayarak hayatının farklı dönemlerindeki yaşına dikkat çeker: "*Babasının öldüğünü öğrenmişti.. O zamanda on iki yaşındaydı*."[160] Munir Hilmi ile aşkın anlamını tartışırken de :

"*-Hata bende.. Senin küçük bir kız olduğunu unuttum.. Benim gibi otuz sekiz yaşındaki bir adam, on yedi yaşındaki bir çocuğuyla buluşmamalı.*

- 18 yaşımı geçeli üç ay oldu.

-Yine de küçüksün. "[161]

Bir de beş yıl sonra köydeki okuldan döndüğünde: "*Bir taksiye bindi, şoföre adresi verdi ve beş yıl öncesine gittiğini hissetti... İlk defa Munir Hilmi'nin evine gittiği güne*"[162]

İhsan Abdul Kuddus, Feyza'nın babasının ölüm zamanına geri dönmek için geriye dönüş tekniğini kullanır: "*Hayalinde onun hikâyesi, babasının ölüm döşeğinde yatarken yanında durduğu günden başlıyor.*"[163] Özetleme tekniği de kullanır: "*Ancak*

[159] a.g.e., s. 147.
[160] a.g.e., s. 12.
[161] a.g.e., s. 54.
[162] a.g.e., s. 324.
[163] a.g.e., s. 11.

aradan günler, haftalar geçmiş ve hayranlığı, dersini anlatırken ona gösterdiği yoğun ilgiden daha büyük olmamıştı."[164]

3.2.5. Mekân

2.5.1. Kapalı Mekânlar

1) Feyza'nın Aile Evi: Feyza ailesinin evindeyken her zaman odasında kalmayı tercih eder. Çünkü odasının dışında annesi ve iki ablası erkeklerle eğlenme ve içki içmek için otururlar. Fayza'nın odası onun psikolojik durumunu yansıtır ve yazar bunu romanın başında şöyle anlatmaya başlar:

"*Yatağında yatıyordu. Gözleri ve kalbi dışında her şeyi uykudaydı. Yatağında yattığı saatleri sayarsa ömrünün yarısını aldığını görürdü. Bütün dünyası bu yatağın üzerindeydi. Hayali yastığın üstünde, acısı yorganın altında... Hiçkimse ile paylaşmadığı bir dünya... Kimse onun hayalini paylaşmıyordu, kimse onun acısını hissetmiyordu. Okuldan döner, karşısına çıkana hızlıca selam verir, sonra odasına girer, anahtarla kapısını kilitler ve gençliğini yatağa atar.. Ya da yemeğini yer, onunla birlikte iki ablasının alaylarını ve annesinin azarlamalarını duyduktan sonra odasına çıkar, anahtarla kapısını kapatır ve kendini yatağa atar. Hayatındaki hiçbir şey onu yatağından uzak tutamazdı. Çevresindeki hiç kimse odasının kapısını anahtarla kapatmasına engel olamadı.*"[165]

2) Munir Hilmi'nin Evi: Feyza, Yazar Munir Hilmi'nin evine ilk geldiğinde korkmaz aksine rahat bir tavır sergiler çünkü tanıdığını sandığı, her zaman ahlâk ve platonik aşktan bahseden Munir'e güvenir. Ancak evinde onu gerçek kişiliği ile tanır; sığınak olarak gördüğü yer onu hayal kırıklığına uğratan bir yere dönüşür.

"*Gözlerini evin içinde gezdirdi.. İçindeki her şey zarif, lüks ve düzenliydi.. Gereğinden fazla düzenliydi.. Sanki her şey onu karşılamak için özel olarak hazırlanmış, Sanki koltuklar kollarını açmış ve ona oturmak için davet ediyormuş gibiydi. Oturmak için bir koltuk seçti.. onun üzerine viski şişesini, soda şişelerini ve buz kasesini yerleştirdiği küçük masanından uzakta bir koltuk olmasını bilerek seçti.. Ama*

[164] a.g.e., s. 102.
[165] a.g.e., s. 7-8.

Munir onun seçtiği koltuğunda bırakmadı. Kanepeye oturdu ve onun yanındaki koltuğa oturmasını davet etti."[166]

3) Okul: İhsan Abdul Kuddus Feyza'nın köyde öğretmenlik yaptığı okulu şu şekilde tasvir eder:

"*Okula geldi. Köydeki binaların çoğuyla karşılaştırıldığında çok büyük bir bina.. Binalarının tarzı bir kız okulundan çok hapishaneye daha uygun görünüyordu.. Bahçesi ekilmemiş, etrafını çevreleyen çit yarım bırakılmış, inşaat sürecinin bıraktığı çukurlar ise yıllar geçmesine rağmen olduğu gibi kalmıştı. Buna rağmen binanın köy binalarına göre hiçbir eksiği yok gibi görünüyordu. Sanki tasarımını çizen mühendis, bahçesini bilinçli olarak ekilmemiş, duvarı tamamlanmadan bırakmış, etrafını saran ve giren çıkanlara ağzını açan bu çukurları bırakmış gibi.. Sanki yetenekli mühendis, binanın köydeki diğer binalarla uyum sağlaması için kasıtlı olarak binanın ön tarafına de bu çamuru sürmüş, bazı pencerelerin camlarını kırmış, bazı kapıların kanatlarını sökmüş gibidir.*"[167]

4) Ahmed'in Evi:

"*Ev, eski ihtişamı simgeleyen o büyük, eski evlerden biriydi. Devasa ahşap dış kapı evin ortasındaki küçük bir bahçeye açılıyor.. Sanki cennete açılıyormuş gibi.. Daha sonra basamakları aşınmış dar bir merdivenden çıkıp üst kata ulaşıyorsunuz burada çok sayıda odası ve tütsü kokusuna doymuş bu sessiz, nemli atmosfer seni şefkatle kucaklayan, neredeyse uyuyana kadar sinirlerini gevşeten dışında hiçbir şeyin göze çarpmaz.. Evdeki her şey eskiydi.. Duvarlar, mobilyalar, halılar, hizmetçiler bile yaşlılardı*."

Feyza, sadece bu evde sevgiyi, güveni ve huzuru bulan bir kız olarak ortaya çıkar:

"*Deniz kabuğu harflerle sırtına kuran ayeti yazıldığı "Arabesk" bir sandalyeye oturdu ve bakışlarıyla duvarlara, mobilyalara zarar vermekten korkuyormuş gibi*

[166] a.g.e., s. 45.
[167] a.g.e., s. 183-184.

tereddütle gözlerinin etrafına bakmaya başladı.. Derin bir rahatlık ve huzur hissetti... Sanki hayatı boyunca bu eve ulaşmak ve içinde dinlenmek için koşmuş gibi hissetti."[168]

2.5.2. Açık Mekânlar

1) Köy: İhsan Abdul Kuddus, Feyza'nın atandığı okulun hangi köyde olduğunu işaret etmez. Feyza'nın köydeki ilk anılarını şu şekilde anlatır:

"*Feyza, trenin penceresinden, geldiği bilinmeyen dünyaya baktı. Burasının gerçekten bilinmeyen bir dünya olduğunu ve tuhaf insanların yaşadığı yoğun bir ormanın kapısında durduğunu hayal etti. Buradaki insanlar, Kahire'de gördüğü insanlardan farklı ve yüzlerindeki tembel ifadeler onun geldiği dünyadan farklı bir dünyayı yansıttı. Duyduğu lehçeler, zar zor algılayabildiği heyecan verici bir sesle kulaklarını doldurdu, burnuna dolan koku ise ruhunun üzerine kalın bir perde çekerek kendini ve geçmiş hayatından ayırdı. Çiftçilerin, çiftliklerin ve hayvanlarının kokusu.. Korktu.. Bir an Kahire'ye dönüp kendini annesinin göğsüne atıp sığınmayı diledi. Ama iradesini topladı, özgüvenini yeniden kazandı ve topluma karşı meydan okumak istediğini hatırladı.*"[169]

2) Kahire'de adı geçen mahalleler ve caddeler: Revda caddesi, Zemalek, Giza.

3.2.6. Karakterler

2.6.1. Feyza

Dikkat çekici güzelliğe sahip, büyük gözlü ve uzun siyah saçlı esmer bir kızdır. Duygularıyla değil aklıyla düşünen, idealizme ve platonik aşka inanan bir kızdır. İnsanın onurlu yaşaması ve çarpık yollara girmemesi gerektiğine inanır. Ancak gerçekler karşısında ve yaşadığı olaylardan sonra şoka uğrar ve inandığı ilkeleri toplumun kabul etmediğini, aksine sapkın yol ve yöntemleri izleyenlerin halk tarafından kabul gören kişiler olduğunu görür. Feyza, ilkelerine bağlı kalmak için çok çaba sarf eder, annesi ve iki ablası gibi olmayı reddeder. Ancak birçok zorlukla karşı karşıya kaldığı için kafa karışıklığı yaşar ve artık doğruyu yanlışı ayırt etmez hale gelir. Feyza çoğu zaman saf tavırlar sergiler. Örneğin; Munir Hilmi'nin düşündüğü gibi tertemiz bir

[168] a.g.e., s. 247-248.
[169] a.g.e., s. 181-182.

adam değil aksine çapkın bir adam olduğunu öğrendiğinde bile onu incitmekten korkar. Ayrıca, Munir Hilmi'nin ablasıyla ilişkisini öğrendikten sonra bile bu konuda kız kardeşini ve ailesini suçlar: "*Munir Hilmi ve ben sizin kurbanınızız.. Benim de sizin gibi olduğumu düşünmüştür.. Beni sizin gibi sanmıştır.. beni bu yüzden sevemedi.. Hain.. alçak..*"[170] Bu ilişkiyi öğrendikten sonra yanına gider ve onu sevip sevmediğini sorar ve Munir Hilmi, ona hayatında hiçbir zaman kimseyi sevmediğini söyler, bunu duyan Feyza da kahrolur. Ancak bazen de etrafındaki herkes yapsa da o istemediğini ve inanmadığı şeyi yapmaz. Örneğin; köyde çocuk Muhammed'in intihara kalkışmasından sonra Feyza'nın başı belaya girer. Sadiye ona köyde sözü geçen eczacı Avad'a gitmesini tavsiye eder ama Feyza çapkın bir adamın yardımını hiçbir şekilde kabul etmez ve onun yerine köyü terk etmeyi tercih eder.Yazar, romanın sonunda Feyza'nın durumunu ve düşüncelerini şöyle anlatır:

"*Sanki bulutların arasında yürüyormuş gibi yavaş adımlarla yürüyordu.. Kararsızlık bulutları.. Artık intikamı düşünmüyordu.. Artık zekâsını düşünmüyordu.. Yeni bir şey öğrendi.. günahın kolay olmadığını işkence olduğunu öğrendi.. Sevmediğin bir adamdan gelen bir öpücüğün, insanlara yapılan haksızlıktan daha çok ruha zarar verdiğini öğrendi.. Vücudundaki yabancı elin uzun süreli yoksunluktan daha kötü olduğunu öğrendi.. Ama nereye kaçacağını bilmiyordu.. Hayatının yolu ile ilgili hiçbir şey görmüyordu.. Kafası karışıktı.. Kararsızlık onu neredeyse aklını yok edecek kadar bunaltıyordu.. İnsanlara haksızlık mı etti? Topluma haksızlık mı etti? Bu çıkmaz sokaktan başka bir yol var mı? Bilemedi..*"[171]

2.6.2. Munir Hilmi

Munir Hilmi'nin yazdığı hikâyelere hayran kalan Feyza, gazetelerde gördüğü bu yazarın fotoğrafını şu şekilde tarif eder:

"*Yüzü hayal dünyasından gelmiş gibi sakin ve yakışıklı, gözleri rahatsız eden bir kötülükle hiç karşılaşmamış gibi berrak, dudakları iç çekişleriyle dolmuş gibi kalın,*

[170] a.g.e., s. 63.
[171] a.g.e., s. 339-340.

saçlarındaki aklar bir meleğin kanatları gibi ve şefkatli gülümsemesi bir peygamberin insanlığı mutlu etmek için taşıdığı bir mesaj gibidir"[172]

Feyza, Munir Hilmi'yi, özellikle babasının ölümünden sonra onun hikâyelerinde güzel ahlak ve koşulsuz aşkın örneklerini gördüğü için sever, ancak onunla tanıştıktan sonra onun diğer erkekler gibi sadece arzuları ve geçici hevesleri için kendisiyle buluşmak istediğini anlar. Ayrıca, aşka inanmadığını çünkü tanıştığı kızların onu kendisi için değil, yalnızca hikâyeleri için sevdiğine inandığını söyler.

Feyza ile Munir Hilmi'nin arasında aşka dair şöyle bir konuşma geçer:

- "*Yanılıyorsun.. sen beni sevmiyorsun.. Hayal gücümü seviyorsun.. Hikâyelerimde gördüğün hayali resimleri seviyorsun.. Mohammed Abdul Vehhab*[173] *şarkılarında iç çekerek 'Ah, benim kara sevdam.. Ah, benim kederim..' dediği için seven kızları biliyor musun? Ya da İmad Hamdi*[174]*'nin resmini yatağın üstüne asan kızlar, çünkü her biri onun filmde sevdiği Faten Hamama*[175] *olduğunu düşünüyor.. İşte sen de onlar gibisin.. Hiçbiriniz sevmiyorsunuz.. Ne Abdul vehhab'ı.. ne İmad Hamdi'yi ne de beni seven kimse yok.. Belki de sizden biri iki gün birimizin yanında kalırsa, hem yüzümüzden hem de tüm dünyadan sıkılıp bunalacaktır.*

- *Ben seni hikâyelerin için sevmedim.. Seni tanıdıktan sonra sevdim..*

- *Ve sanki kendi kendine konuşuyormuşçasına sözünü kesti: Olursa da bir kadın beni sevmiş.. gerçekten sevmiş.. Onun sevgisini asla hissetmeyeceğim.. onun beni sevdiğine asla inanmayacağım.. Hani bütün insanların onu parasından dolayı tanıdığını sanan zengin adamı bilirsin.. İşte ben de herkesin beni hikâyelerimden tanıdığına inanıyorum.. Kimse beni ben olduğum için sevmiyor.. Bu kurtulamadığım bir psikolojik kompleks haline geldi!*"[176]

[172] a.g.e., s. 10.
[173] "Nesillerin Müzisyeni" diye anılan Mısırlı bir müzisyen, besteci ve sinema oyuncusudur.
[174] Mısrlı bir oyuncudur.
[175] "Arap Ekranının Hanımı" diye anılan Mısırlı bir oyuncudur.
[176] a.g.e., s. 66-77.

Ancak bu konuşmadan beş yıl sonra Feyza, köyden döner ve kararlı bir şekilde intikam almak ister, Munir Hilmi'nin evine gider ve kendini ona teslim eder, fakat Munir Hilmi bir babanın kızına acıdığı gibi Feyza'ya acır, ilkelerine bağlı kalmasını ve günah yoluna girmemesini tavsiye eder.

2.6.3. Anne

Adı Tevhidedir. Hafifmeşrep bir kadındır. Kocasının ölümünden iki hafta sonra, yabancı erkekleri evine almaya başlar ve kızlarından bu konuda kendisine yardım etmelerini ister. Babaları onları fakir bırakmaz, onlara makul bir emekli maaşı ve iyi bir miras bırakır, dolayısıyla anne ve iki kızının bu sapmasının maddî bir gerekçesi yoktur. Ancak lüks bir hayat yaşamak istemesine bağlanabilir. Yazar, kocasının cenaze gününde onu şu şekilde tasvir eder:

"*Üzgün görünmüyordu… Bu zarif siyah elbise ve kaşlarını kaldıran bu siyah örtü dışında… Daha bir gece önce ölen babası konusunda kızını teselli etmeye çalışmadı, alnından bir öpücükle, onu sarılarak ya da birlikte ağlayıp gözyaşı dökerek teselli etmeye çalışmadı. Göründüğü tek şey meşgul olduğuydu... çok meşguldü... ve insanların gelip ilgiyle etrafını saracağı 'gelin' olacağı bir güne hazırlanıyordu*"[177]

2.6.4. Hatice

Feyza'nın ablasıdır. Evlerine eğlenmek ve içki içmek için gelen İsmail adında biriyle nişanlanır. Feyza, ablasının bu kişiyle evlenmeyi kabul etmesine şaşırır, bu yüzden ona neden onunla evlenmeyi kabul ettiğini sorar. Hatice ona şöyle cevap verir: "*Evlenmek için.. Tıpkı bir erkeğin iş bulmasına gerek olduğu gibi, bir kızın da evlenmesi gerekir, bana evde kalmış kız demesinler diye.. Bir evim olup ev hanımı olmam için*."[178]

2.6.5. Fevkiye

Feyza'nın diğer ablasıdır. Feyza'nın, Munir Hilmi'yi sevdiğini öğrenmeden önce onunla çıkar için ilişkisi olan ablasıdır.

2.6.6. Reşad

[177] a.g.e., s. 13.
[178] a.g.e., s. 156-157.

Feyza'nın İngiliz Edebiyatı hocasıdır.

"*Yakışıklı bir hocaydı. Yakışıklılığı kişiliği kadar cezbetmeyebilir. Belki de kişiliğinin güzelliğini ve gücünü hissediyordu. Kız öğrencilerin ona hayran kaldığını düşünüyordu hep. Derslerini, kalplerine sihir döküyormuş gibi anlatırdı. Şair sesiyle ve sevginin şefkatiyle dolu bir sesle anlatırdı.. Hep hayal gücünü harekete geçiren bir ses.. Feyza'nın hayal gücü daha ilk dersten itibaren uyandı.. ve ona yeni ufuklar açıldı.. Yazar Munir Hilmi'nin hikâyeleriyle ona açtığı ufukların ötesinde ufuklar.. Shelley, Byron ve Jane Austen'ın çizdiği ufuklar.*"[179]

Feyza, bir öğrencinin hocasını beğendiği gibi onu beğenir, onun derslerine oldukça ilgi gösterir ve anlattığı şiir ve hikâyelerin kendisini ifade ettiğini düşünür. Her ne kadar onun kendisini diğer öğrencilerden daha fazla önemsediğinin farkında olsa da, bu ilginin, bir hocanın zekî ve parlak bir öğrenciye duyduğu ilgiden başka bir şey olmadığına kendini ikna etmeye kararlıdır. İhsan Abdul Kuddus, Feyza'nın hocasına karşı düşüncelerini şöyle anlatır:

"*Ona saygı duyuyordu.. ve onu hayalinde yüksek bir yere yerleştiriyordu.. tüm erkeklerin üstünde.. yazar Munir Hilmi'nin de üstünde. Dünya şair ve yazarlarının tüm hayal güçlerini dudaklarının arasında tutan, onların şiirlerini, hikâyelerini sanki kalbinin hazinelerinden temin ediyormuşçasına anlatan adam.. Bu adam yarım melek olsa gerek.. En azından diğer erkekler gibi bir adam değil!* "[180]

Reşad Hoca, Fayza'ya özel ders vermesini önerir ve o da kabul eder. Derslerin birinde Feyza'ya sevdiğini söyler ama Feyza, hoca evli olduğu için şaşırır ve aşkını reddeder. Hoca ona aşkın başka, evliliğin başka şey olduğunu söyleyerek kandırmaya çalışsa da Feyza ikna olmaz. Bir gün onu taciz etmeye çalışır ama Feyza, onu müdüre şikâyet etmekle tehdit ederek kendini elinden kurtarır.

2.6.7. Sadiye

Feyza'nın köyde görev yaptığı okulun matematik öğretmenidir.

[179] a.g.e., s. 98.
[180] a.g.e., s. 103.

"*Yirmi dört yaşında, vücudunun hiçbir detayı Bambu kamış gibi görünmeyecek kadar ince bir kız. Yüzü sanki kahkahalarını yanaklarında saklıyormuş gibi neşeliydi*"[181] İlk başta Feyza'ya yardım etmeye çalışır ama Feyza'nın köydeki herkesin dikkatini çektiğini görünce onu kıskanmaya başlar. Ayrıca Feyza'yı erkeklere iltifat etmesi için ikna etmeye çalışır fakat Feyza onu dinlemez.

2.6.8. Ayşe

Feyza'nın köyde görev yaptığı okulun İngilizce öğretmenidir.

"*İki meslektaşından biraz daha yaşlı, ne güzel ne de çirkin, fakat onda seni isteksizce kendine çeken, ona sırtını döndüğün anda onu unutturan bir şey var.. Pek konuşmuyordu, ama sessiz olma eğilimindeydi ve sessizliğinde sanki geçmiş yaşamından bir şey üzerinde düşünüyormuş gibiydi, onun yüzünde beliren ve ona hüzünlü bir görünüm veren bir şeydi. Üzüntüsünde intikam peşinde ya da mutluları kıskanıyor gibi görünmüyor, üzüntüsü sende acıma uyandırmıyor, aksine onu teselli etmeye çalışmadan onu ona bırakmaya zorluyor.*"[182] Feyza daha sonra, Ayşe'yi bu hale getiren kişinin eczacı Avad olduğunu anlar.

2.6.9. Samira

Feyza'nın çok sevdiği öğrencisidir. Birgün Samira hastalanıp okula gelmeyince Feyza evine gider ve orada ağabeyi Ahmed ile tanışır.

2.6.10. Ahmed

Feyza'nın sevdiği ama ona hayal kırıklığına uğratan adamadır.

"*Esmer yüzlü, büyük ve nazik gözlü, kalkık burunlu, ince dudaklı, ve sanki bereketli, bakir topraklardan gelmiş gibi uzun ve geniş vücudu vardı, onunla ilgili her şey erkeklik yayıyordu. Ona her bakışın seni ona güvenmeye ve ona sığınmaya teşvik ediyordu.*" [183]

---

[181] a.g.e., s. 187.
[182] a.g.e., s. 190.
[183] a.g.e., s. 251.

Ahmed ve Feyza birbirlerine âşık olup evlenmek isterler, ancak çocuk Muhammed, Feyza için Ahmed'i kıskanması nedeniyle intihara kalkışır, bu olay köyde yayılır. Feyza, Ahmed'in desteğini beklerken Ahmed, kendi itibarı uğruna, Feyza'yı terk etmeye karar verir. Ahmed, Feyza için yarım kalan güzel bir rüya gibidir. İnsanların ne dediğine önem veren bir köylüdür. Feyza'nın yaşadığı olaylarda yanında dursa bile ailesini kabul etmesi imkânsızdır. Yani her iki durumda da geri çekilecektir.

2.6.11. Ahmed'in Annesi

İhsan Abdul Kuddus, Ahmed ve Samira'nın annesini şöyle tasvir eder:

"*İçeriye siyahlar giyinmiş yaşlı bir kadın girdi.. Yüzü sanki ışık saçıyormuş gibi parlaktı.. dudaklarının arasında sanki bir azizin gülümsemesi gibi nazik bir gülümseme vardı.. Sanki tüm insanları kalbinde tutuyormuş gibi gözlerinden şefkatli, nazik bakışlar belirdi.*"

Feyza, kendi haline üzülüp Ahmed'in annesi ile kendi annesi arasında karşılaştırma yapar:

"*Feyza, Samira'nın yatağına, anne de kanepeye oturdu ve aralarındaki konuşma uzun süre devam etti. Feyza'nın hiç bitmemesini dilediği tatlı, nahif bir sohbetti. Her kelime gizli saklı anlamlar taşımayan temiz ve saftı. Feyza kendini bu iyi anneyi kendi annesiyle karşılaştıran sohbetin içinde buldu. Makyajsız temiz bir yüz ile tüm renklerin birleştiği bir yüz arasında.. Edep ve haysiyet ile ahlâksızlık arasında.. Namaz seccadesi ile viski şişesi arasında.. Sakin sinirler ve kadere teslim olma mantığı ile asi sinirler ve fırsatları yakalama mantığı arasında! Feyza, hayatındaki şansına üzüntü duyarak göğsünde bir telefonun çığlık attığını hissetti. Neden böyle bir annesi yoktu? Neden böyle bir evi yoktu? Neden Samira onun kız kardeşi, Ahmed de erkek kardeşi değildi? Feyza nefret ya da kıskançlık hissetmiyordu, aksine sevgiyi hissediyordu.. bu güzel aileye olan sevgiyi ve tütsü kokularıyla dolu, nemli havaya sahip bu sessiz eve olan sevgiyi.*"[184]

2.6.12. Çocuk Muhammed

[184] a.g.e., s. 249-250.

Feyza'yı seven ve onu Ahmed'le gördükten sonra kıskandığı için intihara kalkışan çocuktur.

"*Düşündüğünden daha küçük.. belki de en fazla on iki yaşında.. güzel yüzlü.. büyük gözlü.. keskin burunlu.. ince dudaklı, bir gül dalı kadar zayıf, yüz hatları henüz olgunlaşmamış bir çiçek gibi narin bir sarılıkla kaplıdır.. Gökyüzünde yolunu kaybedip yere düşen ve küçük kanatları onun tekrar yükselmesine yardımcı olmayan bir meleğe benziyordu.. Ya da sanki sanatının ötesinde duygulara kapılan genç bir sanatçıydı, bu yüzden onları ifade edemiyordu ve bitkin düşene kadar saklamıştı*."[185] Feyza onu bir annenin çocuğunu sevdiği gibi sever, annesinin öldüğünü, üvey annesiyle yaşadığını ve şefkatten yoksun olduğunu bilir.

2.6.13. Eczacı Avad

Köyde sözü geçen ve eczacı olarak çalışan ayrıca kadınları sömüren hilekâr bir adamdır.

"*Otuz beş yaşında, sinirleri derisinin altından görülebilecek kadar zayıf bir adamdı ve onunla ilgili her şey yapmacıktı. Siyah saçları özenle yan yana yerleştirilmiş ve saç jölesi ile sabitlenmişti.. Ve sürekli gülümsemesinden ikiyüzlülük damlıyordu, Küçük bıyıkları çok özen göstermesinden dolayı, sanki hazır almış gibi duruyor. Gözlerinin altında kendine ve hiç kimseye merhamet etmediği gecelerin habercisi olan koyu halkalar vardır. Şıklığına çok önem veriyor.. Bol ipek gömleği, yüksek omuzlu ceketi, elinde altın bilezikli saati ve büyük yeşil taşlı yüzüğü.. Nasıl göründüğüne o kadar önem veriyor ki, neye benzemediğini saklamak istiyor gibidir*"[186]

3.3. Lâ Tuṭfiʾ i'ş-Şems (Güneşi Söndürme)

3.3.1. Romanın Özeti

İki bölümden oluşan *Güneşi Söndürme* romanı, yaklaşık 1.300 sayfaya ulaşmasıyla İhsan Abdul Kuddus'un yazdığı en uzun romanlardan biri olarak kabul

[185] a.g.e., s. 208- 209.
[186] a.g.e., s. 196.

edilmektedir. Roman, her biri farklı fikir ve hayallere sahip, anne, iki erkek ve üç kız kardeşten oluşan, Mısır'ın köklü bir ailesinin etrafında döner. Aile üyelerinin kendilerini gerçekleştirme yolculuğunu anlatır. Yazar, o dönemdeki Mısır toplumunun farklı zihniyetlerinin bireyler üzerindeki etkisinin boyutunu göstermeye odaklanır.[187]

3.3.2. İsim-İçerik İlişkisi

Güneş, enerjiyi ve umudu simgelemektedir. İhsan Abdul Kuddus *Güneşi Söndürme* romanında, gençleri, güneşe benzetmektedir. Gelenek ve göreneklerden korkan aileleri, çocuklarının hedef ve hayallerine ulaşamamalarının nedeni olarak göstermektedir. İhsan Abdul Kuddus, ailelere, oğullarının ve kızlarının gelenek ve toplum yüzünden hayallerini söndürmemeleri yönünde bir mesaj vermek istemektedir.

3.3.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Güneşi Söndürme romanı Tanrısal bakış açısıyla yazılmıştır. Yazar, roman kahramanlarının duygu ve düşüncelerine dair en ince detayları bilmektedir:

"*Ahmed, gözlerini aile üyeleri arasında gezdirirken, her birinin birbirinden çok uzak olduğunu hissetti.. çok uzakta.. Her biri, diğerinin girmediği, bilmediği özel bir dünyada yaşıyordu. Kardeşlerini tanımadığını hissetti.. Onların akıllarından ne geçtiğini, kalplerinden ne geçtiğini bilmiyordu. Fifi'yi, Nabile'yi, Memduh'u, Leyla'yı tanımıyordu. Bazen annesini bile tanımadığını düşünyordu. Aileler birbirini tanımayan bireylerden nasıl oluşur? Kalbinden, aklından ne geçtiğni bilmediğim, dünyasını tanımadığım birine nasıl kardeş olabilirim? Kardeşimin sorunlarını ve duygularını bilmiyorsam onun sorumluluğunu nasıl üstlenebilirim?*"[188]

3.3.4. Zaman

Romanın olayları, 1950'li yıllarda geçer. İhsan Abdul Kuddus, buna işaret eden bazı tarih ve olaylardan bahseder. Örnek olarak Leyla'nın 1954'te nişanlandığından ya da Ahmed'in 1956'da Süveyş Savaşı'na katılmasından söz edilir. Romanda zaman

[187] Tekrardan kaçınmak için romanın olayları karakterler bölümünde anlatılmaktadır.
[188] İhsan Abdul Kuddus, *La Tutfi' Eş-şems I.* Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.), 97.

geçişlerinin çok belirğin olmadığı görülür. Yazar, "İki ay geçti, on beş gün sonra" gibi ifadelerle geçiş yapar.

3.3.5. Mekân

3.5.1. Kapalı Mekânlar

Evler, odalar ve salonlar gibi kapalı mekânlar karakterlerin yaşam biçimlerini ve ruhî durumlarını yansıtır. Örnek olarak Leyla, Fethi ile Fethi'nin evinde buluşunca kendisini hırsız gibi hisseder.

Romanda adı geçen kapalı mekânlar şunlardır: Aile evi, Fethi'nin evi, Leyla ile buluşmak için Fethi'nin kiraladığı daire, Grubi Pastanesi, Ahmed'in iş yeri, Mahmud'un köydeki evi.

3.5.2 Açık Mekânlar

Romanda çevresel mekânların çoğu dönemin sosyo-kültürel yapısını yansıtır. Ahmed'in çalıştığı yerde rüşvet ve torpilden bahsetmesi ve Ahmed'in kız kardeşlerinin Jezira kulübüne[189] gitmesine izin vermemesi gibi. Çünkü Ahmed için bu kulüp, kızların, erkeklerin bakışlarına maruz kaldığı bir yerdir, ama aynı zamanda Ahmed'in sevdiği kız Şehira oraya erkek kardeşiyle birlikte gelir. Bu da, bu konudaki zihniyet farklılığını göstermektedir.

Romanda adı geçen açık mekânlar şunlardır: Jezira kulubü, Zemalik, Revda Caddesi, Sit Memuna Köyü.

3.3.6. Karakterler

6.3.1. Ahmed

Ailenin büyük oğludur. Yirmi beş yaşında, ciddi ve içe dönük bir kişiliğe sahiptir. Ahmed, toplumdaki var olan gelenek ve göreneklere bağlı zihniyet ile açık fikirli zihniyet arasında kafası karışmış durumdadır; hangi zihniyetin doğru olduğuna ve hangi yolu seçeceğine karar veremez. Bu nedenle, kendisini bulma yolculuğuna başlar.

Ahmed'in bu farklı zihniyetler konusundaki kafa karışıklığı, özellikle kadınlarla ilgili konularda, en çok da kız kardeşleriyle ilgili meselelerde görülür. İhsan Abdul

[189] Zengin İnsanların spor veya piknik yapmak için geldikleri ücretli açık bir alandır.

Kuddus, Ahmed'in kadınlarla ilgili durumlarda nasıl davranması gerektiği konusundaki kararsızlığını anlatır. Bunun bir örneği, kız kardeşi Leyla'yı, kendisine evlenme teklif etmeye gelen İsam'ı ve ailesini evde karşılamaya zorlamasıdır:

"*Görevini yerine getirdi.. Kız kardeşi evlenmeli.. İstese de istemese de onu evlendirecektir.. Ancak görevini yerine getirenin kendisi olmadığını hissediyor.. Kız kardeşinin evlenmesi gerektiğine ikna olan kişi o değil.. Evden kaçan kız kardeşine vurmasına, daha sonra onunla kavga etmesine neden olan, şimdi de kız kardeşinin çıkıp ona evlenme teklif eden adama kendisini göstermesi konusunda onu kararlı kılan başka bir karakter var.. Başka bir karakter.. Belki dayısının ya da babasının karakteri.. Peki o? tüm bunlar hakkında ne düşünüyor? Zihninin bir kısmı yaptıklarını tasvip etmiyor.. Ve göğsünde suçluluk duygusuna benzer bir şey bulunuyor.. Kız kardeşine yapılan bir suç.. Kaçtığı gün neden ona vurdu? Neden onu anlamaya ve onu kaçmaya iten nedenleri anlamaya çalışmadı? Bütün kızlar âşık olur, ancak bütün kızlar evlerinden kaçmaz.. Kız kardeşini kaçmaya sevkeden durumlar olmalı.. Belki bu durumları bilseydi, vurmak yerine ona yardım edebilirdi.. Peki neden şimdi onu evlendirmeye ve onunla evlenmek isteyen adamla tanıştırmaya kararlı? Bu evlendirme yöntemi köle satma yöntemine benzer.. Kız kardeşini kendini bir erkeğe göstermeye nasıl zorlayabilir? Bu kısa görüşme sırasında adam onda ne görüyor? Sadece onun bedenini görüyor.. Sanki kız kardeşinin bedenini sunuyormuş gibi.. Sanki kız kardeşinin bedenini satıyormuş gibi.. Hem zaten kendisi aşka inanır.. Evliliğin ancak aşkın meyvesi olabileceğine inanır.. Kendisi de sevdiği kız dışında hiçbir kızla ilgilenmezdi.. Evliliği, ancak âşık olduğunda düşündü.. O hâlde kız kardeşini aşk hakkından nasıl mahrum bırakabilir? Onu sevgisiz bir evliliğe nasıl zorlayabilir?*"[190]

Ahmed hukuk fakültesinden mezun olduktan sonra dayısı onu Maliye Bakanlığı'nda memur olarak işe alır, ancak Ahmed bu işten nefret eder. İşsiz kalmamak için ve hangi işi sevdiğini bilmediği için orada çalışmaya katlanır. Bir süre sonra avukatlık yapmayı dener ama başarısız olur. Ahmed, kardeşi Memduh'un ölümünden sonra bu ölümden dolayı kendini suçlu hissettiği için kişiliğini değiştirmeye ve kardeşinin kişiliğini taklit etmeye karar verir. Ancak karakteri, günlerini ve özellikle gecelerini kötü arkadaşlarıyla geçirmek ve içki içmekten başka hiçbir şeyi

[190] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 409-410.

umursamayan, ihmal edilmiş bir kişiliğe dönüşür. Daha sonra yanlış yolda olduğunun farkına varır ve sevdiği kız Şehira'dan yardım ister. En sonda gönüllü olarak Süveyş Savaşına katılmaya karar verir. Orada Ahmed kendini keşfeder. Savaştan sonra istikrarlı, dengeli ve kendine güvenen biri hale gelir. Şehira ile evlenmeye karar verip onun babasıyla birlikte fabrikanın yönetiminde çalışma teklifini kabul eder.

6.3.2. Anne

Adı İnayat'tır. Türk kökenli varlıklı ailelerden birinin kızıdır. Kırk iki yaşında, beyaz tenli, sarı saçlı ve renkli gözlü güzel bir kadındır. Kendini, sağlığını, güzelliğini, formunu ve saygısını korumaya istekli görünen bir kadındır. Kızlarına köklü aile geleneklerinin sınırları içinde büyük bir özgürlük tanıyan bir annedir. Örneğin: herkesin kızlarının üniversiteye girmesine izin vermediği bir dönemde onların üniversite eğitimini tamamlamalarını sağlar. Ancak kızlarından hiçbiri dans etmeyi heves etmez, bir kulübe üye olmaz ya da pantolon giymez.

Eşinin ölümünden sonra sorumluluk üstlenen İnayat, çocukları sevgi ve samimiyet çerçevesinde dürüst ve yetkin bir şekilde yetiştirmenin yükünü omuzlamaya çalışır, ancak çocuklarının davranışlarına sürekli insanların vereceği tepkiden korkar. Örneğin; Kızı Leyla intihara kalkıştığında insanlar ne der diye korktuğu için hastaneye götürmek yerine tanıdığı bir doktoru arayıp eve çağırır.

İnayat, on yedi yaşındayken ağabeyinin arkadaşı Abdul Selam'a âşık olur, Abdul Selam da kendisiyle evlenmek ister ama İnayat'a söylemez ve okumak için yurtdışına gittiği için geç kalır, dolayısıyla İnayat, ailesinin kendisi için seçtiği kişiyle evlenir ve kaderine razı olur. Kocasının ölümünden yıllar sonra Abdul Selam, ona evlenme teklif etmek için geri döner, ancak İnayat çocukları için reddeder.

6.3.3. Leyla

Ailenin en küçüğüdür. Hayalperest, romantik ve inatçıdır. Beyaz tenli, sarışın ve renkli gözlü olması nedeniyle güzellik bakımından annesine benzer. Onu sevdiği ve ailedeki herkesten daha fazla ona önem verdiği babasının ölümüne çok üzülür. Üzüntüsünü gidermek için piyano çalmaya başlar. On yedi yaşına geldiğinde ailesi onu bir müzik enstitüsüne kaydeder. Ünlü piyanist olan komşusu Fethi ile tanışır ve onun

evinde piyano çalışmaya başlar. Daha sonra aralarındaki ilişki gelişir ve Leyla, evli ve kendisinden çok daha yaşlı olmasına rağmen Fethi'ye âşık olup babasının ölümünden sonra kaybettiği sevgiyi onda görür. Fethi'nin eşi Avatıf ve Leyla'nın ailesi aralarındaki ilişkiyi öğrenince Leyla'nın annesi, onu Fethi'den uzaklaştırmak için Leyla'yı İsam diye bir adamla evlendirmeye karar verir. Leyla ilk başta evlenmeyi tamamen reddeder ve kaçmaya çalışır, ancak başaramaz. Bunun üzerine sırf ailesini susturmak ve Fethi ile gizlice ilişkisini sürdürmek için evliliği kabul etmeye karar verir. Fethi'den Leyla'ya iyilik yaptıklarını zannederek Fethi'den onu uzaklaştırmak için başkasıyla evlendirme kararı alan ailesi hakkında Leyla şöyle düşünür:

"*Onun iyiliği için mi? Onun iyiliği nedir ki? Herhangi bir insanın iyiliği nedir? Herhangi bir insanın iyiliği mutlu olmasıdır.. O da Fethi ile mutlu.. Mutluluğunu nasıl kurban edebilir? Neden? Neyin uğruna? İnsan onu kurban edebilecek kadar, mutluluğun ardından ne gelir? Ama ailesi onun mutluluğunu istemiyor, kendi mutluluklarını istiyorlar.. Beğendikleri imajı onlara verip göğüslerine asmalarını istiyorlar.. Onlara itaat ederek kendini perişen etse bile itaat eden bir kız imajı.. Evliliğinde mutsuz olsa bile aklı başında bir eş imajı.. Bencildirler.. Zalimlerdir.. Hiçbiri onu anlamaya, ona yardım etmeye, ona mutlu etmeye çalışmıyor.. Annesi ona kandırılmış bir çocukmuş gibi davranıyor.. Fifi ona suçluymuş gibi davranıyor.. Nabile ona hastaymış gibi davranıyor.. Ağabeyi Ahmed onu hissetmiyor.. Memduh'un tek derdi onunla dalga geçmek.. Hepsi onu hapsediyor.. Hepsi onun kalbini kırmaya çalışıyor..*"[191]

Daha sonra Leyla, İsam ile evlenir ve balayında birlikte yurtdışına giderler, ancak Leyla'nın durumu perişandır. İsam'a artık dayanamadığı ve onunla daha fazla birlikte yaşamaya devam edemediği için boşanmaya karar verir. Leyla'nın ailesi, ilk başta ailenin onurunu kırmamak için boşanmayı kabul etmez. Ancak İsam'ın Leyla'yı dövmesinin ardından, ailesi Leyla'nın boşanmasını kabul eder. Leyla, boşandıktan sonra Fethi'nin kiraladığı dairede onunla tekrar buluşur. Orada Leyla, Fethi'yi birlikte kaçmaya ikna etmeye çalışır ancak Fethi bunu kabul etmez ve Leyla'ya bunun mantıklı bir çözüm olmadığını, aralarındaki ilişkinin bir çözümü olmadığını söyler ve ondan uzak durmaya çalışır. Leyla artık kendini çaresiz hisseder, odasında ilaç içerek

[191] a.g.e., s. 345.

yaşamına son vermeye karar verir, ancak doktor tarafından kurtarılır. Fethi, Leyla'ya bir mektup göndererek sanattan ve insanlardan uzak durmaya karar verdiğini söyler. Mektubu okuduktan sonra Leyla, Fethi'yle olan hikâyesinin bittiğini anlar. Bir süre ayrılma acısını çeker ve her şeyden, en sevdiği piyano çalmaktan bile soğur. Ancak ağabeyi Ahmed ona yardım edip Şehira ve arkadaşlarıyla tanıştırmasıyla bu durumdan kurtulur ve umudu yeniden doğar. İhsan Abdul Kuddus, Leyla'nın iyileşmesini şu şekilde tasvir eder:

"*Yalnız kaldığı birçok gün geçti.. Acısıyla, yaralı yüreğiyle ve parçalanmış gururuyla yalnız.. O günlerde umutsuzluğa teslim oldu.. aşkından umutsuzluğa.. Artık Fethi'yi geri almayı çalışmıyor ya da onu aramıyordu.. Hiçbir zaman ona ait olmayacağından emin oldu.. Hatta hiçbir zaman ona ait olmadığını anladı.. Çalınmış bir şeydi.. Çalınmış buluşmalar.. Çalınmış öpücükler.. ve çalınmış konuşmalar.. Onu sadece eşinden çalmıyordu, aynı zamanda onu tüm toplumdan çalıyordu.. Aşkını, hırsızlık hastalığına benziyordu.. Bu hastalıkla mücadele etmeye karar verdi.. Artık Fethi'nin onu sevip sevmediğini, onu mu yoksa eşini mi daha çok sevdiğini merak etmiyordu.. Artık bunun hiçbir önemi yok.. Önemli olan bu aşkının bir hastalık olduğunu ve bu hastalığa karşı direnmesi gerektiğidir.. Yaralı gururu, direnmesine yardımcı oldu..*"[192]

6.3.4. Nabile

Ailenin ikinci kız kardeşidir, edebiyat fakültesi İngiliz Edebiyatı bölümünde okur, güzel ve aklı başında bir kızdır. Ona her zaman zenginlerle fakirler arasındaki sınıf çatışmasını anlatan fakir bir köylü olan sınıf arkadaşı Mahmud'a âşık olur. İlk başta köyün ortamını beğeneceğini ve orada yaşayabileceğini düşünen Nabile, Mahmud'un hasta annesini ziyaret etmek için köyüne gittikten sonra fikrini değiştirir ve oradaki hayata dayanamayacağını anlar. Sonunda Nabile, Mahmud'u birlikte şehirde çalışmaya ve evlenebilmeleri için para biriktirmiye ikna etmeyi başarır.

6.3.5. Mufida (Fifi)

Ailenin en büyük kızıdır. Esmer teni, siyah saçları ve hafif öne doğru çıkan dişleriyle tam olarak babasına benzer. Kıyafetine ve görünümüne annesi ve iki kız

[192] İhsan Abdul Kuddus, *La Tutfi' Eş-şems II*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.), s. 678.

kardeşinden daha az önem verir. Çirkin olmamakla birlikte güzel de değildir. Fen fakültesinde okuyan çalışkan bir kızdır. Ayrıca, Mufida adından nefret eder o nedenle herkes ona Fifi ismi ile hitap eder.

Küçüklüğünden beri iki kız kardeşinin kendisinden daha güzel olduğunu farkeden Fifi, kendine bakmayı ihmal eden, huysuz, sivri dilli bir kıza dönüşür. İçinde bulunduğu kompleksler onu güzellikten başka bir konuda kız kardeşlerini geçmeye teşvik eder. Bu nedenle derslerinde hep başarılı olur. Babası ve etrafındaki herkes onun çalışkanlığını fark edip başarısını ve zekâsını över, fakat Fifi bu iltifatlardan memnun olmak yerine onları teselli olarak kabul eder. Aşkı kabullenmez ve sadece başarısız aşk hikâyelerinden bahseder, ve sanki kendi için intikam alıyormuş gibi bu hikâyeleri zevkle tekrarlar.

Fifi, kız kardeşlerinin arasında olmasa kişiliği bu kadar karmaşık olmaz. Kız kardeşleri kadar güzel olmasa da çirkin olmadığını bilirdi. Buna rağmen, kardeşlerini ve annesini sever. Ancak sevgisi, sert dilinin, somurtkan yüzünün, hoşnutsuz bakışlarının altında gizlenir.

Ayrıca Fifi, kadınlığını hissetmemeye ve erkeklere ilgi duymamaya da alışır, sınıf arkadaşı Emin ona yakınlaşmaya çalıştığında başlangıçta ona inanmaz: "*Kendisinin bir kadın olduğuna, ona hayran olabilecek, onu sevebilecek ve onunla bilim dışında başka şeyler konuşabilecek bir adam olduğuna inanmak istemiyor*."[193]

Fifi, Emin'in evlenme teklifini kabul eder ancak nişanlandığı gün kardeşi Memduh ölür, bu yüzden Emin'den uzaklaşır ve onu bir süreliğine terk eder. Emin tekrar ona dönmeye çalışır. İki kız kardeşinden önce evlenmek isteyen Fifi, yeniden Emin'le evlenmeyi kabul eder.

6.3.6. Memduh

Yirmi yaşında, yakışıklı, hayat dolu bir gençtir. Ailesinin isteği üzerinde hukuk fakültesinde okur ama hukuku sevmez. O, otomobillerle ilgilenir. Ailesini bir araba tamirhanesinde çalışmak istediğine ikna etmeye çalışır ancak ailesi, aile itibarına zarar

[193] İhsan Abdul Kuddus, *La Tutfi' Eş-şems I*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.), s. 103.

vermemek gerekçesiyle isteğini reddeder. Memduh, evi kontrol eden ve hoşlanmadığı eski zihniyeti değiştirmeye çalışır fakat özellikle dayısı yüzünden başarılı olamaz.

Bir gün Memduh, planladığı bir projenin sermayesi için ailesinden yüklü miktarda para ister. Ancak ailesi bu projeyi reddeder, Memduh öfkeyle evden çıkar ve bir araba kazasında ölür. Romanın ilk bölümü Memduh'un ölümüyle sona erer.

6.3.7. İzzet Dayı

Devlette mali müşavir olarak çalışan, kocasının ölümünden sonra kız kardeşi İnayat'ın ailesiyle ilgili kararları kontrol eden kişidir.

6.3.8. Fethi

Leyla'nın çok sevdiği ünlü bir besteci ve piyanisttir. Otuz sekiz yaşındadır. Leyla ile olan ilişkisi konusunda kafası karışıktır, çünkü kendisi evlidir ve eşini sever ama Leyla'dan vazgeçemez. Leyla'ya karşı duygularını şöyle anlatır:

"*Tanıdığı tüm kadınlarla olan ilişkilerinin sadece geçici bir heves olduğunu düşünüyordu.. Bir gün, bir hafta, bir ay süren bir heves, sonra bitiyordu.. Ama Leyla başka bir şey, geçici bir heves değil.. Ne bir ayda.. iki ayda.. ne de bir yılda bitmedi.. Diğer kadınlardan istediğini ondan istemez.. Ona karşı olan hisleri ne yapmacık, ne umursamaz, ne de ilgisiz.. Göğsünde hissettiği kalıcı bir şeyi var Leyla'da.. Onu seviyor mu? Eşini severken onu nasıl sevebilir? Bilmiyor.. eşinin hayat, Leyla'nın ise sanat olduğunu hissediyor.. Kendisinde bulamadığı her şeyi eşinde buluyor.. Onda yaşamak, çalışmak ve başarılı olmak için ihtiyacı olan her şeyi buluyor.. Kendisinde bulduğu her şeyi ise Leyla'da buluyor.. Onda yetenek, endişe, kafa karışıklığı ve tuhaflıklar buluyor.. O da onun gibi endişeli ve tuhaf.. Fethi, Leyla'ya onu sevdiği için değil, onda gençliğini gördüğü için bağlıydı.. Asıl sevdiği şey onun kendi gençliği ve Leyla'nın içinde uyandırdığı kibirdir, dolayısıyla hâlâ genç olduğuna ikna olmuş ve bu yapay gençlik, Leyla sayesinde onu sanatsal faaliyete itmiştir..* "[194]

Eşi Avatıf, Leyla ile olan ilişkisi nedeniyle onu terk ettikten sonra sanattan ve insanlardan uzaklaşmaya karar verir.

[194] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 288.

6.3.9. Avatıf

Fethi'nin eşidir. Güçlü ve sevimli bir kişiliğe sahip, otuz yaşında bir kadındır. Avatıf, üniversite zamanlarında Fethi ile bir sınıf arkadaşının evinde düzenlenen bir aile partisinde tanışır. Fethi, babasının, müziği meslek olarak değil hobi olarak gördüğünü ve hukuk okuyarak yargıya atanması konusunda ısrar ettiği gibi babasıyla yaşadığı sorunları Avatıf'a sık sık anlatır. Avatıf da onu destekleyip her durumda ona yardımcı olur. İhsan Abdul Kuddus, Avatıf'ın kocası Fethi'ye karşı duygularını şöyle anlatır:

"*Onunla ilgili her şeyi sevdi.. Hepsini sevdi.. İçindeki iyiliği ve kötülüğü, tatlısıyla acıyısıyla sevdi.. Belki bu tuhaflık onda olmasaydı onu sevmezdi.. Kendisinde bulamadığı her şeyi onda buldu.. O sanatçı değilken onda sanatı buldu.. Bir sanatçının zevkine sahip olabilirdi ama sanatı ifade edemiyor ya da bir sanatı yaratamıyordu.. Kendisi güçlüyken Fethi'de zayıflık buluyordu.. kendisi istikrarlı ve sakinken Fethi'de endişe ve kafa karışıklığı buluyordu.. Her biri kendinde bulamadığını diğerinde buluyordu.. bu nedenle bu uzun süreyi birbirleri için yaşadılar.. Onun tuhaflığından ya da kaprislerinden hiçbir zaman şüphe etmedi.. Hatta, kaprisleri onu başka bir kadının kollarına atacak kadar vardığında bile şüphe duymadı ya da sarsılmadı.. Onun umursadığı tek şey, bu diğer kadınlarının sadece bir heves olarak kalmasıydı.. Ve ona karşı olan sevgisinin kalmasıydı.. umursadığı tek şey Fethi'nin onu sevmesiydi.. O sadece kocası değil, aynı zamanda sevgilisidir.. Ve dahası, o onun oğlu gibidir.. Çocuğu olmadığı halde bir eksiklik hissetmedi.. Çünkü Fethi, onun oğlu ve gönlünün neşesiydi.. Oğlu ne kadar yaramaz olursa olsun, o onun çocuğudur, şımartmaktan mutluluk duyduğu tek oğludur.*"[195]

Avatıf, Leyla'nın Fethi için geçici bir heves olmadığını öğrendiğinde onu terk etmeye karar verir.

6.3.10. Mahmud

Nabile'nın üniversitedeki sınıf arkadaşı ve sevgilisidir. Yirmi üç yaşında fakir bir köylüdür. Zengin bir ailenin kızı olduğu için Nabile ile evlenebileceğine inanmaz. Ancak mezun olduktan sonra şehirde çalışmaya karar verir ve Süveyş Savaşına katılır. Orada da Nabile'nın ağabeyi Ahmed ile tanışır ve yakın arkadaş olurlar.

[195] a.g.e., s. 276.

6.3.11. Emin

Fifi ile aynı bölümde okur, ama ondan iki yaş büyüktür. Mezun olduktan sonra üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışır. Fifi'den hoşlanır ve ona evlenme teklif eder. Emin'in konuştuğu herkese yüzünü çok yakınlaştırması ve zekâsından dolayı kibirli davranması gibi insanların kendisinden uzaklaşmasına neden olan kötü alışkanlıkları vardır, ancak Fifi'ye karşı her zaman son derece nazik ve sabırlı bir şekilde davranır.

6.3.12. İsam

Leyla'nın evlenmeye zorlandığı adamdır. Leyla için İsam, ailesinin onun üzerindeki kontrolünden kurtaran ve onlara geleceği konusunda güven veren bir kişiden ibarettir: "*İsam, sevgilisi Fethi ile buluşmak için dışarı çıkmak istediğinde her gün ailesine yalan söylemekten onu alıkoyan büyük, kalıcı bir yalandı.*"[196] Ahmed, İsam'ı ilk gördüğünde şu şekilde tasvir eder:

"*Ahmed, İsam'ı ilk gördüğünde içine sinmedi.. Onu gördüğü andan itibaren kız kardeşini hak etmediğini hissetti.. Ama yine de onda suçlanacak bir şey bulamadı.. eğitimli.. Ticaret fakültesi mezunu.. zengin.. başarılı.. kibar.. şık.. mükemmelliği doğal görünmediği ölçüde tam bir insandır.. Onunla ilgili her şey kalem ve cetveliyle çizilmiş gibidir.. Onun gülüşü.. Yakışıklı yüzünün mimikleri.. Gömleğinin koluna taktığı altın saati.. altın iğneyle tutturulmuş kravatı.. yan yana dizilmiş parlak saçları.. Pürüzsüz tıraşlı çenesi..Ve üzerine serpilmiş pudra izleri.. Hayranlık uyandırmaktan daha çok öfke uyandıran, güven uyandırmaktan daha çok şüphe uyandıran bir insandır*"[197]

6.3.13. Şehira

Ahmed'i seven ve kendisini keşfetme yolculuğunda ona yardımcı olan 19 yaşında güzel bir kızdır. İhsan Abdul Kuddus, Ahmed'e karşı Şehira'nın duygularını ve düşüncelerini şöyle anlatır:

"Ahmed'in şu sözleri kulaklarında çınladı: 'Sen benden uzak durduğunda insanlardan korktuğumu hissettim.' Onu gördüğü andan itibaren ona ihtiyacı olduğunu

[196] a.g.e., s. 203.
[197] a.g.e., s. 419.

anlamıştı.. Onun uzun boyuna, geniş göğsüne ve keskin yüzüne aldanmamıştı.. Daha ilk bakışta, görünüşünün altında şaşkın, kayıp ve bir çocuğunki gibi şeffaf, yumuşak bir ruhun gizlendiğini anlamıştı.. Ona ihtiyacı var.. Belki de ona olan sevgisinin sırrı, onun kendisine olan ihtiyacını hissetmesindedir.. Onun sevgisinde bir hemşirenin hastasına olan sevgisinin bir bağı vardır.. ve bir annenin oğluna olan sevgisinin bir bağı vardır.. Ama hastasına... ve oğluna.. ve sevdiği adama nasıl yardım edeceğini bilmiyor.. Hem hasta.. hem çocuk.. hem de adam olduğu konusunda kafası karışmış durumda..Ona adam gibi davranmaktan korkar ki çocuğu kızar, ona hasta muamelesi yapmaktan korkar ki adam isyan eder."[198]

6.3.14. Jermin

Ahmed'in, kardeşinin ölümünden sonra hayatının istikrarsız döneminde gecelerini birlikte geçirdiği yabancı bir kızdır.

6.3.15. Abdul Selam

İzzet dayının arkadaşı ve İnayat ile evlenmek isteyen adamdır.

3.4. Zevcetu Aḥmed (Ahmed'in Hanımı)

3.4.1. Romanın Özeti

Romandaki vak'a ile İhsan Abdul Kuddus ve eşi Levahız el-Muheylimi arasında yaşananlar açısından benzerlik vardır. Dolayısıyla İhsan Abdul Kuddus, böyle bir açıklama yapmasa da romanın malzemesini yazarın hayatından aldığını düşünmek mümkündür. Bu romanın anlatıcısı, yazarın "Ahmed'in hanımı" diye tanımladığı bir kadındır. Yazar, "Ahmed'in hanımı"na mutlu evlilik hayatını anlatırırken evliliğin devamı ve sağlamlığı ile ilgili görüşlerini kendi tecrübelerinden hareketle ifade etmiştir. Ayrıca bu romanda İhsan Abdul Kuddus, sosyal görüşlerini aktarırken genç hanım okurlarına da eşlerine karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda da tavsiyelerde bulunur.

İhsan Abdul Kuddus romana başlamadan önce toplumla ilgili bazı görüşlerini şöyle bir girişle açıklar:

[198] a.g.e., s. 430.

"Bu, "Ahmed'in Hanımı" tarafından anlatım tarzında yazılmış, sosyal görüşlerin - daha doğrusu - özel hayatımıza ve günlük hayatımıza dair görüşlerin bir derlemesidir. Bu görüşlerimi ilk kez yayımladığımda çok itirazlar geldi, bu itirazlara şaşırmadım, bekliyordum.. Arap toplumunun tamamını ifade eden tek bir görüşün olması mümkün değildir.. Arap toplumu, tek bir geleneğin, tek bir zihniyetin yönettiği, tek bir gelişmişlik düzeyinin hâkim olduğu bir varlık değildir.. Suudi Arabistan'daki Arap toplumu Lübnan'daki Arap toplumundan, Sudan ve diğer yerlerdeki Arap toplumundan da farklıdır. Hatta aynı ülkedeki toplum tek bir toplum değildir. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuzey bölgesinin toplumu güney bölgesinin toplumundan farklıdır. Mısır'daki Aşağı Mısır toplumu Yukarı Mısır toplumundan farklıdır.. Ve Kahire'deki "Seyyida Zeyneb" Mahallesinin toplumu "Zamalek" Mahallesinin toplumundan farklıdır.. Arap toplumunu ulusal birliği açısından kastetmiyorum; toplumu, içinde hâkim olan gelenekler ve geçirdiği gelişme derecesi açısından kastediyorum.. Herhangi bir toplumun gelenekleri, din, yaşam standartları, kültür düzeyi, çevre, çoğunluğa veya azınlığa ait olma ve diğer birçok faktör dâhil olmak üzere çeşitli faktörlere dayanır. Bu faktörlerdeki farklılıklarla sınıflar oluşur: zengin sınıflar, orta sınıf ve yoksul sınıf.. Dolayısıyla her sınıfın kendine özgü gelenekleri, özel sorunları ve özel çalışmaları olur.. Bu faktörlerin bir kısmının etkisiyle ailelerin ve aynı sınıftaki bireylerin gelenekleri de farklılık gösterir.. Aynı binada oturmalarına ve aynı ekonomik düzeyde yaşamalarına rağmen gelenekleri birbirinden farklı olan iki komşu aileyi sıklıkla görürüz.. Ailelerden biri kızlarının çalışmasına izin verirken, diğer aile kızlarının çalışmasına izin vermez.. Bu farklılık, din veya kültür düzeyindeki farklılıktan ya da toplumu etkileyen birçok faktör arasındaki herhangi bir faktörden kaynaklanabilir.. Birçok toplum arasındaki bu büyük fikir ayrılıklarından dolayı sorunlar ve görüşler farklılık göstermektedir.

Hatta, her iki toplum da Arap olmasına ve bazen de aynı ülkeye ait olmasına rağmen, bir toplumun hayatında büyük bir sorun olarak görülen, başka bir toplumda ise söz konusu bile olmayabilir.. Mesela çok eşlilik meselesi Yemen'de ya da Suudi Arabistan'daki bazı kabileler arasında bir sorun olmazken, Kahire'de din adamları ve araştırmacıların ilgisini çeken büyük bir sorundur.. Aynı şekilde dans etmek ya da "Mayo" bazı toplumlarda sorun teşkil etmezken bazı toplumlarda sorun teşkil eder.. Bu tip sorunlar, eşler, ebeveynler ve çocuklar arasındaki sosyal ilişkilerde ve yaşamın her

alanında görülür.. Buna rağmen bu toplumları birleştiren derin temeller vardır.. İnsanî ve ahlakî ilkelere dayanan temeller.. Ayrıca tüm bireylerin davranışlarında ortak bir faktör vardır ki o da (zekâ)dır. Örneğin, Kocasını, pencereden dışarı bakmasına izin vermeye ikna etmeye çalışan bir kadın, kocasını plajda mayo giymesine izin vermeye ikna etmeye çalışan bir kadının zekâsına ihtiyaç duyar..Bu kitapta yer alan görüşlerde (zekâ) unsurun ön plana çıkarılmasına büyük özen gösterdim. Tek ümidim, okuyucuların bu kitabı tartışırken, benim fikirlerime göre kastettiğim toplum ve sınıf temelinde tartışmalarıdır.. O da, karşılaştığı modernleşme sorunları karşısında aşırı kafa karışıklığı döneminden geçen, büyük şehirde yaşayan eğitimli orta sınıftır.

Son olarak.. Biz gelişiyoruz.. Kültürel ve ekonomik açıdan ne kadar gelişirsek, bir ülkenin toplumundaki sınıflar birbirine o kadar yakınlaşacaktır.. Tâ ki farklı ülkelerdeki Arap toplumları da birbirine yakınlaşacak, ve tek Arap toplumunun gelenekleri oluşacaktır."[199]

Ahmed'in hanımı, tesadüfen ablasının evinde Ahmed'le tanışır. Ahmed, Ahmed'in hanımının ablasının kocasının bir arkadaşıdır. Ahmed'in hanımı ilk görüşte Ahmed'den etkilenir ama aşk ile beğenmek arasında büyük bir fark olduğunu bilir ve onu gerçekten sevip sevmediğinden emin olmak ister. Bu nedenle kendini ağırdan alır ve Ahmed'in kendine yaklaşmasını sağlar. Aynı zamanda zekâsını kullanarak kimseye göstermediği ilgiyi ona gösterir ve böylece Ahmed'in gurunu okşamayı başarır. Sevgisinden emin olana kadar altı ay boyunca bu yöntemi devam ettirir ve birbirlerini sevdiklerinden emin olduktan sonra Ahmed ile evlenmeye karar verir ve Ahmed'in onu telefonla aramasına müsaade eder. Ahmed o dönemde istikrarlı olmadığı için evliliği düşünmezken Ahmed'in hanımı ne pahasına olursa olsun onunla evlenmeye kararlıdır. Ahmed'in kendisine alışmasını ve dolayısıyla evlenmeyi düşünmesini sağlayacak bazı yöntemlere başvurur. Ahmed'in sadece kendisini düşünmesini ve tüm zamanını kendisine ayırmasını, onunla olmadığı zamanlarda bile onu düşünmesini sağlar ve bunların hepsi telefonda yaptıkları konuşmalar aracılığıyla gerçekleşir. Onu telefon konuşmalarına alıştırır ve bu alışkanlık onu gününün tüm detaylarını anlatmaya ve zamanını düzenlemeye mecbur bırakır. Ayrıca, Ahmed'in kendini sorumluluk sahibi hissetmesi için arkadaşlarını veya kıyafetlerini seçerken Ahmed'den izin almaya başlar.

[199] İhsan Abdul Kuddus, *Zevcetu Aḥmed*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s. 8-11.

Böylece Ahmed kendisine evlenme teklif eder. Ahmed'in hanımın ailesi varlıklı bir ailedir. İlk başta kızlarının Ahmed'le evlenmesini, Ahmed'in istikrarlı olmaması ve maddî durumunun kız kardeşlerinin kocalarınınkinden daha düşük olması nedeniyle kabul etmezler. Ancak Ahmed'in hanımı, kaçmak veya intihar etmek gibi yöntemlere başvuracak derecede Ahmed ile evlenmeye kararlıdır. Annesi ile babası bu evlilikten vazgeçmesi için çabalarken haftalar geçer, ancak Ahmed'in hanımı hiçbir şekilde vazgeçmez, sürekli ailesini kaçmak ya da intihar etmekle tehdit eder. Sonunda ablasının kocası, babasını ikna edebilir ve evlilikleri gerçekleşir. Aile üyelerinin çoğu bu evliliğin başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünse de Ahmed'in hanımı sorumluluğu üstlenip ne pahasına olursa olsun evliliklerini sürdürmekte ve mutluluğunu korumakta kararlıdır. Bunun için de kimseye şikâyette bulunmamaya ve kocasıyla arasına ister annesi, babası, kız kardeşleri veya Ahmed'in ailesinden olsun kimsenin girmesine izin vermemeye karar verir. Evliliklerinin ilk ayı hiçbir sorun yaşamadan mutlulukla dolu geçer. İkinci ayında ise Ahmed değişmeye başlar, daha gergin bir hale gelir ve davranışları normalden sapmaya başlar. Ancak eşi zekâsını kullanarak onun psikolojisini tahlil eder, onu değiştiren nedenleri arar ve kocasının inşa etmeye başladığı geleceği için endişe ettiğini anlar. Bu konuda ona yardım etmeye karar verir. Ahmed eşinin, babasının ona verdiği parayı eve harcamasını kabul etmez. Bu nedenle Ahmed'in hanımı ona söz verip babasının parasına yaklaşmamaya, bunun yerine kocası Ahmed'in ayda yirmi beş cüneyhi geçemeyen geliriyle yaşayıp onunla eve harcamada bulunmaya karar verir. Ahmed'in hanımı, evin masraflarını nasıl karşılayabildiğini detaylı bir şekilde anlatır. Daha sonrasında hamileliğini, kürtajını ve ondan duyduğu pişmanlığı, ardından kızı Zeyneb ve oğlu Amr'ı doğurmasını ve her birini nasıl yetiştirdiğini anlatır. Ayrıca kocasının sadakatsizliğine dair şüphelerini ve bu meselelerle nasıl başa çıktığını da anlatır. Sonunda ise toplum, evlilik ve kadınla ilgili meselelerdeki görüşlerinden bahseder.

3.4.2. İsim-İçerik İlişkisi

İhsan Abdul Kuddus romanın kahramanının adını vermeyip, ondan sadece "Ahmed'in Hanımı" olarak bahsetmektedir. Onun adını söylememesinin ve bu başlığı seçmesinin iki sebebi olabilir; Birinci sebep; bazı toplumların, kadının adını insanların önünde açıkça anmaktan kaçınan ve bunu özel bir mesele olarak gören örf ve adetleri

benimsemesidir. İkinci sebep ise, yazarın okuyucuya, kocasının adını eşine bağlayarak, eşi için önemi ve onun üzerindeki etkisi hakkında bir ipucu vermek istemesidir.

3.4.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Ahmed'in Hanımı romanında Kahraman Anlatıcı Bakış Açısı kullanılmıştır. Anlatıcı, yaşadığı olayları anlatıp duygu ve düşüncelerini aktarmıştır:

"*İnsanlar mutluluğumu görüyor ama onu sürdürmek için ne kadar çabaladığımı görmüyorlar, bu mutluluğu hangi temellere kurduğumu görmüyorlar.. Evliliğimin üzerinden geçen on beş yıl boyunca evim, diğer evlilerin evlerinin maruz kaldığı tüm sorunlara maruz kaldı, umutsuzluğa, gözyaşlarına, inatçılığa ve sahte gururlara maruz kaldı.. Ama -Allah'a şükür- tüm bunların üstesinden gelmeyi, evimi ve mutluluğumu korumayı başardım.*"[200]

3.4.4. Zaman

Ahmed'in Hanımı, evlilik hayatının on beş yılını geride bırakıp, hatırlama yoluyla eski günlerine dönerek, yaşadıklarını ve kazanmış olduğu tecrübeleri anlatır ve farklı sosyo-kültürel meseleler hakkında düşüncelerini paylaşır. Romanıın olayları, 1950'li ve 1960'lı yıllarda geçer.

3.4.5. Mekân

4.5.1. Kapalı Mekânlar

1) Eski daire: Ahmed ve eşinin yaşadığı ilk dairedir. İki oda, bir mutfak ve bir banyodan oluşan, kirası üç buçuk cüneyh olan, Abdin Mahallesinde bulunan küçük bir apartman dairesidir. Ahmed'in hanımı, lüks bir mahallede yaşayan zengin bir ailenin kızı olduğu için ailesi bu duruma ikna olmasa da, o kocasının maddî durumunu bildiği için, dairenin temiz ve komşularının iyi olduğundan emin olduktan sonra oradan memnun kalır. Ahmed'in hanımı, annesine nerede yaşayacağını söyleyince annesi gözyaşlarına boğulur ve kızının bir "tavuk kümesinde" yaşayacağını beklemediğini söyler.

[200] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 12-13.

2) Yeni daire: Ahmed'in maddî durumu düzelince taşındıkları lüks bir mahallede beş odadan oluşan dairedir.

4.5.2. Açık Mekânlar

Romanın olayları genel olarak Kahire şehrinde geçer. İskenderiye de Ahmed'in hanımının, özellikle maddî durumları düzeldikten sonra eşi ve çocuklarıyla birlikte tatile gittiği yer olarak anılır. Ehli kulübünde o dönemin insanlarının farklı zihniyetlerini yansıtan bazı olaylar da geçer.

Ahmed'in hanımı, kocası ve çocukları Ehli Kulübü'nün üyeleridir. Ahmed'in hanımı, bu kulübü sever ama tek bir kusuruna içerler, o da, kendilerini gerici olarak tanımladığı, eşlerinin kendileriyle birlikte kulübe gelmesine izin vermeyen az sayıdaki erkek kulüp üyesinin zihniyetidir. Bu adamların başkalarının eşleriyle, kız kardeşleriyle, kızlarıyla oturup daha sonra eşlerinin aynı kişilerle oturmasına engel olmalarına dayanamaz. Ahmed'in hanımı bu konuya duyduğu öfkeyi şöyle anlatır:

" *Bu durum beni kızdırırdı.. ve bunu düşündükçe cinler tepeme çıkardı.. Tabii ne kulübe gelmekten kaçınacağımı, ne de diğer hanımların bu üyelerin varlığını protesto etmek için gelmelerine engel olacağını düşünmüyordum.. Ancak, eşini yanına almayan veya kulübe gelmesine izin vermeyen her erkek üye için kulüp yönetiminden kulüpte uzak bir yer tahsis etmesini istemeyi ve buranın etrafını kalın perdelerle çevirmelerini düşünüyordum, nasıl ki başkaları onların hanımlarını göremiyor ve keyif alamıyorsa, bu üyeler de başkalarının hanımlarını görmekten keyif alamasınlar.. Yeter ki birbirlerini görmekten keyif alsınlar.. uzaktan.. dışlanmışlar gibi.. tâ ki sosyal kulüplerin mesajına inanana kadar.. Elbette bu öneriyi yapmadım.. Ama bir gün bu üyelerden biri gelip masamıza oturdu, dilime hâkim olamadım ve dedim ki: - Eşiniz nerede? Yüzü kırmızıya döndü ve dili tutuldu, sonra bana bakamadan şöyle dedi: - Valla biz köylüyüz hanımefendi, kadınlarımız kulübe nasıl geleceğini bilmez! Ona meydan okurcasına bakarak dedim ki:- Biz de köylüyüz ama kocalarımız bize kulübe nasıl gidileceğini öğrettiler! Kocam konuyu değiştirmek için müdahale etti ama ben bu sayın üyenin masamızdan kalkmasını bekledim ve şaka yapar gibi gülümseyerek ekledim: - Bir sonraki sefere eşiniz olmadan sizi masamıza oturtmayız! Onun eşi kulübe*

hiç gelmedi.. ve o günden sonra o da bir daha bizimle oturmadı.. şükür ki kulüpte böyle üyelerin sayısı az, bu da kulübün güzelliğini bozmaz."[201]

3.4.6. Karakterler

4.6.1. Ahmed'in Hanımı

İhsan Abdul Kuddus, bu karakterin isminden veya görünüşten bahsetmez, bunun yerine kocası ve ailesiyle ilişkilerindeki zekâsına ve özellikle evlilik konusundaki yaşam tarzına odaklanır.[202]

4.6.2. Ahmed

İhsan Abdul Kuddus, Ahmed'in görünüşünün ve yaşının özelliklerine değinmemekle birlikte, kişiliğini gösteren genel özelliklerini belirtmekle yetinir. Ahmed'in hanımın sözleriyle evlenmeden önceki özelliklerini şöyle anlatır:

" Ahmed'de belki de tüm erkeklerde ortak olan üç özellik keşfettim: Kibirliydi.. her zaman evlilikten daha güçlü olduğunu ve kızların onu Allah rızası için sevdiğini hissetmek istiyordu, dengesizdi.. Hayatı darmadağındı.. Ayının başı ile sonu başkaydı.. Gündüzü de gecesinden farklıydı ve bazen babasının evinde, bazen bir otelde, bazen Kahire'de, bazen de İskenderiye'de kalırdı.. sorumsuzdu ve sorumluluk sahibi olmak da istemezdi.. Bir yıl önce hukuk fakültesinden mezun olmuş, stajyer olarak bir avukatın bürosuna girmiş, aynı zamanda bazı sigorta şirketlerinin işleriyle de ilgileniyordu ve bu işi disiplinsizce yapıyordu.. Keyifli bir gecede kendisine eşlik edecek bir arkadaş bulduğunda her şeyini feda ederdi, elindeki her şeyi harcardı, elinde bir şey kalmadıkça iş heyecanına kapılmazdı.. Ahmed'in evliliği düşünmekten kendisini alıkoyduğunu düşündüğüm özellikleri bunlardı.. ve bu özelliklerini tedavi etmeye başladım.." [203]

Sonra da evlendikten sonraki özelliklerini, onu nasıl sevdiğini, öfkesiyle nasıl baş ettiğini anlatır. Buna bir örnek olarak, kocasının, onunla birlikte alışverişe gitmeye nasıl dayanamadığı ve ilk başta arabayı kullanmasına izin vermediğini, daha sonra eşinin arabayı kullandığında ona ne kadar yardım ettiğini görünce bu duruma hemen teslim olmasıyla ilgili anılarınından bahseder.

4.6.3. Ahmed'in Hanımının Annesi

Zengin bir aileye mensup olan, dış görünüşe ve insanların ne söylediğine önem veren bir kadındır. Bu nedenle kızının fakir bir genç olan Ahmed'le evlenmesine çok üzülür.

---

[201] a.g.e., s. 98-100.
[202]Tezin dördüncü bölümünde evlilikle ilgili olan kısımda Ahmed'in Hanımının evlilikle ilgili düşüncelerine yer verilmektedir.
[203] a.g.e., s. 14-15.

4.6.4. Ahmed'in Hanımının Ablası

Kız kardeşinin ailesini Ahmed'le evliliğini kabul etmesi konusunda ikna etmesine yardımcı olur ama aynı zamanda annesi gibi dış görünüşe de önem verir.

4.6.5. Zeyneb

Ahmed'in hanımının kızıdır. Yazar sadece annesi ve babasının onu nasıl yetiştirdiğinden bahseder.

4.6.6. Amr

Ahmed'in hanımının oğludur. Yazar onunla ilgili de sadece annesi ve babasının onu nasıl yetiştirdiğinden bahseder.

3.5. Ve Nesiytu Ennî imraʾa (Kadın Olduğumu Unuttum)

3.5.1. Romanın Özeti

Roman, elli beş yaşını dolduran Suad isimli bir kadının itiraflarıyla başlar. Suad, geriye dönerek hayat hikâyesini anlatır. Çocukluğundan itibaren kişiliği şekillenmeye başlayan Suad, evlilik ve annelik gibi hemen her kızın arzuladıklarıyla geleceğini hayal etmek yerine ön planda yer alan lider bir figür olmak ister. Bir kadın için uygun olan tek şeyin evlilik ve annelik olmadığına inanır, ona göre evlilik ve ve annelik kocanın ve çocukların hizmetçisi olmak demektir. Bu nedenle aile gibi dar bir alanda hizmetçilik yapmak istemez, bunun yerine sosyal alanda toplumun hizmetçiliğini yapmak ister. Ablası ve ailedeki kızlar gibi oyuncak bebeklerle oynamayı, ev işlerini ve yemek yapmayı öğrenmeye meraklı değildir, ev işlerini ve bebeklerle oynamayı sevmez, daha ziyade ip atlamayı ya da yüzmeyi tercih eder. Hatta erkek kuzeninden kendisine boks öğretmesini ister, ayrıca kılıç eskrimi ile de ilgilenir. Suad, okul hayatında girdiği tüm sınavlarda birinci olur. Ayrıca oyunculuk ve kutlamalar gibi tüm okul etkinliklerine katılır. Çoğu zaman kız öğrencilerin adına doğaçlama konuşmalar yaptığı için küçük yaşından itibaren konuşma yapma becerisini edinir. Siyasî hayata da on beş yaşındayken kız öğrencileri bir araya toplayıp İngiliz kuvvetlerinin Mısır'dan çıkarılması talebiyle protesto etmeye karar vermesiyle başlar. Ayrıca protesto gösterisine katılmak üzere kız öğrencilerini toplamayı başarır.

Suad'ın özel hayatına gelince, hayatında hiçbir aşk hikâyesi yaşamadığını, çünkü hiçbir erkeğin ilgisini çekmediğini, kendini beğenmişliğinin ve çekiciliğinin üst düzeyde olduğunu hissettiğini itiraf eder. Sosyal hayatının özel hayatından daha önemli olduğuna inandığı için erkeklerin kendisine yaklaşma girişimlerini de geri çevirir. Ayrıca, bir erkeğin, kadının ona vermek istediğinden daha fazlasını alamayacağına inanır. Ve aşka yanlış bir imaj kazandırdığını itiraf eder. Çünkü aşkın "boş zamanların oyunu" olduğuna düşünür. Ona göre bir erkek sırf eğlenip vakit geçirmek için okuduğu duygusal hikâyelerin kahramanlarıdırlar ya da iskambil kâğıtları yerine kadınların duygularıyla oynayan şahıslardır. Ayrıca evliliğin, kendisi için sosyal statüsünün bir tamamlayıcısı olduğuna inanır çünkü toplum evlenmeyen bir kıza merhamet etmez. Suad hukuk fakültesine kaydolur, ancak avukatlık yapmak istediği için değil daha ziyâde hukuk fakültesini tercih etmemin temel nedeni, o dönemde tüm sosyal hayata yön veren bir fakülte olması ve mezunlarının siyasî yaşam ve ulusal gelişmeler konusunda uzman olmasıdır. Üniversiteden mezun olduktan sonra kendisine ve ailesine mezun olduktan sonra evleneceğine söz verdiği için aile dostu Abdul Hamît ile evlenir. Mezun olduktan sonra hukuk fakültesine öğretim görevlisi olarak atanmak istediğine karar verir ve aynı zamanda doktor ünvanını almak için doktora eğitimi almayı da niyetlenir. Çünkü akademik ünvanların sahibini onurlandırdığına ve toplum nezdinde takdir kazandırdığını inanır. İskenderiye'de balayındayken bile üniversiteye atanması ve genel faaliyeti ile ilgili işlemleri başlatmak için Kahire'ye dönmek istediği için canı daralır. Evliliği diğer insanlar gibi normal bir evlilik olarak geçmez. Öyle ki Suad, diğer günler işleriyle meşgul olduğu için pazartesi ve perşembe günlerini kocasıyla buluşmaya ayırır. Günler geçtikçe Suad ve Abdul Hamîd, özellikle farklı kişilikleri nedeniyle birbirlerinden daha da uzaklaşırlar. Abdul Hamîd, belli bir rutin içinde yaşar ve eşi gibi ne hırsları vardır ne de siyasetle ilgilenir. Suad, evliliğini korumak amacıyla bir çocuk doğurmaya karar verir ve kızı Feyza'yı doğurur, ancak yine de ev ve iş dengesini kurmayı başaramaz. Eşiyle arasında anlaşamama nedeniyle sorunlar artınca, ondan boşanmaya ve kızını ona bakması için annesinin yanına bırakmaya karar verir. Boşandıktan sonra annesinin evinde oturur ve evliliğin kendisine yüklediği tüm sorumluluklardan kurtulduğunu hisseder. Kendisini tamamen kadın hareketi ve ulusal siyasî olaylar gibi sosyal hayata verir. Özellikle 1950'lerde Mısır'da siyasî hayat her gün yenilenen bir mücadele gibidir. O dönemde Suad, siyasî eğilimleri ve liderler arasında

ayrım yapmadan birçok siyasî toplantıya katılır ve herkesin dostluğunu korumaya çalışır. Siyasî hareket çevrelerinde saygın bir isim kazanmayı başarır. Ancak hem Marksist kuruluşların toplantılarına hem Müslüman Kardeşler toplantılarına da katıldığı için siyasî ikiyüzlülükle suçlanır. Suad, bir partiye veya diğerine özgü mezhepsel veya partizan bir meselenin değil, herkesi kapsayan genel bir ulusal meselenin olduğuna inanır.

Özellikle boşandığının öğrenilmesinin ardından özel hayatı da birçok suçlamaya maruz kalır. Boşanmanın sosyal statüsünü bu kadar bozabileceğini bilmediğini, bilseydi boşanma talebinde bulunmayacağını itiraf eder. Ancak yine de iyi ve temiz itibarının büyük bir kısmını korumayı başarır. Bir süre sonra bir siyasî seminerde Marksist eğilimlere sahip Adil adında bir gençle tanışır ve birbirlerinden hoşlanırlar. Fakat Suad kendi itibarı uğruna ondan uzak durmaya çalışır. Adil birden fazla kez ona evlenme teklif eder. Fakat Suad, sosyal hayatını tehlikeye düşürmekten korktuğu için reddeder. Ancak bir gün Adil ile baş başa kalan Suad, duygularına hâkim olamayıp onunla ilişkiye girer. Aynı hatayı bir daha tekrarlamamak için ondan uzak durup başka biriyle evlenmeye karar verir. Adil, Suad ondan uzak durmasına rağmen parlamentoya adaylığını koymasına yardım eder. Daha sonra eski bir aile dostu olan Doktor Kemal'in kendisine uygun bir koca olduğunu düşünüp onunla evlenir. Kemal, Suad'ı sevse de - özellikle paralmentoda temsilci olmayı başardıktan sonra - Suad'ın şöhretini kıskanması ve insanların ona ondan daha fazla ilgi duyması ve onu görmezden gelmesi nedeniyle aralarında kısa sürede sorunlar ortaya çıkar. Suad, Kemal'e olan aşkından değil, ikinci kez boşanmaması ve bunun iş hayatını etkilememesi için evliliğini korumaya çalışır ancak Kemal boşanma konusunda ısrar eder ve boşanırlar. Aynı zamanda annesinden, on yedi yaşındaki kızı Feyza'nın bir genci sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini öğrenir. İkinci kez boşanmış bir kadın ve kızıyla ilgili en önemli haberi bilmeyen bir anne olarak zor durumda kalan Suad, kızının yanına giderek en azından lise sınavlarını geçene kadar evliliği ertelemeye ikna eder. Suad, kırk sekiz yaşına geldiğinde de yalnızlık, mahrumiyet ve erkeğe olan ihtiyacı artar. Hatta Adil'e yeniden teslim olmaya hazır olduğunu itiraf eder. Gerçekten de Adil'e evlenme teklif eder ancak bu sefer kabul etmez. Bu durum, siyasî hayatına diğer veren sekreteri Rıfat el-Abbasi ile yakınlaşmayı düşündürür. Yıllar sonra Adil'in tutuklandığını duyar ve bu onun normal hayatında doğal bir olay olduğu için pek etkilenmez, daha ziyade onun cazibesinden kurtulduğunu

hisseder. Sonunda Suad, parlamentonun feshedildiğini, başkanlığını yaptığı organların nüfuzunu kaybettiğini, üniversitede öğretim görevlisi olsa bile onun belli başlı değerinin kalmadığını ve artık liderlerin ihtiyaç duyduklarında kullandıkları kadınsı bir görünüm haline geldiğini söyler. Kendisinin devrimden sonra sadece bir "görünüş" olduğunu ve sosyal hayatındaki kadın hareketinin de devam etmesini sağlayan şeyin bu olduğunu itiraf eder. En sonunda ise, kadın olduğunu unutmaya alıştığı için artık başka bir şey istemediğini, her zamanki gibi bir sonraki seçimde de aday olacağını söyler.

3.5.2. İsim-İçerik İlişkisi

Suad, özel hayatı ile sosyal hayatını uzlaştırmayı başaramamış bir kadındır. Sosyal hayatındaki başarıyı ve topluma hizmeti ailesine tercih ettiği için, hem ailesiyle olan ilişkilerinde hem de romantik ilişkilerinde başarısızlığa uğrar. Elli beş yaşına geldiğinde artık ne sevgi ne de annelik duygularını hissedemediği için, çalışarak devam edeceğini ve kadın olduğunu unuttuğunu itiraf eder.

3.5.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Kadın Olduğumu Uunuttum romanı Kahraman Bakış Açısı ile yazılmıştır. Anlatıcı, yaşadığı olayları, duygu ve düşüncelerini anlatmıştır: " *"Can sıkıntısı yaşı", belki de menopoz dönemine geldiğimi hissediyorum.. Aylardır, belki de yıllardır, bir sıkıntı ve depresyon içinde yaşıyorum. Etrafımda olup biten her şeyi, sanki arkasında bir araba çekerken içinde ne taşıdığını bilmeyen, bilmek de umurunda olmayan, nereye doğru sürüldüğünü bilmeyi de umursamayan yaşlı bir katır gibi gözlüyorum.*"[204]

3.5.4. Zaman

Kadın Olduğumu Uunuttum romanın anlatma zamanı yaklaşık olarak kırk kırk beş yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır (1930-1975). Kahraman anlatıcı geriye dönuş tekniğini kullanarak çocukluğunu, ilk gençliğini, öğrencilik ve çalışma yıllarını, gerçekleştirdiği evlilikleri ve boşanmalarını kronlojik bir şekilde anlatır.

[204] İhsan Abdul Kuddus, *Ve Nesiytu Ennî imra'a*, 1. B., Kahire: Dâru el-Ehram, 1998, s. 5.

3.5.5. Mekân

5.5.1. Kapalı Mekân

Suad ve Abdul Hamîd'in Evi: İhsan Abdul Kuddus, Suad ve Abdul Hamîd'in evi dışında kapalı mekânların detaylarından da bahsetmez.

Suad, evin hanımın zevkine göre döşenmesinin önemini ve bunun kendisine etkisini şöyle anlatır:

"*Evlendikten sonra karşılaştığım sorun evimin sorunuydu... Beş odalı olan evim, iki yatak odası, bir misafir odası, bir yemek odası ve bir çalışma odası olan bir evdi..Her zamanki gibi, tüm vaktimi ders çalışmaya ve sosyal hayatıma için verdiğim için, annem ve ablam da döşeme işini hallettiler. Ben de onların seçtiklerine hızlıca bir göz atıp kendimi tartışmalardan, ve gelin çeyizi hazırlama zahmetinden kurtarmak için hemen onaylıyordum..*"[205]

5.5.2. Açık Mekân

İhsan Abdul Kuddus açık mekânların detaylarına değinmez, genel olarak bahseder. Suad'ın yaşadığı, eğitim gördüğü ve çalıştığı yer Kahire'dir. Balayını geçirdiği şehir ise İskenderiye'dir.

3.5.6. Karakterler

5.6.1. Suad

Suad, öğretim üyesi, milletvekili, Çalışan Kadınlar Derneği Başkanı ve Arap Feminist Birliği Sekreteri olarak çalışır ve bu işlerinde başarılıdır. Ancak anne ve eş olarak özel hayatında başarısızdır. İhsan Abdul Kuddus, Suad'ı örnek göstererek sosyal ve özel hayatları arasında uzlaşamayan kadınları eleştirir ve aynı zamanda toplumun, çalışan kadınlara bakışını göstermek ister.[206]

5.6.2. Abdul Hamîd

Suad'ın ilk kocasıdır. Aile dostu olduğu için sürekli ziyarete gelir. Suad'dan hoşlanır ve hukuk fakültesinden mezun olacağı yıl Suad'a evlenme teklif eder. Suad,

[205] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e,. s. 41.

[206] Tezin dördüncü bölümünde, Mısırlı kadının eğitimi, çalışma hayatı, evlilik ve boşanma ile ilgili olan kısımlarda Suad'ın yaşadıkları hakkında bahsedilmektedir.

kendisine ve ailesine mezun olduktan sonra evleneceğine dair söz verdiği için mezun olana kadar onu beklemesi koşuluyla onunla evlenmeyi kabul eder. Suad, Abdul Hamîd'i şu şöyle tasvir eder:

" *O benden tamamen farklı, benden sadece üç yaş büyük, ticaret fakültesinden iki yıl önce mezun oldu, hiçbir sınavdan birinci olamadı ve sadece bir çalışan olmakla yetiniyor. Babasından miras kalan yaklaşık beş yüz dönümlük araziden elde ettiği büyük gelire güvenerek, işinden memnun olduğunu söylüyor.. Üstelik bu onun hayatını oldukça kolaylaştırıyor.. Bir öğrenci birinci olmak için neden üstün olmaya çalışır başarı ile yetinmez.. Savaşla elde edilenler savaşmadan da başarılabilirken, neden hayatını savaşa dönüştürenlere hayret ediyor.. O benden tamamen farklı ama buna rağmen onun yanında kendimi rahat hissediyorum.. Bu bir aşk değil.. Ama bu sadece bir rahatlık.. kendimden bir rahatlık.. belki de bende var olmayan karşı tarafı temsil ettiği için rahatlıyorum..*"[207]

Evlilikleri iki yıl sürer ve Feyza adında bir kızı dünyaya gelir. Ancak Suad, kendisini evine adayamadığı ve kişilikleri tamamen farklı olduğu için Abdul Hamîd'den boşanma kararı alır. Ve bir süre sonra Suad, Abdul Hamîd'in başka bir kadınla evlendiğini öğrenir.

5.6.3. Adil

Edebiyat fakültesi mezunu bir gençtir. Suad, boşandıktan birkaç yıl sonra bir siyasî sempozyumda onunla tanışır. Suad, Adil'den ve özellikle hırsından etkilenir. Adil de ondan hoşlanır ve ona evlenme teklif eder. Ancak Suad, siyasî ve bilimsel kişiliğini bozmamak için onunla evlenmeyi reddeder. Çünkü Adil solcu ve Marksisttir. Bu nedenle Suad Marksist olmasa da toplum onu Adil'e atfedecektir. Adil, Suad'ın onunla evlenmeyi reddetmesine rağmen onunla buluşmaya devam eder hatta buluşmaları siyasî toplantılarda ve seminerlerde artar. Bir gün bir toplantıdan sonra baş başa kaldıklarında ilişkiye girerler. Bunun üzerine Suad, pişmanlık duyar ve aynı hatayı tekrarlamamak için Adil'den uzaklaşıp Kemal diye bir adamla evlenmeye karar verir. Siyasî pozisyonları nedeniyle devrimden sonra beş yıl hapis cezasına çarptırılır. Hapisten çıktıktan sonra da Suad evliyken bile onunla görüşür ve onun parlamentoda milletvekili

[207] a.g.e., s. 19-20.

adayı olarak gösterilmesine yardımcı olur. Suad kırk yedi yaşına geldiğinde kadınlığını yeniden kazanmak için Adil'e ihtiyacı olduğunu hissederek ona evlenme teklif eder ancak bu sefer Adil bu isteğini geri çevirir. Suad, Adil'in onu reddetme nedenini artık yaşlı bir kadın olmasına bağlar. Geçmişte onunla evlenmek isteyen Adil bile kabul etmezken bundan sonra kimsenin onunla evlenmeye istekli olmayacağanı düşünür.

5.6.4. Feyza

İlk kocası Abdul Hamîd'den olan tek kızıdır. Kızına, Kral Faruk'un ailesinden esinlenerek Feyza adını verir, sevimli ve sosyal hayatta aktif olduğu için Prenses Feyza'nın ismini seçer. Suad, sürekli işleriyle meşgul olduğu için kızına diğer anneler gibi bakamaz. Feyza, anneannesi ona baktığı için Suad'a "Anne" demek yerine sadece adıyla hitap eder ve bu nedenle aralarındaki ilişki pek de güçlü değildir. Feyza on yedi yaşına geldiğinde babasının eşi Samira'nın akrabası olan Şerif adında bir gençle tanışır ve onunla evlenmeye karar verir. İlk başta annesi Suad, eğitimini tamamlamadığı için evliliğini reddeder. Ancak kızı onunla evlenmek konusunda ısrarcı olunca Suad en azından lise sınavlarını bitirmesi şartıyla evlenmesini kabul eder.

5.6.5. Kemal

Suad'ın ikinci kocasıdır. Ondan altı yedi yaş büyüktür. Ünlü bir doktordur ve aynı zamanda Suad'ın ve ailesinin eski bir dostudur. Çocukluğundan beri Suad'dan hoşlanır ama sessizce. Yıllar sonra, ilk kocasından boşandıktan sonra onunla buluşan Suad, toplumdaki boşanmış kadın imajını kaldırmak için ve Adil'le yaptığı ve pişman olduğu hatayı tekrarlamamak adına onunla evlenmeye karar verir.

Suad, Kamal'ı kendisine eş olarak seçmesinin nedenini şöyle anlatır:

"*Kendime neden Kemal'i seçtiğimi ve Adil'i reddettiğimi sordum. Belki de Kemal, benim çalıştığım siyasî ortamdan çok uzak bir şahsiyet olduğu için benim kişiliğim ile onun kişiliği arasında bir çatışmaya yol açmaz, ayrıca Karı koca olmamıza rağmen birimizin diğerinin siyasî yönelimini kontrol etmesi veya insanlara farklı görünmemek için tek bir siyasî pozisyon alması gibi bir düşüncemiz olmaz. Adil'i reddetme nedenlerim Kemal'de yok.. Kemal ilk eşim Abdul Hamîd'den de farklı.. Tembel değil, hırssız yaşamıyor, kişisel zevkini çalışma zevkinin üstüne koymuyor.. Abdul*

Hamîd gibi boş zamanlarının kurbanı değil.. tam tersine.. benim gibi doktor olarak kamusal hayatını özel hayatının üstünde tutuyor.. Onun da benim gibi boş zamanı yok, ben nasıl hukuk fakültesinde bir hocaysam o da hastanede uzman bir doktor ve hırslı biri.. onun hırsı bilimsel, benimse politik hırsım var.. özel hayatlarımızda da eşitiz. o da daha önce evlenmiş, on yıldan fazla süre önce boşanmıştı ama eşinden çocuğu yoktu.."[208]

Ancak evlilikten bir süre sonra aralarında sorunlar çıkmaya başlar. Kemal'in özellikle aynı yerde birlikte olduklarında eşi Suad'a gösterilen ilgiyi kıskanması ile başlar, yanındayken insanların onu görmezden gelmesini kabul etmez. Ciddiyeti ve ilmine olan bağlılığıyla tanınan Doktor Kemal'in eşinin kişiliğine meydan okuyarak kendi kişiliğini dayatmaya başlayacağını daha önce hiç düşünmez. Ancak bu evlilikte yaşadığı tüm sorunlara rağmen ikinci kez boşanmamak ve toplumdaki itibarını tehlikeye atmamak için dayanıp sabırlı davranır:

" *Dr.Suad'ın bu evliliğindede başarısız olup ikinci kez boşandığının söylenmesini istemiyorum.. Bu durumla beraber insanlar benim bir kocanın tahammül edemeyeceği bir kadın olmamdan başka ne düşünebilir? Ayrıca söylentiler etrafıma yayılabilir.. Tanınmış şahsiyetlerin özel hayatları onların malı değil, halkın malı olur.. Sinema oyuncularının özel hayatları gibi.. Evlilik hayatımda başarısız olursam bu başarısızlığın hesabını insanlara vermek zorunda kalırım.. Hayal ettiğim de buydu ve kocam Kemal'in birçok sıkıntısına katlanmama neden olan da buydu.*"[209]

Suad evliliğini devam ettirmeye çalışmasına rağmen Kemal boşanma konusunda ısrar eder ve boşanırlar.

6.5.6. Suad'ın Annesi

Suad'ın annesi, Kızının sosyal hayatından ya da kendini okumaya adamasından memnun olmayıp onu her zaman evlenmeye ikna etmeye çalışır ancak üniversiteyi bitirmeden Suad'ı evlenmeye ikna etmeyi başaramaz. Suad, kızı Feyza'yı doğurduktan sonra yoğun işleri nedeniyle kızına bakamaz, bu yüzden anneannesi ona bakıp annelik yapar.

[208] a.g.e., s. 121-122.
[209] a.g.e., s. 148.

6.5.7. Suad'ın Babası

Suad, babasının her zaman onun yanında olduğunu ve onu desteklediğini, onun hobilerinden ve ders çalışmaya olan bağlılığından memnun olduğunu ve erkek çocuklardan mahrum kalmasının telafisi olarak öğrenci gösterileri de dahil olmak üzere sosyal hayata katılımını desteklediğini söyler. Böylece Suad onun kızı değil oğlu gibi olur.

6.5.8. Suad'ın Ablası

On altı yaşında annesinin ayarladığı görücü usulü olarak evlenir, ancak başarılı bir evlilik olduğunu söyler.

6.5.9. Samira

Abdul Hamîd'in ikinci eşidir. Suad Onu ilk gördüğünde kendisini kadınlığına adamış güzel ama boş bir kadın olarak tanımlar. Suad'ın kızı Feyza ile yakınlaşmayı başarır.

6.5.10. Rıfat el-Abbasi

Suad'ın sekreteridir. kendisinden beş yaş küçüktür. Eski kocası Kemal'in arkadaşı olmasına rağmen bu dostluk onun Suad'a hizmet etme konusundaki kararlılığını etkilemez. Suad'ın arkadaşı ve yanında çalışan biri olduğu için mutlu ve gururludur. Suad, Adil ile ilişkisini yeniden kurma umudunu yitirince Rıfat'la evlenmeyi düşünmeye başlar.

3.6. Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî (Babamın Gölgesinde Yaşamayacağım)

3.6.1. Romanın Özeti

Romanın olayları Abdul Ğafur el-Burʿî'nin iki oğlu ve dört kızından oluşan ailesi etrafında döner. Abdul Ğafur sabrı ve zekâsıyla bir hurma ajasında basit bir işçi olarak çalıştıktan sonra milyoner olmayı başarır. Ancak büyük serveti, Zemalek mahallesine taşındıktan sonra bile kişiliğini ve eşinin kişiliğini değiştirmez. Öyle ki Abdul Ğafur el-Burʿî, oğullarının ve kızlarının her zaman kendisi gibi kendilerine güvenmelerini ve geleceklerini onun parasıyla değil, emekleriyle inşa etmelerini ister. Abdul Ğafur el-Burʿî'nin damatları zenginliği için kızlarıyla evlenirler. Fakat Abdul Ğafur el-Burʿî'nin

servetinden yararlanmayacaklarını anlayınca boşanmayı tercih ederler. Bu durum Abdul Ğafur'un oğulları ve kızları arasında kompleks oluşmasına yol açar. Çünkü onlarla evlenecek olan kişilerin, onları sevdikleri için değil de babalarının servetine olan açgözlülükleri için evlenmek istediklerini veya babalarının cimriliği nedeniyle boşanmaya maruz kalacaklarını düşünürler. Abdul Ğafur, aşırı cimriliğine rağmen okuma yazma bile bilmediği için eğitim konusunda yetersizlik kompleksinden dolayı çocuklarını okutmak ister ve onların eğitimine iyi miktarda para harcar. Bunun üzerine oğlu Abdul Settar, babasının eğitim konusundaki hassasiyetinden yararlanıp eğitimini tamamlamak için İngiltere'ye gider ve bir daha Mısır'a dönmez. Abdul Vehhab ise babası hakkında konuşmayı sevmez ve onunla çalışmayı da istemez. Okuldayken derslerinde sürekli başarısız olur ve bunun için mutsuzdur. Daha sonra liseyi bitirmeden öğrenimini yurt dışında tamamlamak ister ve yurt dışına gider ancak hiçbir diploma alamadan geri döner. Mısır'a döndükten sonra, yabancı kadınların kişiliğinin gücüne, bilgisine ve sorumluluklarına olan hayranlığından bahseder, fakat din konusunda eksik olduklarını söyler. Bunun üzerine kız kardeşi Nazira, Mısır'da yaşayan Rozalin (Emine) adında Amerikalı Müslüman bir diş eti hekimiyle evlenmesini önerirdikten sonra Abdul Vehhab ve Rozalin tanışıp kısa sürede evlenirler. Rozalin, Abdul Ğafur'dan kendisiyle çalışmasını istese de oğlunun kendisiyle çalışmayı reddetmesi nedeniyle kabul etmez. Bundan dolayı Rozalin sinirlenir ve Abdul Vehhab ile arasındaki tartışmalar başlar. Nazira, Rozalin'in Abdul Vehhab ile yalnızca babasının zenginliği uğruna veya en azından projelerinde çalışmak uğruna evlendiği sonucuna varır. Hüseyin de, Abdul Vehhab'ın da Amerika'ya gidip Rozalin'in babası ile çalışmak istediğinden Rozalin ile sırf çıkar uğruna evlenmiş olabileceği düşünmekte, dolayısıyla evliliklerinin sevgi ve şefkate değil, çıkara dayalı olduğu anlamına gelir. Bunun ardından Rozalin pes etmeyip Abdul Ğafur ile çalışabilmek için tekrar şansını dener ve kocasına yalan söyleyerek ailesini ziyaret etmek için Amerika'ya gitmek istediğini söyler, ancak aslında Abdul Ğafur ile çalışabileceği bir proje hakkında gerekli bilgileri toplamak için gider. Dönüşünde Abdul Ğafur'a hazırladığı projeyi sunar, ancak Abdul Ğafur, buna benzer bir projeye zaten bir arkadaşıyla birlikte başladığını söyler. Bu sefer de Rozalin'in, tüm umutları suya düşer ve Abdul Vehhab'tan boşanmaya karar verir. Abdul Vehhab bu durumdan dolayı depresyona girer. Nazira ile Hüseyin'in Rozalin ile Abdul Vehhab arasındaki anlaşmazlığı düzeltme çabaları başarısız olup boşanma gerçekleşir. Öte yandan Nazira, Amerikan Üniversitesine girer ve babasının isminden ve zenginliğinden uzak, geleceğini inşa etmeye ve kendine farklı bir kişilik yaratmaya karar verir. Aynı zamanda babasına değer verir ve onu bir mucize olarak görür. Abdul Vehhab'ın evliliği sayesinde Nazira, ağabeynin mühendis arkadaşı Hüseyin ile tanışır ve ikisi de birbirinden hoşlanır. Nazira, Hüseyin'in oturduğu daireye gidip orada hem ders çalışıp hem de onunla zaman geçirir. Hüseyin, Nazira'ya evlenme teklif eder. Ancak Nazira, iki ablasının evliliklerindeki başarısızlığı tekrarlamak istemediğini, çünkü kocalarının babalarının zenginliğine olan açgözlülüğü nedeniyle boşandıklarını söyleyerek onun evlenme teklifini reddeder. Hüseyin, babasının zenginliği konusunda açgözlü olmadığına, Nazira'yı sadece kendi şahsı için istediğine onu ikna etmeye çalır, hatta

babasının onu mirastan mahrum etmesi için babasının evini terk edip ailesinin haberi olmadan kaçarak onunla evlenmesini bile teklif eder. Fakat Nazira reddetmekte ısrar eder, ama evlenmeyi düşünürse yalnızca onunla evleneceğine dair ona söz verir. Ancak bir süre geçtikten sonra Nazira, Hüseyin'le evlenmeyi kabul etmeye karar verir ve Hüseyin, kendisine Nazira ile evlenme teklif etmek için Abdul Ğafur'la buluşmaya gider. Abdul Ğafur Hüseyin'i beğenir ve Hüseyin, eşi Nazira'nın yardımıyla müteahhitlik alanında çalışıp parlak bir başarı elde ederler.

3.6.2. İsim-İçerik İlişkisi

Babamın Gölgesinde Yaşayamayacağım romanı, Doğu toplumunda çocukların babalarının gölgesinde yaşaması, yani babanın etkisi ve otoritesi altında yaşaması geleneğinin temsil ettiği psikolojik çatışmanın bir yönünü anlatmaktadır. Bu romandaki baba, ülkenin en zengin insanlarından biri haline gelmiş, kendi kendini yetiştirmiş bir adamdır, ancak kendisi gibi çocuklarının da hedeflerine ulaşmaları için kendilerine güvenmelerini istemektedir. Onlara lüks bir hayat yerine, nezih bir hayat sunmakla yetinmektedir. Herkesin kendi hayatını kendi üzerine kurması gerektiğine inanmakta ve babasına, annesine ya da kendisinden başka kimseye bağlı kalmamasını istemektedir.[210] *Babamın Gölgesinde Yaşayamayacağım* romanında bu çatışmanın Abdul Vehhab'ın kendisiyle mücadelesinde yansıtıldığını görülmektedir. Babasından uzakta kendini gerçekleştirmek istemekte ancak sürekli başarısızlığa uğramaktadır. Nazira da tüm kardeşlerinin yaşadığı "zengin baba kompleksinden mustariptir ancak bu krizi başarıyla atlatan tek kişidir.

3.6.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Babamın Gölgesinde Yaşayamayacağım romanı Gözlemci Bakış Açısı ile yazılmıştır. Bu romandaki anlatıcı, romanın karakterlerinden biri olup olaylarına katılan biridir. O da Hüseyin'dir. Buradaki anlatıcı birinci kişi ağzından ya da üçüncü kişi ağzından konuşur. Hüseyin romandaki olayları hem yaşadıklarıyla hem de duyduklarıyla aktarır. Bunun bir örneği ise Hüseyin'in, Abdul Ğafur el-Burʿî'den ve onun özelliklerinden duyduklarıyla bahsetmesidir. Çünkü romanın sonunda Nazira'ya evlenme teklif etmek için gittiği dönem dışında onunla hayatında hiç tanışmamıştır:

"*Hacı Abdul Ğafur el-Burʿî' ve ailesiyle ilgili tüm bu konuşanları duyar ve konuşurduk, ancak Hacı Abdul Ğafur'u, oğlu Abdul Settar'ı ve kızlarından hiçbirini şahsen tanımıyordum.. Sadece Abdul Vehhab'ı tanıyordum.. ve Abdul Vehhab, ailesiyle*

[210] Nuha M. İbrahim, "Drama "I did not live in my father's gown the literary novel and the TV series", *KSU Dergisi*, S. 8 (2021), s. 11.

tanıştırmak için beni evine davet etmeyi hiç düşünmedi.. Çocuklarının arkadaşları veya tanıdıklarından hiçbiri Hacı Abdul Ğafur'un evine girmedi.."[211]

3.6.4. Zaman

İhsan Abdul Kuddus, *Babamın Gölgesinde Yaşayamayacağım* romanında geçen olayların hangi tarihte gerçekleştiğini işaret eden herhangi bir olaydan bahsetmese de, 1982 yılında yazılan bu romanda, Hüseyin'in aldığı arabanın 1975 model olduğu düşünülürse yazarın 1975-1982 arasındaki bir zamandan söz ettiğini söylemek mümkündür.

İhsan Abdul Kuddus, bu romanında olayların ayrıntılarına girmeden özetleme tekniğini kullanmıştır. Bunun bir örneği, Nazira ile evliliğinin üçüncü yılından bahsederken, bu üç yıl içinde yaşanan olayların hiçbir ayrıntısına değinmeden üç yıllık olayları bir anda atlamasıdır: "*Üç yıldır evliyiz ve son derece mutluyuz, eşimin ailesinden ve benim ailemden neredeyse hiç kimseyle buluşmuyoruz, ama her iki ailenin de tüm fertleri bize hayrandır, en çok hayranlık duyulanı da Hacı Abdul Ğafur'dur.*"[212]

3.6.5. Mekân

6.5.1. Kapalı Mekân

İhsan Abdul Kuddus, kapalı mekânlardan ayrıntıya girmeden bahseder. Ancak mekânın karakterler üzerindeki etkisi gösterilir. Örnek olarak, Abdul Ğafur el-Burʿi'nin aşırı zenginliğine rağmen servetiyle orantısız olarak sıradan bir evde yaşaması, onun cimrilik gibi kişisel niteliklerine işaret etmektedir. Romanın bazı olayları Nazira ile Hüseyin'in evlendiği apartman dairesinde de geçer. Bu dairenin mütevazılığına ve küçük bir mahallede bulunmasına rağmen Nazira, Zamalek Mahallesinden ayrılıp kocasıyla birlikte orada yaşamaya razı olup onunla hayata sıfırdan başlar. Bu da annesinin, babasıyla olan mücadele hikâyesinden etkilendiğini gösterir ve onun babası gibi hırslı kişiliğiyle de tutarlıdır.

6.5.2. Açık Mekân

Bu romandaki olayların çoğu, Abdul Ğafur el-Burʿî'nin ailesinin yaşadığı Zemalek Mahallesinde geçer. Ayrıca, Rozalin'in büyüdüğü yer olan Amerika'dan da bahseder. Amerika sokaklarındaki güvenlik eksikliğinin Rozalin'in kişiliğine yansıdığını ve Mısır dışında ona kendini güvende hissettirmediğini anlatır.

3.6.6. Karakterler

6.6.1. Abdul Ğafur el-Burʿî

[211] İhsan Abdul Kuddus, *Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî*, Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 2000, s. 13.
[212] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 151.

İki oğlu ve dört kızı olan babadır. Zorlu bir çocukluk geçirip bir hurma ajansında basit bir işçi olarak çalıştıktan sonra zekâsı sayesinde milyoner olur. Abdul Ğafur el-Burʿî, oğullarının ve kızlarının her zaman kendisi gibi kendilerine güvenmelerini ve geleceklerini onun parasıyla değil, emekleriyle inşa etmelerini ister. Ancak Abdul Ğafur el-Burʿi'nin başarısı ve zenginliği çocuklarında bir kompleks oluşmasına neden olur çünkü her zaman " Abdul Ğafur el-Burʿi'nin çocukları" olarak bilinirler. Ayrıca insanların onlara olan sevgisinden değil, babalarının servetine göz diktikleri için kendilerine yaklaşmalarından mustariptirler.

6.6.2. Abdul Vehhab

Abdul Ğafur el-Burʿi'nin ikinci oğludur. Abdul Vehhab psikolojik açıdan karmaşık bir karakterdir çünkü her zaman kendini bulma ve babasının kompleksinden kurtulma çabası içinde yaşar. Hayatının bir döneminde alkol bağımlısı olur; her gün öğle saatlerinde Zamalek Mahallesindeki barlardan birine bira içmeye gider. Bir yıl sonra da yeni bir duruma girer, öyle ki aşırı bir dindârlık durumuna kapılır; okuldan sonra tüm zamanını camide Kur'an ve tefsir okuyarak geçirir ve sakal bırakır. Roman bitene kadar da bağnaz kimliği ile devam eder. Abdul Vehhab liseyi bitirmeden önce kendini bulmak için Avrupa'ya gidip birkaç yıl orada oturur. Ancak yine de kendini bulamaz ve hiçbir başarı elde edemeden Kahire'ye döner. Abdul Vehhab'ın herhangi bir duygusal deneyimi olmaz. Ancak Avrupa'ya yaptığı seyahat, onun Avrupalı bir müslüman kadınla evlenme isteği duymasına neden olur. Çünkü onlarda, kendisinde bulamadığı bağımsız kişiliği bulur. Ancak Abdul Vehhab, Avrupalı kızların kişiliklerine ve zihinlerine hayran olmasına rağmen, onların din konusunda eksik olduklarını düşünür. Bu nedenle de gücü, bilgisi ve sorumluluklara tahammülü bakımından Avrupalı bir kızın kişilik özelliklerine sahip Mısırlı bir müslüman kızla evlenmek ister. Gerçekten de Abdul Vehhab, kız kardeşi Nazira'nın kendisine teklif etmesi üzerine Rozalin (Emine) ile evlenir ancak Rozalin, babası Abdul Ğafur'un servetinden yararlanma veya onunla çalışma planlarını gerçekleştirmede başarılı olamayınca ondan boşanmak ister. Boşandıktan sonra Abdul Vehhab depresyona girer.

6.6.3. Nazira

Abdul Ğafur el-Burʿi'nin en küçük kızıdır. Neşeli, açık sözlü ve zeki bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda ağabeyi Abdul Vehhab'a da yakındır. Kardeşleri arasında babasının kompleksini yenebilen tek kişidir. Nazira, hem gelenekleri de koruyan hem de liberal bir kızdır. Abdul Ğafur'un Amerikan Üniversitesine girene kadar eğitimine devam edebilen tek kızıdır. Amerikan Üniversitesine kaydolmasına rağmen, babasıyla ve ailesiyle ve onların gelenekleriyle gurur duyar ama aynı zamanda Hüseyin'le tanışmak ve evlenme kararı gibi kendi kararlarını vermekte de özgürdür.

6.6.4. Hüseyin

Romanın anlatıcısı olup aynı zamanda ana karakterlerinden biridir. Kendisini çocukluğundan beri Abdul Vehhab'ın arkadaşı olarak tanıtan, ve ne pahasına olursa olsun başkalarının haberlerini öğrenmeyi seven çok meraklı bir kişidir:

"*Önemsiz bir ihtiyaç gibi görünebilir, yani Rozalin hakkında her şeyi bilmenin ne önemi var ki.. ancak benim için bu çok önemli bir ihtiyaç, sadece Rozalin ile evlenecek olan arkadaşım Abdul Vehhhab'ın geleceği konusunda güvence almak için değil, aynı zamanda söylediğim gibi sırları açıklamaya karşı bir bağımlılığım olduğu için..*" [213]

Abdul Vehhab'ın kız kardeşi Nazira ile tanışır ve onun güzelliğine ve güçlü kişiliğine ilk görüşte hayran kalır. Nazira'yı, babasının parasına göz diktiği için değil, onu sevdiği için evlenmek istediğine ikna edebilir.

6.6.5. Rozalin (Emine)

Amerikalı bir kızdır. Amerika'da eğitim için gelen Mısırlı Fevziye ve kocasıyla tanışır. Onlardan etkilendiği için ve özellikle kendisi, annesi ve erkek kardeşiyle birlikte bir kaza geçirdikten sonra kendini Amerika'da güvende hissetmediği için ve bu kaza annesinde ve kardeşinde ruhsal bozukluğa neden olduğu için Müslüman olup Mısır'da yaşamaya karar verir. Babasının servetinden yararlanmak için Abdul Vehhab ile evlenmeyi kabul eder, ancak başaramayınca boşanma talebinde bulunur. Bir süre sonra anlatıcı (Hüseyin) Rozalin'i Atallah diye tanıdığı bir doktorla gittiği bir kulüpte birlikte oturuken görür.

6.6.6. Fevziye

Hüseyin'in komşusu ve Rozalin'in arkadaşıdır. Anlatıcı Hüseyin, onu güzel olmayan, ancak zeki, eğitimli ve güçlü bir kişiliğe sahip olarak tanımlamaktadır. Çalışmalarındaki başarılığına ve ekonomi ve siyaset bilimi alanında yüksek lisans ve doktora derecesine sahip olmasına rağmen, kendini evine ve kocasına adamaya karar verir.

6.6.7. Fatma

Abdul Ğafur el-Burʿi'nin eşidir. Romanda rolü yoktur. Anlatıcı ondan yalnızca kocasının veya çocuklarının kararlarına karışmayan itaatkâr ve kaderine razı olan bir eş olarak bahseder.

6.6.8. Süniyye

Abdul Ğafur el-Burʿi'nin kızıdır. Lise öğrenimini tamamlamadan zengin biriyle evlenir. Ancak kocası, babası Abdul Ğafur el-Burʿi'nin parasına göz diktiği için evlendikten bir yıl sonra boşanır.

---

[213] a.g.e., s. 34.

6.6.9. Bahira

Kardeşi Süniyye ile aynı duruumdadır. Aralarındaki tek fark iki yıl sonra boşanmasıdır.

6.6.10. Nefise

Abdul Ğafur el-Burʿi'nin üçüncü kızıdır. Nazira, onu diğer iki kız kardeşinden farklı olarak tanımlamakla yetinir. Miras hırsı yüzünden kocasını babasının yanında çalıştırmayı başarır.

6.6.11. Abdul Settar

Abdul Ğafur el-Burʿi'nin en büyük oğludur. Üniversite seviyesine gelinceye kadar eğitim görüp mühendislik fakültesine girer ancak tamamlayamadan ayrılır. Eğitimini sürdürmek için de İngiltere'ye gitmeye karar verir. İngiletre'ye yerleşip bir İngilizle evlenir ve bir daha Mısır'a hiç gelmez.

3.7. *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu* (Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar)

3.7.1. Romanın Özeti

İhsan Abdul Kuddus bu romanda, Suad adında boşanmış bir kadın ve üç kızının etrafında dönen bir hikâyeyi anlatarak boşanmış kadınların sorunlarına ışık tutar. Suad'ın hikâyesi, henüz on yaşında bir kız çocuğuyken, annesiyle babası arasındaki tartışmalara tanık olduğu dönemde başlar. Annesi, kendini izole edip okumakla yetinen babasına sürekli bağırırak tartışmaya girer. Suad ve kardeşleri, annesinin başka bir erkeği sevdiğini, babalarını ise sevmediğini keşfederler. Onun odasında saatlerce telefonda konuştuğunu ve nasıl süslenip evden çıktığını görürler. Bir gün anne evi terk edip ailesinin evine gider. Suad ve kardeşleri annelerini eve dönmeye ikna etmeye çalışırlar ancak anne onlara babalarını sevmediğini, boşanmak istediğini ve kendi başlarının çaresine bakabilmeleri için onlara güvendiğini söyler. Büyük kızı Najva, ev işlerine bakamayacağanı söyler. Dolayısıyla Suad, ev hanımı rolünü üstlenir ve evle ilgilenmeye başlar. Birkaç ay sonra boşanma gerçekleşir ve baba, çocukları ile ilgilenemediği için evi terk edip annelerinin yanında yaşamalarına karar verir. Böylece Suad ve kardeşleri, anneleri ile birlikte yaşamaya başlarlar ve onların eğitim

masraflarını babaları öder. Suad, babasına üzülüp annesine kızar, çünkü evde onlarla yalnız kaldığından beri sürekli başka bir adamla telefonda konuşmakla meşguldür. Tâ ki bir gün evli olan zengin ve yaşlı bir adamla evlenene kadar. Ablası Najva, annesinin bencilliğine dayanamaz ve sürekli onunla kavga eder. Daha sonra annesinden tamamen uzak durmaya karar vererek bir şirkette çalışmaya ve yalnız yaşamaya başlar. Ağabeyi Reşid ise akıllı olmasına ve annesinin işlerine karışmamasına rağmen Paris'e göç etmeye karar verir ve Mısır'a dönmez. Annesi birkaç yılda bir iki kızı yanına almadan onu ziyaret etmekle yetinir. Daha sonra annenin ikinci kocası ölür ve Suad evde annesiyle yalnız kalır. Eve yabancı erkekleri almaya başlayan anne, Suad'dan kurtulmak istediğini hissederek onu evlendirmeye karar verir ve onu on altı yaşındayken ondan yirmi yaş büyük olan Aziz adında bir adamla evlenmeye ikna eder. Suad, Aziz'in alkolik ve çapkın olmasından dolayı evlilik hayatından memnun olmaz. Yıllar sonra, eşi Aziz'in düzenlediği ve arkadaşlarını davet ettiği davetlerden birinde Suad, eşi Şerife ile birlikte gelen Mahmud ile tanışır ve ilk bakışta onun ilgisini çeker. Mahmud ve eşi her hafta perşembe akşamları bu davetlere gelmeye devam eder. Aynı zamanda Mahmud da Suad'ı ve eşini evine davet eder. Başlangıçta Suad ile Mahmud'un arasındaki ilişki sadece kısa süreli konuşmalardan ibaret olup bu şekilde bir yıl boyunca devam ederler. Bir gün Suad, Mahmud'u tanıyan arkadaşı Hüda'ya Mahmud hakkında sorular sorar. Hüda ona Mahmud'la ilgili bildiklerini anlatır ve onunla telefonda konuşarak dikkatini çekmeye çalışacağını söyler. Onu aradığında Suad ahizeyi Hüda'nın elinden alıp Mahmud'la konuşur. Mahmud çok şaşırır ve Suad'a ondan hoşlandığını ancak ona ulaşmayı imkânsız gördüğünü söyler. Suad ona telefon numarasını verir ve iki ay boyunca telefonda konuşurlar. Ardından Mahmud Suad'la kiraladığı bir dairede buluşmak ister. Tekrarlanan görüşmelerinin ardından Suad, Mahmud'un kendisiyle ikinci eş olarak evlenmesini sağlamaya çalışır, ancak Mahmud ona onunla evlenmeyeceğini çünkü kendisi için evliliğin başka, aşkın başka bir şey olduğunu söyler. Suad, boşanmak istediği kocası Aziz'in kendisini mahrum bıraktığı aşkını telafi etmek için Mahmud'la görüşmeye devam eder. Aziz, onun boşanma talebini hemen kabul etmez, dört yıl sonra ondan boşanır. Ancak Suad, boşanmasının ve Mahmud'la olan ilişkisinin kızlarının evlilik konusundaki geleceğini etkileyeceğini hissedince ondan uzak durmaya karar verir. Mahmud, Suad'a olan aşkının sorumluluğunu üstleneceğini söyler ve ona aylık para göndermek ister. Eski kocası Aziz'in kendisine

gönderdiği para miktarının yeterli olmayınca kızlarına eskisi gibi harcamaya devam edebilmek için teklifini kabul eder. Mahmud'un eşi Şerife aniden ölür. Eşinin ölümünden üç ay sonra Mahmud, sekiz yıllık ayrılığın ardından Suad'a tekrar buluşmak ister ve ona evlenme teklif eder. Ancak evlendikten sonra Suad, kocası Mahmud'un kişiliğinin, sevdiği Mahmud'un kişiliğinden farklı olduğunu görür. Sevdiği için değil hayatını düzene sokmak maksadıyla kendisiyle evlendiğini anlar. Aralarındaki mesafeye ve ilk eşi Şerife ile sürekli karşılaştırılmasına rağmen, tekrar boşanmış kadın sıfatını taşımamak ve "boşanmış kadınların cehennemi"nin hayatına geri dönmemek için bu evliliğe tüm zorluklarına rağmen katlanmaya karar verir. Kızlarına her şeyi ona anlatmayı ve ondan sır saklamamayı öğreten Suad, üç kızının başına gelenleri de anlatır.[214]

3.7.2. İsim-İçerik İlişkisi

İhsan Abdul Kuddus, boşanmış kadınları "gül kokusu"na, kıymetini bilmeyen kocaları ise "koku almayan burunlar"a benzettiği için romana Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar adını vermiştir.

3.7.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar romanı Tanrısal Bakış Açısı ile yazılmıştır: "*Suad, kızlarını büyütürken ve onları geleceğe hazırlarken çektiği acıları dünyada ondan başka bir annenin çekmediğini hissediyor..Belki de erkeği olmayan bekâr bir anne olduğundandır.. Evde bir erkeğin varlığı sorunlara başka bir renk katar, ciddiyetini hafifletir ve çözüme kavuşturur..*"[215]

3.7.4. Zaman

İhsan Abdul Kuddus bu romanı 1984 yılında yazmıştır fakat romanın hangi tarihte geçtiğini belirtmez. Ayrıca, Suad'ın yaşadığı olayları anlatılırken hem geriye

[214] Tekrardan kaçınmak için kızların hikâyeleri Karakterler kısmında ele alınmaktadır.
[215] İhsan Abdul Kuddus, *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu*, Dâru el-Ehram, (t.y.), s. 75.

dönüş tekniğini kullanarak önceden yaşadaklarını hem de şimdiki zamanda yaşadaklarını anlatır.

3.7.5. Mekân

7.5.1 Kapalı Mekân

İhsan Abdul Kuddus kapalı mekanlârın detaylarına değinmez, sadece genel olarak bahseder.

Romanda adı geçen kapalı mekânlar şunlardır: Suad'ın ailesiyle birlikte yaşadığı eski ve yeni evi, Mahmud ile buluştuğu daire.

7.5.2. Açık Mekân

Olaylar Gize şehrindeki Harraniye ilçesi ve Kahire'deki Garden City Mahallesinde geçer.

Suad'ın Harraniye'deki evinden Kahire'ye taşınması kişiliğini ve hayatını büyük ölçüde değiştirir. Harraniye'de yaşarken evden pek çıkmaz. Dinlenmek için evin bahçesine çıkmakla ve tek hobisi olan horozlara, tavuklara ve ördeklere bakmakla yetinir. Ayrıca, kendisine yaklaşmaya çalışan kocasının bazı arkadaşlarına ona yaklaşmaya izin vermez. Ancak Kahire'ye taşındığında hayatının genişlediğini hisseder. Sık sık evden çıkarak ziyaretler yapmaya, alışverişe gitmeye ve hayatını dolduran insanları tanımaya başlar. Evli olmalarına rağmen Mahmud'la yakınlaşmaya başlayan kişinin kendisi olduğu noktaya kadar daha cüretkâr hale gelir.

3.7.6. Karakterler

7.6.1. Suad

En büyük hayali üç kızını evlendirmek olan bir annedir. Annesinin isteği üzerine henüz on altı yaşına gelmeden evlendiği kocasıyla mutsuz bir hayat yaşayan Suad, kendini yalnız ve sevgiye muhtaç hisseder. Aşkı, Mahmud adında evli bir adamda bulur. İlk eşi Aziz'den boşandıktan sonra onun için zor günler başlar. Öyle ki boşandığı için kızlarıyla kimsenin evlenmeyeceğinden korkar. Nitekim Ahmed, kızı Samya'ya evlenme teklif etmek istediğinde, Samya boşanmış bir kadının kızı olduğu için ailesi bu nişanı kabul etmez. Mahmud'un ikinci eş olarak kendisiyle evlenmesini sağlamaya çalışır ancak çabaları başarılı olmaz. Kızları büyüyüp evlenme çağına gelince kızlarının

itibarının zedelenmemesi ve onlara koca bulabilmeleri için Mahmud'dan uzak durmaya karar verir. Mahmud'un eşi Şerife'nin ölümünün ardından Mahmud ona evlenme teklif eder ve evlenirler. Fakat evlendiği Mahmud'un sevdiği Mahmud olmadığını öğrenir. Ancak ikinci kez boşanmış bir kadının hayatını yaşamamak için bu evliliğe sabreder.[216]

7.6.2. Aziz

Suad'ın ilk kocasıdır. Ondan yaklaşık yirmi yaş büyüktür. Sürekli sarhoş, çapkın ve cimri bir adamdır.

7.6.3. Suheyr

Suad'ın en büyük kızıdır. Yirmi bir yaşındadır. Dikkatsiz ve yaramaz bir kişiliğe sahiptir. Okuldan nefret eder ve lise sınavlarında üç kez başarısız olur. Derslerinde başarılı olmak gibi bir hırsı yoktur. Hep kötü arkadaşlarıyla takılır ve kadın ile erkek arasında mutlak eşitliğe inanır. Aynı zamanda erkekleri baştan çıkarmak gibi bir hobisi vardır. Öyle ki bir gün kız kardeşi Samya'nın sevgilisine yaklaşmaya çalışır. İki kız kardeşi nişanlanınca öfkelenir ve evlenemeyeceğinden korkar. Bu yüzden adı Mido olan arkadaşıyla hamile olduğu bahanesiyle onunla evlenmek için ilişkiye girer, ancak arkadaşı evlenmek istemez. Yaptığından pişman olur ve yaptığını annesine anlatır. Annesi çok kızar ama geçmişini hatırlar ve kızını kürtaj yaptırmak için doktora götürmeye karar verir. Bu olay sonucunda Suheyr değişir ve ciddi bir kıza dönüşür. Daha önce buluştuğu kötü arkadaşlarıyla bir daha buluşmaz ve artık kadın-erkek mutlak eşitliğine inanmaz. Bir otelde resepsiyonist asistanı olarak çalışmaya başlar. Daha sonra annesinin evlendiği Mahmud'un yanında çalışan Ra'fat ile tanışır. Birbirlerinden hoşlanırlar, ve Ra'fat ona evlenme teklif eder ancak Suheyr geçmişini ona söylemediği sürece onunla evlenmeyi kabul etmez. Ra'fat, geçmişini değil geleceğini önemsediği için onunla evlenmeyi kabul eder.

7.6.4. Samira

Suad'ın ikinci kızıdır. On dokuz yaşındadır. Babasının yüz hatlarını taşımasına ve güzellik açısından annesine veya kız kardeşlerine benzememesine rağmen sakin bir

[216] Tezin dördüncü bölümünde, evlilik ve boşanma ile ilgili olan kısımlarda Suad'ın karakteri ve yaşadıkları detaylı bir şekilde tahlil edilmektedir.

güzelliğe sahip olup, görünümüne özen göstermeye hevesli ve ciddi kişiliğini korumaya meyilli bir zevke sahiptir. Annesinin ondan sanki ailenin büyüğü gibi korkmasına neden olacak kadar ciddi bir kişiliği vardır. İktisat ve siyasal bilgiler fakültesinde okumakla birlikte derslerinde başarılı olan bir kızdır. Üniversitede öğretim görevlisi olan Ömer adında bir gençten hoşlanır. Ömer, annesi Suad ile tanışır ve kendisinin ve Samira'nın nişanlanmak istediğini söyler. Samira'nın babası Aziz, Ömer'in maddî durumu kötü olduğu için onaylamamasına rağmen nişanlanırlar. Aylar sonra Samira, annesine, onun lisans eğitimini bitirmeden ve Ömer'in doktora eğitimini bitirip bir iş bulmadan önce evlenmek istediklerini söyler. Suad, Ömer'in bir evi veya yeterli maaşı olmadığı için bunu kabul etmez. Ancak bir süre sonra Ömer'in yanından Samira gelir ve annesine, evlilik olmadan ilişki yaşamak istemedikleri için gizlice evlendiklerini söyler.

7.6.5. Samya

Suad'ın en küçük kızı ve kız kardeşleri arasında en güzeldir. On yedi yaşındadır. Hem neşeli hem akıllı bir kişiliğe sahiptir. Ablası Suheyr gibi umursamaz değildir ve Samira gibi pek ciddi değildir. İki zıtlığı birleştirip onları tatlı ve çekici bir kişiliğe dönüştürür. Lisedeki başarısının ardından mühendislik fakültesinden mezun olan arkadaşı Ahmed'i örnek alarak mühendislik fakültesine kaydolur. Ahmed, Samya'nın evine yalnız gelip ailesi olmadan evlenme teklif eder. Çünkü ailesi evliyken sevgilisi olan ve boşanmış bir kadının kızıyla oğullarının evlenmesini onaylamaz. Suad bunu kabul etmez ve nişanı ertelemesini söyler. Annesi Mahmud'la evlenmesinin ardından Ahmed'in ailesi, Suad'a bakış açısının boşanmış ve sadakatsiz bir kadından, tanınmış bir iş adamının eşine dönüşmesiyle bu evliliği kabul eder ve evlenirler.

7.6.6. Mahmud

Suad'ın sevgilisi ve ikinci kocasıdır. Aşkın başka, evliliğin başka şey olduğuna inanır. Suad'a her ay bir miktar para göndererek aşkın sorumluluğunu üstlendiğini gösterir. Eşinin ölümünden üç ay sonra, daha önce evlenme fikrini reddetmesine rağmen Suad ile evlenir. Suad, Mahmud'un onunla evlenmek istediğini, kendisine olan aşkından değil, hayatını eskisi gibi düzenlemek istediğini söyleyerek açıklar.

7.6.7. Hüda

Suad'ın davetlerden birinde tanıştığı tek arkadaşıdır. Hüda sürekli kocasından şikayetçidir. Suad'a kocasıyla yaşadığı hayattan kaçmak için kendine özel bir hayat bulduğunu anlatır. Her zaman tanımadığı erkekleri telefonla arayıp onlarla flört ediyormuş gibi konuştuğunu, ardından telefonu kapatıp güldüğünü söyler. Hüda Suad'ı bu eğlenceye katılmaya teşvik eder, ancak Suad ilk başta redder, tâ ki bir gün Mahmud'u arayana kadar. Hüda ayrıca Suad'a, evliliğe ikna olana kadar Mahmud'dan hamile kalmasını önerir ancak Suad bu teklifi kabul etmez. Böylece Hüda, Suad'ın Mahmud'u araması gibi yaptığı kötü eylemleri yapmaya cesaret etmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

7.6.8. Şerife

Mahmud'la severek evlenen eşidir. Romanda Mahmud'un onu Suad'la senelerce aldattığını öğrenip öğrenmediğinden bahsedilmez. Aniden kalp krizi ile ölür.

7.6.9. Ahmed

Samya'nın sevgilisidir. Mühendislik fakültesi mezunudur. Samya'dan beş yaş büyüktür. Ailesinin Samya ve annesi hakkındaki görüşlerine önem vermeden onunla evlenmeye kararlıdır.

7.6.10. Ömer

Samira'nın sevgilisidir. Akıllı ve sakin bir kişiliğe sahiptir. Doktora öğrencisi, üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

7.6.11. Suad'ın Annesi

Hafifmeşrep ve ihmalkâr bir kadındır. Anlatıcı onu şöyle tanımlar:

" *Üç çocuk doğurmasına rağmen hâlâ genç.. en büyük kızı Najva.. oğlu Reşid.. ve en küçük kızı Suad... sanki henüz kırk yaşına gelmemiş gibi..Kocası da dahil olmak üzere tüm ev ve tüm aile üzerinde tam kontrole sahiptir..İhtiyaçlarını karşılamaya istekli olmasına rağmen bir anne olarak aşırı şefkatli değildir..Belki de oğlu Reşid'i iki kızına gösterdiğinden daha fazla şefkat ve dikkatle ayırıyordu..*"[217]

[217] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 12.

Suad gelecekte annesi gibi olmamayı ummaktadır ancak kocasını Mahmud'la aldatınca annesine benzer bir yola girmiş olur.

7.6.12. Suad'ın Babası

Diş hekimidir. Sakin, silik ve ciddi bir kişiliğe sahiptir. Çocukları onu sürekli kitap okurken görür. Eşinin yanında ise söz hakkı yoktur. Çünkü kararları veren odur. Suad'ın annesi, Suad'ı kendisinden yirmi yaş büyük olan Aziz'le evlendirmek istediğinde bile bu evliliğe itiraz etmez.

7.6.13. Najva

Suad'ın ablasıdır. İkinci evliliğinden sonra annesinin bencilliğine ve onunla yaşamasına dayanamayınca bir şirkette iş bulup annesinden uzakta, yalnız yaşamaya başlar.

7.6.14. Reşid

Suad'ın ağabeyi. Annesi onu kız kardeşleri Najva ve Suad'dan üstün tutar. Sakin bir kişiliğe sahiptir ve başkalarının işlerine karışmaz ancak kendini geliştirmeye meraklıdır ve bu nedenle Paris'e göç etmeyi başarır.

7.6.15. Ra'fat

Suheyr'e evlenme teklif eden genç adamdır. Suheyr'in evlenmeden önce birinden hamile kaldığını öğrendiğinde bile onunla evlenmeyi kabul eder çünkü geçmişe değil geleceğe önem verir.

4. BÖLÜM

İHSAN ABDUL KUDDUS'UN ROMANLARINDA MISIRLI KADININ SOSYAL HAYATI

4.1. Eğitim

Eğitim, cinsiyeti ne olursa olsun, bir insana verilmesi gereken en önemli haklardan biri olarak kabul edilmektedir. Kadınların eğitimi, erkeklerin eğitiminden daha az öneme sahip olmamalıdır. Ancak bazı aile ve toplulukların cahil inançları nedeniyle kız çocukları eğitim haklarından mahrum bırakılmaktadır. Bu inançlardan en öne çıkanı, Arap kadınının eğitime hiçbir ihtiyacının olmadığı, çünkü kaderinin çocuklarını büyütmek ve ailesine bakmak olduğu ve eğitimden faydalanmaya vakti olmayacağı inancıdır.

"*Erkekler kadınların eğitiminden, ilim ve fen öğrenmesinden korkuyorlar zira bunun kendilerine, erkekliklerine ve geldikleri konuma yönelik bir tehdit olduğuna inanıyorlar.*"[218] Bu, eğitim alanının feminist öncüsü Nebeviye Musa'nın[219] 1920'de Mısır'daki aileleri kız çocuklarını da erkek çocukları gibi eğitmeye teşvik ettiği *Kadın ve İş* başlıklı bir kitap yayınlayarak yazdığı ibaredir. Nebeviye Musa, bir kız çocuğunu eğitmenin onun bilgisini artıracağına, zekâsını geliştireceğine ve iş bulma şansını artıracağına, böylece kimseye bağımlı olmayacağına ve ailenin kalkınmasına katkıda bulunacağına inanmaktadır.

[218] İnas Kemal, "Mısır'da Kız Çocuklarının Eğitimi... 100 Yılı Aşkın süredir Istıraplı ve Zorlu bir Yolculuk", *el-Nahar Dergisi*, 08.03.2023, https://www.annaharar.com/arabic/news/arab-world/egypt-sudan/07032023100827264/%D8%AA%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%AA%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%A9-%D9%88%D8%B1%D8%AD%D9%84%D8%A9-%D8%B4%D8%A7%D9%82%D8%A9-%D8%B9%D9%85%D8%B1%D9%87%D8%A7-%D8%A3%D9%83%D8%AB%D8%B1-%D9%85%D9%86-100-%D8%B9%D8%A7%D9%85 Erişim tarihi: 20.4.2024.

[219] Nebeviye Musa, Eğitim ve kadın hakları alanlarında tanınmış bir Mısırlı öncüdür. 1907'de lisans diploması alan ilk Mısırlı kadındır ve bir ilkokulun ilk Mısırlı kadın müdürüdür.

İhsan Abdul Kuddus, romanlarında 1940'lı yıllardan başlayıp yaklaşık 1980'li yıllara kadar her dönemde toplumun eğitimli bir kadına veya eğitimini tamamlamak isteyen kızlara bakışını ve kadın kahramanlarının eğitimle ilgili farklı hedeflerini göstermeye odaklanmaktadır.

İhsan Abdul Kuddus, 1940'lı yıllarda *Özgürüm Ben* romanının kahramanı Emine ile başlar. Bu dönemde kızların eğitiminin toplumun çoğu kesimini razı etmeyen büyük ve nadir bir vaka olduğunu gösterir. Toplumun kanunlarına, gelenek ve göreneklerine başkaldırmak için Emine'yi üniversite eğitimini tamamlayıp Amerikan Üniversitesini seçmeye iten en önemli neden de budur. Eğitimini tamamlamak, aradığı özgürlüğe doğru attığı ilk adım olur. Öyle ki Emine için eğitimin temel amacı, kızları eğitimlerini tamamlamak yerine evlenmeye teşvik eden kuralları çiğnemektir. Emine'nin Doğu gelenek ve göreneklerine karşı isyanı, Mısır Devlet Üniversitesi yerine Amerikan Üniversitesinde eğitim almayı tercih etmesiyle ortaya çıkmaktadır:

"*Emine Amerikan Üniversitesine girdi.. Neden bu üniversiteyi seçtiğini bilmiyor.. Belki de kendisini ve Abbasiye Mahallesinin erkeklerini aynı üniversiteye dâhil etmekten nefret ettiği için, çünkü hepsi Mısır Üniversitesine kayıtlıydı.. Belki de devlet memuru olmayı arzulamadığı ve avukat, doktor veya öğretmen gibi belirli bir mesleğe kendini hazırlamak istemediği için.. Daha ziyade, kendisini her yönüyle hayata hazırlayacak bilgi istiyordu.. Belki de daha fazla özgürlük istediğinden.. el-Zahir Mahallesindeki arkadaşlarından Amerikan Üniversitesinin kişisel özgürlüğü ve eski Doğu geleneklerinden ve dinî bağnazlıktan koruduğunu duymuş ve bu üniversitenin onu insanların dillerinden ve bütün davranışlarını kuşatan, ömrünün günlerini rahatsız eden asılsız söylentilerden koruyacağını düşündü..*"[220]

Lisedeyken bile evinde yaşadığı eniştenin lise sınavını geçeceğine dair hiçbir umudu yoktur ve onu evlendirmek istemiştir. Ancak Emine lise sınavında geçip üniversiteye girmeyi başarmıştır: "*Halasının kocası, onun okuduğu tüm zamanını meşgul eden kitapları görünce üzüntüyle başını sallayıp sınavda başarısız olduğunu ısrarla söylerdi.. Ama başarısız olmadı.. Başarılı olup sözel lise bölümünün diplomasını*

[220] İhsan Abdul Kuddus, *Ene Ḥurra*, 2.B., Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 1999, s. 51.

aldı.. Bundan sonra özgürlüğünü savunmak için başka bir savaş ilan etmek zorundaydı.. Üniversiteye gitmek istiyordu.."[221]

Ayrıca, bir kızın lise veya üniversite eğitimini tamamlamak istemesi fikrinin, eğitimini tamamlamak isteyen kızla evlenmek isteyenlerin onunla evlenmekten kaçınmasına neden olacağı da görülmektedir: "*Emine ile evlenmek isteyenlerin akını yıllar önce durmuştu.. Abbasiye sakinleri onun lise diplomasını alana kadar eğitimine devam edeceğini öğrendiğinden beri..*"[222]

Eniştesinin, eğitimini tamamlamak istediğini duyduğunda verdiği tepki, toplumdaki çoğu insanın tepkisi gibidir, o da bir kızın okumasını "ayıp" saymalardır: "*Üniversiteye girerse evimden çıksın.. Ailenin bütün kızlarının evlendirilmesi gerektiği ile büyüdük.. Üniversiteye giren kız artık bizim kızımız değildir..*"[223]

Emine ayrıca diplomayı, kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan kullanabileceği bir "silah" olarak tanımlar ve bunun nedeni, halası ve eniştesinin evinde yetim olarak yaşarken yaşadığı zorluklardır. Bununla birlikte ilerde kocasının kendisini küçük düşürmesine izin vermemek için diplomasının önemli olduğuna inanır, çünkü eğitimli bir kadınla evlendiğinde ondan vazgeçmesi zor olur. Zira kadının diploması sayesinde çalışabileceğini bilir. Dolayısıyla çalışan bir kadın olunca kocası onu terk edebildiği gibi kendisi de onu terk edebilir.

Ancak Emine üniversite diplomasını alıp işinde başarılı olduktan sonra, içine düştüğü duygusal boşluk nedeniyle kendini hâlâ eksik hissettiğini keşfeder. Abbas'a âşık olduktan sonra ve sürekli evine gitmeye başladıktan sonra ise artık mutlu olduğunu hisseder. Hatta, eğer on beş yaşındayken Abbas'la tanışmış olsaydı, belki eğitimini tamamlamayıp çalışmayacağını sorgular:

"*Belki bir zamanlar şunu merak etmişti: "Eğer Abbas'la ya da sevdiği adamla on beş yaşındayken tanışsaydı... eğitimine devam eder miydi? üniversiteye girmekte ısrar eder miydi? çalışıp geçimini kendi elleriyle kazanmakta ısrar eder miydi? Yoksa*

[221] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 92.
[222] a.g.e., s. 93.
[223] a.g.e., s. 107.

ömrünün yıllarını harcadığı bu uzun, meşakkatli savaştan kendini esirgerek, kendisini ve özgürlüğünü seçtiği adama mı vermeyi tercih ederdi?"[224]

Emine'nin, Abbas'a âşık olduğu için özgürlük ve eğitim arayışından vazgeçmesi; on beş yaşında sevdaya kapılmış olması halinde eğitimine devam edip etmeme noktasında nasıl bir karar vermiş olabileceğini sorgulaması onun amacının eğitimli bir kadın olmaktan çok yaşadığı topluma ve çevreye isyan etmek ve kendini kanıtlamak olduğunu düşündürmektedir.

Kadın Olduğumu Unuttum romanının kahramanı Suad'ın üniversite eğitimini tamamlamasının sebebinin de kendini gerçekleştirme arzusu ve gösterişe olan merakı olduğu görülmektedir. Öyle ki o dönemdeki önemi nedeniyle hukuk fakültesinde okumayı tercih eder, ancak avukatlık yapmak istediği için değil, o dönemde tüm sosyal hayata yön veren bir fakülte olması ve mezunlarının siyasî yaşam ve ulusal gelişmeler konusunda uzman olması nedeniyle hukuk fakültesini tercih eder. Daha sonra Suad, üniversitenin içinde ve dışında tanınır hale gelir ve kendisiyle gurur duyar. Ayrıca, onu "oğul" olarak gören ve her zaman bir oğlu olmasını, "Bey" veya "Paşa" ünvanını almasını arzuladığı için eğitimini tamamlamasını isteyen babasının bu isteğini de kızı Suad yerine getirir:

"*Hukuk fakültesinden dördüncü olarak mezun oldum ve artık üniversitenin öğretim kadrosuna asistan olarak atanma hakkına sahibim. Her ne kadar doktoramı alıp asistanlıkdan profesörlüğe geçene kadar üniversiteye yerleşmeye pek hevesli olmasaydım da asistan pozisyonunu kabul ederek başlamak zorundaydım.. Bu akademik ünvanlar sahibini onurlandırır ve toplum nezdinde takdir kazandırır.. "Asistan" ünvanı "Bey" ünvanına, "Profesör" ünvanı da "Paşa" ünvanına benzer.. Özellikle benim zamanımda kadınlar arasında "Beyler"in sayısı beş altıyı geçmediği için, "Bey" ünvanını taşımaktan gurur duymak hoşuma gidiyor.. Babam da üniversiteye asistan olarak atanmam konusunda ısrar ediyor. Kendisi de "Suad Bey"in babası olmakla gurur duymak istiyor ve bir gün Dr. Suad'ın "Suad Paşa" babası olmayı arzuluyor..*"[225]

[224] a.g.e., s. 188.
[225] İhsan Abdul Kuddus, *Ve Nesiytu Ennî imra'a*, 1. B., Kahire: Dâru el-Ehram, 1998, s. 37.

Dolayısıyla, Suad'ın hırsı ve babasının, üniversitede çalışabilmek için eğitimini tamamlamasını arzu etmesi, sayılı genç kızın yükseköğrenim mezunu olduğu bir dönemde onu eğitimini tamamlamaya teşvik eden nedenler olarak görülmektedir.

1950'li yıllarda Temmuz 1952 Devrimi'nde "Ücretsiz Eğitim" sloganının öne sürülmesi, bazı ailelerde eğitime kaydolma isteğinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, kızlarının eğitimine bakış açısı aileden aileye farklılık göstermektedir. Bunun bir örneği *Çıkmaz Sokak* romanında karşımıza çıkar. Babasının ölümünden sonra ahlâkî dejenerasyona uğramış bir ailede yaşamaktan kurtulmak amacıyla Feyza eğitime yönelir. Annesinin ve ablalarının çirkin hayatlarından kaçmak ister, bu noktada eğitim onu yaşama bağlayan bir işlev görür. Eve sık sık erkek misafirler kabul eden anne ve ablalarının çizdiği bu çirkin tablodan o kadar iğrenir ki erkeklerle birlikte okumamak için üniversiteye gitmez; kız öğretmen enstitüsünde okumayı tercih eder:

"*Ders çalışarak endişelerinden kendisini uzaklaştıracak bir şeyler bulacağını umarak, öğretmen olarak mezun olmak için bir öğretmenlik enstitüne kaydolmaya karar verdi.. Her zaman hayal ettiği gibi üniversiteye girmedi.. Nedenini bilmediği bir korkuya kapıldı.. Belki de kendini erkek öğrencilerin arasında bulduğunda karşılaşacağı başka bir mücadeleden kaçınmak istiyordu.. Belki de annesinin eve aldığı erkekler arasında eve sık sık gelen öğrencilerden bir veya daha fazlasının olabileceğinden korkuyordu.. Bütün erkeklerden uzak durmak istiyordu.. Evinde yaşanan hayatı kendisine hatırlatan her şeyden uzaklaşmak istiyordu.. Kendi içinde yaşanan savaştan biraz dinlenmek, onu hayatında başka bir deneyime maruz bırakan her şeyden kaçmak istiyordu..*"[226]

Kızın eğitiminin ayıp ya da gereksiz olduğu düşüncesi bu dönemde de devam etmektedir. Feyza'nın dayısı, annesine Feyza'nın eğitimini tamamlaması konusunu şu sözlerle eleştirir: "*Ne oldu Tevhide? Bu kız için okulun bu kadarı yeterli değil mi? Bizim bu yaşta okula gidecek kızlarımız yok..*"[227] Ancak Feyza, öğrenimi sırasında karşılaştığı tüm zorluklara rağmen öğretmen olarak çalışabilmek için eğitimine devam eder.

[226] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 92.
[227] İhsan Abdul Kuddus, *et-Ṭarîḳu'l-Mesdûd*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s. 151.

Yine 1950'li yıllarda geçen *Güneşi Söndürme* romanına gelince, bu romanda İhsan Abdul Kuddus, kızların eğitimi konusunda disiplinli bir ailenin olumlu etkisini gösterir. Bu romanda, kocasının ölümünden sonra baba rolünü üstlenen anne "İnayat", kızlarını eğitim almaya teşvik etmektedir. En büyük kızı "Fifi" fen fakültesinde okuyan çalışkan bir kızdır, diğer kızı "Nabile" edebiyat fakültesinde İngiliz Edebiyatı öğrencisidir ve en küçük kızı "Leyla" bir müzik enstitüsünde okumaktadır.

İhsan Abdul Kuddus, o dönemde kızların üniversite eğitimi alma olanağının şehirle sınırlı olduğuna, köylerde ise böyle bir imkânın bulunmadığına da dikkat çekmektedir, bu da Nabile'nin köylü sevgilisi olan Mahmud'un Nabile ile evlilik konusunu tartışırken ona söyledikleriyle vurgulanır: "*Babamın, oğlunun lisans diploması alan birisiyle evlendiğini görmesini istiyorum.. Bu bizim köyümüzde de, çevre köylerde de hiç olmadı..*"[228]

1960'lı yıllarda geçen *Ahmed'in Hanımı* romanında ise İhsan Abdul Kuddus eğitim hakkında veya eğitimle ilgili herhangi bir şeyden bahsetmez. Roman, Ahmed'in hanımı'nın akademik geçmişinden veya eğitim seviyesinden söz etmez.

1970'li ve 1980'li yıllara gelince kızların eğitimine olan talebin arttığı ve kızların eğitimini tamamlaması meselesine toplumun sert tepkisinin yumuşadığı görülmekle beraber lise öğrenimini tamamlamadan evlenme vakaları büyük ölçüde devam etmektedir.

Babamın Gölgesinde Yaşamayacağım romanında Abdul Ğafur el-Burʿî, kendi yaşadığı eğitim alamama kompleksinden dolayı çocuklarını okutmak ister. Romanın kahramanı Abdul Ğafur el-Burʿî'nin kızı Nazira, toplumun sosyete kızlarından biri olduğunu kanıtlamak için Amerikan Üniversitesinde eğitim görmeyi tercih eder. Üç ablası ise eğitimlerini tamamlamak yerine evlenmeyi tercih ederler.

Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar romanında ise Suad'ın üç kızı eğitim alır ama en büyük kızı Suheyr, üniversitede eğitimlerini başarıyla tamamlayan kız kardeşleri Samira ve Samya'nın aksine eğitime gerek görmemektedir ve lise sınavlarında sürekli başarısız olur.

[228] İhsan Abdul Kuddus, *La Tutfi' Eş-şems I*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.), s. 400.

Her iki romanda da eğitimini tamamlayan bu kadın karakterler kendilerini eksik hissetmemek için evlenmeleri gerektiğine inanmaktadır.

Resmi rakamlara göre 1961 yılında alınan üniversite eğitiminin ücretsiz olması üniversitelere kayıt oranlarını etkilemiştir. Mısır üniversitelerine kayıtlı kız öğrenci sayısı 1952-1953 öğretim yılında 4 bin civarında iken, 1969-1970 öğretim yılında 52 bine ulaşmaktadır. Üniversitelere kayıt oranları 1952'de %8,2'den 1980'de %32,6'ya yükselmektedir. Ancak bu rakamlara bakıldığında, devletin aldığı kararların tek başına toplumun kadının eğitimi konusundaki ön yargısını değiştirmeye yetmediği ortaya çıkmaktadır.[229]

4.2 Çalışma Hayatı

Kadının çalışması, dünyayı en çok ilgilendiren konulardan biridir. Kadın çalışması fikrinin destekçileri ve karşıtları arasında bölünmüş durumdadır; annelik rolünün diğer mesleklerden daha üstün ve önemli olması ve anneliğin işle çatışması durumunda, anneliğin her zaman öncelikli olması nedeniyle bazı insanlar kadının çalışmamasını, evde kalıp çocuklarına ve eşine bakmasını tercih ederken bir yandan da kadınların çalışması fikrinin destekçileriyse kadınların çalışmasının, toplumlumun kalkınması, kadınların kişiliklerinin gelişmesi ve eğitim için sarf ettiği çabanın taçlandırması için gerekli olduğunu belirtmektedir.

İhsan Abdul Kuddus, hikâye ve romanlarında kadınların çalışma hayatı da dâhil olmak üzere, kadınların sosyal sorunlarına büyük önem vermektedir. İhsan Abdul Kuddus, romanlarında kadın karakterlerin çalışma isteğinin nedenlerini ortaya koyarken, toplumun çalışan kadınlara bakış açısına da dikkat çeker. İhsan Abdul Kuddus'un çalışan kadınları öne çıkarmaya ilgi göstermesinin temel nedeni, kişisel hayatında yaşadıklarıdır; çünkü annesi Roz el-Yusuf, sürekli işiyle meşgul olması nedeniyle toplumda çok nadir görülen çalışan kadın modelidir. Annesiyle ve onun işiyle

[229] Meryem Sabır, "Mısırlı Kadınlar ve Eğitim: Birçok Engelle Dolu bir Yol Üzerindeki İstasyonlar", *Ve Leha Vücuhün Uhra*, 31.08.2018, https://wlahawogohokhra.com/7983/%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b1%d8%a3%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b5%d8%b1%d9%8a%d8%a9-%d9%88%d8%a7%d9%84%d8%aa%d8%b9%d9%84%d9%8a%d9%85-%d9%85%d8%ad%d8%b7%d8%a7%d8%aa-%d9%81%d9%8a-%d8%b7%d8%b1%d9%8a%d9%82/Erişim tarihi: 20.4.2024.

gurur duysa da, annesinin evde yanında olmasına ihtiyaç duyduğu zor zamanları her zaman hatırlar ve annesini, sadece kendisiyle ve ev işleriyle ilgilenen halası Nemat ile mukayese eder.

İhsan Abdul Kuddus, gazeteci Cemil el-Mağazi ile "Güzel Zamanların Hatıraları" programında yaptığı röportajda kadının çalışması meselesine değinir ve görüşlerini anlatır. Abdul Kuddus, kadınların erkeklerle eşit oluğunu ve bu nedenle onların da sosyal hayata karışıp çalışmaya haklarının olduğunu, bu nedenle kadının çalışmasını desteklediğini söyler. Ancak annelik kadın için ilk ve en yüce iş olduğundan, şayet çalışmaları çocuklarını büyütmekten alıkoyacaksa bu amaçla dışarı çıkmalarını tercih etmediğini ve bu durumun çalışmayan bir kadınla evlenmeyi düşünmesine neden olduğunu açıklar. İhsan Abdul Kuddus, gazeteciye annesinin işiyle meşgul olmasının kendisini ne kadar etkilediğini anlatır: "*Gazetecilik alanındaki istikrarım ve devamlılığımın nedenlerinden birinin annemi Roz el-Yusuf basın şirketindeki çalışma yükünden kurtarma ve işten döndüğümde onu evde beni karşılar bulmayı istemem olduğunu biliyor musunuz?*"[230]

Kadınların çalışma hakkına ilişkin görüşünü savunan İhsan Abdul Kuddus, kızların hiçbir boşluğa maruz bırakılmaması gerektiğine inancının tam olduğunu ve genel olarak düşük kültürel seviye ve zayıf kişilik gibi olumsuz sonuçlara yol açabileceğini belirterek bunu en tehlikeli faktör olarak nitelendirir. Sonuç olarak İhsan Abdul Kuddus kadınların çalışmasını çocukların yokluğunda onların hakkı olarak görmektedir. Çocuk varken ise kadının çalışmasını tercih etmez çünkü çocuk, gün içerisinde annesinin kendisine ayırdığı zamandan mahrum kalacaktır.

İhsan Abdul Kuddus'un romanlarında kadının çalışması konusuna gelince, *Özgürüm Ben* romanının kahramanı Emine; özgür olmak, toplum kurallarına isyan etmek ve halasıyla eniştesinin onun üzerindeki kontrolünden kurtulmak ister. Bunun için de ilk önce Amerikan Üniversitesinde eğitim alır. Amerikan Üniversitesinden mezun olduktan sonra insanlara olan ihtiyacından kurtulmak için iş aramaya karar verir. Nitekim halasının kocasının üniversiteye girme kararını reddetmesi üzerine, babasının

[230] Esra Ebu Sa'de, " Google'ın Kendisini Kutlaması Vesilesiyle.. İhsan Abdul Kuddus Kadının Çalışması Hakkında Neler Söyledi?", *el-Vatan Dergisi*, 4.1.2023, https://www.elwatannews.com/news/details/6391988#goog_rewarded Erişim tarihi: 20.4.2024.

evinde yaşamaya başlar. Dolayısıyla mezun olduktan sonra babasına yük olduğunu hisseder ve ona ihtiyaç duygusundan kurtulmak ister. Ayrıca kocasına da ihtiyaç duymak istemediği için çalışmaya başlamadan evlenmek istemez. Kendisine evlenme teklif etmeye gelen Ahmed'e eğitim ve iş hakkında konuştuklarında şunları söyler:

"- *Sen bir de çalışmak mı istiyorsun?*

- *Evet, neden olmasın.*

- *Ev işleri kadına yeter.. Zaten bu işler onun tüm zamanını alır.*

- *Yani ben gece gündüz evi süpürüp yemek yapmakla mı yetineceğim?*

- *Oturup kocanı beklemen sana yeterli.. Beklemek özlemi doğurur.. Özlem de sevgiyi doğurur.. Sevgi ise mutluluk demektir.. Bir erkeğin özlemle evine dönmesinin, eşinin kendisini beklediğini bilmesinin mutluluğunu düşün.. Saatin iki olduğunu ve kocasının dönüş saatinin iki üç saat sonra olduğunu bilen kadının mutluluğunu düşün.. Her biri işten yorgun hâlde döndüğünde ve kimsenin onu beklemediğini bildiğini, ikisinin de yaşadığı sefaleti bir düşün.. Bu kederli bir hayat olur.. otomatik bir hayat.. o zaman evliliğe gerek kalmazdı..*

- *Afedersin ama sen gerçekçi değil, hayalî bir adamsın.*

- *Sen de afedersin ama sana evlenmek istemediğini söyleyeyim.. Belki beni beğenmedin.. Belki de bir başkasına gönül bağladın.. Kim bilir!*

Emine bir an sessiz kaldı, kirpiklerini gözlerinin üzerine indirdi, sonra yumuşak bir sesle, yanakları utançtan kızararak şunları söyledi: -Sana yemin ederim ki hayatımda başka erkek yoktur ve sana yemin ederim ki senden daha iyi bir adam istememiştim.. Bana göre sen ideal bir kocasın.. Ama lütfen beni anlamaya çalış, ben hayatım boyunca üniversiteye gireceğim günü bekledim, çalışmayı ve özgür kalmayı hayal ettim ve bu hayalimi gerçekleştirmeden evlenirsem hayatım boyunca pişman olmak ve benimle evlenen kişinin hayatını perişan etmekten korkuyorum..Bana deli.. inatçı ve aptal

olduğumu söyle.. Ama yapamam.. Ben böyleyim işte.. Sen benden daha iyi bir birini hak ediyorsun.."[231]

İhsan Abdul Kuddus, Emine'nin Ahmed'i reddetmesinin ardından içinde bulunduğu durumu anlatır: "*Sanki ağlıyormuş gibi konuşuyordu... hem kendisi için ağlıyor hem de kaybı için ağlıyordu..*", "*Çıkar çıkmaz Emine koltuğuna düşüp ağladı ve sanki göğsünde yaşayan bir şeytana vuruyormuş gibi yumruklarıyla koltuğun koluna vurdu.. Yaptığı eylemlerini kendisine telkin etmeye çalışan inatçı şeytana..*"[232] Aslında Emine, Ahmed'in uygun bir adam olduğunu düşünür ancak aynı zamanda onu özgürlüğü önünde ve kendini isaptlama yolunda bir "engel" olarak görür.

Emine, ürünlerini Mısır'da satan büyük Amerikan şirketlerinden birinin satış ve genel iletişim departmanında çalışmaya başlar. Maaşı yüksektir ve ilk maaşını aldığında minnettarlığının bir ifadesi olarak maaşını babasına vermeye karar verir ama babası almayı kabul etmeyince ona bir hediye alır ve halasının evini ziyarete gider ve onlara hediyeler götürür. Halası onu sevinçle ve övgüyle karşılar:

"*Allah senden razı olsun kızım, Allah sana tekrar tekrar başarılar nasip etsin.. Ne zaman bir yere gitsem diyorum ki, "Kızım büyük diplomyı (üniversite diploması) aldı ve önemli bir yerde çalışan oldu, Valla bu mahallenin kızları arasında senden başka başarıya ulaşan yok..İşte mesela Sünniye hanımın kızı boşanma aşamasında ve iki aydır babasının evinde oturuyor.. ve Aziza Hanımın kızı kuzenin Aliye için hâlâ bir damat bekliyorlar.. Kızı evde kalana kadar Azize Hanım kibirlenmeye devam etti..*"[233]

Halasının kocasının Emine'ye söyledikleri ise, toplumdaki bir kadının eğitiminde ve işinde ne kadar başarılı olursa olsun evlenmeden hayatının eksik kalacağı şeklindeki düşünce biçiminin bir örneğidir: "*Artık sana evlilikten başka bir şey kalmadı Emine.. Evlilik, hayatında mutlu olmak isteyen her aklı başında kadının kaderidir. Doğruyu söylemek gerekirse ailede çalışan kızların olmasına alışkın değilim.*"[234]

İki yıl çalıştıktan ve başarısından dolayı satış departmanı başkanlığına terfi ettikten sonra başarıya ve özgürlüğe kavuştuğunu hisseder, ancak duygusal açıdan

[231] İhsan Abdul Kuddus, *Ene Ḥurra*, 2.B., Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 1999, s. 104-105.
[232] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 106-107.
[233] a.g.e., s. 143.
[234] a.g.e., s. 143.

kendisini boşlukta hissettiği için mutsuzdur. Bu nedenle Abbasiye'deki komşusu olan ve çocukken hoşlandığı Abbas'la iletişim kurmaya karar verir ve onunla işyerinde buluşur. Aralarında özgürlük konusunda bir tartışma yaşanır. Abbas, Emine'ye, okuyup çalışsa bile özgür olamayacağını söyler çünkü sonuçta şirkette kendisinden beklenen emirleri ve görevleri "bir köle gibi" yerine getirmektedir, ona sandığı kadar özgür olmadığını belirtir. Emine, Abbas'ın söylediklerine önce kızsa da daha sonrasında ikna olur ve iş yerinde artık eskisi gibi çalışmaz, aksine kuralları çiğnemeye başlar, şirket bu durumu görünce Emine'yi uyarır. Fakat Emine, vaktini sadece Abbas için harcamak istediğinden şirketten istifa eder. Günlerini Abbas'ın evinde yemek pişirerek, temizlik yaparak ve birlikte vakit geçirebilmek için onun işten dönmesini bekleyerek geçirmeye başlar. Böylece Emine, daha önce eleştirdiği ve zihniyetini küçümsediği sürekli kocasına hizmet etmekle sınırlı olarak yaşayan halasına benzeyen bir kadına dönüşür. Romanda bununla ilgili şunlar geçer:

"*Aslında küçümsediği halasına benzediğinin farkında değildi. Halası gibi mutfakta saatler geçiriyor, hatta bazen tüm gününü tıpkı halası gibi Abbas'a bayram kurabiyeleri hazırlayarak geçiriyordu. Tıpkı halasının kocasını beklediği gibi, iğne işi yaparak ya da kitap okuyarak beklemekten yorulmadan saatlerce tek başına Abbas'ı bekliyordu.*"[235]

Çıkmaz Sokak romanına gelince, İhsan Abdul Kuddus, romanın başkarakteri Feyza'nın başına gelenleri anlatarak köydeki kadın öğretmenlerin yaşadığı zorluklara ışık tutar. Şehirde yaşayan güzel Feyza, "onurlu, temiz ve saf bir hayat" yaşamak için köye atanmak üzere talepte bulunur ve bir köyde öğretmenlik yapmaya başlar:

"*Kendine tekrar sordu: Bu işi neden kabul etti?.. Belki hayatta şansını denemek istediği için.. Onurlu, temiz ve saf bir hayat şansı.. Bu hayatta evlilik sevgi ve güvendir, bir annenin hazırladığı bir plan değil.. Kocanın finansör değil sevgili olduğu bir hayat!.. Belki insanlara olan inancını kaybettiğinde artık kendisinden başka kimseye inanmadığı içindir.. Belki de güçlü olduğunu ve erkeklerin olmadığı bir dünyada yaşayabileceğini kendine kanıtlamak istedi!..Belki de bu işi onu yalnızlığından uzaklaştıracak ve hayatındaki büyük boşluğu dolduracak şekilde bulduğu için.. Belki de*

[235] a.g.e., s. 188.

bir şeyden.. kendisinden.. ailesinden.. toplumdan.. kaçtığı için.. Bilmiyor.. Hiçbir şey bilmiyor.."[236]

Köyde çalışmaya başladıktan sonra köy toplumunun şehirdeki kaçtığı toplumdan hiçbir farkı olmadığını hatta belki daha da kötü olduğunu keşfeder. Güzelliğinden dolayı köyün erkekleri tarafından sürekli tacize uğrayan ve köy kadınlarının kıskanmasına maruz kalan Feyza, sonunda hakkında söylentilerin yayılması ve Ahmed'in onu savunmaması üzerine köyü terk edip Kahire'ye dönmeye karar verir. Bundan sonra Feyza'nın şehirde çalışmaya dair fikirlerinden hiç bahsedilmez. Aksine roman, Feyza'nın ne yapacağını bilemez şaşkın halini yansıtan sahne ile, okuyucunun muhayyilesinin tamamlayacağı bir sonla biter.

Güneşi Söndürme romanında ise, İhsan Abdul Kuddus, sevgilisi Mahmud'a yardım etmek ve onunla evlenebilmek için para biriktirmek amacıyla bir şirkette çalışmaya başlayan Nabile'den bahsetmenin dışında kadınların çalışması konusuna hiç değinmez.

Ahmed'in Hanımı romanında, Ahmed'in hanımı evine ve kocasına düşkün ve çalışmayan bir kadın olarak ortaya çıkmaktadır. İhsan Abdul Kuddus, kocası seyahate çıkınca Ahmed'in hanımın hayatının nasıl boşlukla dolduğunu şöyle anlatır:

"*Ahmed seyahate çıkar çıkmaz tüm hayatımın boş olduğunu hissettim.. Artık zamanımı dolduracak hiçbir şey bulamıyorum.. Ahmed'in hayatımdaki her şey olduğunu bilmiyordum.. Sadece onun işten dönmesini beklemenin hayatımı bu kadar meşgul ettiğini düşünmemiştim.. Günler sıkıcı geçti.. Öğle yemeğimi saat iki buçuk yerine birde yemeye başladım, bekleyecek kimse kalmadığından işthasız yiyordum ve ilgisizce hazırlıyordum.. ve dışarı daha çok ama isteksizce çıkıyordum.. Bütün hayatımı dolduran tek şey onun mektuplarını beklemekti.. Bir mektup göndermeden uzun günler geçti.. Yedi gün sonra Ahmed'den üzerinde tek bir kelime yazılan bir kart aldım o da: "Seni özledim".. Neredeyse çıldırıyordum.. Önümde olup da yüzünü tırmalayı diledim.. Ama sakinleştikten sonra ona bahaneler uydurmaya başladım.. Meşgul olmalı.. ve her yolcunun da bir mazereti vardır..*"[237]

[236] İhsan Abdul Kuddus, *et-Ṭarîḳu'l-Mesdûd*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s. 179-180.
[237] İhsan Abdul Kuddus, *Zevcetu Aḥmed*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s. 93.

Kadın Olduğumu Unuttum romanı ise özellikle çalışan kadın meselesine odaklanan bir romandır. Romanın kahramanı Suad, üniversitede profesör olarak çalışır ve siyasetle de ilgilendiği için kadın derneklerinin başkanı ve parlamentoda temsilci olur. Çalışan bir kadın olarak yaşadıklarını, sosyal ve özel hayatında karşılaştığı sorunları anlatır. Mısır'da çalışan kadınların durumunu anlatan Suad, gelişmiş ülkelerdeki çalışan kadınların durumuyla karşılaştırarak Mısırlı çalışan kadınların zihniyetini eleştirir:

"*Ben meşgul.. Çalışan bir kadınken bütün bu evin ve bu beş odanın sorumluluğunu nasıl üstlenebilirim?.. Belki de günümüzde çalışan kadının, evine yönelik sorumluluğu ile işine ilişkin sorumluluğu birleştirebilmesi için aile yaşamını hazırlamada bir hesabı yoktu.. Daha gelişmiş toplumlarda çalışan kadınlar çalışıp dinlenebilsinler diye aile hayatının tüm yüklerinden muaf tutuluyor.. Orada çalışan karı koca, fakir olduklarından değil, bir nevi hayat organizasyonu olarak bir veya iki odada yaşıyorlar.. Hatta bazı toplumlarda devlet, çocuğun doğumundan itibaren annenin kendini işine adaması için çocuk ile ilgilenir.. Biz burada, Mısır'da, çalışan kadınların doğum durumunda tatil hakkı ve çocuklar için kreş kurulması çağrısı konusunda taleplerini karşılama konusunda geliştik ve ilerledik, ancak gelişmeyen ve ilerlemeyen şey, çalışan kadınların zihniyetidir.. Bu kadın fakir mi, zengin mi.. Geniş bir aileden mi, yoksa sıradan bir aileden mi gelmiş? gibi hususlarla ilgilenen ve hâlâ sınıf görünümüne, sosyal görünüme odaklanan bir zihniyettir.. Mısırlı çalışan kadının, sosyal hayatı pahasına, yani işi pahasına özel hayatına egemen olan yönü de budur.. Büyük bir evde yaşamanın peşindedir ve aşırı çocuk doğurur.. Annesinin kendini eve adadığını değerlendirmeden, aile hayatının sorumluluğunda annesiyle aynı hayatı tekrarlıyor.. Bu nedenle çalışan kadınlarımızın çoğu başarısız olmaya yakın.. Hem evde hem de işte başarısızlıklar.. Bu benim hakkımda da geçerli.. Ben kadın hareketinin lideri ve önemli olan şahsiyetime..*"[238]

Suad, hukuk fakültesinde doktora derecesine sahip olup doçent olmasının sosyal ve siyasal hayatına etkisini şöyle anlatır:

[238] İhsan Abdul Kuddus, *Ve Nesiytu Ennî imra'a*, 1. B., Kahire: Dâru el-Ehram, 1998, s. 42-43.

"Döçent ünvanı devrimin adamları için cazip bir ünvan gibi görünüyor.. Belki de sivil kültürden ayrılma kompleksinden musdarip askerler oldukları içindir.. Kültürlerinin sadece askeri bilimlerle sınırlı olmadığını her zaman kanıtlamaya çalışırlar.. Hatta bazıları -ne yazık ki- diplomayı aldıkları bilimle hiçbir ilgisi olmamasına rağmen, bilimsel sertifika olarak doktora derecesi bile alabildiler.. Liderleri beni aramaya ve peşimden koşmaya sevk eden şey aynı zamanda doktora ünvanımdı.. Kurdukları siyasal örgütlere saygın bir kültür niteliği kazandırmak istiyorlar.. Ve büyük ülkelerdeki parti ve örgütlerde olduğu gibi akademik ünvanlara sahip isimlerin de siyasi kadrolara dâhil etmek istiyorlar.."[239]

Yine kadın Döçent olmasının etkisi ile ilgili şunları da ekler:

"Her toplantıda bana ünvanımı tekrarlıyorlardı.. Döçent.. Döçent.. Döçent.. Sanki aralarında bir kadın döçentin olmasından gurur duyuyorlar.. Sanki başımın üstüne çiçekler saçıyorlar.. Doktora çiçekleri.. İlk toplantıyı, bir doktor olarak kurumun benden faydalanabileceğini kanıtlamak istediğimi düşünerek sonlandırdığımı hatırlıyorum. Bu nedenle "Bireyleri Endüstriyel Üretimin Gelişimine Hazırlamada Siyasi Örgütlenmenin Rolü" üzerine bir araştırma hazırlamayı teklif ettim.. Bu da bilimsel uzmanlık alanıma giren bir araştırma.. Araştırmayı birkaç gün sonra teslim ettim, birkaç gün sonra da çağrıldım ve araştırma için sıcak tebrikler aldım.."[240]

Daha sonra Suad, milletvekili olduktan sonra nasıl davrandığını, dış görünüşe ne kadar önem verildiğini anlatır:

"Milletvekili oldum.. Yeni bir karakter yaşamaya karar verdim.. Kişiliği belirleyen şey pozisyon ve mevkidir ve artık bir temsilci ve parlamento üyesi kişiliğine sahip olmam gerekiyor.. ama yok.. pozisyon kişiliği değiştirmez, sadece görünüşü değiştirir.. Bakan olan bir avukatın kişiliği değişmez ama görünüşü değişir.. insanların karşısındaki görünüşü.. davranışları.. konuşma tarzı.. kıyafetleri.. yürüyüşü.. Bunların hepsi elbisemi seçerken bile başıma gelmeye başladı.. Giyim tarzını belirleyen şey mevkidir.. Ev hanımına uygun olan elbise üniversite profesörüne yakışmaz.. Ayrıca bir üniversite profesörüne yakışan kıyafet, parlamentoda bir kadın üyesine yakışmaz..

[239] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 94-95.
[240] a.g.e., s. 95-96.

Temsilci olarak görünüşümü belirleme ve parlamento oturumlarına uygun kıyafet ve makyajı seçme konusunda kafa karışıklığı içinde uzun günler geçirdim.. Her zaman düzensiz görünmemeye dikkat ediyorum.. Özellikle henüz nispeten genç olduğum için, bir kadın olarak değerimi unutmuş gibi görünmemek için.. Kırk yaşına geldiğimde parlamentoya adım attığım doğru ama kırk, tam kadınlığı yaşayabileceğimiz yaş olarak kabul ediliyor.. Hele ki benim gibi güzel bir kadınsa.. Tatlı ve güzel bir görünüm, bir kadına kamusal hayatında bile hizmet eder.. Tabii bu, kadınlığımızla ticaret yapmamız ve komiteleri ve toplantıları flörtleşme alanlarına dönüştürmemiz gerektiği anlamına gelmiyor.. Ancak güzel görünüm, bir erkeğin ruhunu açar ve onu daha itaatkâr ve yardıma daha duyarlı hale getirir.. Sadece görünüş.. İnsanlar, tüm resmi kurumlarda kadınlar arasında, hatta yakın yaştaki kadın milletvekilleri arasında bile, en güzel görünmek için süregelen meşru bir rekabetin olduğunu bilmeyebilirler.."[241]

Sonunda Suad, parlamentonun feshedildiğini, başkanlığını yaptığı organların nüfuzunu kaybettiğini, üniversitede öğretim görevlisi olsa bile onun belli başlı değerinin kalmadığını ve artık liderlerin ihtiyaç duyduklarında kullandıkları kadınsı bir görünüm haline geldiğini söyler. Kendisinin devrimden sonra sadece bir "görünüş" olduğunu ve sosyal hayatındaki kadın hareketinin de devam etmesini sağlayan şeyin bu olduğunu itiraf eder. En sonunda ise, özel hayatını kaybettiği ve kadın olduğunu unutmaya alıştığından artık başka bir şey istemediğini, her zamanki gibi bir sonraki seçimde de aday olacağını söyler.

İhsan Abdul Kuddus, *Babamın Gölgesinde Yaşayamayacağım* romanında çalışma konusunda Mısırlı kadınlarla Amerikalı kadınlar arasındaki farkı, iş fırsatı yakalamak ya da kayınpederi Abdul Ğafur el-Burʿî ile ortaklığa girmek için çabalayan Rozalin örneği üzerinden göstermektedir. Abdul Ğafur el-Burʿî'nin dört kızına gelince, yalnızca en küçük kızı Nazira, babasının masraflarıyla yaşamamak için kocası Hüseyin'le birlikte müteahhitlik alanında çalışıp parlak bir başarı elde ederler.

Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar romanında ise Suad, küçük yaşta evlendirilmesine ve evlilik hayatında perişan olmasına rağmen kızlarını evlendirmek için çabalar ve sürekli evlenmemelerinden endişe duyar. Ayrıca, kızlarının evlenmesnin

[241] a.g.e., s. 140-141.

bir işte çalışmalarından daha iyi olduğuna inanır. Bunun yanı sıra Suad, kendisi iş bulmaya ve ev masraflarını karşılamaya çalışmaz, bunun yerine "aşkın sorumluluğu" olarak gördüğü için kendisine sevgilisi Mahmud'un her ay belli miktarda para göndermesini kabul eder. Daha sonra da Suad, eğitimdeki başarısından umudunu kesen kızı Suheyr'e terzilik yapmasını teklif eder:

"*Lise sınavında başarısız olduktan sonra annesi onu okula göndermemeye karar verdi ve terziliği öğreneceği bir terzilik kursuna göndermeyi teklif etti.. Profesyonel terzi olmak artık kadının değerini düşürmüyor.. Büyük ailelerden gelmelerine, evli olmalarına ve geçimlerini sağlamaya ihtiyaç duymamalarına rağmen terzilik konusunda yetenekli birçok kadın var.. Ancak Suheyr terzilik öğrenmeyi kabul etmedi.. Otel işini öğrenmek ve orada çalışmak istiyor.. Bir otelde yalnızca üç ay eğitim alabiliyor ve garsonluk yapabiliyor.. Büyük otel restoranlarında veya kafelerinde çalışan kadın garsonların çoğu büyük ailelerden geliyor.. İnsanları gözlemleme imkanı sunan keyifli bir meslek.. Ancak Suheyr garsonluk yapmak istemiyor.. Büyük bir otelin herhangi bir ofisinde çalışmak istiyor.. Her ne kadar bu tür çalışmalar daha uzun bir öğretim süresi gerektirse de.. Olsun.. Hilton otelinde iş bulmaya başardı.. Büyüklük ve saygıya sahip bir oteldir.. Ancak aylar sonra Sheraton Otel'de çalışmanın daha kolay olduğunu keşfetti ve oraya taşındı.. Erkekleri cezbetme niteliğini kaybetmeden otellerde staj yapmaya başladı.. Birçok erkeği baştan çıkarmayı başardı.. Aralarından seçim yapar ve onunla evlenene kadar birine odaklanırdı..*"[242]

4.3. Evlilik

İhsan Abdul Kuddus'un sosyal romanlarında ele aldığı konuların başında evlilik meselesi gelmektedir. İhsan Abdul Kuddus, toplumda bulunan sorunların ön plana çıkarılması gerektiğine inandığı için, evliliklerin başarısızlık nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla çoğu romanında başarısız evlilikleri anlatan örneklere yer vermektedir. Ayrıca evlilik dışı romantik ilişkiler, aşk bahanesiyle eşlerin birbirine ihaneti ve evlilik konusuna ilişkin diğer sorunlara da odaklanmaktadır. Bunun yanında kız çocuklarını yetiştirme konusunda anne ve babanın rolüne, baba yoksunluğu çeken

[242] İhsan Abdul Kuddus, *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu*, Dâru el-Ehram, (t.y.), s. 145-146.

kızın ilişkilerde yanlış tercihler yapmasına dikkat çekmektedir. Ayrıca *Ahmed'in Hanımı* romanında olduğu gibi kendi evlilik deneyiminin yansımalarını da göstermektedir.

İhsan Abdul Kuddus'un *Özgürüm Ben* adlı ilk romandaki Emine karakteri, o dönemin toplumundaki diğer kızlardan farklı bir karakter olarak öne çıkar. Emine, sürekli "özgür" olduğunu kanıtlamaya çalışan asi bir kızdır ve bu isyan, yetim olmasına, halasının evinde yalnız yaşamasına, anne ve babasının sevgisinden yoksun olmasına bir tepki olarak ortaya çıkar. Romanın ilk okunuşunda okuyucu romanın tamamen feminist olduğunu zanneder. Ancak İhsan Abdul Kuddus, anlamı alt üst eden örtük bir mesaj vererek bu romanı kadının gücünü somutlaştıran bir örnek olmaktan çıkarıp kadının yenilgisini temsil eden bir örneğe dönüştürür veya -yazarın vermek istediği mesaja göre- kadının bir erkeğe olan ihtiyacındaki doğuştan gelen zayıflığını temsil eden bir örnek karakter olduğunu söylenebilir. Yazarın satırların arasına koyduğu mesaj, Emine'nin aradığı özgürlüğüne ulaştığında derin bir yalnızlık hissetmesi ve bu yalnızlığa alışamayıp aksine onunla mücadele etmesidir. Çünkü kendi isteğiyle özgürlüğe ulaştıktan sonra, yine kendi isteğiyle kaçmak ister, kaçtığında ise tek sığınağı Abbas'ın evi olur.

Emine, romanın başında evlilik fikrini reddeder. Reddetmesinin nedeni ise evliliğinin özgürlüğünü kaybetmesine neden olup hayallerine ulaşmasını engelleyeceği korkusudur. Ayrıca, Emine'nin Abbas'la evlenmeden evinde yaşamayı kabul etmesi, onun topluma meydan okumasıyla bağlanabilir; çünkü kendisi başkaları gibi evlenmek istemez, asiliğini kanıtlamak için Abbas'ın evinde evlenmeden yaşamak ister. Buna ek olarak Emine'nin, başından beri halasının ve eniştesinin onu evlendirme isteklerini reddetmesi ve onlara boyun eğmek istememesi de ayrı bir sebeptir:

"*Halası ve eniştesi Emine'nin evlenmesi konusunda ısrar ediyorlardı.. Halası artık, diğer anneler gibi gelen damat adaylarını değerlendirmek, düğün hazırlıklarıyla meşgul olmak istediği için Emine'yi evlendirmek istiyordu. Uzun zamandır da bunu bekliyordu. ve Emine'nin evliliğini, Emine'yi yetiştirmek ve eğitmek için katlandığı zorluklara karşılık tek ödülü olarak görüyordu.. Eniştesi ise, ondan kurtulmak ve onun*

sorumluluğunu üstlenecek, ve ona katlanacak başka birini bulmak için onu bir an önce baş göz etmek istiyordu."[243]

İhsan Abdul Kuddus romanlarında çoğu erkek karakterler arasında bulunan "Evlilik aşkı öldürür" düşüncesini de ele almaktadır. *Özgürüm Ben* romanında Abbas, Emine'ye evlilik fikrini reddettiğini söyler ve Emine buna rağmen Abbas'ın isteğine karşı çıkmadan ilişkilerinin evlilik dışı devam etmesine razı olur. Hâlbuki daha önce kendisine evlenme teklif eden Ahmed'in teklifini, sırf kendi fikirlerini ona dayattığına inandiği için reddeder. Ancak okuyup kendi ayakları üzerinde durduğu zaman kendini eksik ve yalnız hissettmeye başlar. Aşk bahanesi adı altında yalnızca Abbas'ın istediklerini yerine getiren bir kişi hâline gelir. Böylece toplum içindeyken asi bir kız, sevgilisi Abbas'la birlikteyken de itaatkâr bir kız olan Emine karakteri ortaya çıkar.

İhsan Abdul Kuddus ayrıca, *Özgürüm Ben* romanında özgürlük kavramının yanlış örneğinini okuyucuya sunar; Emine, özgürlüğün toplumun geleneklerine isyan etmekten ibaret olduğuna inanmıştır; bu hatalı özgürlük anlayışından dolayı sadece Abbas'ı sevdikten sonra özgürlüğüne kavuştuğunu düşünür. Abbas ise, Emine'den "koşulsuz sevgi" ister. Koşulsuz sevgi'nin anlamı: sevgiliye hiçbir şart koşmadan, onu tüm kusurlarıyla olduğu gibi kabul eden gerçek sevgidir. Ancak bazen "koşulsuz sevgi" denilen kavram toplumda bazı ahlâk kurallarını ihlal ederek bir erkeğin evli bir kadına olan sevgisi veya bir kadının evli bir adama olan sevgisi gibi, ahlâk dışı bir ilişkiyi haklı çıkarmak için kullandıkları bir bahane olabilmektedir.

İhsan Abdul Kuddus'un Emine'nin Abbas'la sekiz yıl boyunca evlilik dışı olan ilişkisini bir "destan" olarak nitelendirmesi ve "birkaç muhafazakâr topluluk" dışında tüm toplumların Emine ile Abbas'ın aşkını kabul ettiğini söylemesi tuhaf ve gerçeğe uzak bir fikirdir; Mısır toplumu ve genel olarak Doğu toplumları evlilik dışında romantik ilişkiler kurmayı günümüze kadar hoş görmemiş ve kabul etmemiştir.

"*Abbas evlenmeyi düşünmediği için Emine evliliği düşünmüyor.. Abbas evliliğe inanmadığı için evliliğin aşklarını öldüreceğinden korktuğu için evliliği düşünmüyor.. Belki aklına evlenme fikri gelir, belki de rüyasında beyaz gelinlikli, düğün salonunda Abbas'ın yanında otururken bir görüntü görürdü.. Sonra birlikte ayağa kalkıp düğün*

[243] İhsan Abdul Kuddus, *Ene Ḥurra*, 2.B., Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 1999, s. 90.

töreninde yürürlerdi.. Etraftaki insanlar tef çalıp şarkı söylüyorlardı.. Ama rüyalarına gülmeyi alıştı.. Abbas'a olan sevgisinden ve Abbas'ın kendisine olan sevgisinden her zaman gurur duyar.. Bu aşka evliliğe inandığından daha çok inanır.. Belki bir gün Abbas'tan çocuk sahibi olmak istemiştir hatta bu isteğinde o kadar ileri gitmiştir ki, bebeğin kız olmasını tercih etmiş ve ona Abbas'ın annesinin adını taşıyan "Hatice" ismini vermiştir.. Kendisini hastanede bebeğini doğururken hayal etti, evde kızının kıyafetlerini değiştirirken ya da küçük vücudunu yıkarken ve üzerine pudra serperken hayal etti.. ya da Abbas'ın eve döndüğünü ve küçük kızının onu " Baba...Baba" diye karşılarken hayal etti.. ve arkasında o, kızı ve babası adına mutluydu.. Ama aşkı dileklerinden daha güçlüydü.. bu yüzden dileklerinin tatlılığı, güçlü aşkın tatlılığında yok oldu.. Destan gibi bir aşk bu.. Daha doğrusu o, efsanelerin olmadığı bir çağda hâlâ aramızda yaşayan yaşayan bir efsanedir.. Bütün insanlar bu aşka inandılar.. Bu aşk bunca yıl yaşadıktan sonra kimse ondan şüphe duymadı.. Hiç kimse Emine'yi Abbas'a olan sevgisinden dolayı suçlamaya cesaret edemedi, öyle ki tüm toplumlar bu sevgiyi kabul etti ve onları karı koca gibi davet etmeye başladılar, aşklarını kabul etmeyen birkaç muhafazakâr toplumlara da dikkat vermeyip önemsemediler.. Ancak insanlar hâlâ şunu merak ediyor: Ne zaman evlenecekler? Yarın, yarından sonraki gün veya gelecek yıl evlenebilirler.. ya da hiç evlenmeyebilirler ve aşkları yıllar içinde kaybolabilir, çünkü hikâyeleri henüz tamamlanmamıştır ve onu yalnızca zaman tamamlayacaktır.. ama insanlar hâlâ merak etmeye devam ediyor.. Yakın arkadaşlarından biri Emine'ye şunu sormaya cesaret edebilir: "Abbas'la ne zaman evleneceksin?" Sorusu bir sitem, suçlama, acıma ve uyarı tonu içerebilir, bunun üzerine Emine öfkelenir ve sanki arkadaşı kendisini ilgilendirmeyen bir şeye müdahale ediyormuş gibi isyan eder ve yüzüne: "Özgürüm Ben!" diye bağırır."[244]

İhsan Abdul Kuddus, *Çıkmaz Sokak* romanında evliliğe ilişkin toplum tarafından kabul edilmeyen görüşlerin bir başka örneğini verir. Romanın kahramanı Feyza'nın, babasının ölümünden sonra ahlâkî dejenerasyona uğramış, evliliği sadece kârlı alışverişten ibaret gören bir ailede yaşadığını konu edenir:

"Hatice evlendi!.. Onunla geceler geçiren ve onunla viski içen aynı kişiyle evlendi.. Ailesi hakkında her şeyi bilen ve her skandalına katkıda bulunan aynı kişi ile

[244] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 187-189.

evlendi.. Bütün bunlar onunla evlenmesine engel olmadı.. ablasının hayattan erkeklerden sadece aldığı bu hediyelerle çıkacağana inanıyordu.. O hediyelerden kaçındı ve hediyelerde kendisini ablası gibi davranmaya teşvik edecek hiçbir şey bulamadı.. Ama evlilikten kaçınmadı! Her zaman evlenmek istedi!.. Acaba Munir Hilmi'ye kendisinden istediğini vermiş olsaydı onunla evlenir miydi? Acaba Reşad Hoca'ya dudaklarını istediğinde vermiş olsaydı onunla evlenir miydi? Evliliğin yolu bu mudur? Günah, erdeme giden yol mudur? Ablasının bir gün söylediği bir sözü hatırladı: "Kaçırdığın kişiyle evlenirsin".. Evlilik sadece bir adam kaçırma ibaretten mi?.. Kendisi için cevaplayacak ya da ikna olacak bir cevap bulamadı.."[245]

Burada İhsan Abdul Kuddus bir annenin kızlarını iyi yetiştirmesinin önemine dikkat çekmektedir. Çünkü Feyza'nın annesi ve ablaları evliliği bir çıkar ilişkisi olarak görmekte ve Feyza'yı da sürekli kendini sorgulatmaya sebebiyet verecek şekilde sıkıştırmaktalar.

Feyza ise, annesi ve ablalarının fikirlerine itibar etmeyip evliliğin onların tarif ettiğinden daha kutsal ve daha saf bir ilişki olduğuna inanır. Her zaman menfaatsizce gerçekleşecek bir evliliği umar. Ayrıca kendisine yaklaşmaya ikna etmeye çalışan evli hocası Reşad'ın aşk ve evlilik düşüncelerini doğru bulmaz. Feyza, evli bir adamın evlilik dışı yasak ilişki yaşayabileceği fikrini her zaman reddeder. Ayrıca en sevdiği yazar Munir Hilmi'nin, özellikle de onun evlilik fikrine karşı olduğunu ve sadece arzularını tatmin etmek için kızlarla eğlendiğini öğrendikten sonra, onunla olmayı reddeder. Gerçek aşkı olarak gördüğü ve kendisine evlenme sözü veren Ahmed'le köyde tanıştıktan sonra Feyza hakkında çıkan söylentiler nedeniyle itibarını zedelenmesinden korkan Ahmed Feyza'yı terk eder ve onu hayal kırıklığına uğratır.

İhsan Abdul Kuddus *Güneşi Söndürme* romanında evlilikle ilgili farklı örnekler ele alır. "İnayat" anne, özellikle kocasının ölümünden sonra ailesini korumaya çalışan disiplinli bir anne olarak öne çıkar. İnayat, kocasını sevmediğini itiraf eder ve sevdiği Abdul Selam'ın kendisiyle evlenmeyeceğini düşündüğü için onunla evlendiğini söyler. Çocuklarının iyiliği için evliliğini sürdürür ve kocasının ölümünden sonra bile başkasıyla evlenmez. Kendisini hâlâ seven Abdul Selam'la da evlenmeyi kabul etmez.

[245] İhsan Abdul Kuddus, *et-Ṭarîḳu'l-Mesdûd*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s. 149.

İhsan Abdul Kuddus, İnayat'ın bir anne olarak çocuklarını yetiştirme konusunda yaşadığı nesiller arasındaki çatısmayı anlatır.

İnayat, kızı Leyla'nın Fethi'ye olan sevgisini ve onu İsam'la evlendirme kararı hakkındaki düşüncelerini şöyle aktarır:

"*Leyla'nın Fethi'yi sevdiğine inanmıyor.. Leyla yanılsıyor olmalı.. sadece bir yanılsama.. Aşk hata yapamayacak kadar yücedir.. Aşkın doğasında suçtan uzaklaşmak vardır.. Evli bir erkeği sevmek suçtur, aşk değil.. Ama kim bilir.. Belki onu gerçekten seviyordu.. Belki de kızının aşktaki şansı onunkiyle aynıydı.. onun kaderindeki aşk insanlarla yüzleşmeyecek olan bir aşktı.. Ancak kızıyla arasında bir fark var, O evli bir adamı sevmiyordu.. Ayrıca o güçlüdür, kızı Leyla ise zayıf.. duygularında zayıf.. kendine karşı zayıf.. Peki ya o? onun gücünün sırrı nedir?.. Gücünün sırrı bir takım ilkelere inanmasıdır.. sert ilkeler olabilir, onu yaşama sevincinden mahrum bırakan kuru ilkeler de olabilir ama bu ilkeler onu kendinden korur..Önündeki yolu açıkça gösterir.. güvenliğe giden yol.. nerede olduğunu ve nereye gittiğini görebileceği güneşli bir yol.. Kızının zayıflığının sırrı ise ilkelere sığınmamasıdır.. Belki de bu onun hatasıydı.. bir anne olarak onun hatasıydı.. Çünkü yetiştiği ilkeleri kızına aşılamaya çalışmadı.. ya da yapamadı.. İlkeler sadece söz değil, bir yaşam biçimidir.. Din, insanlara iyiliği tavsiye etmekle yetinmez, daha ziyâde onlara bir yaşam tarzı ortaya koyar.. ve gelenekler sadece tavsiyeler değildir, aynı zamanda bir yaşam tarzıdır.. İlkeler sadece bir inanç değil, bir görünüştür.. Ama.. Kızlarını kendi yetiştirildiği gibi yetiştirebilecek miydi?.. Mürebbiye ya da kendisi dışında evden çıkmamaları konusunda onları zorlayabilir miydi?.. Üniversiteye girmelerini yasaklayabilir miydi?.. Yabancı bir adamla konuşmamalarını emretmiş olabilir mi?.. Onlara yabancı bir adamla konuşmamalarını empoze edebilir miydi?.. Zaman değişti.. o da bir anne olarak zamanın değişimine şaşırdı.. ayak uyduramadı.. Büyüdüğü gelenekleri kızlarına uygulayamadı..Yeni bir zamanla yüzleşmek için yeni geleneklerle istikrara kavuşmadı.. Yapabildiği tek şey çok çalışmak ve zekasının ulaştığı şeyi uygulamaktı.. Öyle ki erkek kardeşi kızlarının üniversiteye gitmesine izin vermemesine rağmen kızlarının üniversiteye gitmesine izin verdi.. Erkek kardeşinin haklı olduğundan emin değil ama verdiği kararda hata yapmadığından da emin değil.. Kızlarını risk alarak üniversiteye yazdırdı, sanki onları denizin ortasına atıyor, sonra kumsalda diz çöküp Allaha'a onları kurtarması için dua*

ediyordu.. Leyla, kız kardeşleri arasında duygu bakımından en zayıf olanıdır... Belki en küçük olduğu için.. Belki de babası onu çok şımarttığı için, sonra çocukken öldüğü için.. ona alıştırdığı şefkata ihtiyacı varken terk etti.. bir anne olarak telafi edemeyeceği bir şefkat.. kardeşlerinin de telafi edemeyeceği bir şefkat.. Böylece hayallerinde babasının şefkatına aramaya başladı.. sonra Fethi'ye bu hayalleri giydirdi.. ve onu sevdi.. sevdi çünkü onda babasından bir parça buldu.. babasının ona gösterdiği ilgiden bir parça.. Akıllı bir anne tüm bunları takdir edebilir.. değerlendirmesinde haklı olabilir yanlış da olabilir.. Önemli olan.. kızını zayıflığından nasıl koruyacak?.. Anne içini çekti, sonra yüzü sertleşti.. Kızını korumanın tek yolu vardı.. Evlenmesidir.. Leyla on sekiz yaşındadır.. ve aldığı müzik eğitiminin geleceği yoktur.. Evlilik, her zaman kızların zayıflıklarından korunma aracı olmuştur.. Evlilik, ebeveynlerin kızlarını zamandan korumak için onları yerleştirdiği kaledir.. Kızı kiminle evlensin?.. Herhangi bir düzgün adam.. On altı yaşına geldiğinden beri birden fazla adam ona evlenme teklif etti.. Ancak anne onları tartışmadan reddederdi.. Kızının o yaşta evlenmesini prensibini reddederdi.. iki ablasının eğitimlerini bitirmesini bekleyip sonra onu evlendirmeyi umuyordu.. ama.. Artık her şey değişti.. Leyla evlenmeli.. fakat belki evliliğinde mutsuz olacak.. Annesi de evliliğinde mutsuzdu ama o başardı.. Bir aile kurmayı ve çocuklarını büyütmeyi başardı.. Bu başarı onun mutsuzluğunu hafifletti.. Evlilik, yaşamdaki tüm zorluklarla, yorgunluklarla, terlerle ve gözyaşlarıyla birlikte bir hayattır.. Evlilik bir iştir.. inşa etmektir.. ve inşa edenler zorluk çeker.. ve sonunda.. sadece bina tamamlandığında mutlu olurlar.. Leyla zorluk çekecek.. belki.. Ama o mutlu olacak.. Günler geçecek ve çocuklarını yanında bulacak, kendi elleriyle kurduğu aile binasını bulacaktır."[246]

İnayat'ın kızlarına gelince, her birinin farklı bir kişiliği ve evliliğe farklı bir bakış açısı vardır. En büyük kızı Fifi, kız kardeşleri Nabile ve Leyla'nın kendisinden daha güzel olması nedeniyle özgüven eksikliği yaşayan bir kızdır. Kız kardeşlerinden önce evlenmek ve "evde kalmış kız" olmamak için Emin ile evlenir. Nabile ise sevdiği uğruna fedakârlık yapan bir kızdır. Zengin bir ailenin kızı olmasına rağmen, Fakir, köylü ailenin oğlu Mahmud'la evlenmek ister. Mahmud'u köyde yaşamak yerine şehirde çalışmaya ikna eder ve iş konusunda ona destek olur.

[246] İhsan Abdul Kuddus, *La Tutfi' Eş-şems I*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.), s. 302-304.

İhsan Abdul Kuddus Leyla'nın durumunu romanlarında dikkat çektiği anormal vakaların bir örneği olarak ele alır. Leyla, çok sevdiği babasının vefatından sonra kendisinden yaşça büyük erkekleri sevmeye başlar ve aynı mahallede komşu oldukları evli, müzik öğretmeni bir adam olan Fethi'ye âşık olur. Bu yüzden Leyla, evli bir erkeği sevmekte bir sakınca görmez:

"*Aşkının bir suç olduğunu düşünmüyor.. aşkını tüm insanlara duyurmak istiyor.. iki ablasına.. annesine.. iki ağabeyi Ahmed ve Memduh'a.. ve dayısına.. Aşkıyla gurur duyuyor.. Hayatını ışıkla dolduran bir aşk bu.. Ya evli bir adamı seviyorsa.. Onun suçu ne? ve sevdiği adam evliyse adamın suçu ne? Bekâr bir adamı sevmek ile evli bir adamı sevmek arasındaki fark ne? her zaman sevgi bu.. Allah sevgiyi kutsal kıldıysa ve insanlar sevgiye inanıyorlarsa, aşkını itiraf etmeleri gerekiyor..*"[247]

Ailesi, Fethi ile olan ilişkisini öğrenip onu İsam ile evlendirmeye karar verdikten sonra bile Fethi ile evliyken yasak ilişkisini sürdürür. Leyla'nın Fethi ile ilişkisi, Fethi'nin eşi Avatıf'ın onu terk etmesinin ardından Fethi'nin herkesten uzak durmaya karar vermesiyle son bulur. Fethi'nin eşi Avatıf, kocasının tuhaf mizacını ve kaprislerini bildiği için, onunla her zaman aklını kullanarak geçinmeye çalışır. Kocası ne yaparsa yapsın aldatıldığı kadınların onun için geçici bir heves olduğunu ve sadece gerçek manada kendisini sevdiğini düşündüğü için ona sabreder. Ancak Avatıf, Leyla'nın Fethi için geçici bir heves olmadığını öğrendiğinde, kadın doğasında var olan kıskançlık duygusuna teslim olup Fethi'yi terk etmeye karar verir.

Ahmed'in Hanımı romanındaki Ahmed'in hanımı, son on beş yıllık evlilik deneyimini anlatır. Bu karakter, İhsan Abdul Kuddus'a göre "ideal eş" olarak tarif edilir.

Romanda İhsan Abdul Kuddus'un eşi Levahız ile olan hayat hikâyesiyle pek çok benzerliğin olduğu görülmektedir. *Ahmed'in Hanımı* romanının olayları ile İhsan Abdul Kuddus ve eşi Levahız'ın hikâyesi arasındaki en dikkat çekici benzerliklerden biri de; her iki hikâyede de ailelerin kızlarının ekonomik olarak kendilerinden daha düşük seviyede olan erkeklerle evlenmelerini reddetmesidir. Levahız ve Ahmed'in hanımı varlıklı ailelerin kızları olmasına rağmen ailelerinin maddî durumlarından dolayı reddettiği erkeklerle evlenme konusunda ısrar ederler ve sonunda da ailelerini bu

[247] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 112.

evliliğe ikna etmeyi başarırlar. İkisi de kocalarının ters davranışlarına katlanan, zor zamanlarında onlara destek olan karakterledir. Ahmed ve İhsan Abdul Kuddus ise işlerinde istikrara kavuşmadan önce hayatlarında zor bir dönemden geçmiş karakterledir. Ayrıca her ikisi de tüm bu zorluklara rağmen eşlerinin ailelerinden gelen maddî destekleri de reddetmişler; evin masraflarını karşılamalarına izin vermemişlerdir. Levahız ve Ahmed'in hanımı da onların bu konudaki hassasiyetlerine saygı gösterip kocalarının duygularını incitmeden onların verdiklerine kanaat ederek ev geçimini bu şekilde sağlarlar. Hem Levahız hem Ahmed'in hanımı, kocalarının hayatlarını düzenlemesine yardımcı olurlar. Ayrıca kocaları kendi işlerinde istikrara kavuşana kadar ikisi de çocuk sahibi olmak istemez.

Ahmed'in hanımı, kocasının gerginliğiyle aklını kullanarak nasıl başa çıktığını gösteren yaşadığı bir tecrübesini anlatır:

"*Evlilik hayatının güzel bir rüya gibi sessiz ve mutlu geçebileceğini düşünmüyorum, bu hayatta bunu ümit etmek mümkün değil.. Hatta mutluluğun, ancak "rahatsızlıklar" yoluyla hissedildiğine inanıyorum.. En tatlı gülümseme, gözyaşlarının ardından gelen gülümseme olduğuna inanıyorum!.. Eşim Ahmed'in, evliliğimizin ilk yıllarında, geleceğini inşa etmek için hayatla mücadele ettiği yıllarda dengesiz davrandığını ve öfkesini çok kaybettiğini söyledim.. Bu vakaları, akıllı bir hemşirenin sevgili hastasının başına gelen hastalık ve acı nöbetlerini tedavi ettiği gibi tedavi ettim.. Ancak bir keresinde kendimi bir kavga başlatmak ve kocamı öfkesini kaybedinceye kadar kışkırtmaya çalışmak zorunda buldum.. Ahmed akşam ofisinden yüzü beş karış dönmüştü ve oflayıp pufluyordu, yüzünde sıkıntı ve çaresizlik belirtileri açıkça görülüyordu.. ama konuşmuyordu..Ona "Neyin var?" diye sordum.. ama cevap vermedi.. Soruda ısrar ettim, o da sert bir cevap verdi: -Seni ilgilendirmez. Beni rahat bırak!.. Ben de susmak zorunda kaldım.. Ahmed sessiz kaldı.. Aramızdaki sessizlik uzun süre devam etti ve Ahmed daha çaresiz hale geldi, öyle ki bana ağlamak istiyormuş gibi geldi.. Büyük bir acı içinde olduğunu hissediyordum, acısını hafifletmenin bir yolunu arıyordum ama onu patlamaya itmekten başka çare bulamadım.. Evet, Ahmed'in patlamasını istiyordum.. Belki bundan sonra içindekilerini dökecek.. ve göğsüne doluşan acı dumanlarını salıverecek.. Onu sinirlendirmeye başladım.. Nefret ettiğini bildiğim bir şarkıyı söylemeye başladım ve bunu Ahmed'in tahammül edemeyeceği*

yapay şımarıkla sahip bir ses tonuyla söylüyordum.. Ahmed sakince: -Lütfen sus! dedi.. Meydan okurcasına dedim ki:- Hayret.. şarkı söylemek de mi günah.. ve şarkı söylemeye devam ettim.. Sonra Ahmed bana bağırdı: -Sana sus diyorum.. Sesini duymak istemiyorum!.. Ben de omuzlarımı silkip şarkı söylemeyi bıraktım.. ve bundan sonra Ahmed'in isyan etmesini bekledim.. herhangi bir şey yapmasını.. bana hakaret etmesini.. bana vurmasını.. onu patlatacak ve onu sakinleştirecek herhangi bir şeyi yapmasını bekledim.. Ama sessizliğine, acısına, ızdırabına döndü.. oflayıp pufluyordu.. onu yeniden sinirlendirmeye başladım.. Parmaklarımla masaya vurmaya başladım, sanki yangılı kafasına dokunuyormuşum gibi düzenli olarak vuruyordum.. Ahmed bağırdı: -vurma artık!.. Ben de onun bağırışına daha yüksek bir bağırışla karşılık verirken dedim ki: özgürüm ya.. istediğim gibi vururum.. kime ne.. Parmaklarımla masaya vurmaya devam ettim.. Ahmed sinirlerini kontrol altına alarak tekrar: - Lütfen.. lütfen.. vurma artık.. dedi.. Sanki onunla dalga geçiyormuş gibi dedim ki: -Hayır..vuracağım.. ve parmaklarımla masaya vurmaya devam ettim.. Ahmed sanki deliymiş gibi tuhaf gözlerle bana baktı.. Sonra koltuğundan kalktı ve odanın içinde dolaşmaya başladı.. ben de hâlâ parmaklarımı tıklatıyordum.. Aniden eline "Salon aksesuar takımını" kaldırıp yere çarptı.. bir yandan da deli gibi bağırıp çağırıyordu..Ahmed'in çığlıklarından hiçbir şey duymadım.. Ama şaşkınlıkla parçalanmış salon aksesuar takımına baktım.. Ahmed'in öfkesinin bu boyuta ulaşmasını beklemiyordum.. Bu takım ablamın hediyesiydi ve en değerli eşyalarımdan biriydi.. ve ağladım.. hüngür hüngür ağladım!.. Ahmed gözyaşlarımı görünce sakinleşti ve bu patlamanın yarattığı kaybı fark ederek yanıma geldi, beni kucağına aldı ve benden özür diledi.. Daha sonra işiyle ilgili olan acı ve ıstıraplarının sebebini bana anlatmaya başladı.. ve üzüntüsü dağıldı.. Sakince geleceğini yeniden düşünmeye başladı.. Bugün, salon aksesuar takımı fedakârlığımı, kocamı sakinleştirme ve felakete dönüşebilecek acısından kurtarma başarımla karşılaştırdığımda, bu salon aksesuar takımı gibi bin takımı feda etmeyi tercih ediyorum.."[248]

Ayrıca kocasının yaz tatilinde boş zamanlarını olumlu bir şekilde doldurmanın çözümünü nasıl bulduğunu anlatması, kocasının hayatını düzenlemesine yardımcı olduğunu gösterir:

[248] İhsan Abdul Kuddus, *Zevcetu Aḥmed*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.). s. 44-46.

"Mutlu evliliklerin sırlarından birinin, kocanın uzun süre evde kalmaması.. öğle yemeğinde eve dönmemesi... ve ertesi sabaha kadar orada kalması olduğunu keşfettim!.. Yaz tatilinde Ahmed'in dinlenmek için ofisini iki aylığına kapatmaya karar vermesiyle bu deneyime maruz kaldım. Ahmed'in gerçekten dinlenmeye ihtiyacı vardı ama evde kalarak rahatını bulamadı.. Sabah geç saatlerde -saat on birde- yola çıkıyor, sigorta şirketine gidiyor, sonra kafedeki arkadaşlarının yanından geçiyor, sonra öğle yemeği saatinde gelip benimle kalıyor, akşam da sinemaya ya da bazı aile ziyaretlerine çıkıyorduk.. Ancak günler geçtikçe sinema ve ziyaretler bir nevi rutin haline geldi... ve Ahmed benden ve evden sıkılmaya başladı.. Çevresinde gördüğü her şey hakkında birçok gözlem yapmaya başladı, bu gözlemler bazen tartışmalara, sonra kavgalara dönüşyordu, bunun üzerine Ahmed evden kaçmaya, akşamı arkadaşlarıyla geçirmeye ve eve gece yarısı dönmeye başladı.. bazen üzerinden alkol kokusu yayarak geri dönüyordu.. Daha sonra kumar oynamaya başladığını keşfettim.. Kumar hastalığına yakalanmadığı doğru, sadece kuruşlarla oynuyordu ama - her nasılsa- oynamaya başladı.. Bu dönüşümün sebebini biliyordum... Sebebi, yapacak başka bir işinin olmamasıydı.. Kocamla ne yapacağım konusunda kafam karışmıştı.. ve tatilin bitmesini bekleyemezdim çünkü kocamın daha kötü bir duruma düşmesinden korkuyordum.. Ayrıca iznini iptal edip ofisine dönmesini de isteyemezdim.. Bir de -örnek olarak- İskenderiye'ye gitmekte ısrar edemezdim, bütçemiz buna elverişli değildi, özellikle de o dönemde yeni bir daire arıyorduk ve depozito bedelini tahsil etmek için para topluyorduk.. Sonunda ablam ve kocasının el- Ahli Kulübü'ne üye olduklarını, kocasının da orada tenis oynadığını hatırladım.. Ve Ahmed'in öğrenciyken tenis oynadığını, mezun olduktan sonra ayrıldığını hatırladım.. Ablam'ın bizi kulübe davet etmesi için hile yaptım.. ve gizlice Allah'a Ahmed'in tekrar tenis oynaması için "canının çekmesini" dua ettim.. Ahmed'in ablamın kocasına pek sevgisi yoktu.. Aralarında her zaman bir kıskançlık ve rekabet vardı.. belki de tüm "bacanaklarda" durum böyleydi.. Ancak Ahmed tenis sahasını ve bacanağını oynarken görünce oynamaya canı çekti ve sahaya indi.. Belki de sadece ablamın kocasını yenmek için.. Böylece Ahmed'in tenis hobisi geri döndü ve ayrıca el-Ahli Kulübü'nde Ahmed'in ilgisini çeken yeni insanlarla tanıştık.. onlarla ilişkisini güçlendirmeye başladı ve daha sonra ofisinin müşterileri olmaları için onların güvenini kazanmaya çalıştı.. Kulübe üye olduk.. Bu şekilde

Ahmed, uzun süre evde işsiz kalmanın getirdiği sıkıntı durumunu atlattı.. ve tatili sorunsuz geçti.."[249]

Bu bağlamda İhsan Abdul Kuddus'un yazar Lutus Abdul Kerim'e[250] eşi Levahız el-Muheylimi hakkında söylediklerini aktarılabilir. Yazar Lutus Abdul Kerim, İhsan Abdul Kuddus ve eşini Levahız ziyaretlerinden birinde, eşinde annesi Roz el-Yusuf'un bazı özelliklerinin bulunup bulunmadığını sorar ve İhsan Abdul Kuddus, kendisine şu cevabı verir:

"*Ben eşimi annemin tam tersi olarak seçtim; İşin yanında evliliğin ikinci planda tutan ve o zamanlar benim için bile yeterli zamanın olmadığı annemin aksine, tüm hayatını ve zamanını evine ve kocasına adayan kadını seçtim. Ancak buna rağmen eşimle annem arasında gerçek bir benzerlik var, ikisi de dayanıklılık, olaylara göğüs gerebilme ve karar verebilme konusunda güçlü niteliklere sahipler. Annem yaşadığım buhranlara ve zor durumlara cesurca göğüs gerdi, ilkelerini değiştirmeden, başını eğmeden, hapsedilmeme, ölüme ve tehditlere maruz kalmama katlandı. Eşim Lula da öyleydi. Birkaç kez ölümle karşı karşıya kaldım ve nadir görülen bir cesaret, sabır ve güçle benimle birlikte direndi. Bizim evlenme kararını o verdi ve ailesinin karşı çıkmasına ve reddine rağmen bu adımı attı. O da istediğini seçmede ve kararlarını uygulamada kararlıdır.*"[251]

Ihsan Abdul Kuddus ayrıca eşi Levahız el-Muheylimi hakkında şunları söyler:

"*Eşim ender bulunan kadının eşsiz bir örneğidir. O bir sevgi şulesi ve iyiliklerin parıltısıdır. Yaptığı iyilikler karşılıksızdır. Sakin çalışmam için tüm şartları ve tüm ortamları hazırlaması yeterli. Kaygılarıma, stresime ve acılarıma samimiyetle katlanması yeterli. Hem insan hem sanatçı olabilmem için hayatını adayan kadındır. Eşimin bana katlanacak enerjiye nasıl sahip olduğuna hayret ediyorum. Bazen bana dayanılmaz bir insanmışım gibi geliyor, bazen de bencil görünebiliyorum. Ama eşime çok değer veriyorum. O olmasaydı çalışamazdım, üretken olamazdım. Eşime olan*

[249] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 59-61.
[250] Mısırlı bir yazardır ve Yüksek Kültür Konseyi, Dışişleri Konseyi ve Güzel Sanatlar Eleştirmenleri Yönetim Kurulu üyesidir. İhsan Abdul Kuddus ve eşi Levahız el-Muheylimi ile tanışmış ve sürekli iletişim halinde olmuştur.
[251] Lutus Abdul Kerim," Dr. Lutus Abdul Karim yazıyor: İhsan Abdul Kuddus'un Eşi "Lula"nın Doğumunun Üzerinden Yüz Yıl Geçti (2)", *el-Masrı el-yevm Dergisi*, 24.1.2019. https://www.almasryalyoum.com/news/detailsamp/1512376 Erişim tarihi: 30.4.2024.

sevgim, birlikte yola çıktığımız inşa ve bütünleşme anıyla başladı. Bu nedenle kendisine olan duygularım her geçen gün artıyor. Beni sonuna kadar anladı, özelliklerime ve bireyselliğime olan hassasiyetime göre benimle birlikte yaşadı. Sonra Ürettiğinden, kalitesinden, okuyucular üzerindeki etkisinden her zaman korkan, endişeli bir insan olarak doğamla yaşadı. Bu, bir hayranla ve hikâyesi olan bir kadınla geçici bir ilişkide bulunamayacak bir varış noktasıdır."[252]

Yazar Lutus Abdul Kerim İhsan Abdul Kuddus'un eşini Levahız'ı "Hayatımın yönetim kurulunun başkanıdır" diye tanımladığını ve küçük büyük tüm işlerini o yönetiğini ve hayatı hakkında eşi kadar bilmediğini ekler.

Kadın Olduğumu Unuttum romanında ise Suad, evliliği hem erkeğin hem kadının taşıdığı sosyal bir sorumluluk olarak tanımlar ve insan toplumu varoluşundan beri bu sorumluluğu düzenlemeye çalıştığını söyler. Ayrıca, evliliğin özgür seçim temelinde gerçekleşmesi gerektiğini ve bu seçimin tamamen kişisel bir sorumluluk olduğunu, eşlerini seçmenin kadın veya erkeğin sorumluluğunda olduğunu ekler.

Suad, evlilikteki ilk hedefinin sosyal statüsünü tamamlamak olduğunu söyler ve evlenmeme veya bekârlık konusunda toplumun, erkekleri kadınlardan ayıran görüşünü ve bunun nedenlerini şöyle anlatırr:

"*Kadınlığımın farkına vardığımdan beri geleceğimi evleneceğim üzerine çiziyorum.. Evlilik fikrini hiçbir zaman reddetmedim aksine yaşım ilerledikçe evlilik fikrine daha çok bağlandım.. Evliliğin benim için sosyal statüme bir katkı olduğuna kanaatındaydım.. Toplum, bir erkeğin evlenmesini umursamayabilir..Yani bekâr erkek sosyal statüsünü korur ama evlenmeyen kıza toplum merhamet etmez.. Onu erkeklerin ondan kaçınmasına neden olan çirkinlikle suçlayabilir.. Ya da onu ahlâkî bir skandalla suçluyorlar, delilikle de suçlayabilir.. Daha sonra ona "evde kalmış kız" lakabını verirler ki bu, anormal hayvanlara verilen lakaplarla aynı seviyeye koyulan bir lakaptır.. Belki de evliliğin kaçınılmazlığı konusunda kadın ve erkek arasındaki bu ayrım, her birinin topluma karşı sorumluluğunun farklılığından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü kadın, çocuk doğurmaktan, toplumun devamlılığından ve insan yaşamının*

[252] Lutus Abdul Kerim," Dr. Lutus Abdul Karim yazıyor: İhsan Abdul Kuddus'un Eşi "Lula"nın Doğumunun Üzerinden Yüz Yıl Geçti (2)", *el-Masrı el-yevm Dergisi*, 24.1.2019. https://www.almasryalyoum.com/news/detailsamp/1512376 Erişim tarihi: 30.4.2024.

devamından sorumludur.. Topluma devamlılık unsurlarını sağlayan fabrikadır.. Erkek ise sadece bu fabrikada çalışan bir işçidir ve eğer o çalışmıyorsa veya işini yapmıyorsa başkası vardır.. Çocuğu olmayan kadın ile çocuğu olmayan erkek hakkında toplumun hükmünün farklılaşmasının sebebi de budur.. Çocuğu olmayan kadın hakkındaki hükmü daha şiddetli ve daha serttir.. Tüm bu nedenler - ve daha birçokları - bu kadın başarılı bir doktor olabilse, bilimsel doktora alabilse veya tüm halka hizmet sunabilse bile, toplumu evlenmeyen kadınlara kötü muamele etmeye iten şeydir.. hiç.. Bir kadının sosyal statüsünden tamamen yararlanması için tüm bunlar yeterli değildir.. Evlenmek zorundadır.."[253]

Evlilikteki ikinci hedefinin ise karşı cinse olan ihtiyacı olduğunu şöyle anlatır: "*Belki de çocukluktan genç yetişkinliğe geçerken beni evlenmeye iten başka bir sebep daha vardı: karşı cinse olan ihtiyacım.. Bir kadının manastıra kapansa bile inkâr edemeyeceği bir ihtiyaçtır.. Direnmeyi başarsa bile sürekli bir ihtiyaçtır..*"[254]

Bir aşk hikâyesi yaşamadığı için "mantık evliliği" ile evlendiğini söyler:

"*Hiç şüphe yok ki hayatımın herhangi bir döneminde aşkla karşılaşsaydım, daha eğitimimi tamamlamadan sevdiğim adamla evlenirdim.. ama sevmedim.. Mantıklı evlilik ile evlenmeye karar verdim.. aklımın ikna olacağı bir evlilik.. Aklım, üniversiteden mezun olana kadar evlenmemeye sonra seçim sürecine başlamayı kararlıydı..*"[255]

Suad, ablasının görücü usulü evliliğinden ve başarılı bir evlilik olduğundan bahseder. Ablasının on altı yaşında evlendiği konusunda, o dönemde kızların çoğunun bu yaşta evlendirildiğine dikkat çekilebilir: "*Ablam on altı yaşında evlendi.. Aşk evliliği değildi.. mantık evliliği de değildi ama annesinin tercihi ile evlendi.. Başarılı bir evlilikti.. aile ve sosyal yaşamın devam eden harika bir tablosu olmaya devam ediyor..*"[256]

İki kez evlenmesine rağmen ev ve özel hayatı ile iş ve sosyal hayatı arasında uyum sağlayamadığı için evlilikleri başarısızlıkla sonuçlanır. Annelik sorumluluğunu da

[253] İhsan Abdul Kuddus, *Ve Nesiytu Ennî imraʾa*, 1. B., Kahire: Dâru el-Ehram, 1998, s. 15-16.
[254] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 16.
[255] a.g.e., s. 16.
[256] a.g.e., s. 17.

üstlenemediği için tek kızı Feyza ondan uzaklaşır. Böylece Suad, kadın olduğunu unutur.

İhsan Abdul Kuddus, *Babamın Gölgesinde Yaşamayacağım* romanında, Nazira ve üç ablasının yaşadıklarını anlatarak, bazı kocalarının, babalarının servetini istismarı nedeniyle kızların evlilikte yaşadıkları sorunları ve bu sorunu nasıl aşabileceklerini anlatır.

Anlatıcı Hüseyin, Abdul Ğafur el-Burʿî'nin kızı sevgilisi Nazira ile evlilik hakkında konuşurken aralarında geçen konuşmayı şöyle aktarır:

"*-Nazira.. Ben evlenmeye karar verdim.*

Gülümsemesi azaldı ve şaşkınlıkla: -Kiminle evleneceksin? Dedi.

Onu suçluyormuşum gibi: -Tabii ki seninle evleneceğim. Dedim.

Gözlerini kapattı ve sıkıntılı bir nefes alıyormuş gibi:- Ben evlenmeyeceğim. Dedi.

Sanki onu azarlıyormuşum gibi normal bir ses tonuyla: Üniversiteyi bitirene kadar demek istiyorsun. Dedim.

bir kez daha iç çekiyormuş gibi: -Belki de hiçbir zaman evlenmeyeceğim. Dedi.

Yüksek bir sesle: -Ciddi ciddi konuşuyorum ben. Dedim.

Sakin bir sesle:- Ben de ciddi konuşuyorum. Dedi.

Sesim bağıryormuş gibi yükseldi: -Bu ne çılgınlık.. Bir kız, sevgilisiyle evlenmeyi nasıl reddedebilir? Ben senin sevginden eminim.. o hâlde neden evlenmiyoruz.. neden?

Sanki bir felakete teslim oluyormuşçasına başı göğsüne düşerek: -Çünkü Abdul Ğafur el-Burʿî'nin kızıyım. Dedi.

Şaşkınlıkla dedim ki: -Peki ya Abdul Ğafur el-Burʿî'nin kızında ya da Hac Abdul Ğafur'da ne var? Dedim.

Kendine acıyormuş gibi dar bir gülümsemeyle: -Kızları evlilik konusunda komplekslidir.

Bir sonuca ulaşmak için aceleye getirirken bağırdım: - Sizi kompleksli yapan şey ne? Babanız, onunla gurur duyalacak bir baba. Dedim.

Vereceği bir derse hazırlanıyormuş gibi bir süre sessiz kaldı, sonra başını bana doğru kaldırdı, koltuğunu düzeltti ve sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi alçak sesle şöyle dedi: -Babam bir milyoner.. O, kendi kendini milyoner yapan bir adam..Yani o bir milyonerden başka bir şey değil.. Milyonerler topluluğundan biri değil..Büyük bir aileden değil.. Hiçbir nüfuz veya devlette pozisyon sahibi de değil.. Cahildir, okuma yazma bilmez ve sadece işi hakkında konuşur.. Ona yaklaşan her yabancı, ünlü milyonere.. paranın sahibine yaklaşıyor.. Kızlarından biriyle evlenmeyi düşünen kişi, yalnızca zengin adamın kızıyla evlenmeyi düşünüyor ve bu zengin adamın kendisine ömür boyu para kazandıracağını umuyor."[257]

Nazira, iki ablasının başına gelenleri anlattıktan sonra kendisinin de babasının parası için Hüseyin'in açgözlü olmasından korktuğunu ima ettiğini hisseder ve aralarında şu konuşma geçer:

" - *Bana bu hikâyeleri neden anlatıyorsun?*

Üzgün bir şekilde: - Kompleksli bir kız olduğumu bilmen için. Dedi.

Bağırarak dedim ki: -Babanın parasına göz dikmediğime dair seni temin etmemi ister misin?.. kim bilir.. Bunu sana teyit etsem bile, benim için Rozalin hakkında söylediklerimi söyleyebilirsin.. Ağabeyin ile çeyizsiz ve babasına güvenmeden evlenmeyi kabul etti, ama onun aklında projeler olması gerektiğini teyit ediyorsun.. Benim de aklımda projeler olduğunu düşünyorsun.. Sana karşı hırslarım olduğundan şüphelendiğin sürece beni gerçekten sevemezsin..

O da tatlı gülümsemesiyle bana sevgiyle bakarak şöyle dedi: -Ben seni seviyorum.. ve senden hiç şüphem yok.. ama doğruyu söylemek gerekirse, eğer evlenirsek korktuğum şey, babamdan yararlanmadığın için gururumu kırman.. sanki bunu bana lutfetmişsin gibi hissetmek istemiyorum.. Bana herhangi bir şey bahşettiğin hissini kabul edemiyorum.. Çünkü aşk, birimizin diğerine minnet duymasına dayanamaz..

Söylediklerine dalga geçiyormuş gibi şöyle dedim:

[257] İhsan Abdul Kuddus, *Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî*, Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 2000, s. 91-92.

-İnanılmaz olan, nedeni ne olursa olsun asla evlenmeyeceğini söylemendir.. Benimle evlenmeyeceğini söyle..

Koltuğundan kalkıp ayaklarımın altına, kollarını dizlerime dayayarak oturdu ve gülümseyerek şöyle dedi:

Olur da evlenirsem sadece seninle evlenirim.. Ama karakterimi geliştirmeyi tamamlana kadar beklemek istiyorum.. Önce başarılı olayım, çalışayım ve kazanayım.. benim kişiliğim babamın kişiliğinden ayrı olsun istiyorum.. Sadece Abdul Ğafur el-Burʿî'nin kızı olmamak için.. Ona ihtiyaç duymadan yaşayım ki sonra benim ve kocamın ona ihtyacımız olmasın.. "[258]

Hüseyin, babasının onu mirastan mahrum etmesi için Nazira'yı kaçmaya ikna etmeye çalışır. Böylece babasının parası için açgözlü olmadığı konusunda güvence vermiş olur ve evlenebilirler, ancak Nazira kaçma fikrini kabul etmez ve kaçmak yerine gerçeklerle yüzleşmeye ve özgür olmayı tercih eder:

"*Özgür kişiliğimi oluşturmamı sağlayan şey, özgürken babamdan bağımsız olmak.. ona ihtiyaç duymadan yaşamak.. ve onun ismine ihtiyaç duymayan bir isme sahip olmak.. Nazira Abdul Ğafur el-Burʿî adıyla anılmak.. Kendim için istediğim kişiliğe ulaşabilmem için hâlâ zamana ihtiyacım var..*"[259]

Ancak Nazira'nın ağabeyi Abdul Vehhab'ın Rozalin'den boşanması, babasının serveti için onunla evlenmek isteyenlerin açgözlülüğünden duyduğu korku nedeniyle kendisiyle yüzleşmesine ve evlilikle ilgili kompleksinin üstesinden gelmeye karar vermesine neden olan önemli olay olur. Bunun üzerine Nazira, sevgilisi Hüseyin'in yanına gelir ve ona fikrini değiştirdiğini ve korku duygularına kapılmadan onunla evlenmeyi kabul etmeye karar verdiğini söyler. Ve başarılı evlilikleri olur.

İhsan Abdul Kuddus, *Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar* romanında Suad'ın hikâyesini anlatarak evlilikle ilgili birçok meseleye dikkat çeker.

[258] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 96-97.
[259] a.g.e., s. 113-114.

İhsan Abdul Kuddus, ilk olarak kişisel çıkarları uğruna kızını erken yaşta evlendirmeye ikna eden Suad'ın annesi karakteri üzerinden annenin kızları üzerindeki etkisine ve reşit olmayan kızlarının evlilik meselesine dikkat çeker:

"*Suad'ın on altı yaşına gelmesine birkaç ay kalmıştı ki annesi onu şaşırttı ve ona sarılıp öperken şöyle dedi:- Tebrikler kızım, sana bir damat geldi.. Ama öyle bir damat ki hiç hayal etmediğimiz bir damat.. Zengin.. nüfuz sahibi.. Sen onun gelmesine sevinmeden önce ben sevindim..*

Suad şaşkınlıkla: - Anne ben şimdi nasıl evleneyim? henüz okuldayım..

Annesi gülerek:-Kızım senin güzelliğin karşı konulmaz.. Başka biri seni kaçırmadan önce her erkek seni ister..Önemli olan tüm bu güzellikleri hak eden bir adam olması.. sadece senin güzelliğini değil.. Unutma sen bir doktor kızısın.. Annen de zengin oldu ve kimsiye ihtiyacı yok. dedi.

Suad ağlıyormuş gibi onun sözünü kesti:-Anne ben henüz tam on altı yaşında bile değilim, şimdi nasıl evleneyim?

Annesi onu şımartmaya ikna etmeye çalışır gibi ona sarılırken şunları söyledi: -Kızım, güzel kızlar on altı yaşını doldurmadan bekâr bırakılmaz.. Eskiden on altı yaşını doldurmuş, evlenmemiş bir kız evde kalmış sayılıyordu ve çirkin olmakla suçlanıyordu.. ve unutma ki ben senin yaşındayken evlendim..

Suad öfkeyle: -Ben eski günlerde yaşamıyorum. Dedi.

Annesi sert bir şekilde onun sözünü keserek dedi ki: -Evlenmekte geç kalan kızda eksik var.. ve sende eksik bir şey yok.. ve ben bu damadı kabul ettim çünkü bana senin ve geleceğin konusunda güvence veriyor.. Yarın çay içmeye gelecek.. o yüzden şimdiden ona hazırlan..

Suad sanki düşüncelerini yeni bir yöne çevirmeye başlıyormuş gibi başını eğdi. Sonra annesine sırtını dönüp uzaklaştı..

Annesi arkasından bağırdı: - Yarın kuaföre gitmeye hazırlan ve saçına bukleli bir saç modeli yaptır.. ve dolabını açıp uzun elbiseni çıkar, çünkü ütülenmesi gerekebilir..

Suad, düşüncelerine dalmış bir halde yanıt vermeden uzaklaştı.. Annesi, tıpkı ablası Najva ve ağabeyi Reşid'in uzaklaştırılmasına sebep olduğu gibi, ondan kurtulmak ve onu uzaklaştırmak istiyor.. Belki de söylediği gibi aslında kendisine telafisi zor bir damat bulmuştur.. Ya da belki de insanların onun hakkında utanç verici şeyler konuşmaya başladığını öğrendiğinde kızının evlenmesini sağlamak istiyordur.. İnsanların onun hakkında neler söylediğini duymuş olmalı.. Ama o nasıl evlendiyse kızını da aynı şekilde evlendiriyor..Tanımadığı bir adamla evlendiriyor.. henüz bu yaştayken evlendiriyor.. Annesi böyle bir evliliğin başarısızlığını ve boşanmayla sonuçlanana kadar kadının hayatı boyunca ne kadar eziyet çekeceğini bilmesine rağmen.. Suad sanki bir devrimde toplanıyormuş gibi hissetmeye başladı.. Neden evlenmesin.. Eğer annesi onu kasten uzak tutmaya çalışıyorsa o da ondan kaçmak istiyor.. Zaten bir kişinin hayattaki statüsünü belirlemede yaşın değeri nedir..On altı yaşındaki bir eş, otuz yaşındaki bir eşten daha mutlu ve daha zeki olabilir.. Hem neden deneyimlemeden önce acı çektiğini varsayıyor.. ve neden kendi hayatını annesinin hayatıyla kıyaslıyor.. o her bakımdan annesinden farklıdır.. Ayrıca annesine daha çok babasına çektiği de söyleniyor.. Öyleyse neden geleceğini annesinin geleceğinde elde ettiklerine bağlıyor.. Hayır.. Evlenecek.. Dolabını açtı ve uzun elbiseyi çıkardı.."[260]

Suad'ın evlilik hakkındaki düşüncelerini ve ona göre evliliğin önemini anlatır:

"*Suad yine üç kızı arasında gözlerini gezdirmeye başladı.. cevabı olmayan soru zihninde yankılanıyor ve tüm hayal gücünü ele geçiriyor..Belki de her birini doğurduğundan beri zihninde ve hayalinde sürekli dolaşan bir soruydu bu.. Suheyr şimdi yirmi bir yaşında.. Samira on dokuz yaşında ve yakında yirmi yaşına gelecek.. Samya on yaşında.. Buna rağmen Suad, hayatı boyunca kendisini endişelendiren soruyu henüz cevaplayamıyor.. Hiçbir kızın evlilik dışında bir geleceği olmadığına inanıyor.. Kızlarının hayatlarının gelişimi ve artık evlenmeden önce eğitim ve iş aradıkları, kızın çalışması, evliliğinin yerine geçmiş ya da en azından evliliğin ertelenmesinin bir aracı haline geldiği konusunda ne söylenirse söylensin.. bu tamamen saçma sapan düşüncelerdir.. Bir kadın, evlenmeden varlığını ve sosyal kişiliğini tamamlayamaz, hayatı tüm mutluluk ve sıkıntılarıyla yaşayamaz. Bütün bunları evlilik omadan elde edemez.. Buna rağmen kızlarını modern yaşamın gereklerine hazırlamayı ihmal etmedi,*

[260] İhsan Abdul Kuddus, *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu*, Dâru el-Ehram, (t.y.), s. 31-33.

ancak eğitimlerinin onları çalışan kadın olmaya yönelteceğini ummasa da onların eğitimini sağlamak konusunda istekliydi.. Kızları için tek umduğu ve beklediği şey evliliktir.."[261]

Suad, Mahmud'a olan bakışını ve ona karşı duyduğu hislerini şöyle anlatır:

"*Suad bazen kızlarının geleceğini mahvedecek bir geçmişe sahip olduğunu kendisine suçladığı için kendisine öfkelniyordu.. korktuğu geçmiş nedir.. Sokak kadını değildi.. Bütün erkeklerin malı değildi.. Evlendikten sonra tüm geçmişine tek bir adam şahit oldu.. Mahmud'dan başka kimse şahit olmadı.. Mahmud sadece bir erkek değildi.. Allah'ın onu kocasından kurtarmak için gönderdiği yardıma koşan ve koruyan bir yardımcıydı.. Mahmud olmasaydı da başka bir erkeğe sahip olacaktı çünkü artık kocasına tahammül edemeyecek duruma gelmişti.. Ama Mahmud olduğuna şükürler olsun.. O gerçekten bir melektir.. O hiçbir zaman bir kadının peşinde koşan bir erkek olmadı.. Diğer erkekler gibi onunla flört etmiyordu.. Başlayan oydu.. İlk öpücük bile Mahmud'un öpücüğü değildi, onun öpücüğüydü..*"[262]

İhsan Abdul Kuddus, Suad'ın özellikle büyük kızı Suheyr ile kızlarını yetiştirme yöntemindeki başarısızlığına dikkat çeker. Bu durum onun küçük yaşta anne olmasına ve annesinden doğru yetiştirme yöntemini görmemesine bağlanabilir. Suad, annesinin kendisine uyguladığını kızlarına da uygulayarak kızlarına, evliliğin hayatlarındaki en önemli şey olduğunu öğretir. Kız kardeşi Samya'nın ondan önce nişanlanacağını öğrenen Suheyr, annesi ile geçen şu konuşma bunu gösterir:

"*Ablaları olduğum hâlde ve benim nişanlamadan önce iki kız kardeşimin nişanı mı olacak.. Kimsenin evlenme teklif etmediği, aralarındaki hayal kırıklığının ben olduğumu mu ilan etmek istiyorlar.. Nişanlarını duyurmayı ertelemek zorunda kalsalar bile benim kendilerinden önce nişanlanmam gerektiğini hesaba katmıyorlar mı.. Samira'nın nişanına benden önce olmasına katlandım.. şansıma ağıt yakarak dayandım.. Ama Samya'nın nişanlanmasına katlanmaycağım.. Evi terk edeceğim.. haksızlığa uğrarken sizinle yaşamayacağım.. Ve eğer benden daha akıllı olduklarını söyleyeceksen, o zaman benim akıllılığımdan sen sorumlusun, eğer yapamazsam bana*

[261] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 6.
[262] a.g.e., s. 71.

evlenme teklif edecek birini bul.. Anne kızına alaycı bir acımayla bakarak şunları söyledi: -Sen gerçekten bir hayal kırıklığısın.. ve başarısız bir kız çocuğusun.. derslerinde başarısızsın ve evlilikte başarısızsın.. Sevmediğim ve senin için ondan korktuğum arkadaşın Nevin'le birlikte olma özgürlüğünü sana bırakıyorum..Ve her gün bana gelip birlikte oturduğun ya da dans ettiğin yeni bir adamdan bahsediyorsun.. Ama bana bahsettiğin adamlardan hiçbiri gelip sana evlenme teklif etmeye, hatta evlilik sözü vermeye gelmedi.. ana mazur görüyorum.. Belki de koca bulma konusundaki başarısızlığı benden miras aldın.. çünkü ben de evlenmek istediğim kişiyle evlenmeyi başaramadım.. Sakin ol kızım.. ve sanki seni ihmal etmişim gibi beni suçlama.. Kız kardeşlerin için istemeye gelenleri ben seçmedim.. Her biri kendine nişanlısını seçti.."[263]

Eşi öldükten sonra Mahmud, Suad'la buluşup aşk ve evlilik hakkındaki sözlerini değiştirir ve ona evlenme teklif eder, Suad teklifini kabul eder ve kızları onun adına sevinir. Kızı Suheyr, annesinin başarısını evliliğe bağlayarak şunları söyler:

"*Artık senin hakkında söylediğimiz gibi başarısız bir kadın değilsin.. Başarılı bir kadın oldun.. darısı başıma..*" ve *Suad şöyle bir cevap verir: "Benim bu başarıda emeğim yok.. Sevgilimin benimle evlenmesi için eşinin ölmesini istemezdim.. ama kader işte.. kaderimi yalnızca rabbimiz belirledi.. Hiçbirinizin evli bir adama benim gibi aşık olmasını istemem ki, o da benim çektiğim eziyet ve acılara maruz kalmasın..* "[264]

Suad, evlilik öncesi ile evlendikten sonraki aşk meselesini ve Mahmud'la evlendikten sonra başına gelenlerinden şöyle bahseder:

"*Artık Suad'ın eksik hiçbir şeyi yok.. Son derece mutludur..cennettedir..Artık geçmişinin yaralarını çeken ve bu geçmişin kızlarına kötü gelmesinden korkan bir kadın değildir.. Bütün kadınların imrendiği bir eş oldu.. başarılı bir sosyete kadını oldu.. üç kızı da geleceklerini planlamayı bitirdiler ve evlendiler... ve bütün günleri gülüşlerle geçiyor.. Ama çoğu zaman bu gülüşleri uydurduğunu hissediyordu.. Evlendikten sonra keşfettiği bir şey var.. Evlendiği Mahmud, sevdiği Mahmud değildi.. başka biri.. Sanki evlenme sözleşmesini yaparken sadece yetkili kişi aracılığıyla tanıdığı biri.. Belki eski*

[263] a.g.e., s. 141-142.
[264] a.g.e., s. 187.

zamanlarda bir kadının, düğün gecesi ve evlilik sözleşmesinden sonrası dışında bir erkekle tanışmasından hoşlanmıyorlardı, çünkü evlenen erkeğin sevdiği kızla evlense bile, sevdiği adamdan farklı bir kişiliğe sahip olduğunu biliyorlardı.. Belki de kadının iki kişilik arasında seçim yapmasına üzülmüşlerdi, bu yüzden ona yalnızca tek bir kişiliğin verilmesine dikkat ettiler.. kocasının kişiliği.. Aşkın evlilikle doğmasına dikkat ettiler.. böylece aşk ve evlilik tek bir karaktere sahip olacaktı.. İnsanlar bugüne kadar evlilikten sonra doğan aşkın, evlilikten önce doğan aşka göre daha güçlü ve sağlıklı büyüdüğüne inanıyorlar.. Evlendikten sonraki aşk ömür boyu sürer, evlilik öncesi aşk ise evlilik tamamlanana kadar sürer.."[265]

Suad'ın yaşadığı olaylar ve onlarla nasıl başa çıktığı incelendiğinde Suad'ın Sindirella kompleksine[266] sahip olduğu sonucuna varılabilir. Çocukluğundan beri onu çevreleyen koşullar, bu kompleksin onda oluşmasına ve yaşı ilerledikçe de devam etmesine yol açmıştır. Sindirella kompleksinin belirtileri[267] aslında çocukluğundan itibaren Suad'ın davranışlarında açıkça görülmeye başlanmıştır:

Suad, çocukluğundan beri ilgisiz bir ailede yetişir; babasının kişiliği silik, annesi ise bencil ve sorumsuz bir kadındır. Annesi evi terk ettiğinde sorumluluğu Suad'a bırakır. Dolayısıyla Suad on yaşından itibaren ev hanımı rolünü üstlenmeye başlar. Birkaç ay sonra annesi ile babasının boşanması gerçekleşir ve baba, çocukları ile ilgilenemediği için evi terk edip annelerinin yanında yaşamalarına karar verir. Anneleri

---

[265] a.g.e., s. 201-202.

[266] "*Sindirella Kompleksi, Amerikalı psikoterapist ve yazar Colette Dowling tarafından 1981 yılında kaleme alınan "The Cinderella Complex: Women's Hidden Fear of Independence" adlı kitabında ortaya koyduğu bir kavramdır. Sindirella Kompleksi, bağımsız olmaktan korkma ve başkası tarafından kurtarılıp bakılma arzusu ile karakterize edilen bir psikolojik durumdur. Bu kompleks genellikle geleneksel cinsiyet rolleri ve kadınların maruz kaldığı toplumsal baskılarla ilişkilendirilir.*" Dowling, C. (1994). Sindrella Kompleksi: Çağdaş kadında bağımsızlık korkusu, Ankara: Öteki Yayınları.

[267] "*Psikoloji uzmanlarına göre yaşamlarında birçok açıdan bağımsız görünen, özgür hareket eden kadınlar bile Sindirella sendromu yaşıyor olabilir. Bu sendromun ya da kompleksin semptomları her kadında farklılık gösterebilecek olsa da genel hatlarıyla belirtileri şu şekilde listelemek mümkün:*
Her zaman partnerinin seçimlerine ve kararlarına riayet eden, Kendi başına yaşamaktan, bir şeyler yapmaktan endişe duyan, Tek başına önemli kararlar almakta zorlanan ya da yalnız karar alamayan, Yaşamını idame ettirecek bir işte çalışmakta güçlük yaşayan, Çoğunlukla ev hanımı ya da anne rolünü tercih eden, Genellikle güçlü bir partnere ihtiyaç duyan ve onunla olmayı tercih eden,Konfor alanının dışarısına neredeyse hiç çıkmayan, Zor koşullardan, olaylardan çıkmak için bir kurtarıcı partner bekleyen, Kendine güvenmekte zorlanan, Her zaman ilgilenilmeye muhtaç olduğunu hisseden, Kendi başının çaresine bakmaktansa kurtarılmayı tercih eden kadınlar Sindirella Sendromu yaşıyor olabilir." https://www.uplifers.com/sindirella-sendromu-beyaz-atli-prensini-bekleyen-kadinlarin-bagimsizlik-korkusu/ Erişim tarihi: 2.5.2024.

ve üvey babaları ile yaşamaktan hoşlanmayan Suad'ın ablası Najva ve ağabeyi Reşid bu evden ayrılmak için ayrılma yolunu bulurlar. Ancak Suad annesi ile üvey babasıyla yaşamak zorunda kalır. Sonrasında annesinin kocası ölür ve annesiyle yalnız yaşamaya başlar ve annesinin eve aldığı yabancı erkeklerden rahatsız olur ancak bağımlı bir kişiliğe sahip olduğu için annesinden ayrılamaz. On altı yaşındayken annesi onu evlendirmeyi teklif ettiğinde, Suad pek itiraz etmez ve kendisinin başarılı bir eş olabileceğini ve onu koruyacak iyi birine sahip olabileceğini düşünerek annesinin bu kararını reddetmez. Kocasıyla sorunlar yaşadıktan sonra Mahmud'la tanışır ve onun kendisi için "kurtarıcı ve bir melek" olarak tanımlar. Ayrıca kendisine ve kızlarına bakmak için bir işte çalışmak yerine sorumluluğu Mahmud'a bırakır. Mahmud ise aslında eşi Şerife ölünceye kadar Suad'la evlenmek istemeyen bir karakterdir. Eşi öldükten sonra daha önce bahsettiği "Evlilik başka aşk başka" fikrinden vazgeçer ve kendisine bakacak bir kadına ihtiyaç duyduğu için Suad'la evlenir. Fakat Mahmud'un kişiliği birdenbire değişir ve artık Suad'a evlenmeden önce sevgiliyken davrandığı gibi davranmaz ve Suad da bunun farkında olarak evliliğini sürdürmek, mutluymuş gibi davranmak zorunda kalır çünkü onun için önemli olan bu evde bir bakıcı olarak kalmış olsa bile sığanabileceği bir evin olmasıdır ve ikinci kez boşanmak, hayatında bir erkek olmadan yaşamaktan korkması da tüm bunlara katlanması için bir sebeptir.

4.4. Boşanma

İhsan Abdul Kuddus sosyal romanlarında boşanma ve boşanmış kadın konusunu ele alırken toplumun boşanmış kadına bakış açısına odaklanır ve onun duygularından ve boşanma nedeniyle yaşadığı sorunlardan söz eder.

İhsan Abdul Kuddus'un romanlarında boşanan kadınlar meselesine ilgi duymasının sebebi, anne ve babasının boşanmasından kişisel hayatında etkilenmiş olmasıdır. İhsan Abdul Kuddus, toplumun annesine birçok yönden haksızlık ettiğine inanmış ve bu durum kendisine de etkilediğine vurgulamıştır, öyle ki annesiyle babası boşandıktan sonra annesiyle yalnızca haftada bir kez görüşebiliyordu çünkü birlikte yaşadığı dedesi, annesiyle görüşmesini yasaklamıştır.

Gazeteci Amal el-Umde yaptığı bir röportajda İhsan Abdul Kuddus'a annesinin ve babanın erken boşanması hayatının istikrarını etkileyip etkilemediğini sorar ve İhsan Abdul Kuddus boşanma meselesi ile ilgili görüşlerini şöyle anlatır:

"*Bütün sorunlarım, ben birkaç ay doğmadan önce annemle babamın boşanmasıyla sonuçlanan büyüdüğüm tuhaf hayattan kaynaklanıyordu. Bu yüzden çocuk olduğu sürece boşanmayı reddetme konusunda ısrar ediyorum. Eşler arasında bana herhangi bir sorun sunulursa, çocukları varsa boşanmayı kesinlikle reddederim. Çünkü bu durumda sadece eşler evli değil, çocukları da bu evliliğe dâhildir. Burada boşanma çocukları etkiliyor ve eziyet ediyor. Bu nedenle çocuklarını birlikte büyütebilmek, psikolojik açıdan tam bir istikrar içinde normal bir hayat sürdürebilmeleri ve her iki eş tarafından büyütülebilmeleri için ne kadar zorluk çekseler de birlikte yaşamaktan memnun olmaları gerekiyor.*"[268]

İhsan Abdul Kuddus, *Güneşi Söndürme* romanında Leyla karakteri üzerinde toplumun ve ailenin boşanmış kadınlara bakışını ve onlarla nasıl davranıldığını anlatır.

Leyla, ailesinin Fethi ile ilişkisini ortaya çıkarması üzerine kendi isteği dışında evlendiği İsam'dan boşanmak ister, ancak çok kısa süredir evli olması ve insanların tepkisinden korkması nedeniyle ailesi boşanmasına tamamen karşı çıkar. Leyla'nın kocasının evine dönmesini ve onunla yeniden yaşamayı denemesini isterler, belki aralarında işler yoluna girer ya da en azından insanları boşanmanın bir nedeninin olduğuna dair ikna edene kadar bir süre beklemesini isterler.

Ahmed, kız kardeşinin evliliğinden memnun olmadığı için boşanması gerektiğini bilir ama toplumun tepkisinden korkar:

"*Ahmed, kız kardeşinin boşanmak istediğini öğrendiğinde hiç şaşırmamıştı. Böyle bir şeyi bekliyordu.. Ancak omuzlarına düşen yük karşısında şaşkınlığa uğradı..*

[268] Amal el-Umde, " Amal el-Umde Hazineleri.. İhsan Abdul Kuddus: Aşk benim duamdır.", *Roz el-Yusuf Dergisi*, 2.1.2022., https://magazine.rosaelyoussef.com/54879/%D9%83%D9%86%D9%88%D8%B2-%D8%A2%D9%85%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D8%AF%D8%A9-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%80%D9%80%D8%A8-%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AA%D9%80%D9%89 Erişim tarihi: 7.5.2024.

Bunun bu kadar ağır bir yük olduğunu bilmiyordu. Kafasının bu kadar karışacağını düşünmemişti.. Kız kardeşi kocasını sevmediği sürece boşanmak istediği için kız kardeşini suçlayamaz.. ve onun kocasını sevmediğini bilir.. onunla kendi isteği dışında evlendiğini bilir.. ama aynı zamanda boşanmasını onaylayamazdı.. Nedenini bilmez.. Tek bildiği boşanma kelimesinin kulaklarında korkutucu bir ses çıkardığıdır.. Belki de onu korkutan şey, kız kardeşinin boşanması değil, boşandıktan sonra kız kardeşine karşı üstlenmesi gereken sorumluluktu.. Kız kardeşi için değil kendisi için korkuyor.. Boşanmanın korkunç bir kelime ve Allah'ın sevmediği helal olduğu bahanesiyle kız kardeşini sevmediği bir adamla yaşamaya zorlamak bencilliktir.. Buna rağmen bu bencilliği kendine gösterebiliyor.. Kız kardeşinin bu evlilikten umudunu kesecek kadar uzun süre evli kalmadığını söyleyerek bencilliğini gösteriyor.."[269]

Leyla, ağabeyi Ahmed'e boşanması hakkında insanların ne söylediğini umursamadığını söyledikten sonra Ahmed, insanların veya toplumun boşanma hakkında söylediklerinden neden korktuğunu şöyle açıklar:

"*Ama insanların söz hakkı vardır.. Evlenmek ve boşanmak insanların gözü önünde yapılması gereken iki şeydir.. Bu yüzden evlilik insanları sevindirir, boşanma ise hüzünlendirir.. Evlenme ve boşanma toplumsal bir düzenlemedir.. Kadınların ve erkeklerin bir bütün olarak toplumla ilişkilerinin düzenlenmesidir.. Bu yüzden insanlar boşandığın gün konuşacaklar.. Henüz yirmi günlük evli olmasına rağmen neden boşandığını soracaklar.. makul bir sebep bulamayacaklar.. ve makul bir sebebe aramaya mecbur kalacaklar.. ve genelde saçma bir sebep olur.. yani evlendiğinde bekâr olmadığını veya kocasının erkek olmadığını söyleyecekler..*"[270]

Bir süre sonra İsam, arzularını yerine getirmeyi kabul etmediği için Leyla'yı döver, onu dövdükten sonra Leyla'nın ailesi artık ondan boşanabileceklerine ikna olurlar. Boşandıktan sonra Leyla'nın hayatında yeni bir dönem başlar ve boşanma sonrasında toplumun kendisine bakış açısının nasıl değiştiğini anlatır. Arkadaşını ziyaret etmek için evden çıkmak istediğini annesine söylediğinde annesi, boşanmasının ne anlama geldiğini kızına şöyle anlatır:

[269] İhsan Abdul Kuddus, *La Tutfi' Eş-şems II*. Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.), s. 422.
[270] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 424.

"- *Dinle kızım.. Bilmelisin ki artık ne bekârsın ne de evlisin.. boşanmış bir kadınsın.. Boşanmış bir kadın ne demek biliyor musun?.. Yani bir yere gittiğinde herkes senden bahsedecek, insanlar sana merhamet etmeyecek.. Ve bundan sonra evden yalnız çıkman yasak.. Anladın mı?.. Bana bir iyilik yap kızım.. Bizi rezil etme.. Leyla başını eğdi.. Sessizce odasına çıktı ve üstünü çıkarmaya başladı, kafasında bir vızıldama sesi vardı..ve kulağında bir kelime yanıklıyordu.. Boşanmış kadın.. Boşanmış kadın.. boşanmış kadınlar nasıl yaşıyor acaba?.. Aynada yüzüne baktı.. Boşandıktan sonra yüzünde yeni bir şey görmeyi bekliyordu sanki.. Belki burnu uzamıştı.. ya da gözleri kısılmıştı.. ya da saçları siyaha dönmüştü.. değişen hiçbir şey yok.. ama boşanmış bir kadındı..*"[271]

Daha sonra İhsan Abdul Kuddus, boşanma sonrası Leyla'nın hayatının nasıl bir hâl aldığını ve bu sayede toplumun ve ailenin boşanan kadınlara bakış açısını anlatır:

"*Evde herkes Leyla'ya moral vermeye çalışıyordu.. Sanki hastaydı ve acısını dindirmeye çalışıyorlardı.. Kendini gerçekten hasta gibi hissediyor, kardeşlerinin kendisine olan ilgisi, annesinin onu izlemesi hastalık hissini arttırıyor.. ama hastalığının sırrını bilmiyor.. Neden hasta olduğunu, ailesinin onu neden hasta gördüğünü bilmiyor.. Boşanmış olması dışında neden hasta olsun ki?! Ama hastalanmak için değil, iyileşmek için boşandı! Buna rağmen başka bir insana dönüştüğünü hissediyor... hasta olsun ya da olmasın, o başka bir insan artık! Evlenmeden önce aile evinde yaşadığı gibi bekâr hayatına geri dönmedi. Onu iki ablasından ayıran kalın bir perde var.. o da zihniyeti.. ve ruh hali artık onların ruh haline uymuyor.. onun sesinin tonu bile artık onların sesinin tonuna sahip değil.. bekâr kızlarının ses tonuna sahip değil.. Annesiyle ilişkisi de değişti. Annesi ona, iki ablasına davrandığından farklı davranıyor.. Ona sanki kendisi gibi bakıyor.. Zihninde, deneyimlerinde ve hatta yaşında.. sanki o da annesi gibi dulmuş gibi davranıyor.. Artık annesine eskisi gibi şımaramıyor.. ve artık eskisi gibi şefkatine ulaşamıyor.. Konuşmaları hep ciddi ve hüzünlü.. büyük konuşmalar.. ve bundan da fazlası.. ailesinin evinde kendini bir yabancı gibi hissediyor.. bir yabancı.. bu ev onun evi değil.. burası onun yuvası değil.. kardeşleri ve annesi ona sanki onların misafiriymiş gibi davranıyor.. kendisine ve rahat olmasına olan bu büyük ilgi, onların misafiri olduğu hissini arttırıyor.. Bu ev onun evi değil.. ve başka evi de yok.. Artık*

[271] a.g.e., s. 474.

boşanmış kadının kelimesinin anlamını biliyor! Boşanmış kadın.. evsiz kadın demektir! Sokakta evsiz değil ama ailesinin evinde evsiz! Sadece evinde evsiz değil.. Gittiği her yerde kendini evsiz hissediyor.. Arkadaşlarını ziyaret ettiğinde.. ve aileleri ziyaret ettiğinde.. Kimle oturacağını şaşırıyor.. bekâr kızların yanında mı yoksa evli kadınların yanında mı otursun? bekâr kızlarla birlikte otururbut, bu kızlar sohbetlerinde ona karşı mesafeli davranılıyormuş gibi hissediyor.. ve kendilerinden küçük olmasına rağmen her biri ona "Abla" demeye aklından geçiryormuş gibi.. ve evli kadınlarla birlikte otururbut, sanki onların kendisinden korktuğunu, sanki ondan bir kötülük yayıldığını ve ondan kaçınmaya çalıştıklarını hissediyor.. Erkeklere gelince.. ailesiyle sık sık görüştüğü aile topluluklarında tanıştığı erkekler.. onların gözlerinde, ne bekârken, ne de evliyken fark etmediği bir yenilik var.. ve gülümsemelerinde yeni bir şey var.. sanki salyalarına ıslatılmış gülümsemelermiş gibi.. Konuşmalarında ve sözlerinde rahat olmadığı yeni bir anlam var.. Artık -erkekler arasında- bekârken ona karşı gösterdikleri nezakete sahip değiller.. ve evliyken ona karşı gösterdikleri saygıya da artık sahip değiller.. Şefkatleri ve saygıları sahte.. O da evsiz.. toplum içinde evsiz.. o ne bekâr bir kız.. ne de evli bir kadın.. onun toplumda yeri yok.. onun hiçbir statüsü yok.. o bir evsiz.. -ya da insanların ona verdiği sıfatla- boşanmış bir kadın!.. Elinde kalan tek şey aşkıydı.. Fethi'ye olan aşkı.. ve bu aşka bir kez daha direnmeye çalıştı.. Bu aşk yüzünden başına gelenler ona yeterli olmuştu.. ama.. sahip olduğu tek şey bu aşkken nasıl direnebilir.. Eğer direnip onu yenerse kendisine ne kalır?.. Telefonla Fethi'yi aradı.. Annesi ve kardeşleri görmeden onunla konuşmayı başardı.. onun sesini duydu.. ve sesinde yeni bir ton duydu.. hüzünlü bir ton.. sanki onu teselli ediyormuş gibi, kendini teselli ediyormuş gibi.. Sesi zayıf ve tereddütlüydü, sanki kafası karışmış ve bir fikir üzerinde karar veremiyordu.. Belki de boşanmasıyla mutlu olmasını bekliyordu, sadece ona sahip olmak için İsam'dan boşanmadı mı.. Ama mutlu değil.. Sanki kocası çok sevdiği bir arkadaşıymış da ölmüş gibi üzgün.. Dahası.. sesinde onu korkutmaya çalışan bir suçlama tonu var, sanki onu sevgili arkadaşını öldürdüğü için suçluyormuş gibi.. boşanmasından dolayı onu suçluyor.."[272]

Kadın Olduğumu Unuttum romanında ise Suad, evliliğiyle işi arasında uzlaşma sağlayamadığı için kocası Abdul Hamîd'den boşanmaya karar verir. Boşandıktan sonra

[272] a.g.e., s. 476-478.

kendini tamamen kamusal hayata ve kadın hareketine adar, ancak boşandıktan sonra insanların kendisine karşı tavrındaki bariz değişikliği fark eder ve bu nedenle boşanma kararından pişmanlık duyar:

"*Özellikle boşandığımın öğrenilmesinden sonra özel hayatım da birçok suçlamaya maruz kaldı.. Boşanmanın sosyal statümü bu kadar bozabileceğini bilmiyordum, yoksa zaten boşanmayı istemezdim.. Ben hâlâ kadınlığını tam olarak koruyan ve kadınlığını çıkarıp yaşlı kadınların deposuna koymamış genç bir kadınım. .eğitimli ve bir üniversite hocasını ayırt eden güzelliğe sahibim.. ayrıca ben boşanmış bir kadınım, yani bekâr değilim ve bir erkeğin koruması altında yaşamıyorum.. Boşanmış kadınlara toplum tarafından her arabanın, -yani her erkeğin- durduğu bir otobüs durağı gibi bakılıyor.. Boşanmış kadın, insanların kendisine sanki kamu malıymış gibi davranıldığını düşünüyor.. halkın malıymış gibi..*"[273]

Suad, evli bir kadın ile boşanmış bir kadının özgürlüğü arasındaki farkı şöyle anlatır:

"*Evli kadın boşanmış kadına göre daha özgürdür. Evli bir kadın, kocasıyla birlikte özgürlüğünü korur ve kocası dışında hiç kimsenin ona hesap sorma hakkı yoktur. Ancak boşanan kadın özgürlüğünü koruyacak kimseyi bulamaz ve kendisini tüm insanlar karşısında sorumlu bulur ve tüm insanlar onu yaptıklarından sorumlu tutar. Toplum, evli bir kadına kocası itiraz etmediği sürece her türlü özgürlüğü, hatta ahlâksız olma ve şüpheli ilişkiler kurma özgürlüğünü verir.. Aslında kanunun kendisi evli kadını zina suçunda dahi koruyor. Kocanın haklarından feragat etmesi durumunda suç düşüyor.. Boşanmış kadına gelince, kanun bile onu terk ediyor ve eğer yakalanırsa onu aynı suçtan muaf tutacak kimse de yok..*"[274]

Ayrıca Suad, boşanmış bir kadın olarak kendisini etkileyen dedikodulardan korunmak için aldığı önlemleri şöyle anlatır:

"*Boşanmış bir kadın olarak insanların söylediklerinden ve beni etkileyen söylentilerden kendimi korumak zorundaydım.. Bir kişi ya da kuruluşla temaslarımı kasıtlı olarak mesafeli tutardım, yani bir siyasî figürle tanışırsam, onunla aramda bir*

[273] İhsan Abdul Kuddus, *Ve Nesiytu Ennî imraʾa*, 1. B., Kahire: Dâru el-Ehram, 1998, s. 85.
[274] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 85.

söylentiye yer bırakmamak için, haftalar sonrasına kadar bilerek onunla tekrar görüşmezdim.. ve herhangi bir kuruluşta bir toplantıya katılırsam, o kuruluşta ya da herhangi bir üyeyle ilişkilendirilmemek için her toplantıya bilinçli olarak katılmazdım.. Hatta üniversitedeki meslektaşlarımla da boşandıktan sonra dedikodulardan korunmak için bilinçli olarak tek grup halinde buluşmaya ve hiçbiriyle uzun süre ya da sık sık yalnız kalmamaya başladım.. Hiç şüphe yok ki bunu yaparken, kişisel özgürlüğüm, asla azalmayan akıcı canlılığım ve Adil'le arkadaşlığım pahasına olsa bile, aslında kendimi iyi ve temiz itibarımın büyük bir kısmını korudum.."[275]

Suad'ın ikinci evliliği de kocası Doktor Kemal ile kişilik ve özellikle siyasî görüş farklılıkları nedeniyle başarısız olur. Ancak Suad, özellikle de ilk boşanma deneyiminden ve boşanmış bir kadın olarak yaşadıklarından sonra toplumdaki itibarını korumak adına boşanma fikrinden her zaman kaçınır, ancak kocası boşanma konusunda ısrar eder ve bu kararıyla onu şaşırttırır:

"*-Uzun süre düşündüm ve devam edemeyeceğimize ikna oldum.*

Endişeyle: -Ne demek istiyorsun? Dedim.

Sakince: -Ayrılalım demek istiyorum. Dedi.

-Delilik bu. Siyasî görüş farklılıklarımız boşanma noktasına varamaz. Dedim.

-Görüş ve siyasî tutum kişiliği ifade eder.. ve seninle benim aramızdaki fark, tüm kişiliğin farklılığıdır.. iki kişilik, tek bir varlıkta bir araya gelemez. Dedi.

-Böyle bir kararı tek başına almaya hakkın yok. Sen Doğu insanının haksız haklarını istismar edemeyecek kadar gelişmiş ve bilgilisin. Üstelik benim konumum ve kamuoyundaki itibarım böyle bir karara konu olamaz.. Sen insanların önünde itibarımı zedelemek istiyorsun! Dedim.

Sanki benimle alay eder gibi gülümseyerek şöyle dedi:-Tam tersine insanlar senin de kendileri gibi normal, kendileriyle aynı şeyleri yaşayan alışılmış bir kadın olduğunu hissettiklerinde sana daha çok tutulurlar. İktidar konumu seni kocasıyla boşanma

[275] a.g.e., s. 85-86.

noktasına kadar anlaşmazlığa düşmeyecek kadar güçlü bir kadın yapamaz.. veya kocanı boşanma hakkına sahip olamayacak kadar zayıf bir adam yapamaz.

Bağırarak: -Kendimi böyle bir saçmalığa maruz bırakamam.. Mümkün değil. Dedim.

Soğuk bir tavırla şöyle dedi: -Seni sinir eden şey, boşanma talebinde bulunanın sen değil, benim olmamdır. Eminim sen de benden ayrılmayı ve boşanmayı birden fazla kez düşünmüşsündür, ancak seni bana bağlayan şey kişiliğime olan inancın değil, daha ziyade tanınmış bir kişi olarak konumuna ve itibarına olan endişendi..

Sakin ve tatlı görünmek için sinirlerimi zorladım ve kadınlığımla onu baştan çıkarıyormuşum gibi neredeyse ona yapışacak hâle gelene kadar ona yaklaştım: -Ben senin için hiçbir zaman halk figürü olmadım.. Seni sevdim.. Her şeyi unuttun mu.. ve anlaşmazlıklarımızın tekrarlanmaması için imkânsızı deneyeceğime söz veriyorum.. Sen benim için her şeyden daha değerlisin. Dedim.

Eliyle omzumu okşarken şöyle dedi: -Senin de benim için her şeyden daha değerli olduğundan emin ol. Ben sana her zaman hayrandım, hatta tanışmadan önce bile, senin zekâna, çalışkanlığına ve başarına hayrandım. Modern kadınların tüm geleceğini temsil eden örneksin. Ama hayranın sana uzaktan bakmaya devam etmesi daha iyi olduğunu keşfettim.

Öfkeyle yanarak: -Sevgi olmadan sadece hayranlık demek. Dedim.

Sanki bilimsel bir teori sunuyormuş gibi: -Aşkım, hayranlığım pahasına geldi.. Bu yüzden hayranlığımı sürdürmek için aşka direndim.. Bu yüzden ayrılmaya karar verdim. Dedi.

Bağırarak: -Karar verdim.. diktatör karar verdi.. Majesteleri karar verdi.. ya ben.. Dr. Suad'ın bir kurban olabileceğine kim inanırdı? Dedim.

Bilgili bir doktor üslubuyla: -Kurban olmayacaksın.. tam tersine.. Seni kendimden.. senin üzerindeki etkimden kurtarıyorum.. ve benden sonra daha özgür olacaksın. Siyasî geleceğini inşa ederken ve yeni kadın toplumunu inşa ederken... kendini liderlik arayışına adayacaksın.. inan bana, bu senin iyiliğin için. Dedi.

Alaycı bir tavırla: -Peki ya sen.. senin iyiliğin için de mi? Dedim.

-Doğrudur.. Bu bana yarayacak.. seninle birlikte olmak beni kendimi politik olarak savunma durumuna soktu.. ve senin politik kişiliğinizin benim üzerimdeki kontrolüne karşı bir savunma haline getirdi.. Ben siyasetle meşgul olmaya alışık değilim, hayatımın geri kalanını kendimi hekimliğe adadığım gibi geçirmek istiyorum. Dedi

Yalvaran bir ses tonuyla: -Meseleyi birkaç gün erteleyelim, belki çözüme ulaşırız. dedim.

Sakince: -"Çözüm gerçekleşti."dedi sonra elini uzattı ve bir zarf çıkarıp bana sundu.. Bu bir boşanma belgesi..

Gerçekten beni boşamış.. Benden boşanan oydu ve benimle boşanma konusunda anlaşmadan önce.. Beni deli gibi bıraktı.. Hayatımda aldığım en şiddetli darbeydi.. Hayatımda bunun dışında hiçbir darbe olmadı.."[276]

Son olarak Suad, kamusal ve özel hayatını uzlaştıramadığını şöyle açıklar:

"*Özel hayatımın görüntüleri hayalime arka arkaya gelmeye devam ediyor.. tekrarlanan başarısızlık görüntüleri.. İlk kocam Abdul Hamîd'le başarısız oldum.. ve kadınlığımı çeken adam Adil'le de başarısız oldum.. Şimdi de eşim Kemal ile yine başarısızlığa uğruyorum.. Bu başarısızlığın sırrı nedir.. Kesinlikle aptal değilim, itici değilim, ahlâksız da değilim ve bencilliğimde zalim değilim; peki kamusal yaşamda başarının en yüksek noktalarına ulaşmış olmama rağmen neden özel hayatımda başarısız oluyorum? Neden bir lider olarak başarılı oluyorum da bir eş olarak başarısız oluyorum? Belki de özel hayatım için kamusal hayatımda belirlediğim katı ilkeler koymadığım içindir.. Kamusal hayatı incelediğim gibi özel hayatı incelemedim, devlet ekonomisi ve devletin anayasası konusunda uzmanlaştığım gibi ev ekonomisi ve ev anayasası konusunda uzmanlaşmadım.. Özel hayat kamusal hayattan daha kolay değil. Sadece yemek, içmek ve uyumaktan ibaret değil.. Devlet kurmaya benzer bir yapıdır.. Özel hayatımı, duygularımı, iç varlığımı, evimi, erkeğimi hafife aldım.. Bir kadın olarak toplumun bana dayattığını değil, bir kadın olarak içgüdülerimin ihtiyaç duyduğunu elde etmekle yetindim.*"[277]

[276] a.g.e., s. 177-180.
[277] a.g.e., s. 175.

Babamın Gölgesinde yaşamayacağım romanında ise Abdul Ğafur el-Burʿi'nin kızlarının evlendiği adamların, babalarının parasını istisamar edemedikleri için boşanmaları konusu ele alınmaktadır. Ayrıca Amerikalı gelin Rozalin, babasının parasını istismar edemediği için Abdul Vehhab'tan boşanma talebinde bulunduğunda Nazira, Rozalin'in ağabeyinden boşanma talebini eleştirir çünkü genelde boşanmayı yapan kişi erkek olur, dolayısıyla Rozalin'in ailenin itibarını zedelediğini düşünür: "*Anla beni baba.. Bu evliliğin devam etmesini istemiyorum ama boşanmayı isteyenin Rozalin değil, Abdul Vehhab'ın olmasını istiyorum.. Bu onun için daha onurlu, aile için daha onurlu.. Ağabeyimin itibarı, ailenin itibarıdır..*"[278]

Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar romanında Suad, boşanma konusunda her ne kadar onu eleştirse de annesinin yaptığının aynısını yapar:

"*Suad annesinin evine girerken hüzünlü bir gülümsemeyle gülümsedi.. Hayatının hep annesinin hayatı gibi olmamasını diliyordu.. ama şimdi o da aynı hayatı yaşıyor.. kocasından başka bir adam buluyor ve annesinin yaptığı gibi boşanmak istiyor.. Evinden çıkmadan önce kızlarını topladı ve onlara babalarını terk edeceğini ve ona geri dönmeyeceğini açıkça söyledi.. Kızlar henüz küçük olmalarına rağmen hemen kabul ettiler.. En büyük kızı Suheyr henüz on üç yaşında değildi.. Belki o gün yeni bir oyuna başladıklarını hissettiler.. ya da belki de babalarının dayanılmaz olduğunu düşündükleri için annelerini mazur görüyorlardı.. ne onlar ne de anneleri ondan hoşlanmıyorlardı.. Suad o gün kızlarına, babasından boşanmak için evden çıktığında annesinin ona söylediklerinin aynısını anlattı.. İhtiyaçlarını ve evin neye ihtiyacı olduğunu hazırlamak için her sabah onları telefonla arayacağını söyledi.. Kızı Suheyr'e güvenemez çünkü herhangi bir sorumluluk almaktan nefret eder.. İkinci kızı Samira ise ciddidir ve ders çalışma olan ilgisinden uzak durmayı kabul etmez.. Henüz on yaşında olmasına rağmen güvendiği kızı Samya'ı seçmiti.. Kendisi de on yaşında olmasına rağmen annesi de ona güvenmişti..*"[279]

İhsan Abdul Kuddus'un eleştirilmesinin nedenlerinden biri toplumdaki hassas konulara değinmesi ve anormal vakaları toplumda normal ve yaygın vakalar olarak göstermesidir. İhsan Abdul Kuddus, *Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar* romanında

[278] İhsan Abdul Kuddus, *Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî*, Kahire: Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 2000, s. 131.
[279] İhsan Abdul Kuddus, *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu*, Dâru el-Ehram, (t.y.), s. 76.

evlilik dışı ilişkiler meselesini ele alırken bunun Mısır toplumunda yaygın bir vaka olduğunu, metres tutmanın ikinci bir eşle evlenmekten daha tercih edilebilir olduğunu gösterir, ancak gerçekte metres tutma meselesi Mısır toplumunda reddedilen ve hoş karşılamayan bir meseledir.

Bunun en belirgin örneği Suad'ın metres olma ve çok evililk meselesi ile ilgili dikkat çekici düşünceleridir:

"*Neden bu geçmişin onun hayatında bir sorun olabileceğini düşünüyor?.. Normal bir geçmişi vardı.. Mahmud'u her kadının bir erkeği sevdiği gibi seviyordu.. ama o başka bir kadınla evli bir adamdı.. bunda ne var.. sanki başka bir kadınla evli bir adamla evlenmiş gibiydi.. Erkeklerin iki, üç veya dört evlenme hakkına kadınların icabet etme hakkı var.. Kocası Aziz ondan boşanmayı reddetmeseydi Mahmud'la evlenirdi..Ya da belki özgürken onunla ilişkisini kesip ondan uzak durabilirdi ama evlenme hakkı olmadığı için evlenmeden onunla kalmıştı.. Kocası onu boşamadı.. Sanki bu koca, Mahmud'u aşkın getirdiği evlilik sorumluluğundan kurtararak ona hizmet ediyormuş gibi..*"[280]

"*Suad anılarında gezinmeye geri döndü.. Boşandıktan sonra başladığı çılgınlık günlerine geri döndü.. Boşanmadan önce evli olmadan, evliymiş gibi yaşıyordu.. Sevgilisi Mahmud'a her şeyini verir ama onunla evlenemez.. Mazurdur.. ve bir günah işlediğine hissetmiyor.. ne de vicdan azabı duyuyor.. çünkü kanun, kendisinden boşanmak istemeyen başka bir adamın eşi olduğu sürece evlenmesine izin vermiyor.. Sevgilisi de mazurdur.. O da onunla evlenemez..- bu evliliği kendisi istemese de-.. kendisine olan sevgisi ne kadar ileri giderse gitsin, evlendiği diğer kadını ne bırakabileceğini, ne de onunla evlenebileceğini açıkça defalarca söyledi.. Onu hayatının sonuna kadar böyle tutmak istiyor.. Hem eşi hem de metresi olsun.. Belki de hayatını bir metres olarak yaşamaya teslim olmaya mahkumdu.. sadece bir metres.. Kocası ondan boşanmadığı için bir mazereti var ama sonunda ondan boşandı.. Metres olmayı kabul etmek için artık bir mazereti yok..*"[281]

[280] İhsan Abdul Kuddus, a.g.e., s. 112.
[281] a.g.e., s. 119.

İhsan Abdul Kuddus, Suad karakteri aracılığıyla toplumun genel olarak boşanmış kadınlara yönelik, kadınlara haksızlık eden örf ve adetler nedeniyle dışlanmış bir kadın olarak görüldüğüne dikkat çeker:

"*Boşanmış kadının hayatı cehennemdir. Evli bir kadının hayatında ateş alevleri çıksa bile, boşanmış kadının yaşadığı cehennemden daha merhametli ve daha hafiftir.. Aradan yıllar geçti ve ilk kocasını sevmemesine, kendisine eziyet etmesine rağmen ondan boşandığı için pişmanlık duyuyor.. Ancak boşanmış kadınların cehennemini yaşadıktan sonra pişman oldu.. Duygularını ve özgüvenini inciten başına ne gelirse gelsin mutludur.. kızları da mutludur.. ve hayatının sonuna kadar da mutlu kalacaktır.. çünkü o, ölene kadar evli bir kadın olarak yaşayacaktır.. Ne olursa olsun, kendini asla boşanmış kadınların cehennemine atmayacak..*"[282]

[282] a.g.e., s. 205.

Sonuç

Kadın meselesi, toplumun siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel, dinî ve diğer pek çok meselesiyle bağlantısı nedeniyle sadece kadınları değil, dünyayı ilgilendiren temel bir insanlık meselesidir. Mısırlı kadınların sosyal hayatı, Firavunlar döneminden günümüze kadar çağlar boyunca değişimlere sahne olmuştur. Mısır toplumunun kadının sosyal hayatına bakışı eğitim, çalışma, evlilik ve boşanma konularında çağdan çağa farklılık göstermiştir.

Bu çalışmada İhsan Abdul Kuddus'un 1940'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar geçen süreçte kaleme aldığı romanlarında modern çağda Mısırlı kadınların hayatını edebî esere nasıl yansıttığı edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenmiştir.

Çalışmada İhsan Abdul Kuddus'un hayatı, edebî kişiliği, sosyal romanları incelenerek şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İhsan Abdul Kuddus'un kimliğini, ailesini, yetişme tarzını ve toplumda var olan birçok mesele ile ilgili görüş ve bakış açısını sosyal romanlarına yansıttığı tespit edilmiştir. İhsan Abdul Kuddus'un çocukluk döneminde anne ve babasının boşanması ve yaşadığı iki farklı çevre olan dedesinin dindâr ve gelenekleri koruyan çevresi ile annesinin liberal ve modern çevresi arasındaki çelişkiler, kişiliğinin, duygu ve düşünce dünyasının oluşumunda son derece etkili olmuştur. Bu etkiyi edebî eserlerinde bariz bir şekilde görmek mümkündür. Yaşadığı bu koşullar onun çeşitli toplumsal konularda kendi görüşünü oluşturmasına yol açmıştır. İhsan Abdul Kuddus'un yazma felsefesi ve çoğu edebî eserinde, özellikle de romanlarında kadınları edebî yapının merkezi haline getirmeye odaklanması, hayatında temel rol oynayan üç kadından kaynaklanmaktadır. Bu üç şahsiyet tiyatro oyuncusu ve gazeteci annesi Fatima el-Yusuf (Roz el-Yusuf), halası Nemat Rıdvan ve eşi Levahız el-Muheylemi'dir. Bu üç kadın, yazarın vicdanını, kültürünü ve toplum vizyonunu şekillendirmesinde temel rol oynamıştır.

İhsan Abdul Kuddus sosyal romanlarındaki kadın karakterleri toplumsal normlara uymayan kişiler veya farklı ruhsal durumlar yaşayan karakterler olarak ele almıştır. Bu karakterler aracılığıyla Mısırlı kadınlarının sosyal hayatı ile ilgili farklı sosyal meselelere ilişkin bakışını ve görüşlerini dile getirmiştir. Ayrıca bu karakterlerin

karşılaştığı sorunları toplumun aksaklıklarına bağlamış ve gerek özel hayatlarında gerekse sosyal hayatta yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve çözüm bulmak amacıyla toplumu eleştirmiştir.

İhsan Abdul Kuddus'ün şahsî düşüncelerini ifade ederken veya sosyal eleştiri yaparken okuyuculara örtük iletiler verdiği görülmektedir.

Özgürüm Ben romanının başlığı ve başlangıçtaki olayları romanın tamamen feminist bir roman olduğu izlemini verir ancak romanın sonunda yaşananlar tam tersini gösterir çünkü İhsan Abdul Kuddus'un asıl vermek istediği mesaj kadınların erkeklere olan ihtiyaçlarını vurgulmaktır. Özgürlüğü için mücadele eden Emine, eğitim ve çalışma hayatında ne kadar başarılı olursa olsun kendisini eksik hisseder ve ancak Abbas'la yaşadıktan sonra kendini başarmış olarak görür.

Çıkmaz Sokak romanında ise toplum tarafından Feyza karakterine karşı yapılan kötülükler vasıtasıyla İhsan Abdul Kuddus, toplumu eleştirir ve günahın insanlarla doğmadığı, insanı içinde yaşadığı toplumun bozduğu ve günah işlemeye sevk ettiği düşüncesini savunur. Ayrıca ailenin kızlarını doğru şekilde yetiştirme konusunun önemine ve babanın yokluğunun kız çocuklar üzerindeki etkisine dikkat çeker. Bu ileti yazarın *Güneşi Söndürme* adlı romanında babasız Leyla'nın babası yaşındaki Fethi ile münasebetiyle de tekrarlanmıştır.

İhsan Abdul Kuddus'un dikkat çektiği ruhsal dengesizlikler arasında *Babamım Gölgesinde Yaşamayacağım* romanında Nazira'nın evlenmekten korkması ile *Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar* romanında Suad'ın yaşadığı Sindirella kompleksi dikkat çekicidir.

Çalışmada Doğu dünyasını temsil eden Mısır toplumunun ve Mısırlı kadın kahramanların eğitim, çalışma, evlilik ve boşanma konularına bakışını ve bu konularla ilgi düşüncelerini göstermeye odaklanılmıştır. Mısırlı kadının eğitim ve çalışma konusunda toplumun, kadınların eğitim almasına ve çalışmasına gerek olmadığına inandıkları sonucuna varılmıştır çünkü onlara göre kadının asıl vazifesi evine, kocasına ve çocuklarına bakmaktır. Ayrıca kadın karakterlerin genellikle kendilerini ispatlamak, aile kontrolünden kurtulmak ve yaşadıkları ortamdan uzaklaşmak için eğitim almak ve iş hayatına atılmak istedikleri görülmüştür. Ancak romanlardaki bu kadın karakterler,

bir kadının eğitiminde ve işinde ne kadar başarılı olursa olsun bir erkeğe ihtiyacı olduğunu veya evlenmezse hayatının eksik kalacağı düşüncesini benimsemişlerdir.

Özgürüm Ben romanından *Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar* romanına kadar yaklaşık kırk yıl geçmesine rağmen Mısır toplumunun evliliğin, kızlar için temel bir ihtiyaç ve gereklilik olduğuna bakışı sabit kalmış ve değişmemiştir. Ayrıca, evlenmeksizin eğitimlerinde ve çalışma hayatlarında başarılı olarak kendilerini gerçekleştirmeye çalışan kadın karakterlerin bile evlilik olmadan başarılarının eksik olduğunu ya da hayatlarında bir erkeğe ihtiyaç duyduklarını hissetikleri tespit edilmiştir.

İhsan Abdul Kuddus'un romanları onun Mısırlı kadının sosyal hayatı ile ilgili görüşlerini ve eleştirilerini ifade etmesine bir vesile olmuştur. İhsan Abdul Kuddus, başarılı ve başarısız bir eş hakkındaki görüşlerini romanlarındaki karakterler aracılığıyla dile getirmiştir. Yazara göre başarısız eşin bir örneği olarak *Kadın Olduğumu Unuttum* romanındaki Suad karakteri verilebilir. Suad, çalışan kadın olduğu için iki evliliğini de başarısızlığa uğratan bir eş olarak gösterilmiştir. Suad, sosyal hayatında çok önemli mevkilere gelmesine rağmen, özel hayatında kocasını ve çocuğunu ihmal ettiği için aradığı mutluluğu yakalamaz. Aslında İhsan Abdul Kuddus, çalışan annesi Roz el-Yusuf ve çalışmayan eşi Levahız ile yaşadığı deneyimlerden sonra evli bir kadının, özellikle de çocukları varsa, çalışmaması ve kendisini evine adaması gerektiği kanaatine varmıştır. *Ahmed'in Hanımı* romanındaki Ahmed'in hanımı karakteri ise, İhsan Abdul Kuddus'a göre başarılı bir eş örneğidir. Abdul Kuddus, kendisini kocasına ve çocuklarına adayan Ahmed'in hanımını, özellikle bu karakteri eşi Levahız ile olan gerçek tecrübesinden uyarladığı için ideal ve zeki bir eş örneği olarak göstermiştir.

İhsan Abdul Kuddus, toplumda bulunan sorunların ön plana çıkarılması gerektiğine inandığı için, evliliklerin başarısızlık nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla çoğu romanında başarısız evlilikleri anlatan örneklere yer vermiştir.

Boşanma meselesi İhsan Abdul Kuddus'un romanlarında ele aldığı bir diğer konudur. Boşanma meselesi, yazarın da çocukluğunda anne ve babasının boşanmasının ardından kişisel hayatını etkileyen bir sorundur.

İhsan Abdul Kuddus'un boşanmayı anlattığı romanlar şunlardır: *Lâ Tuṭfiʾ i'ş-Şems* (Güneşi Söndürme), *Ve Nesiytu Ennî imraʾa* (Kadın Olduğumu Unuttum), *Len*

Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî (Babamın Gölgesinde Yaşamayacağım), *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu* (Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar). Bu romanları incelendiğinde, kadının toplumdaki konumu ne olursa olsun Mısır toplumunun boşanmış kadına bakış açısının romanlarda her zaman aynı olduğu ve Mısırlı kadının, evliliği başarılı olmamasına veya kocasının kötü olmasına rağmen toplumun ona bakış açısı nedeniyle boşandığı için pişmanlık duyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun en belirgin örneği *Kadın Olduğumu Unuttum* romanındaki Suad karakteri ile *Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar* romanındaki Suad karakteridir. Her iki karakter de toplumda farklı konumlara sahip olmalarına rağmen toplumun boşanmış kadınlara bakış açısı nedeniyle zorluk çektikten sonra boşandıkları için pişmanlık duymuşlardır. Öyle ki toplum, boşanmış kadını kötü bir kadın olmakla suçlar, kocası kötü olsa bile kadını boşanmadan sorumlu tutar. Ayrıca onu kolay baştan çıkarıcı bir kadın olması gibi en çirkin vasıflarıyla da nitelendirir. Toplum, boşanmış kadınları bir tehlike olarak olarak görür, onlara acır, yeniden evlenmeleri gerektiğine inanır. İhsan Abdul Kuddus'un, boşanmış kadınların ya da kocası tarafından ihanete uğrayan kadınlarının çaresizliğini ve duygularını başarılı bir şekilde yansıttığı söylenebilir.

İhsan Abdul Kuddus romanlarında sade bir dil kullanmıştır. Kullandığı dil Ammice (Mısır lehçesi) ile Fasih Arapçanın (Orijinal Arapça) birleşimidir. Romanlarda karakterler arasındaki diyaloglarda, kendi deyimiyle "Bir atmosfer yaratmak" ve romanın inandırıcı ve okura yakın olması amacıyla Mısır lehçesini kullanmıştır. Romanlarında yazıldığı dönemin dilini kullanmaya özen göstermiştir. Yazarın romanlarında Türk dilinin Ammice (Mısır lehçesi) üzerindeki etkisini de görmek mümkündür. Çalışmada İhsan Abdul Kuddus'un incelenen romanlarında tespit edilen Türkçe kelimeler şunlardır:

(آبيه) Ağabey	(أبلة) Abla	(تيزة) Teyze	(هانم) Hanım
(باشا) Paşa	(بيك) Bey	(أفندم) Efendim	(أسطى) Usta
(دندرمة) Dondurma	(سميط) Simit	(أجزخانة) Eczane	(أورمان) Orman
(أودة) Oda	(سفرجي)Sofracı	(يواش يواش) Yavaş yavaş	(كوبري) Köprü

Ayrıca, incelenen romanlarda İhsan Abdul Kuddus'un modernleşme sorunları karşısında kafa karışıklığı döneminden geçen, büyük şehirde (özellikle Kahire'de)

yaşayan orta sınıftan oluşan belirli bir toplum kitlesinden bahsettiği sonucuna varılmıştır.

Son olarak, İhsan Abdul Kuddus'un düşünceleri objektif bir şekilde incelendikten sonra romanlarında kadınların duygularını ve sosyal hayatta yaşadıkları sorunları ustalıkla anlattığı ve eserlerinde sadece bireyin iç dünyasını değil, aynı zamanda toplumdaki çelişkileri ve problemleri de ele aldığı sonucuna varılmıştır.

İhsan Abdul Kuddus'un romanlarının Mısırlı kadınların tümünün sosyal hayattaki yerini yansıtmadığını da belirtmek gerekir. Çünkü; İhsan Abdul Kuddus sosyal romanlarında, Mısır toplumunun çoğunluğunu oluşturan orta sınıf ve muhafazakâr, yoksul ve köylü kesimden bahsetmemiştir, bunun yerine İhsan Abdul Kuddus romanlarında toplumun belirli bir kesimi ve sıradan insanın günlük hayatında karşılaşılmayan vak'alar hakkında yazmaya odaklanmıştır. İhsan Abdul Kuddus'un burjuva tabakasına mensup kadınların ve erkeklerin gayrimeşru ilişkilere kalkışabilecek potansiyelde olduklarından bahsetmesi ile o zamanki Mısır toplumundaki özellikle burjuva tabakasında yaşanan bozulmayı ve ahlâkî çöküntüye ayna tuttuğu tespit edilmiştir.

İhsan Abdul Kuddus'un yazdığı sosyal romanlarına bakıldığı zaman kadının kocasına ve çocuklarına öncelik vermesi gerektiğini düşündüğü açıkça görülmektedir. Dolayısıyla yazar, bir kadının çalışma hayatında ne kadar başarılı olursa olsun, özel hayatında başarısız olacağı fikrini sosyal romanlarında farklı yollarla yansıtmıştır. Aynı zamanda kadını hayatında daima bir erkeğe ihtiyaç duyan zayıf bir varlık olarak göstermiştir. Bu nedenle, kadınla ilgili bazı konularda topluma eleştiriler yöneltmiş olsa da İhsan Abdul Kuddus'un Arap edebiyatında tanındığı gibi feminist bir bakış açısına sahip olduğu söylenemez.

Kaynakça

ABDUL KUDDUS İhsan, *Ene Ḥurra*, 2.B., Kahire, Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 1999.

_____, *et-Ṭarîḳu'l-Mesdûd*. Kahire, Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.).

_____, *La Tutfi' Eş-şems I.* Kahire, Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.)

_____, *La Tutfi' Eş-şems II.* Kahire, Dâru Aḫbâri'l-Yevm, (t.y.).

_____, *Zevcetu Aḥmed*. Kahire, Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 1961.

_____, *Ve Nesiytu Ennî imraʾa*, 1. B., Kahire, Dâru el-Ehram, 1998.

_____, *Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî*, Kahire, Dâru Aḫbâri'l-Yevm, 2000

_____, *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu*, Dâru el-Ehram, (t.y.).

Abdülrazik İsa, *Elmer'atül Mısrıyye Kable el-Hedase Muhtarat min Vesaiki el- Asr el-Osmani*, Matba'tu Dari el-Kutub vel vesaiki el-Kevmiyye fil Kahire, 2012.

EBU'L-FUTÛḤ Emîra, *İḥsân ʿAbdu'l-Ḳuddûs Yetezekker*, Kâhire, el-Heyʾetu'l-Mışriyyetu'l-ʿÂmme li'l-Kitâb, 1982.

eL-JABBAR Şerif, *İhsan Abdul Kuddus'un Anlatılarında Kültürel Kesişim*, Kahire, elheyatul ʿÂmme Li Kusuri es-Sakafa, 2005.

HÜSEYIN Muhammed, *Osmanlı Mısırında Evlilik,* İskenderiyye, Mektebetül İskenderiyye, 2017.

ŞEFIK Düriyye, *Elmer'atül Mışrıyye Minel Firai'ne İlal Yevm*, 1. B., Kahire, Matba'tu Mışr, 1955.

Kur'an-ı Kerim: *el-Tekvir*, 81/8-9, *el-Nahl*, 16/ 58-59, *el-İsrâ*, 15/31, *el-En'âm*, 8/151, *el-Nisâ*, 4/124, *el-Nisâ*, 4/7, *el-Nisa*, 4/4, *el-Bakara*, 2/227, *el-Bakara*, 2/237.

Başvurulan Tezler

AKKAYA Hatice, *Kadınların Konu Edildiği Rivayetlerde Ortaya Konan Değerlerin Eğitsel Açıdan İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2011.

ÇINKILIÇ Recep, *İhsân ʿAbdu'l-Kuddûs' un Romanlarında Kadın İmajı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Konya, 2017.

EREN Emine, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2008.

ERTUĞRUL Arzu, *Kalvalalı Mehmet Ali Paşa Döneminde Mısır'da Edebi ve Kültürel Hayat (1805-1848)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018.

İLA Sevde, *Hz. Aişe ve Peygamber Sonrası Siyası Hayattaki Rolü*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2007.

ÖZBAKIR Zeynep Nur , Eski Mısır'da Kadın, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2022.

TUĞRAL Hatice, *İhsân Abdulkuddûs'un Sukûb Fi's-Sevbi'l-esved Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,(Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2019.

YOUSEF Rofida, *Türk Yazar Halide Adib Adıvar'ın "Handan" ve Ihsan Abdel Quddus'un "Özgürüm" Romanlarında Kadın İmajı, Arapça'ya Çevirlerek Karşılaştırmalı bir Çalışma*, el-Ezher Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahire, 2023.

Başvurulan Makaleler

ACARLIOĞLU Ahmet, "Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 42, 2019, ss. 212-232.

AKSOY Ramazan, "İslam Öncesi Toplumlarda ve İslam'da Kadının Statüsü", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.1, S. 15, 2021, ss. 20-39.

BABILA Muhsin, "Eski Mısır'da kadın", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1 ,2016, ss. 90-132.

BULUT Semih, "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 27, S. 78, 2010, ss. 535-560.

eL-ĞAMIDI Hatice, "Devr elmer'a fi ḫidmetil muctema' el-islami", *Itay Al-Baroud Arap Dili Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 2, 2022, ss.4083-4142.

ERGÜN Mustafa, "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", *Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergesi*, C. 16, S. 3, 2005, ss. 277-294.

İBRAHIM Nuha M., " Drama "I did not live in my father's gown the literary novel and the TV series", *KSU Dergisi*, S. 8, 2021, ss. 436-477.

KARATAŞ Mehmet, "Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi", *Ekev Akademi Dergesi*, C. 9, S. 22, 2005, ss. 265-282.

KORKMAZ Bülent , "Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 1, 2014, ss. 61-80.

MALIYE Bişal, " Mekanetu ve vakiʾul merʾa fil ḥaḍarat elḳaḍime ve muḳaranetuha maʾil islam", *Tafza Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 0, S. 1, 2021, ss. 22-28.

MUHAMMED Ğâda , "Min ṣuvar tekrim el-islam lil mer'a", *Asvan İslam Araştırmaları Koleji Dergisi*, S. 1, 2021, ss. 1275-1356.

TOKSARI Ali, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", *Diyanet İlmi Dergisi*, C. 29, S. 4, 1993, ss. 67-80.

Başvurulan Elektronik Kaynaklar

ABD-RABBUH Ahmed, "Mehmet Ali Paşa'dan Sonra Mısır", *Eş-şuruk Gazetesi*, 31.10.2020,

https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=31102020&id=37c81a6a-aa07-4a80-ac36-d4905e82a05f Erişim Tarihi: 20.11.2023

ABDULLAH İsam, "İhsan Abdul Kuddus'tan Geriye Ne Kalır?", *el-Kahire Dergisi*, 15.7.1990, S.106, s. 1-3.
https://archive.alsharekh.org/Articles/26/14344/319103 Erişim Tarihi: 31.12.2023

ABU AUF Abdul Rahman, "İhsan Abdul Kuddus ile Röportaj", *el-Devha Dergisi*, 1.11.1976, S. 11, s. 5.
https://archive.alsharekh.org/Articles/129/5817/140042 Erişim Tarihi: 26.12.2023.

ABDUL HAY Abdul Tevvab, "İhsan Abdul Kuddus İntihar Etmeyi Düşünüyor.", *el-Hilal Dergisi*, 1.2.1977, S.2 , s. 3.
https://archive.alsharekh.org/Articles/134/13712/283917 Erişim Tarihi: 10.12.2023.

ABDUL KUDDUS İhsan, " Kendi Kalemi ile İhsan Abdul Kuddus ", *el-Hilal dergisi*, 1.1.1990, S.2, s.2.
https://archive.alsharekh.org/Articles/134/13868/291882 Erişim Tarihi: 4.12.2023

ABU EL-ZEHEB Randa, "Mehmet Ali Döneminde Mısırlı Kadın", *el-Mektebe el-neseviyye*,2010,
https://nswya.info/articles/%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b1%d8%a3%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b5%d8%b1%d9%8a%d8%a9-%d9%81%d9%8a-%d8%b9%d9%87%d8%af-%d9%85%d8%ad%d9%85%d8%af-%d8%b9%d9%84%d9%8a / Erişim Tarihi: 22.11.2023

ABDÜLRAZİK Alaa, "Mısırlı Kadınlar Günü... Kadınların İngiliz Sömürgecilerine Karşı İsyan Ettiği Zaman", *el-Jazira*, 16.3.2022,
https://www.aljazeera.net/women/2022/3/16/%D9%8A%D9%88%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%B9%D9%86%D8%AF%D9%85%D8%A7-%D8%AB%D8%A7%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B3%D8%A7%D8%A1 Erişim Tarihi: 24.11.2023

ADİL Samah, " Roz el-Yusuf.. 'Abdeat Fi Altemsil Vata'alakat Fi Alsahafat Alfaniya Velsiyasia", *Kitabat*, 5.11.2015, https://kitabat.com/cultural/%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A3%D8%A8%D8%AF%D8%B9%D8%AA-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%85%D8%AB%D9%8A%D9%84-%D9%88%D8%AA%D8%A3%D9%84%D9%82%D8%AA-%D9%81%D9%8A/ Erişim Tarihi: 2.12.2023

ALLAM Uşri, "Modern Tarihçilerin Değerlendirmesinde Mısır'daki Osmanlı Yönetimi", *Uşri Allam Dergisi*, 2018 https://ashryallam.wordpress.com/2016/07/09/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%89-%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D8%AA%D9%82%D9%88%D9%8A%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A4%D8%B1%D8%AE%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84/ Erişim Tarihi: 16.11.2023.

AL-KAİ'D Yusuf, "İhsan Abdul Kuddus'un İtirafları", *Thakafat Degisi*, 10.5.2016, https://thaqafat.com/2016/05/31212 Erişim Tarihi: 31.12.2023

AYOUB Muhammed, " Muhammed Ali Paşa.. Maza Keşefet "Sofia Bull" 'an 'Elalem Elsirri Liharim Elvali?", *el- Jazira*,1.7.2022, https://www.aljazeera.net/midan/intellect/history/2022/7/1/%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%85-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D9%84%D9%8A-%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D8%A7-%D8%B5%D9%88%D9%81%D9%8A%D8%A7-%D8%A8%D9%88%D9%84-%D8%AA%D9%83%D8%B4%D9%81 Erişim Tarihi: 21.11.2023

BAYUR Ekin, "10 Dakikada Modern Mısır Tarihi", *Gergedan Dergesi*, 31.11.2019, https://gergedan.press/10-dakikada-modern-misir-tarihi-6496/ Erişim Tarihi: 19.11.2023

CARTWRİGHT Mark, Çev.Göktuğ Berk Bağcı, "Rosetta Taşı", *World History Ansiklopedisi*,3.1.2014, https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12408/rosetta-tas/ Erişim tarihi:19.11.2023

ÇEPNİ Nurgül, "Efendimizin (s.a.v) Zamanında Kadınların Eğitimi", *Eski Eserler Dergisi*, 21.7.2009, https://www.eskieserler.net/makaledetayi.php?id=8&ilimdali=1&page=2 Erişim Tarihi: 6.11.2023.

DURAN Nida, "HZ. HANSA BİNTİ HİZAM (R.ANHA)", *SomuncuBaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergesi*, https://www.somuncubaba.net/makale/hz-hansa-binti-hizam-r-anha Erişim Tarihi: 10.11.2023.

EBU SA'DE Esra, "Google'ın Kendisini Kutlaması Vesilesiyle.. İhsan Abdul Kuddus Kadının Çalışması Hakkında Neler Söyledi?", *el-Vatan Dergisi*, 4.1.2023, https://www.elwatannews.com/news/details/6391988#goog_rewarded Erişim Tarihi: 20.4.2024.

el-FAKİH İhsan, " Keyfe Kane el-Arab Yenzurun Ela el-Hukm el- Osmani", *Anadolu Ajansı*, 27.8.2020 https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A5%D8%B6%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA-%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9/%D9%83%D9%8A%D9%81-%D9%83%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8-%D9%8A%D9%86%D8%B8%D8%B1%D9%88%D9%86-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A-%D8%A5%D8%B6%D8%A7%D8%A1%D8%A7%D8%AA-%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9/1953391 Erişim Tarihi: 16.11.2023

Elmerkez el-İlami, "Tiyatro ve Gazetecilik Arasında Roz el-Yusuf", *Ekademiyet el-Funun*, 14.1.2015, https://egyptartsacademy.kenanaonline.com/posts/698598 Erişim Tarihi: 2.12.2023

el-MERVANİ Ahmet, " Roz el-Yusuf Kimdir?", *el-Irak el-İhbariye gazetesi*, 18.11.2019, https://www.iraqpaper.com/news.php?action=view&id=6946 2.12.2023

EL-NAHİL Kemal, " Google Onu Kutladıktan Sonra İhsan Abdul Kuddus'e Annesi Roz el-Yusuf'tan Miras Kalan Şey Nedir?", *Her news*, 1.4.2023, https://www.her-news.com/70851 Erişim Tarihi: 8.12.2023

ERUL Bünyamin, "Vedâ Hutbesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi Erişim Tarihi: 11.11.2023.

FEVZİ Ali, "Google'ın Kutladığı İhsan Abdul Kuddus Kimdir?", *el-fejr Dergisi*, 1.4.2023, https://www.elfagr.org/4592746 Erişim Tarihi: 8.12.2023

ĞANIM Muhammed, "Esrarul Kahire...", *el-yevm el-sabi'*,8.3.2023, https://www.youm7.com/story/2023/3/8/%D8%A3%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%87%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A3%D9%8A%D9%82%D9%88%D9%86%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%86%D9%88%D8%AB%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%81%D8%A7%D8%AD-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%85%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D9%88%D8%B1/6107998 Erişim Tarihi: 22.11.2023

HANNURA Masri, "İhsan Abdul Kuddus Mubdi'an", *el-Hilal Dergisi*, 15.1.1990, S.106, s.1 https://archive.alsharekh.org/Articles/26/14344/319095 Erişim Tarihi: 4.12.2023

HASAN Mahir, "Bugün Gibi".. Sanatçı Muhammed Abdul Kuddus'un 15 Ocak 1969'da vefatı", *el-Masri el-yevm Dergisi*, 15.1.2015, https://www.almasryalyoum.com/news/details/2234453 Erişim Tarihi: 3.12.2023

Hilal Görgün," Rifâa et-Tahtâvî", *İslâm Araştırmaları Merkezi*, 2008, https://islamansiklopedisi.org.tr/rifaa-et-tahtavi Erişim tarihi: 23.11.2023

KEMAL İnas, "Mısır'da Kız Çocuklarının Eğitimi... 100 Yılı Aşkın süredir Istıraplı ve Zorlu bir Yolculuk" , *el-Nahar Dergisi*, 08.03.2023, https://www.annaharar.com/arabic/news/arab-world/egypt-sudan/07032023100827264/%D8%AA%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%AA%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%A9-%D9%88%D8%B1%D8%AD%D9%84%D8%A9-%D8%B4%D8%A7%D9%82%D8%A9-%D8%B9%D9%85%D8%B1%D9%87%D8%A7-%D8%A3%D9%83%D8%AB%D8%B1-%D9%85%D9%86-100-%D8%B9%D8%A7%D9%85 Erişim Tarihi: 20.4.2024.

KEMAL Neyyire, "Firavunlar Döneminden Yirminci Yüzyıla Kadar Mısırlı Kadın Kıyafetleri", *el-Tarik Dergisi*, 16.3.2022, https://www.altreeq.com/285878 Erişim Tarihi: 30.11.2023

MARK Harrison, Çev. Mahmoud Ismael, "Napolyon'un Mısır ve Suriye Seferi", *World History Ansiklopedisi*, 27.4.2023, https://www.worldhistory.org/trans/ar/1-21818/ Erişim Tarihi: 19.11.2023

NASIF Ayde, " Riḥletül Mera'til Mışrıyye 'Abrel 'Usur "', *el-bevvabe el-ḳıbtiyye*,13.2.2016, https://www.albawabhnews.com/1787109 Erişim Tarihi: 11.12.2023.

RİYAḌ Hânî, "Hel Hasalat Elmer'a' Fî Mışr Elḳadime ʿAlâ Elḫalʿ", *el- Kahire gazetesi*, 10.08.2010, https://al-ain.com/article/174376 Erişim Tarihi: 20.10.2023

SABIR Meryem, "Mısırlı Kadınlar ve Eğitim: Birçok Engelle Dolu bir Yol Üzerindeki İstasyonlar", *Ve Leha Vücuhün Uhra*, 31.08.2018, https://wlahawogohokhra.com/7983/%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b1%d8%a3%d8

%a9-%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%b5%d8%b1%d9%8a%d8%a9-%d9%88%d8%a7%d9%84%d8%aa%d8%b9%d9%84%d9%8a%d9%85-%d9%85%d8%ad%d8%b7%d8%a7%d8%aa-%d9%81%d9%8a-%d8%b7%d8%b1%d9%8a%d9%82/ Erişim Tarihi: 20.4.2024.

ŞÂKİR Laṭif ,"Elmer'a' Fil Tariḫ Elfiraʾvni ʿAlâ Raʾsiha Rîşa ve Fî Yediha Kuffazatün Menḳūşa", *el-Ayn elihabriyye*, 2016/6/8, https://www.masress.com/alkahera/1244 Erişim Tarihi: 21.10.2023.

ŞERİF Emîra, "İhsan Abdul Kuddus Şairu el-Romensiyye", *Everest Dergisi*, https://everestmagazines.com/archives/22753 Erişim Tarihi: 3.12.2023

ŞUKRİ Gali, " İhsan Abdul Kuddus ile Hikâyem", *Ibda' Degisi*, 1.3.1990, S. 3-4, s. 2-3. https://archive.alsharekh.org/Articles/164/16914/381832 Erişim Tarihi: 31.12.2023

URALER Aynur, "Safiyye bint Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,2008, https://islamansiklopedisi.org.tr/safiyye-bint-abdulmuttalib Erişim Tarihi: 09.11.2023.

ZAYİD Rim, "23 Temmuz Devrimi..Tarihin Akışını Değiştiren Devrim-1", *Vekaletü Enbai eş-Şark el-Evsat*, https://www.mena.org.eg/ar/photo/dbcall/table/photo/id/86746 Erişim Tarihi: 30.11.2023

-,"Cahiliye Dönemi Araplarda Kadın" *Dima Araştırma ve Çalışmalar Dergisi*, 23.8.2021, https://dimah.net/2021/08/23/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D8%B9%D9%86%D8%AF-%D8%B9%D8%B1%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A7%D9%87%D9%84%D9%8A%D8%A9/ Erişim Tarihi: 30.10.2023.

- ,Çağlar boyunca “Haremlik”, *Vekal el-ravi*, 12.2.2016, https://web.archive.org/web/20161109023437/https://egypthistory.wordpress.com/2016/02/12/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%85%D9%84%D9%83-%D8%B9%D8%A8%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D9%88%D8%B1/ Erişim Tarihi: 23.11.2023

,- "İslam'da Kadının Eğitim ve Öğretimi", *Hikmet.net*, 15 Mayıs 2023, https://hikmet.net/islamda-kadinin-egitim-ve-ogretimi/ Erişim Tarihi: 6.11.2023.

https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=4&SAYFA=163 Erişim Tarihi: 10.11.2023,
https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9_%D9%81%D9%8A_%D9%85%D8%B5%D8%B1#cite_note-Egyptian_Society-7 Erişim Tarihi: 22.10.2023.

-, Özgürüm Ben.. Kadın Sineması, *el-Ahram Dergisi*, 28.12.2022, https://alahalygate.com/archives/166070 Erişim tarihi: 2.1.2024.

https://en.wikipedia.org/wiki/Judith_E._Tucker Erişim tarihi: 22.11.2023

https://www.mobtada.com/culture/1251834/%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%81%D9%89-%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D8%A9-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3-%D8%B5%D9%88%D8%B1 Erişim tarihi: 24.5.2024

https://mohamedabdelkodos.blogspot.com/2020/01/ Erişim tarihi: 24.5.2024

https://www.almadasupplements.com/view.php?cat=21281 Erişim tarihi: 24.5.2024

https://www.elwatannews.com/news/details/5218551 Erişim tarihi: 24.5.2024

https://www.facebook.com/Ihsanabdelkouddous/photos/a.470515976804378/5934022445157 50/?type=3 Erişim tarihi: 24.5.2024

https://www.instagram.com/ihsanabdelkouddous/ Erişim tarihi: 24.5.2024

https://www.harpersbazaararabia.com/tags/arab-worlds-first-feminists Erişim tarihi: 27.5.2024.

https://braichposters.com/products/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%88%D8%A7%D9%83%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A%D8%A9-arabic-rose-al-yusuf-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-kawakeb-12-magazine-1932 Erişim tarihi: 27.5.2024

https://www.independentarabia.com/node/142381/%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%A9/%D9%81%D8%A7%D8%B7%D9%85%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A3%D9%88-%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AB%D9%86%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B4%D8%B1%D9%8A%D9%86 Erişim tarihi: 27.5.2024

https://www.facebook.com/Ihsanabdelkouddous/photos/a.470515976804378/5649897040236 71/?type=3 Erişim tarihi: 27.5.2024

https://www.noor-book.com/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A3%D9%86%D8%A7-%D8%AD%D8%B1%D8%A9-pdf Erişim Tarihi: 3.6.2024

https://www.thebookhome.com/product/index/910/%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%B1%D9%8A%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%AF%D9%88%D8%AF Erişim Tarihi: 3.6.2024

https://www.noor-book.com/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D9%84%D8%A7-%D8%AA%D8%B7%D9%81%D8%A6-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%85%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B2%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%88%D9%84-pdf Erişim Tarihi: 3.6.2024

https://www.sa7eralkutub.com/%D8%B2%D9%88%D8%AC%D8%A9-%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3/ Erişim Tarihi: 3.6.2024

https://www.goodreads.com/book/show/4552412 Erişim Tarihi: 3.6.2024

https://boxybook.com/ar/%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D9%84%D9%86-%D8%A3%D8%B9%D9%8A%D8%B4-%D9%81%D9%8A-%D8%AC%D9%84%D8%A8%D8%A7%D8%A8-%D8%A3%D8%A8%D9%8A/ Erişim Tarihi: 3.6.2024

https://www.thebookhome.com/product/Index/940/%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D8%AD%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B1%D8%AF-%D9%88%D8%A3%D9%86%D9%88%D9%81-%D9%84%D8%A7-%D8%AA%D8%B4%D9%85 Erişim Tarihi: 3.6.2024

Ekler

Ek 1 İhsan Abdul Kuddus[283]

[283] https://www.mobtada.com/culture/1251834/%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%81%D9%89-%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D8%A9-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3-%D8%B5%D9%88%D8%B1 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 2 İhsan Abdul Kuddus'un Annesi Roz el-Yusuf[284]

[284] https://www.harpersbazaararabia.com/tags/arab-worlds-first-feminists Erişim tarihi: 27.5.2024.

Ek 3 İhsan Abdul Kuddus'un Annesi Roz el-Yusuf *el-Kevakib* Dergisi'nin Kapağında (1932).[285]

[285] https://braichposters.com/products/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%88%D8%A7%D9%83%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A%D8%A9-arabic-rose-al-yusuf-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-kawakeb-12-magazine-1932 Erişim tarihi: 27.5.2024

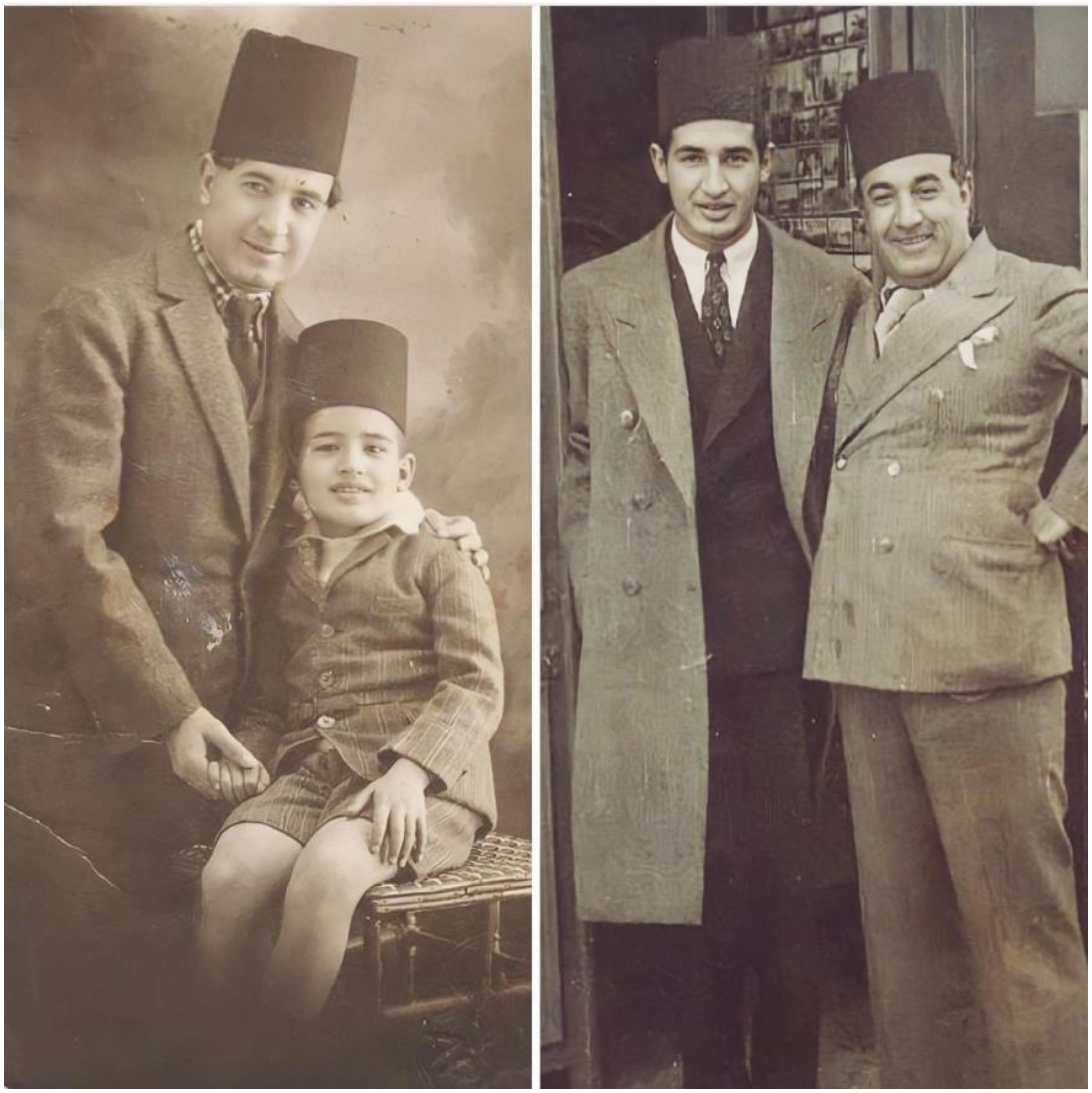
Ek 4 İhsan Abdul Kuddus, Kız Kardeşi Amal ve Annesi Roz el-Yusuf ile Birlikte.[286]

[286] https://www.independentarabia.com/node/142381/%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%A9/%D9%81%D8%A7%D8%B7%D9%85%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A3%D9%88-%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AB%D9%86%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B4%D8%B1%D9%8A%D9%86 Erişim tarihi: 27.5.2024

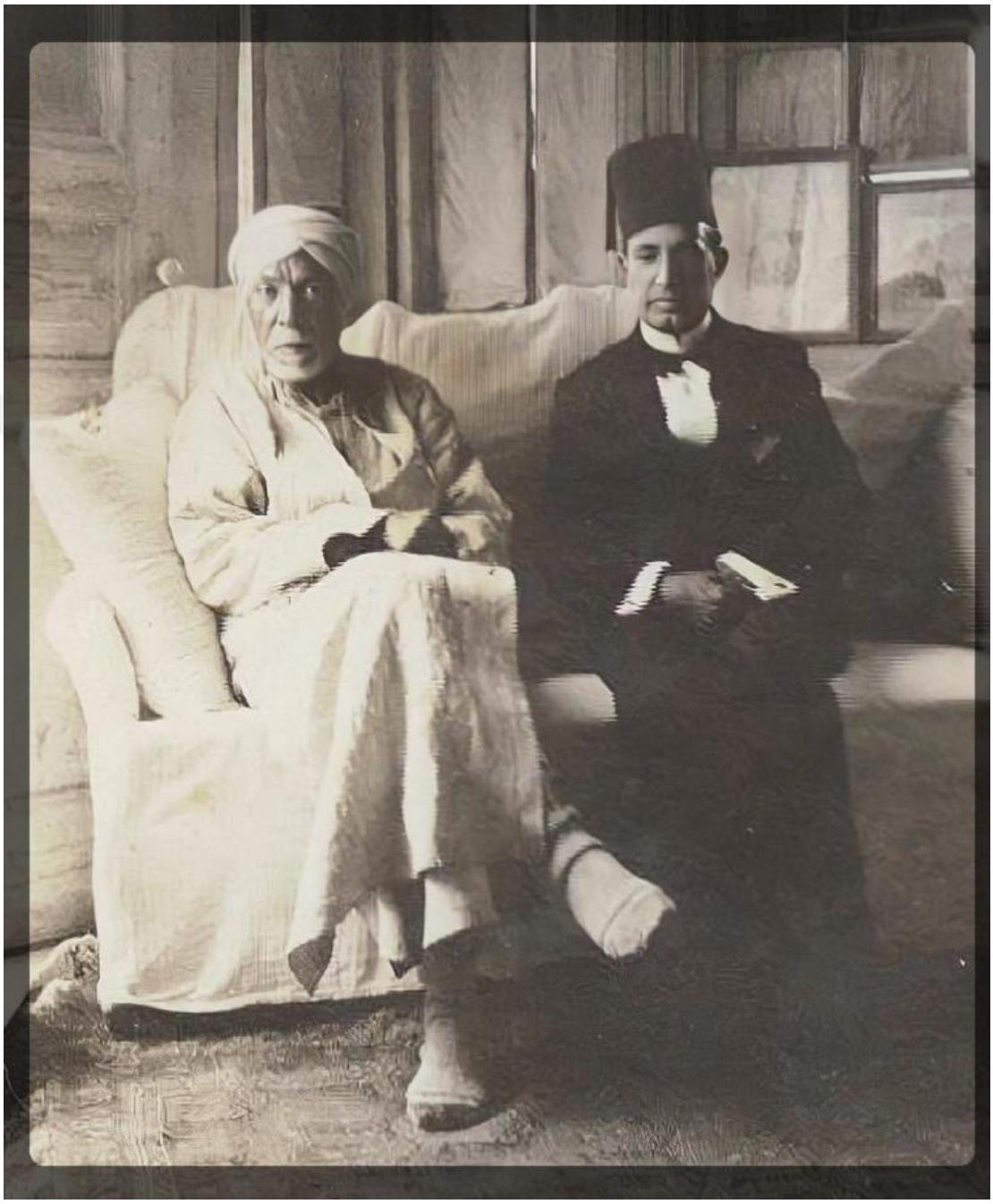
Ek 5 İhsan Abdul Kuddus, Kız Kardeşi Amal ve Annesi Roz el-Yusuf ile Birlikte[287]

[287] https://www.mobtada.com/culture/1251834/%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%81%D9%89-%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D8%A9-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3-%D8%B5%D9%88%D8%B1 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 6 İhsan Abdul Kuddus ile Babası Muhammed Abdul Kuddus[288]

[288] https://www.instagram.com/ihsanabdelkouddous/ Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 7 İhsan Abdul Kuddus'un Dedesi Ahmed Rıdvan ile Babası Muhammed Abdul Kuddus[289]

[289] https://mohamedabdelkodos.blogspot.com/2020/01/ Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 8 İhsan Abdul Kuddus, Eşi Levahız el-Muheylimi ile Birlikte[290]

[290] https://www.mobtada.com/culture/1251834/%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%81%D9%89-%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D8%A9-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3-%D8%B5%D9%88%D8%B1 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 9 İhsan Abdul Kuddus ve Eşi Levahız el-Muheylimi'nin Düğün Fotoğrafı[291]

[291] https://www.almadasupplements.com/view.php?cat=21281 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 10 İhsan Abdul Kuddus, Eşi ve İki Çocuğu ile Birlikte[292]

[292] https://www.mobtada.com/culture/1251834/%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%B3%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%A3%D8%A9-%D9%81%D9%89-%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D8%A9-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3-%D8%B5%D9%88%D8%B1 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 11 İhsan Abdul Kuddus, 1998 yılında Oğlu Ahmed ve Muhammed ile Doğüm Gününü Kutlarken[293]

[293] https://www.facebook.com/Ihsanabdelkouddous/photos/a.470515976804378/593402244515750/?type=3 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 12 İhsan Abdul Kuddus, Eşi Levahız ve Üç Torunu ile Birlikte[294]

[294] https://www.facebook.com/Ihsanabdelkouddous/photos/a.470515976804378/564989704023671/?type=3 Erişim tarihi: 27.5.2024

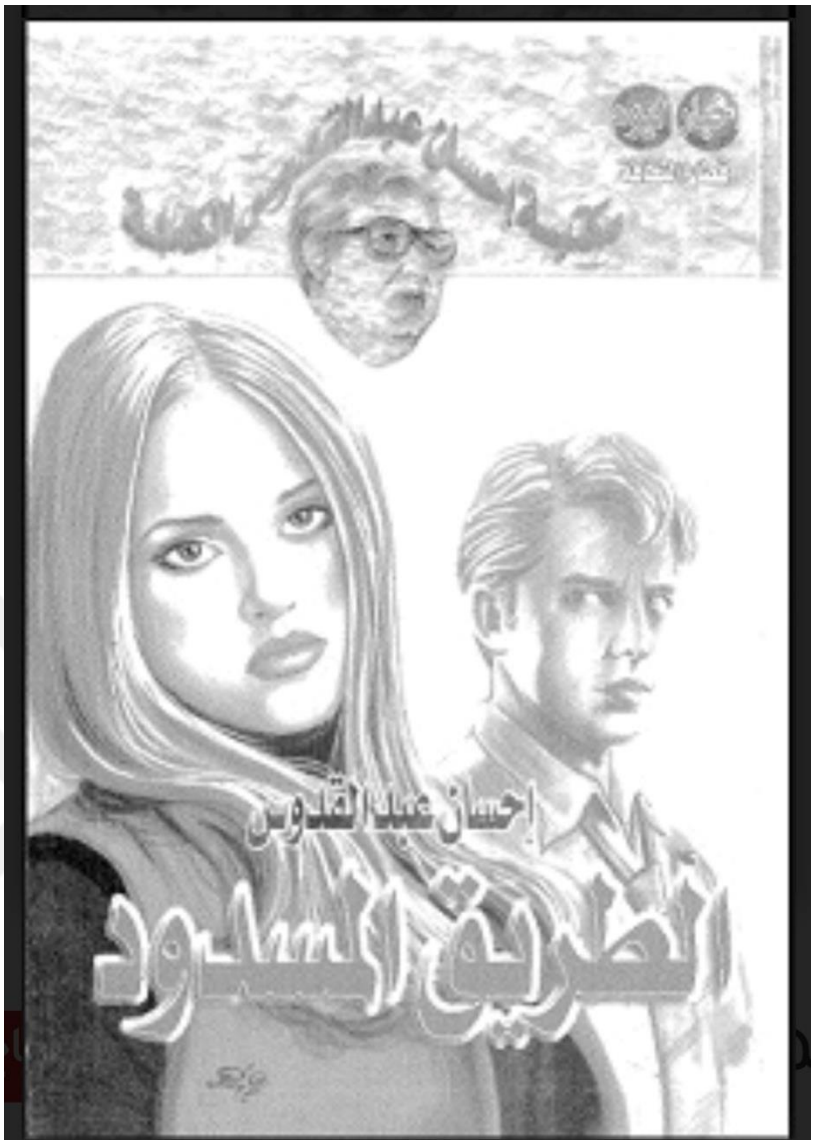
Ek 13 İhsan Abdul Kuddus'un Cenazesi[295]

[295] https://www.elwatannews.com/news/details/5218551 Erişim tarihi: 24.5.2024

Ek 13 *Ene Ḥurra* (Özgürüm Ben) Romanının Kapağı[296]

[296] https://www.noor-book.com/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A3%D9%86%D8%A7-%D8%AD%D8%B1%D8%A9-pdf Erişim Tarihi: 3.6.2024

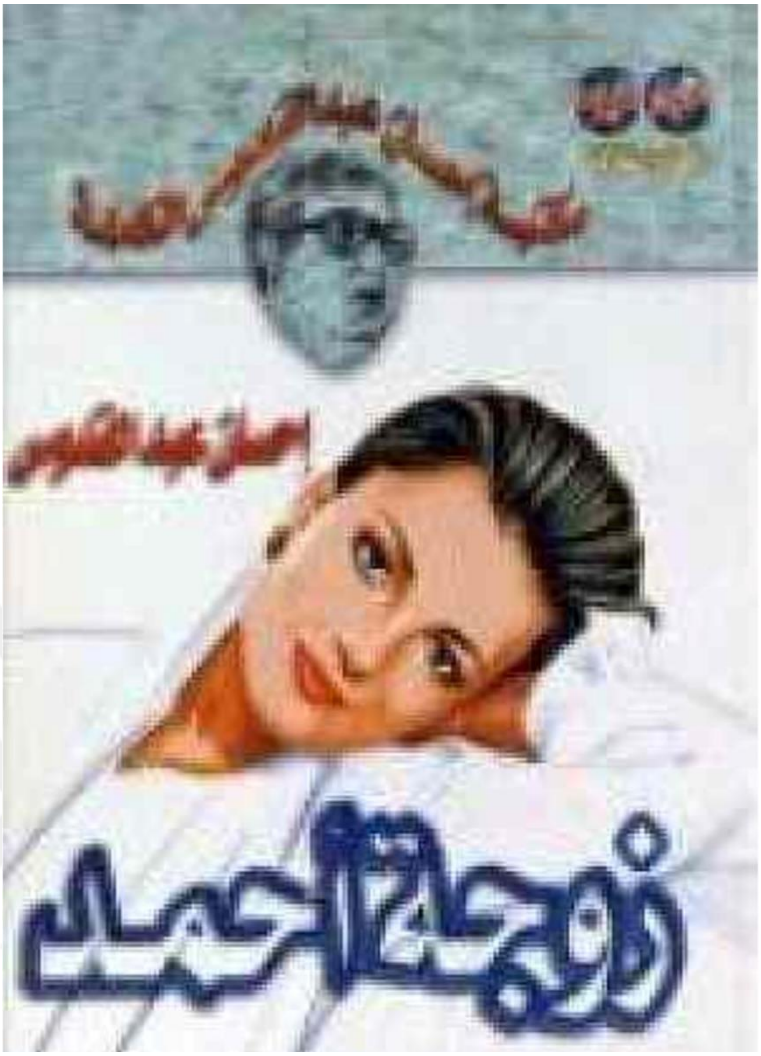
Ek 14 et-Tarîku'l-Mesdûd (Çıkmaz Sokak) Romanının Kapağı[297]

[297] https://www.thebookhome.com/product/index/910/%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%B1%D9%8A%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%AF%D9%88%D8%AF Erişim Tarihi: 3.6.2024

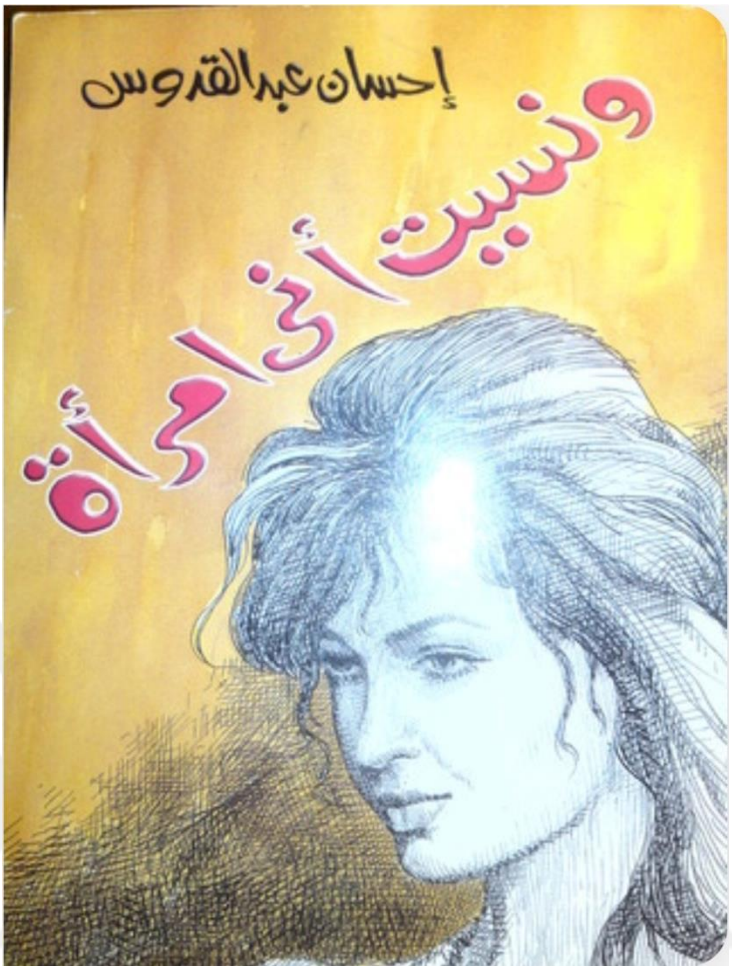
Ek 15 *Lâ Tuṭfiʾ i'ş-Şems* (Güneşi Söndürme) Romanının Kapağı[298]

[298] https://www.noor-book.com/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D9%84%D8%A7-%D8%AA%D8%B7%D9%81%D8%A6-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%85%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B2%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%88%D9%84-pdf Erişim Tarihi: 3.6.2024

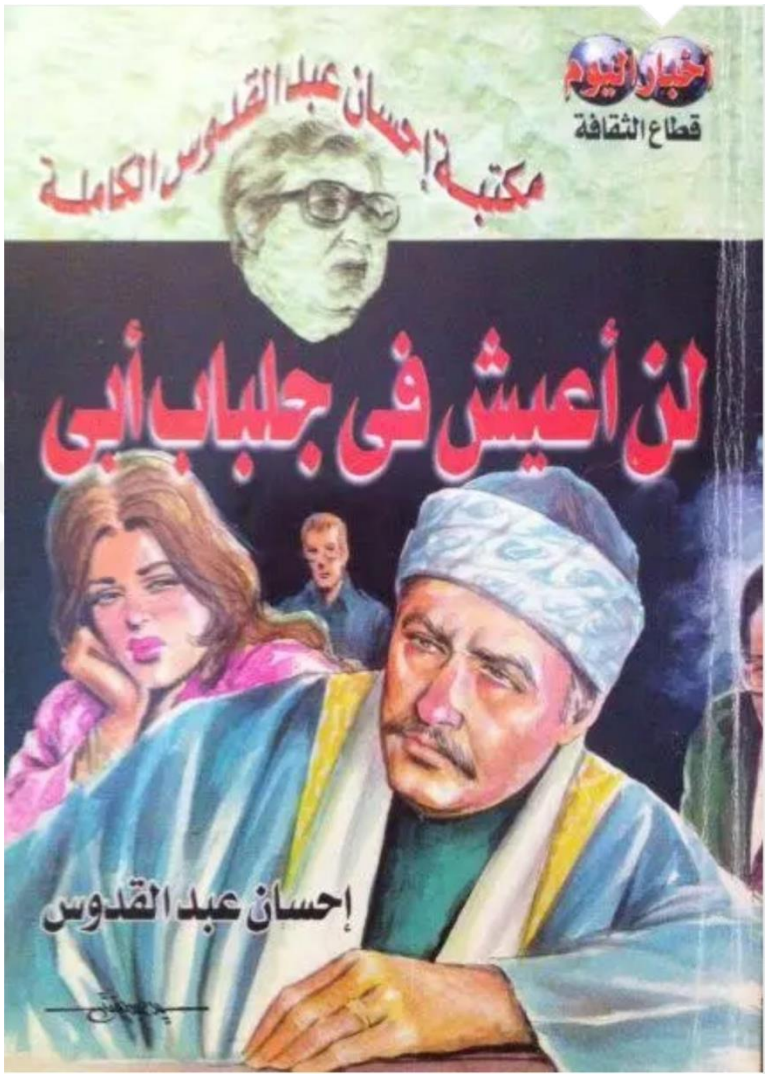
Ek 16 *Zevcetu Aḥmed* (Ahmed'in Hanımı) Romanının Kapağı[299]

[299] https://www.sa7eralkutub.com/%D8%B2%D9%88%D8%AC%D8%A9-%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A5%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%B3/ Erişim Tarihi: 3.6.2024

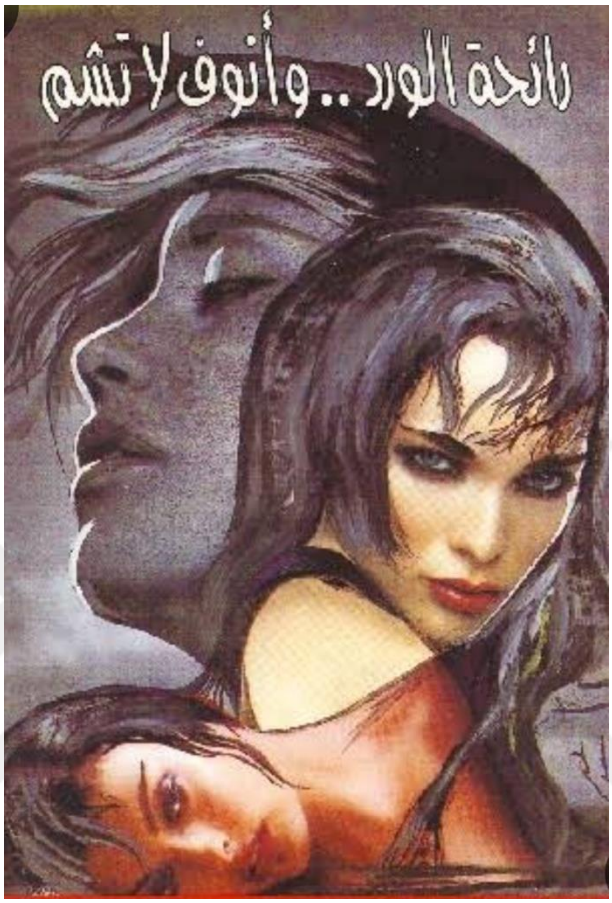
Ek 17 *Ve Nesiytu Ennî imra'a* (Kadın Olduğumu Unuttum) Romanının Kapağı[300]

[300] https://www.goodreads.com/book/show/4552412 Erişim Tarihi: 3.6.2024

Ek 18 *Len Aʿîşe fî Cilbâbi Ebî* (Babamın Gölgesinde Yaşamayacağım) Romanının Kapağı[301]

[301] https://boxybook.com/ar/%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D9%84%D9%86-%D8%A3%D8%B9%D9%8A%D8%B4-%D9%81%D9%8A-%D8%AC%D9%84%D8%A8%D8%A7%D8%A8-%D8%A3%D8%A8%D9%8A/ Erişim Tarihi: 3.6.2024

Ek 19 *Râiḥatu'l-Verd ve Unûf Lâ Tesummu* (Gül Kokusu ve Koku Almayan Burunlar)[302]

[302] https://www.thebookhome.com/product/Index/940/%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D8%AD%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B1%D8%AF-%D9%88%D8%A3%D9%86%D9%88%D9%81-%D9%84%D8%A7-%D8%AA%D8%B4%D9%85 Erişim Tarihi: 3.6.2024